





DE ILLUSTRE SCHOOL TE DORDRECHT.

DE ILLUSTRE SCHOOL
TE DORDRECHT.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET SCHOOLWEZEN IN ONS VADERLAND.

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

»Das Volksschulwesen — müsse vor Allem mit einem christlichen Ernste und Geiste erfasst und von diesem durchdrungen werden, um dem Verderben des hochmüthigen Unglaubens zu steuern, das auch in die Massen des Volkes eingedrungen sei."

VON SCHUBERT.



UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1857.



AAN

DE HEEREN

Dr. M. G. TIMMERS-VERHOEVEN, Burgemeester der stad Dordrecht.

Mr. C. W. O. VAN DORSSER.

H. J. KNOTTEBELT.

Mr. G. A. DE RAADT.

Mr. A. DEN BANDT, Secrretaris.

Curatoren van het Gymnasium te Dordrecht.

MIJNE HEEREN!

Ik bied U, Edelachtbare Heeren! de Geschiedenis eener School aan, die gedurende drie eeuwen voor een der uitmuntendste in ons Vaderland is geacht; eener school even beroemd door de Mannen, die er het oppertoezigt over hebben uitgeoefend, als door de Leeraars, die er aan onderwezen hebben, en de reeks van uitstekende Geleerden, die er uit

voort zijn gekomen; eener school, die de Voorzienigheid onder Uw bestuur heeft gesteld, onder dat bestuur bloeit en geve het God! in toekomstige eeuwen haren ouden roem zal blijven handhaven. „Dit mogen wij van Hem verwachten, indien zij niet slechts de kweekschool voor het verstand, maar ook voor het hart blijft; indien er niet alleen de beginselen van menschelijke wetenschap maar die der ware wijsheid, der vreeze des Heeren, onderwezen worden; de geest van Christus in de harten van leeraars en leerlingen woont; die het onderwijs heiligt en dienstbaar maakt tot bevordering van het Koningrijk der Hemelen." De Heer bevestige dit woord voor meer dan twee eeuwen door een uwer Voorgangers gesproken en Hij zegene uwe pogingen om de aan uwe zorg toevertrouwde Inrigting te doen verstrekken tot heil des Vaderlands en tot eere der Christelijke Kerk.

Ontvang Edelachtbre Heeren! de hulde der hoogachting van Uwen gehoorz. dienaar

Tilburg April 1857. Dr. G. D. J. SCHOTEL.

INHOUD.

—



HOOFDSTUK I.

DE GROOTE-SCHOOL.

Nog in het laatst der XVI eeuw zag men, in de nabijheid van het kerkhof der Groote-kerk te Dordrecht, een uitgestrekt somber gebouw van denzelfden steen als de kerk opgetrokken. Zijne muren waren verscheiden voeten dik en hier en daar met lichtgaten voorzien. Op de derde en vierde verdieping vond men kleine, enge, in den muur gehouwen, donkere en vochtige met plavuizen bevloerde cellen, de benedenste bestond uit een groote, holle, schaars verlichte zaal, gelijk de cellen met een steenen vloer, waarover biezen gestrooid waren, en ruwe met kalk bestreken wanden. Dit gebouw heette de „Groote-school" of de „School ter Grooterkerke." Bijna drie eeuwen was deze de eenige, waarin de kinderen der poorters van Dordrecht onderwijs ontvingen, later werden er nog twee, bij de St. Andries-kerk buiten de Vuilpoort, en bij de Nieuwe-kerk, op den grond der Heeren van de Merwede, voor de kinderen dier parochien gesticht. Wanneer de Groote-school gesticht is, ligt in het duister: vermoedelijk echter te gelijk met de Groote-kerk of Cathedrale. Zij behoorde, gelijk de meeste scholen in ons vaderland, aan den Graaf, die haar verpachtte, of verkocht of weg-

schonk. Floris V, „die syne lieve poorteren altoes gaerne wilde vorderen," stond haar half April 1290 „aen zyne lieue ghetrouwe porteren van Dordrecht, omme den meneghen ghetrouwe dienst, die zy zijuer vorderen ende hem dicken ende menechwarf vlitelike ghedaen hadden ende altoes ghereit waren te doene," „af," zoodat zij „eweleke vortwaerd meer selue haer gheuen mogten daer zy wilden ende die syre gonden." Zoo was dan Dordrecht de eerste Hollandsche stad, die de gift der school in vrijen eigendom had; eerst in het vervolg van tijd, onder Willem III, Willem IV en Aelbrecht, konden de overige zich op dat voorregt beroemen. Twee jaren later (12 Sept. 1292) schonk zij de school aan het gasthuis „die sieke, die in 't huus licghen ende namaels daerin licghen zouden, te lauenen ende haren cost mede te doene, ewelike, doer die minne van Onser Vrouwe van hemelricke" en beval: „dat niemand gheene scoele houden mogt binnen den vriheit van Dordrecht sonder die voerseide scoele." Het gasthuis verpachtte haar sedert aan priesters of monniken, die zelve onderwezen of „arme clerken" tot „scoelmeesters" aanstelden, tot dat eindelijk in de XIV eeuw de stad wederom in het bezit van het schoolambacht kwam en het niet meer verpachtte, maar zelve onderwijzers benoemde en bezoldigde; voor het onderhoud van 't gebouw, der banken, „scabellen, pultrums, rakken en schappraegen om boecken op te leggen, de boecken, boecxkens, francynen" en andere schoolbehoeften zorgde.

In het laatst der XIV eeuw begonnen zich eenige monniken en klerken te Dordrecht neder te zetten en „tot groot „achterdeel der Groote-school de kynderen te instrueren," en „scholers te houden." De magistraat, door den rectoer hiervan onderrigt, liet afkleppen: „dat men binnen de groote prochie geen scolen mogt houden als bi des rectoirs ghemoede van d'groter scole op drie pond sonder verdrach." Dit bevel werd gehoorzaamd, doch niet lang daarna openden niet alleen andere klerken, monniken en priesters, maar ook kloppen en

nonnen „buten of byscholen tot poorters gerief." „De parochie scholen verliepen;" de rectoren hieven bittere klagten aan; de magistraat hernieuwde de vorige ordonnantie, liet ze herhaaldelijk afkleppen en dreigde met correctie en uitbanning. Te vergeefs! de bijscholen bleven geopend, en „de jonge boefkens en clerken der parochie-scholen" werden er heengezonden. Eindelijk (1422) besloot de regering dat men, schoon altijd „bi des rectoers ghemoede," knaapjes beneden de zeven jaren in de bijscholen, „doch knechtkens boven de zeven jaren nergens dan ten Grooter- of Nieuwer-scole (de St. Andries-school bestond toen niet meer) mogt setten:" „wie se anders setten dat was de ghene dye se sette op een pont en die se leerde op een pont also decke als hi daer tegen dede." Bijna jaarlijks werd deze ordonnantie op nieuw afgeklept en later er bijgevoegd: „dat ook knechtkens boven de twaalf jaren op de bijscholen mogten onderwezen worden." Die knechtkens (butenscolers) waren heeren-zonen, die voor hoogere studien werden opgeleid, en hunne onderwijzers (butenscolmeesters) niet zelden vermaarde mannen, zoo als Cornelius Aurelius, monnik uit het naburige klooster Eemstein, een leermeester van Erasmus, en Walricus Lithodomus of Wouterick van Steenhuyze, vriend van den Rotterdamschen rector Bonifacius Pistorius, schrijver eener latijnsche spraakkunst, die ten tijde van Gerardus Johannes Vossius op de latijnsche school nog gebruikt werd.

HOOFDSTUK II.

DE SCHOOLMEESTERS.

De onderwijzers der scholen te Nyeuwer- en St. Andrieskercke werden „rectoers," „ministers," die der Groote-school

eerst bij uitnemendheid „scoelmeisters," later „rectoers," hunne ondermeesters „onderscoelmeisters," „onderrectoers," „subministers" genoemd. Alle waren geestelijken, „clercken," sommige zelfs kanunniken. Zij stonden in hooge achting bij den magistraat en de poorters; hadden de vooraanzitting aan de maaltijden; het hoogste woord in de bijeenkomsten. Bij doop en grafmalen deden zij het gebed, bij begankenissen volgden zij onmiddelijk op de rouwdragers. Wie hen in hun breeden rijk geplooiden tabberd gedost, met de insignien hunner waardigheid, de roede, plak en koker op zijde, ontmoette, sloeg de hand aan 't kaproen of ligtte de bonnet en boog met revenrentie:

„Scoelmeisters sal men eere gheven.
Reverentie wordt voorgheschreven
Aen de clercken voirwaer:" ....

Hadden zij der stad dienst bewezen, bijzonderen ijver getoond in 't corrigeren der jeugd, dan werden ze met stadskannen malvesye-, deel- of rhijn-wijn, en „op hun jaarfeest en hoogtijd van kermis en nieuwejaar" met tabberden of geld vereerd. Zij woonden in de Groote-school, later betrokken zij andere stadswoningen of ontvingen huishuur. Hunne inkomsten waren niet altijd dezelfde. Zoo trok mr. Wouter ter Groote-kerke in 1490 5 £; mr. Boem in 1559 7 £ en zijn subminister 20 S.; mr. Pieter Aertsz. „de scoelminister," 8 £, zijn subminister 6 £; Johan Back, „rectoer ter Nyewerkercke," 7 £ 10 S. Daarenboven genoten zij van elk schoolkind jaarlijks 12 stuivers in drie termijnen. Ook wisten zij, in weerwil der strenge ordonnantien van den magistraat, door het „afpramen van ongelden," als: „bisschopsgeld, conincksgeld in de vasten, kermis-, past-, marct-, hoechtijd-, kaers- en biesgeld," hunne inkomsten te vermeerderen, en ontvingen zij op nieuwejaar en paschen: „eijeren, cruudcoek, suker" en andere lekkernijen, die toen de apothekers verkochten.

De „opperrectoer of scoolmeister ter Groote-kercke" schreef daarenboven de rekeningen en verantwoordingen van den thesaurier, nam het schrijfambacht (notariaat) waar en had opzigt over de stedelijke library. Ook mogt hy „butenscolers" of commensalen houden, voor wien de cellen der Grooteschool bestemd waren. Hoe veel voor de „butenscolers" betaald werd, is onbekend; wij weten alleen dat elders, in den aanvang der XVI eeuw, een kind „in havenen van 't lichaem, wormcruyt geven, ende in lappen, benayen, wasschen, vier ende licht, eeten en drinken, besorgen van een bedde ende deckselen" voor *f* 43 in 't jaer werd onderhouden.

Het schijnt dat de schoolmeesters in sommige oorden van ons vaderland op de school een onbeperkt gezag hebben uitgeoefend, een „koninglijke authoriteit" hadden:

„Die schoolmeesters hebben sulcken vrydom en macht,
So gering als de kinders in schoolgaen zijn gebracht
Van haer ouders, mombairs ende curateuren,
Terstont moet hen slaghen en straffen ghebeuren
Van den meester, sonder haer te vraghen eenigh woort,
Geduerende so lang sy misdoen en in boosheyt gaen voort."

Hun vonnis was „als een schepenswtspraeck." Noch ouders, nog voogden mogten hunne kinderen of pupillen van de school nemen voor het voltrokken was; ja:

„Al stonden d'ouders voor der scholen deur,
En den schoolmeester leyde haer kint om geesselen veur
En slaghen gaf na zijnen wil en behaghen,
In het school te treden hebben sy geen macht,
Om 't kindt den schoolmeester te ontnemen met cracht,
Eer die straffinghe ghedaen is te vollen."

Had een schoolknaap in of buiten de school zich aan eenig misdrijf schuldig gemaakt, en veroordeelden hem schepenen dien ten gevolge tot „geeseling, copping, ja tot de galg," dan ging de scholarch met de insignien zijner waardigheid op zijde, de roede in de hand, aan het hoofd zijner

scholieren naar de plaats der executie en eischte hen op om in de school gecorrigeerd te worden:

»So wanneer de schoolmeester straft denselue scholier,
Soo moet afstaen den Heer, Prins en Justicier,
En can niet comen aan den scholiers lijf en goed."

Dit alles leert ons Dirck Adriaensz. Valcoogh, schoolmeester te Barsigherhorn in zijn: »Nut ende profijtelijck Boecxken, ghenaemt Een Regel der duytsche schoolmeesters", te Amsterdam 1591 in het licht verschenen, en wordt bevestigd door Cornelius Schonaeus, rector te Haarlem, in zijn schooldrama »Dyscoli." Dit privilegie gaf aanleiding tot grove misbruiken. Had een knaap »gedieft, gepijnt, gestoken," dan gingen zijn ouders of voogden naar den rector en baden hem den naam van den kleinen misdadiger op zijn Register te schrijven, om alzoo van de openbare straf verschoond te blijven en in de school gecorrigeerd te worden. Op sommige plaatsen werden de knapen door schepenen tot de roede of bullepees veroordeeld, naar de Groote-scholen gebragt, om daar de straf te ondergaan; te Amsterdam waren het alléén de beide meesters der parochie-scholen, die schoolkinderen straffen mogten. Te Leyden daarentegen werd, volgens een keur van 1384, een knaap, die op tien roeden afstands van de school »morelde, kitste of binnen die grens bouerie deed of geruchte maekte, daer die rectoers bi gehindert of die kinder in die scole bi gestoert mogten worden, tot een boete van 7 schellingen 11 st." veroordeeld. Te Dordrecht had de rector niet alleen het regt om de scholieren op de school te straffen, maar elken knaap, die op 't groot kerkhof of in den omtrek der school »ontameliken omstand bedreef," te vatten en naar zijn goeddunken te kastijden; »ende waert dat iemant hem hierom misdede ofte missaegde ofte dede misdoen, ende dat claerlick bevonden werd, die zouden de schepenen alsoe corrigeren dat hij altoes zoude moegen waghten."

Ongetwijfeld waren er onder de dortsche schoolmeesters bekwame en vrome mannen, die de achting der regering en burgerij verdienden; doch vele „lieten hunne scholen verloopen, gaven geen acht op 't regement der school," maakten zich aan brasserij, hoererij en dronkenschap schuldig, één zelf werd wegens bigamie veroordeeld om tusschen twee spinnewielen te pronk te staan en ten eeuwigen dagen uit de stad gebannen. In het midden der XVI eeuw vooral verwekte hun gedrag algemeene verontwaardiging. Geen wonder: „waer priesters spreecken, volghen de leecken," en Johannes van Beverwijck getuigt dat hij oude lieden had hooren vertellen: „dat de ongeregeldheid der geestelijken te Dordrecht zóó groot op dien tijd was dat het naauwelijks anders als tot verandering kon uitvallen, 't welk de namen, die hun van 't volk gegeven werden, mede genoeg aanwezen, als Witge, Schapenschourtgen, heer Jan Beutel, die, dronken zijnde, gemeenlijk van de vest buitelde, Slampamp, die dikwijls op stoel riep, dat het de stad nooit aan geld ofte goed, maar wel aan wijze mannen zoude ontbreken." „Bisschop Lindanus, een Dortsman (voegde hij er bij), „hoewel hij hart Roomsch-Catholijk was, getuigt dat hij, komende uit Spanje in zijn bisdom van Roermonde, naauwelijks één priester vond zonder bijzit."

HOOFDSTUK III.

DE SCHOOLSTRAFFEN.

Allerjammerlijkst was het in de XIII, XIV en XV eeuw te Dordrecht met de opvoeding der jeugd gesteld. Herhaaldelijk moest de magistraat de ouders vermanen hunne kinderen „strengelijk te corrigeren, of 't zou aan hun verhaald

worden" of „schepenen zouden het doen." De meesters klaagden over „de bedroufde extravagantien der jeucht, haar rabauwery en insolentie pleghen"; de poorters over hare „bedelarye, hoechtyd bidden op St. Niclaes, St. Martyn en andere feestdagen"; haar „hantieren van baldadigheden." In de kerk sneden zij de neuzen der beelden af en naaiden de rokken en kaproenen der biddenden aan elkander; op straat namen zij der „goede luden lijftogt" weg; „tastten de arme maagdekens, die s'avonds om haar brood gingen, oneerbaar aan, spraken lelike en ontamelike woorden tot haar." Zij „vochten, staken, priemden en wondden elkander met knyven en lange messen; gaven de clercken smadelike woorden; scholden de goede luden vileinlyck voor hoek! kabeljauw! crommaert! gapaert! krom! regt! poortzijde! landzijde!" Betrapten hen de dienaars van den schout „op het bedrijven van ongestand", dan bragten zij ze naar Puttock „en leidden ze te water of te brood of wel naar de Groote-school ter correctie." De correctie bestond uit slagen met de palmette of plak en de roede. De plak was inderdaad een „grouwelijck instrument van torture", vooral wanneer er „spijkers met de koppen benedewaarts" in waren geslagen. Die op de school weinig had misdaan, ontving „sachte placxkens" en „propere graauwen"; die gestolen, gestoken had of weerspannig was, „harde placken, felle graauwen."

Niet minder pijnlijk was de geeseling met de roede. Luther verhaalt dat de schoolmeester te Mansfeld hem op éénen morgen vijftienmaal de roede liet gevoelen. Op sommige scholen werd met bullepezen of riemen geslagen. Op de binnenhoven of binnenplaatsen van sommige scholen, wees- en armhuizen, stonden geeselpalen, waaraan de kleine misdadigers gebonden en met een wilgeroede soms tot bloedens toe gekastijd werden. Wij lezen ook van een of meer zware houten berderen (schoolborden), die de knapen korter of langer tijd op de uitgestrekte armen moesten torsen; „van lederen kussens met

uitstekende speldekens puntwaerts naar boven gekeerd," waarop de meisjes gezet werden; van „schuppen, stooten, vuistslaan tot ledebreuk toe;" van „lochen of keldergaten," ijzeren blokken met zware ketenen aan 't regterbeen gesloten, die men op straat „tot publycque schande moest voortslepen." Lydius verhaalt dat een meester een knaap tegen een stok liet opklimmen, hem er vervolgens afstiet, zoodat hij op de steenen viel, en hoofd, knieën of ellebogen kneusde. Ook stopte hij hem den mond met een bal of doek en hing hem in een zak buiten het raam, of

„Greep hem bij het been, ook daer hij was gaen slapen,
En trok hem langs de vloer dat hem het hooft wanschapen
Wiert door buylen, die hij kreeg dan hier dan daer,
Want daer was geen ontzet, al maekte 't kind misbaer."....

„Wat zijn er (riep hij uit) al tyrannen op de schoole,"
Wat Neroos voor de jeugt, zij hoopen gloênde koole"
Op 't hooft van 't kynd, hun zorgen toevertrouwd.
Wat heeft 't een ouder menigmael berouwd
Dat hij zijn liefste kynd zoôn duivel heeft gegeven,
Die aen hem al het kwaed der helle heeft bedreven."

Zoo gestreng corrigeerden soms de rectoren der scholen te Dordrecht, dat zij uit vrees voor mishandeling de school niet durfden verlaten, zoodat de regering herhaalde malen moest laten afkondigen: „dat nyemant, hy zy man off wijff, den rectoer van den schole ter Groote-kerke, Nyeuwer-kercke en Vuylpoert off sijn medgezellen, die hy tot hem neemt om de schole te regieren, onstandt en bewise met woerden off met wercken, noch in geenre wijs en misdoe, in saken wille dat hy an de kynderen redelic hantiert, op correctie van schepenen" — of „dat nyemant, wie hy sy, den schoolmeester missegge en misdoe boven redenen, onder correctie."

HOOFDSTUK IV.

HET ONDERWIJS.

Wij behoeven niet te vragen, hoe het in ons vaderland in die ijzeren eeuwen, toen men naauwelijks een geestelijke vond, die vlug kon lezen, en een regter, die zijn naam kon schrijven, met het volksonderwijs was gesteld. Te Dordrecht ten minste, waar men, zonder op geschiktheid of talent acht te slaan, den meestbiedenden het schoolambt verkocht of verpachtte, waar menig vroedschap zijn brieven met een kruis teekende, en een klerk stadsprivilegien moest lezen en de rekeningen schrijven, moet het allerjammerlijkst zijn geweest. Slechts enkele heeren-zonen verlieten in prille jeugd de stad, om in een beroemd klooster de zeven vrije kunsten te leeren en vervolgens aan een buitenlandsche hoogeschool den graad van licentiaat, baccalaureus of meester te verkrijgen; slechts enkele „joffers" werden te Loosduinen, Rijnsburg, Leeuwenhorst of in een ander klooster of stift opgevoed en keerden, na hare getijden en eenige ridderromans te hebben leeren lezen en zich in spelde- en naaldewerk, ook soms in het „quarten," dammen en schaken geoefend te hebben, naar de ouderlijke woning terug. De meeste jeugdige edellieden en deftige poorters bezochten korten tijd de Groote-school en verlieten ze schier even onwetend als zij ze betreden hadden. Voor het onderwijs en de opvoeding van den geringen burger of den gemeenen man werd niets gedaan, en allen groeiden in de diepste onkunde en het grofste bijgeloof op, tot dat de broeders van het gemeene leven zich aan het onderwijs begonnen te wijden, in de nabuurschap der stad het klooster Eemstein, en binnen de stad bijscholen stichtten. Eerst toen begon ook de regering de zaak van het onderwijs ter harte te nemen; zorgde voor

bekwame rectoren en praeceptoren, vervaardigde schoolreglementen, rigtte een stads library op, spoorde de meesters aan „goede acht nemen op hunne scholieren," „ze in grammaticalibus, dat hart van nood was, te oefenen"; beloonde hun vlijt door geld, wijn en kleederen; ja bevorderde zelfs den bloei der kunsten door op stads kosten schilderijen te laten vervaardigen, glazen te laten beschilderen, octrooi te geven tot het oprigten eener Kamer van Rethorica, de feesten der Fonteinisten (zoo lieten zich de rederijkers noemen) bij te wonen, en hen, zoo zij elders een prijs hadden verworven, te beloonen. In dit tijdperk leefden een Augustynken van Dordrecht, wiens gedichten nog in de koninklijke bibliotheek te 's Hage bewaard worden; Albertus de Dordraco, die zich met het afschrijven van Classici en Patres bezig hield; Adam en Jacob Boogaerd, Thomas Everardi, later hoogleeraren te Leuven; Thomas Montes, Matthias Wenssen, schrijver van het Bondelken of Fasciculus Myrrhae; later mr. Floris Oem van Wijngaerden, de vriend van paus Adriaen, broeder Cornelis Adriaensz., de beruchte prediker te Brugge, mr. Cornelis de Koning van Bloys, een der eerste curatoren der Leydsche hoogeschool, de geleerde bisschop en inquisiteur Willem van der Linde Damasz., de bekende schout Jan van Drenckwaert, de beroemde staatsman Adriaan van der Myle, de latijnsche dichters Adriaan en Damas van Blijenburgh, Gerard Hovaeus en anderen.

Deze allen legden in hunne jeugd op de Groote-school of in die van Aurelius en Lithodomus de „fondamenten van hunnen toekomstigen roem." Moest Erasmus, toen hij Dordrecht bezocht, getuigen dat hij er niet één geleerd man vond; zeker is het dat, gelijk van Someren schreef, toen Dordrecht „de wieg en bakermat van vele groote geesten was."

De Groote-school was slechts een triviale school, ofschoon er niet alleen in de drie logische wetenschappen (grammatica, rhetorica, dialectica) maar ook in twee der mathematische

(musica, arithmetica) onderwijs werd gegeven. Zij was in verschillende klassen verdeeld. De sextani, „jonghe borskens", „scholaerkyns", leerden uit de Abecedarien de letters, spellen, het Pater noster, Ave Maria, Credo en de zeven boetpsalmen bidden; de septani lazen uit den „Dietschen Catoen", eene nederlandsche overzetting der Disticha van Cato,

„Een boec dat die clercken lesen
Als si eerst ter scole gaen."

den „Spiegel der jonghers", mogelijk ook wel uit de „Destructie van Jherusalem", de „Destructie van Troje", de „Fabulen van Esopet", „de verduldigde Helena", den „Ridder van de Swane" en diergelijke boeken, die toen en lang daarna nog op de scholen in gebruik waren. Ook leerden zij de beginselen der cijferkunst op het rekenbord en begonnen, naar het „A B C oft Exempelen, om de kinderen bequamelick te leeren schrijven", of een ander „Exempelboeck", zich in het schrijven te oefenen. De octani oefenden zich in het lezen van schrift, cijferden uit de boeken van Martin Carolus Creszfeldt, Christophel Rudolf, Symon Jacob, Claes Pietersz. van Deventer of anderen, en leerden de beginselen der latijnsche taal uit den Donaat of de Figura Declinationum et Conjugationum. De nonani of latijnsche klasse kreeg het Doctrinale van Alexander de Villa Dei, een boek dat sedert 1240 algemeen in gebruik en een voorwerp van onbegrensden eerbied was voor elk die zich aan de vorming der jeugd wijdde, in handen. Later zal men op de Dortsche even als op de overige scholen de Spraakkunsten van Johannes Despauterius, Johannes Custos, Cornelius Valerius, Christianus Massaeus, Johannes Murmellius, Thomas Linacer en Ludolphus Lithocomus hebben ingevoerd. Tot vertaalboeken dienden, behalve enkele Classici, de werken van den kardinaal (later paus) Adriaan, Hadrianus Barlandus, Erasmus, de Boëtius van Johannes Caesarius, de Elegantiae linguae latinae van Lau-

rentius Valla, de Ars poëtica van Hieronymus Vida en de gedichten van Levinus Brechtanus. Volgens de ordonnantie van Karel V (1546) moesten ook de Evangelia dierum dominicarum et Festorum, benevens de Hymni servientes tempori op de scholen grammaticaal geinterpreteerd worden. Sommige Colloquien van Barlandus, Erasmus en Crocus, en de Adagien uit de Pappa puerorum van Murmellius werden van buiten geleerd. Tot het onderwijs in de dialectica en rhetorica dienden de geschriften van Franciscus Titelmannus, Johannes Caesarius en Cornelius Valerius. De beginselen der grieksche taal werden uit de spraakkunsten van Clenardus, Gaza, Varennius, Amerotius of Coporinus geleerd. Men zette de Fabulae Aesopi, Sententiae Menandri, de Batrachomyomachia, eenige stukken van Lucianus, Xenophon, Demosthenes, Plutarchus, Homerus, Aristophanes, Hesiodus over. Doorgaans bleef men van het zesde tot het achttiende jaar op de school. De aanzienlijken verlieten haar om in Duitschland, Frankrijk of Italie hunne letteroefeningen aan de voeten van beroemde meesters voorttezetten, tot dat Alva zulks uit vrees voor de smet der ketterij in 1571 verbood.

Dagelijks moest de onderwijzer met al zijn „scholaers te misse en vespere gaan." Sommige „cnapen" dienden het altaar, anderen het koor. De laatste werden door een cantoer of een succentor, die door de stad bezoldigd werd, in de zangkunst onderwezen, want zij moesten „de misse en 't lof singhen, op alle avenden en dagen het koor bewaren en hun sanc singhen" en dus „een goeden sanck singhen." Op alle kerkelijke en wereldlijke feestdagen liepen zij „hun sanck singhen op s' Heeren weghen" en voor hun „hoochtijd singhen." Verjaarde graaf, hertog of bisschop, dan zongen zij „om hertogs en bisschops geld;" de „prochiepaep, rectoer of scolt", dan „songhen zij hun sangh," bestrooiden de straat voor hunne woningen met groen en slingerden festoenen over de luifels en om de baliën. Was de graaf of hertog

in de stad, dan gingen zij hem zingende te gemoet en bragten hem aan zijn woning een lavuyt of laweyt.

Zulk een laweyt werd door den rector opgesteld, die er wijn, geld of een schotel lekkernij voor ontving. Zoo werd de rector te Arnhem voor het cantileen, dat hij op St. Pauli dag in de kerk liet zingen, met een „schotel galegaans, marcepains en een quart wijns," voor het St. Maartens cantileen, dat zijne leerlingen voor het Hof van den hertog aanhieven, met een „konings- of rijksdaalder" vereerd. Enkele dezer cantilenen of carmina scholastica, zoo als die van Philippus Morus en Sydriacus Scotus, rectoren te Utrecht en Arnhem, zijn tot ons gekomen. Op hooge feesten liet de rector zijn scholieren in de kerk een mysterie, b. v. dat van den „Verloren Zoon," van de „Geboorte Jesu," van de „Passie" uitvoeren. Soms vervulden zij er slechts de rollen van „Duvelen en Engelen" in, terwijl de priesters zelve de hoofdrollen op zich namen. De meester ontving dan voor het „toemaecken zijner scholieren tot duvelen en engelen" van stadswege een belooning. Was de hertog in de stad of verjaarde de rector, dan speelden de scholieren een latijnsch drama, als den „Josephus van Crocus, 't spel van den Filius perditus" of een ander. Ook volgden zij op H. Sacraments-, Petri en Pauli-dag, en gulden Vrijdag „stadsspoel," als engelen of profeten en apostelen. Op kerkelijke feestdagen, de verjaardagen hunner geestelijke en wereldlijke overheden, op markt- en executie-dagen, wanneer zij hun termijn betaalden, eerste missen, aanzienlijke bruiloften gevierd werden, wanneer de bisschop, hertog of koning in de stad was, baden de kinderen „oirloff" van den rector. Op herhaalde klagten der ouders verbood de magistraat meer dan eens dit „oirloff bidden of afpraemen," gebood dat zij alleen, „die hun termijn betaalden, met een gezel, oirloff mogten hebben" en schafte alle andere verlofdagen, uitgenomen op kerkelijke feesten, af.

HOOFDSTUK V.

DE GLIPPERS.

Vroeger dan in de overige steden van ons vaderland was te Dordrecht het licht der Hervorming aangebroken. Reeds in 1517 toch begonnen eenige monniken in het Augustijnenklooster in de biecht en van den predikstoel gevoelens te leeren, die, meende men, niet alleen „tegen de waerachtigheid, maar ook tegen het gemeen welvaren der stad" streden. Wel werden deze monniken, op raad van den pensionaris Oem van Wijngaerden, en van Aert van der Myle, die van oordeel was, „dat men den brand in 't beginsel moest blusschen," verdreven: doch het door hen gestrooide zaad kon niet meer uitgeroeid worden; het ontkiemde, schoot op, en droeg welhaast zestig en honderdvoudig vruchten.

Dagelijks nam de afkeer van de verregaande zedeloosheid, ongodsdienstigheid en snoeverij der geestelijkheid, maar tevens het verlangen naar leeraars van meerdere kennis en reinere zeden toe, en welhaast waren er honderden die des nachts in eenzaamheid, achter sloten en grendels, uit vrees voor de spiën van den achterdochtigen schout Drenckwaert, bijeenkwamen om de schriften van Luther en Bullinger, maar vooral den Bijbel te lezen, en zich door lezen en bidden te sterken in hun voornemen „om met den heldenmoed der eerste martelaren en getuigen standvastig en onbewegelijk in hunne belijdenis te volharden; liever het schavot of den brandstapel te beklimmen dan in den schoot eener kerk weder te keeren, wier leer zij veroordeelen, wier priesters zij verachtten."

Wij willen de bloedige bladzijden der geschiedenis van 1555—1572 niet opslaan; die akelige tooneelen van onheilige geestdrift, onleschbaren bloeddorst, duivelsche woede, gloei-

jenden haat niet voor den geest terugroepen; de onderaardsche holen van Puttok's toren niet bezoeken en getuigen zijn van het martelen, wurgen, onthalzen van zooveel onschuldigen; in de sombere kelders van het raadhuis, door welks dikke muren de kreeten der gepijnigden drongen, niet nederdalen; aan de boorden der Merwe de laatste stuiptrekkingen van hen, die in hare golven met den dood worstelden, niet aanschouwen; bij het Minnebroêrs convent geen levenden in de groeven der ontbinding zien nederleggen; op het marktveld naar het gegil en gekerm niet luisteren van zoo vele strijders, die in het midden der vlammen getrouw bleven tot den dood. Moord- en triomfkreeten vervingen de langzaam wegstervende jammerklagten; zij werden door priesters en hunne levieten, den schout en zijn rakkers geslaakt; priesters die de kerk vaster dan ooit in het bloed en de asch van zoo vele martelaren gevestigd waanden. Zij zegepraalden te vroeg! Toen zij dachten dat er geen gevaar meer was, toen zij vrede! vrede! riepen, was het gevaar dààr en stonden de goëls, de watergeuzen met van der Marck en Entes voor de poorten. Op de mare hiervan stoof het volk, de spaansche tiranny, de wreedheid van den schout, moede, „verzadigd van bloed en rook" naar 't raadhuis, eischte onder vreeselijke bedreigingen en oproerkreeten de inlating der geuzen... en welhaast drongen tweehonderd rappe gasten, 't zij uit spotzucht, 't zij uit gebrek, met kappen, casuifels en andere priestergewaden, die zij uit kerken en kloosters geroofd hadden, omhangen, ter stad in. Nu werden de aanstokers tot bloedvergieten gevangen; priesters, monniken en nonnen verdreven; kerken en kloosters beroofd. „Schrik sloeg den Roomschgezinden om 't harte." „Zij dachten niet aers of 't eene bange was een voorspook van 't ander, het openlijk gebod tot het wegrooven van het heilige een stil gebod van 't onheilige aan te tasten." Wie de Spaansche partij toegedaan en nog in de stad was vlood ijlings; burgemeester Adriaen

van Moesienbroek naar Utrecht, Adriaen Cornelisz. van der Myle naar Delft, mr. Dominicus Boot, mr. Frankszoon, mr. Cornelis Oem Hermansz., raadsheeren bij den Hove van Holland, Zeeland en Westvriesland, de raadsheer Jan van Beverwijck, de schepenen mr. Jan van Muylwijck en Daniel Woutersz., de Sandelingen, de Oemsen naar Brabant, anderen naar Duitschland en Engeland. Een schaar van koningsgezinde burgers, koninklijke ambtenaren, schoolmeesters en schoolvrouwen volgden hun voorbeeld en namen de vlugt naar Brabant en Utrecht. Mr. Pieter Aertsz., rector, mr. Jan Danielsz., conrector ter Grooter-schole, werden afgezet. Erasmus van Ertryck, Jan Back, rector ter Nieuwer-school, Wouther van Steenhuijze en Jan Ariensz. Uiterhage bleven alleen in de stad. De beide laatsten werden voorloopig aan 't hoofd der Groote-school geplaatst „om de kinderen in desen nood te instrueren", doch reeds in het volgende jaar gaf de regering aan Johannes, zoon van Anthonius Floris Nicasius, waard in het wapen van Engeland, plak en roede. Te vergeefs poogde deze rector het verval der Groote-school te voorkomen. Noch zijne „doliantien aan den magistraat, den kerkeraad, en de ouders" noch zijne door den druk gemeen gemaakte en overal verspreide Schoolordonnantie baatten. Zijne schooldrama's „tot aanlokkinghe der jeught" werden niet bijgewoond; want „de stad was in alteratie, vol vlugtelingen en vreemdelingen"

Er was groot gevaar van binnen, groot gevaar van buiten; van buiten de vijand, van binnen 't ongedoofde „vuur van dissensie." „Er waren oogen noodig tot spiên, handen om vesten en poorten te sterken." Men dacht slechts aan den tegenwoordigen nood; „had geen zin voor 't bevorderen der scholen." Nicasius, 't verloop van de school niet kunnende verhinderen, legde zijn betrekking neêr, „begaf zich tot zijn studie" en verzocht den kerkeraad om een leeraarsplaats. Deze beloofde hem er een, doch raadde hem aan „patientie te nemen en des saterdage een avondpreek te houden." Nicasius

werd door mr. Joost Schraets, in de wandeling mr. Joos genaamd, opgevolgd. Slechts korten tijd bestierde hij met zijn conrector Henricus Bulcker de Groote-school, terwijl mr. Back de Nieuwe-school waarnam. Beide begaven zich op het voetspoor van Nicasius „tot hunne studie" en werden predikanten, waarna mr. Jan de insignien der rectorale waardigheid uit de handen van schout en schepenen ontving.

Nog was er geen jaar verloopen of de nieuwe rector herhaalde reeds de klagten zijner voorgangers, „de scholen bleven ledig" en „ouders en voogden onthielden hunne kinderen alle voedsel voor hunnen geest;" „de jeugd verbasterde, 't was moeyelyck regiment in de scholen te houden." Die klagten werden niet alleen te Dordrecht gehoord; in de meeste steden „bedierf de jonckheid;" was „gemis van goede leeringh" „verslapping der tucht."

HOOFDSTUK VI.

DE REFORMATIE DER GROOTE-SCHOOL.

De gereformeerde predikanten hadden niet slechts de R. C. geestelijken op den kansel, maar ook in het toezigt en bestuur der scholen vervangen. Gelijk vroeger de Concilien, zorgden thans de Synoden voor haren bloei. Zij geboden de kerkdienaren van alle klassen, „wijl goede scholen tot dienst der kerken en politien grootelijks noodig waren," nategaan op welke plaatsen scholen en schoolmeesters ontbraken, de overigheid te verzoeken een schoolmeester aldaar te mogen aanstellen, en hem die inkomsten te willen toezeggen, welke zij vroeger genoten hadden; voorts te zorgen dat zij de belijdenis des geloofs onderteekenden, en niet slechts de kinderen in spraken en konsten, „maar ook voornamelijk in den christelijken catechismus onderwezen en hen ter kerke bragten."

Aan dit bevel werd voldaan en overal werden scholen gesticht en schoolmeesters aangesteld. Ook de klassen van Zuid-holland zorgden, dat het in de steden en dorpen, die onder haar stonden, aan geen onderwijzers ontbrak, en dat „de jonge jeugt in de ware godzaligheid, gehoorzaamheid tegen hare ouders en de overigheid, ende in andere christelijke deugden, van jongs af geoeffent ende wel gestileerd werden." De kerkeraad te Dordrecht, niet tevreden dat er in de stad eene Groote-school en bijscholen waren, wenschte beide te „reformeren," en wel eerst de Groote-school, „waaraan zooveel gelegen was." Hij ontbood den rector, vroeg hem naar den staat der school, wekte hem op om toch godsdienstig onderwijs te geven en zijne kweekelingen ter kerke te brengen; en benoemde eene commissie, bestaande uit de predikanten, Rochus en Herberts, om de school te inspecteren en de vergadering hunne bevinding te rapporteren. Dit rapport was allerongunstigst, en nu werd, na overleg met den rector, bepaald om de regering aan te spreken en op te wekken tot reformatie der school; haar, in navolging van Amsterdam en andere plaatsen, in een latijnsche school te herscheppen en een collegie van curatoren aan te stellen, die toezigt zoo over deze als andere scholen zouden houden. Na dit voorstel in ernstige overweging genomen te hebben, benoemde zij (1578) Jonkheer Willem Zuylen van Nyeveld, den bekenden dichter der Souterliedekens, toen schout der stad, de schepenen Cornelis Jacobsz. Boogmaker, Jan Wenssen Adriaensz., Dr. Franciscus Marcellus en den predikant Hendrik van den Corput tot curatoren, en gaf hun eene instructie, volgens welke „zij de hand moesten houden aan de ordonnantie bij schout, burgemeester en regeerders der stad gemaakt en nog te maken, zoo wel over de latijnsche als andere scholen der stad." Te dien einde „moesten zij wekelijks des woensdags avonds na het avondgebed in een vertrek, hun daartoe in het Hof aangewezen, vergaderen en

tot hun bode of weetdoender een schoolmeester der latijnsche school, dien zij daartoe bekwaamst zouden achten, gebruiken. Zoo er buitengewone vergaderingen noodig waren, moesten die, op bevel van den president curator, door den collegie-bode aangezegd worden. Wanneer het hun goeddacht of profijtelijk toescheen, moesten zij ook de bijscholen visiteren of doen visiteren, vooral naarstiglijk eenigen uit hun midden deputeren, die bij beurten dagelijks, als het te passe kwam, op de beleiding der latijnsche school, acht namen om te zien of het alles regt en ordelijk ging, bij gebrek er van straffen, en zoo 't nood was voor het collegie brengen." Om dit bekwamer te doen werd het collegie (1591) tot acht personen gebragt, „opdat, bij absentie van eenige, het meerendeel hunner hun devoir mogt doen en voortvaren." Nadat deze instructie voorgelezen, goedgekeurd en geteekend was, en de curatoren plegtig geïnstalleerd waren, traden beide collegien van wethouders en curatoren in overleg over een nieuwe school, waartoe het klooster van St. Clara of der Graauwe-Zusteren in de Nieuw-straat — dat tevens tot woning van den rector, die reeds in het spinhuis der zusteren woonde, zou dienen — werd bestemd. Terstond begon men dit vervallen gebouw te herstellen; den reefter tot een school, den doctoir en de vertrekken der priors tot een verblijf van den rector, de cellen tot slaapvertrekken voor de commensalen in te rigten. Reeds het volgende jaar (1579) was alles gereed en las men boven de poort in de Augustijnen-kamp deze regels in arduinsteen gehouwen:

„Qui fuit idolis sacratus tempore longo,
„Nunc Christo et studiis est locus iste sacer.
„Consule Cornelio a Beveren
„Quaestore Jacobo Cool."
1579.

d. i. volgens de overzetting van Cornelis van Someren:

„Ter plaets waer langen tijd d'Afgoden zijn ge-eerd,
„Daer werd de wysheyd nu tot Christi lof geleerd.
„Zijnde Burgemeester Cornelis van Beveren
„Zijnde Tresorier Jacob Cool."

De voormalige Groote-school werd eerst tot eene woning voor den schermmeester der stad, later tot bergplaats van s' gemeenen lands artillerie bestemd.

Terwijl men aan de school arbeidde, had er meer dan eene vergadering van wethouders en curatoren plaats, waarin over hare belangen gehandeld en bepaald werd, dat er zes meesters zouden aangesteld worden; een rector, die jaarlijks *f* 200, een conrector, die *f* 150, een derde latijnsche meester, een eerste duitsche meester, die elk *f* 120, een tweede duitsche meester, die *f* 70, en een schrijfmeester, die *f* 50 stadstractement zoude ontvangen; en dat niemand op een boete van 12 carolus guldens buiten de latijnsche school latijn mogt onderwijzen. Ten aanzien van het minerval of schoolgeld werd besloten, „dat zij, die alleen duitsch leerden spellen en lezen, jaarlijks 24 stuivers voor den meester en een stuiver voor den custos; zij, die daartoe ook schrijven leerden, 48 stuivers en een stuiver voor den custos; zij, die latijn en grieksch leerden, drie carolus guldens en een stuiver voor den custos; zij, die het eerst in de school kwamen, éénmaal ten inganck twee stuivers aan den rector en aan den meester, onder wien zij moesten zitten, zouden betalen." Het geven van bies- en kaarsgeld, paascheijeren, jaarmarkten en kermissen werd afgeschaft, maar de huizingen bij de school op 't Nieuwe-kerkhof, in 't Steegoversloot en op 't Bagijnhof (die der stad toebehoorden), ter dispositie van scholarchen gesteld om er de onderwijzers in te laten wonen. Na dit vastgesteld te hebben, werd de predikant Jeremias Bastingius naar Leyden en Delft gezonden om een der rectoren van die steden te beroepen, en toen beide voor dit beroep bedankt hadden, stelde men den „welgeleerden Adolphus Nol-

denius" tot rector, Joannes Lanckkeller tot conrector, Cornelis Aerts tot eersten duytschen meester aan: later voegde men bij dit drietal nog een schrijfmeester en aan mr. Jan gaf men de school van 't pesthuis; ook werd de curator Dr. Franciscus Marcellus „tot meerder eere der schole" tot hoogleeraar in de anatomie benoemd. Nu dacht men „zou de school floreren en een eer der stad sijn." Men bedroog zich. De ouders, gelijk het gaat, weinig met die nieuwigheden ingenomen, zonden hunne kinderen naar de bijscholen of uit de stad; Lanckkeller legde zijn ambt neder; zijn opvolger Isebrand Hagens volgde zijn voorbeeld; diens opvolger Jacob Thou verzocht kort na zijne aanstelling „om te mogen proponeren." Ook Noldenius wenschte „zich tot zijne studie te mogen begeven", liet zich voor de klassis van Zuid-holland examineren en werd te Zwijndrecht beroepen. Curatoren wilden hem echter niet laten vertrekken voor zij van een anderen rector voorzien waren, en toen liet Noldenius de school verloopen, proponeerde te Dordrecht in de Augustijnen- en Gasthuis-kerk en op de omliggende dorpen, totdat hij eindelijk (1580) te Bleskensgraaf en vervolgens te Westmaas werd beroepen, waar hij in 1584 stierf. Op dezen stond bevond zich Nicolaas Dammius, vroeger (1575—1579) hoogleeraar in de latijnsche taal aan de leydsche hoogeschool, en thans predikant te Groote-Lind, bij gemis eener goede pastorij, in de stad. Deze liet zich in de plaats van Noldenius beroepen; doch vertrok reeds in 1583 naar den Briel, van waar hij bij leening te 's Hage en eindelijk (1606) te Goedereede kwam, waar hij (1616) emeritus werd. Het vertrek van Dammius was een groot verlies, want hij was „een man van groote eruditie, capaciteit en discipline, den curatoren aangenaam en der schole zeer profytelijck", doch werd vergoed door de komst van Joachim Orydrius (Bergheyck) bloedverwant van Arnoldus en Johannes Orydrius, bestuurders der scholen te Enghien en Amersfoort, „een man van

groote vermaardheid, wel ervaren in de latijnsche en grieksche spraken." Deze „trok vele jongelieden naar Dordrecht, bouwde de school ganschelik op en was zeer gezien bij de curatoren en burgerij", doch stierf, na acht jaren de school geregeerd te hebben, „tot haer groote droefheid en achterdeel." Martinus Pylius betreurde zijn afsterven in eene latijnsche elegie, die van 's mans groote verdiensten en beminnelijk karakter getuigt. Nog gevoeliger zou die slag de school hebben getroffen, indien zij op dien stond Cornelius Rekenarius of de Rekenare niet als conrector had bezeten. Deze Rekenarius was volgens den een te Gend, volgens den ander te Hulst geboren, en in 1582 boekdrukker in de eerstgemelde stad, waar hij de plegtige inhuldiging van den hertog van Alençon bijwoonde en beschreef. Hij was toen reeds als philoloog, latijnsch en vlaamsch dichter vermaard, en met Franciscus Nansius, Petrus Bertius en Daniel Heinsius bevriend. De geloofsvervolgingen in de zuidelijke gewesten verdreven hem naar Dordrecht, waar hij door de uitmuntende latijnsche dichters Adriaan en Damas van Blijenburgh, den geleerden pensionaris Joost de Menyn en Dr. Franciscus Marcellus met open armen ontvangen en terstond als conrector aan het pas gestichte gymnasium geplaatst werd. Zijn naam en die van Orydrius lokte vele jongelieden naar de Merwe-stad, en het strekt beide tot eer leermeesters van Daniel Demetrius, Gideon Junius, Augustus Lollius Adama, Petrus Johannes Pylius, Leonard Casembroot, Raphael Alendorp, Gerardus Johannesz. Vossius, Martinus Pylius, Johannes Narsius, Samuel Naeranus en Antonius Aemilius geweest te zijn. De drie laatstgemelde werden zijne vrienden, wien hij zijne zangen wijdde, met wie hij tot zijn dood toe eene geleerde briefwisseling hield. Men verhaalt, dat hij den jongen Vos aanraadde zich niet, gelijk zijn vader, Alopecius, maar Vossius te laten noemen. Nog zijn de regelen, die hij in het Album van Narsius schreef, voorhanden, en deze plaatste de volgende regels onder zijne afbeelding:

„In effigiem clar. præst. viri D. Cornelii
Rekenarii, Gymnasii Amstelodamensis
olim rectoris, præceptoris mei
aeternum colendi."

„Sic praestans olim Rekenarius ora ferebat,
„Natalis Morini lausque decusque soli,
„Ausonium inprimis cui mel manabat ab ore,
„Quem sibi dixisset Tullius ipse parem,
„Fidus in Amstelias lumen qui fudit Athenas,
„Multorum columen vix memor ipse sui,
„Spretor opum, menti cujus cura una sedebat,
„Proficuus multis posset ut esse bonus.
„O utinam liceat vivos mihi cernere vultus
„Digni qui vivat semper in ore virum.

Groot was de verpligting die de school aan Rekenarius had. „Hij wist bij zijne leerlingen zucht voor de fraaije letteren aantekweeken, hun smaak voor de latijnsche poëzy in te boezemen, zelfs sommigen tot goede dichters te vormen." Hij was de eerste, die hen in tegenwoordigheid der curatoren examineerde; hen latijnsche oratien en gratiarum actiones liet vervaardigen en opentlijk reciteren, waarna zij met prijzen begiftigd en in 't collegie onthaald werden, terwijl, „na elke examinatie der jonge jeugd," scholarchen en meesters „aan een gemeenschappelijk banket in curatoren kamer aanzaten." Toen waren zij,

„die geleertheyt hanteeren en geleertheyt protegeeren, in eere,
en beyde in aensien bij borghers ende heeren",

gelijk de Fonteinisten zongen.

Drie jaren na den dood van Oridryus verschenen twee gecommitteerden uit de regering van Amsterdam in de vergadering van curatoren „om Rekenare tot hunnen rector te verzoeken." Zij werden met eerbewijzingen ontvangen, op een banket onthaald, en gedurende hun verblijf te Dordrecht ge-

defroyeerd. Met geschenken begiftigd en door velen betreurd vertrok Rekenare naar Amsterdam, waar hij lang een sieraad van het gymnasium was. Dikwerf werd hij aldaar door zijne geleerde vrienden uit Dordrecht, en ook door Daniel Heinsius bezocht, die menig gedicht ter zijner eere vervaardigde en ten zijnen huize aan zijne uitgaaf van Theocritus arbeidde. Zijn zinspreuk was:

„Elck sy syn selfs Rekenare."

HOOFDSTUK VII.

DE BIJSCHOLEN.

Toen de Watergeuzen onder den graaf van der Marck de stad introkken, verlieten haar bijna alle onderwijzers; doch geen twee jaren later, of zij kwamen er in menigte uit Belgie, Duitschland en de provincien, die nog onder het geweld der Spanjaarden waren, wederom in. Sommige wendden zich tot den kerkeraad en verzochten „zich in dienst der kerk te mogen begeven en met een standplaats voorzien te worden;" anderen „om door tusschenkomst der broederen tot eene school bevorderd te worden"; eenigen zetten zich met verlof van regering en kerkeraad in de stad neder; zoodat er in 1591 twaalf in de fransche en even zooveel in de duitsche taal onderwijs gaven. Onder deze waren er enkele, wier namen aan de vergetelheid ontrukt verdienen te worden: o. a. Bernardus Stockmans Jansz., schrijver eener „Arithmetica, een boek dat meermalen herdrukt en volgens van Nienrode „altijt wel is begeert geweest door de brede beschrijvinge en clare wytlopige instructien die daerinne sijn, tot groot behulp ende goet onderwys voor alle discipelen, die begerich zyn de cyffer-const te leeren, als oock aan vele schoolmeesters, welcke niet al te

vast in dezelve konst en zyn." Alle onderwijzers en onderwijzeressen stonden onder toezigt van het collegie van curatoren, en mogten zonder acte van aanstelling, na een scherp examen in de grondwaarheden der religie en in de vakken, die zij wilden onderwijzen, afgegeven, niet toegelaten worden. Bij het ontvangen hunner acte moesten de fransche meesters elk 4, de matressen 2, de duitsche meesters 3, de matressen 2 carolusguldens tot behoef der schoolverzorgers en onkosten betalen, en daarenboven de fransche meesters elk jaarlijks 2 carolusguldens, de matressen 30 stuivers, de duitsche meesters en matressen 12 stuivers, als recognitiegeld opbrengen. Ook moesten zij de 37 artikelen der geloofsbelijdenis, of den catechismus, en de schoolordonnantie onderteekenen, en op het raadhuis den volgenden eed afleggen: „Ick sweere en beloove de stadt van Dordrecht houw en getrouw en den Burgemeester en Regeerders derselver en haere geadmitteerde schoolverzorgers volgens schoolordeninge gehoorsaem te zijn, te eeren en te respecteren naer behooren, zonder daertegen te komen ofte te doen in eenige manieren, oock in mijn ambt dienvolgende mij naerstelyck en getrouwelyck te gedragen, als een godzalig schoolmeester en schoolvrouwe schuldich is, en noopende de religie mij te zullen houden en de mijne t'onderrigten volgens de instructie der scholarchen ons tot dien einde voorgedragen. Zoo helpe mij Godt!" Nadat die eed was afgelegd, mogt men de school openen. Zij werd in particuliere huizen, die toen half van hout half van steen hoog en smal opgetrokken, met breede luifels en smalle stoepen voorzien waren, gehouden. Boven den ingang of de schoolpoort hing de caerte, achter lijst en glas, waarop men in sierlijk krulschrift las, in welke vakken de meester onderwees. „Niemand" (dus luidde de instructie) mogt echter binnen de stad of haar gebied een caerte uitsteken of monster uithangen dan met zijn eigen hand gemaakt en geschreven, en van die dingen, die hem zijn toegelaten te leeren en daartoe hij be-

kwaem gevonden is, en dat om niemand te bedriegen en alle abuizen te vergoeden op straf van 12 carolusguldens." Voor sommige scholen hing een bord met een vers of schilderij. Zoo wordt in Tengnagel's Frik in 't Veurhuis gesproken van „mr. Hendrik Kaldekerk, voor wiens school een bord hing, waarop hij zelf geschilderd was, omringd door al zijne razende scholieren, met een kroon op het hoofd, en het onderschrift: het gekroonde hoofd-sweer." Boven het schoolvertrek in het arme weeshuis te Leyden las men:

„Die op goen anders lessen past,
„Die stelt zijn gangen naar den bast."

Syrach XXIII.

en op een schoolmeesters uithangbord te Rotterdam:

„Doe de walvis Jonas uitspoog, ging hij te Nineve preken en leren;
„Hier leert men de kinderen de gebeden, de vragen van buiten, en men gaat uit catechiseren."

Op sommige plaatsen moesten de schoolmeesters „gedurende den tijd ofte uure van 't schoolhouden door hunne deuren een riem uytsteeken ofte daar aan hebben een dray-klink, ten eynde de opsigters t' allen tijden sonder belet de scholen mogten visiteren."

Het schoolvertrek zelf was doorgaans op de tweede verdieping — de onderste was tot woonhuis of wel tot winkel — zoo de meester nog een ander ambacht uitoefende — ingerigt — en doorgaans een lange smalle slecht verlichte kamer met een steenen met biezen bestrooide vloer en gewitte wanden. De vuurhouten tafels waren smal en laag. Tegen de wanden hingen de borden, waarin boeken en parkementen bewaard werden, en de schriften stonden in rakken tegen touwen, die langs den wand waren gespannen. Kapstokken of spijkers zag men nergens, wijl de knapen zoo wel s' zomers

als s' winters het hoofd gedekt hadden en de muts alleen onder het bidden, zingen en opzeggen afzetteden. Tusschen de voor- en achterschool stond de zetel van den schoolmonarch, de catheder, waarop het „reedschap" lag.

Daartoe behoorden:

„. . . . . een fraeije handplacke
„Met een wacker roede van wilghen tacke,
„Een pennemes dat wel ende scherp can snijden,
„Een zanddoosken, daer de zanden op 't papier deur glijde,
„Een schrijfladeken dat men sluyt als een cas,
„Waerin pennen, signet en groen was,
„Met een inckt-hoorenken daer boven op staende,
„Een lustighe coker op syde, als hy is gaende,
„Een metalen candelaer, daer men opset twee lichten,
„Een schoon protocollus, daer hij uyt leert brieuen dichten,
„Een rekenbort, daer men met penningen opleyt en rekent,
„Een ley en schrijfboec, daer hij sijn scholiers in teeckent,
„Een blaue teghel met een loop van kieselingh steen,
„Daer hij alle koleuren van inckt op wrijft teer reen,
„Een bosch gansen pennen en pergamenten-vellen,
„Een glas vol swarten inckt daer bij stellen,
„Met dry oft vier boeck wit papier,
„Cijfferboecxkens wel dry ofte vier,
„Een Bijbel, Huysboeck, Psalmboeck en Testament
„Met een pultrum, daer den Bijbel op sal liggen jent,
„Scelpkens, horenkens, groot en cleyn van fatsoen,
„Daer hij alle coleuren van inckt in sal doen
„Als sij ghewreuen ende worden ghemaeckt."

In den omtrek van de catheder hingen de prijsschriften „eertrofeën der jeugd" met den prijsbrief van den meester er boven; de Tien Geboden, Vader ons, het Geloof; alle proefschriften van den meester, sierlijk met de pen getrokken; de schoolordonnantie, behelzende voorschriften hoe zich de leerlingen op straat en in de kerk en in de school hadden te gedragen; hoe zij moesten zitten, opstaan, buigen, nijgen; verboden om te schoffelen met de voeten, zich te krabben, luizen te vangen, hard te snoffen en te snuiten, te pruilen,

snappen; elkander te slaan, schoppen, steken, schenden. Kwamen de kinderen in de school, dan moesten zij, volgens sommige ordonnantien, „buigen en nijgen met manieren;" wanneer de meester nieste of ...., zeggen: „goed bediet;" „opstaan en hun reverentie maken" als de meester binnenkwam of hen aansprak. Eenige dier ordonnantien waren in rijm, b. v.:

„Zoo de jongkens trantelen als zij ter schole gaen,
„De meester sal se sekerlic slaen."

„Zoo de jongkens op straet ongestant bedryven,
„De meester sal se sekerlic komen aen den lyven."

„Zoo de jongkens niet buygen met manieren,
„Zal de meester hen scherpelic regieren."

Men ziet uit deze voorschriften dat de roede en plak nog „gehanteerd" werden, en op welke wijze blijkt uit de woorden, die Tengnagel eene schoolmatres op de lippen legt:

„Maer ik sweer van deus tyd af, zooder yemant is die d'een niet laet in syn vreê,
„Op syn dagen past, by tyds school komt, stil sit en laet syn snappen,
„Die sel ick zo ongenadig geesle, al soum'er bloet mit een kraen uyt de naers tappen.
„Daerom waerschouw ick nou elk een, 't zy wie 't ook is,
„Want als ick kom, dat weet je, kom ick gewis.
„Letter vry op, die 'k op syn huyd val, die sel 't wel voelen.

Doch keeren wij tot de schoolordonnantien, registers of artyckel brieven terug. Valcoogh heeft zijnen ambtgenooten de volgende ordonnantie tot model gegeven:

„Die zijn muts niet afneemt voor een man van eeren,
„Die daer loopen crijten, vloecken ende sweeren,
„Die wildt end' onzedigh loopen langs der straten,
„Die spelen om gheldt, boecken, oft leugenen praten,
„Die der lieden eenden smyten en beesten jagen,
„Die niet en doen dat haer ouderen behagen,
„Die met messen poghen, in 't hayr plocken,
„Die in 't veldt loopen, door 't hoy springen met stocken,

"Die buyten meesters oft ouders raedt te huys blyven,
"Die gheldt, boecken, pennen, papier nemen als dieven,
"Die nakent baden, in erten en wortelen loopen,
"Die in de kerck rabbouwen oft snobberye coopen,
"Die zijn benedictie niet over tafel en lesen,
"Noch s'morgens noch s'avonts niet bidt ghepresen,
"Die 't boeck scheurt oft verabbelt zyn papier,
"Die malcanderen gheuen toenamen hier,
"Die zijn eten werpt voor catten ende honden,
"Die niet willen weer gheven dat sy in de school vonden,
"Die in s' anders drincken spouwt, oft op syn eten treedt,
"Die uyt de school clapt en niet en heelt 't secreet,
"Die 't speecksel uyt den neuse oft den mondt
"Met de voeten niet uyt en treden terstondt,
"Die op de wallen loopen als men gaet nae huys,
"Die malcander beworpen met snot, vloyen en luys,
"Die niet sedigh loopen nae de kerck, oft daervan,
"Die malcander smyten in stucken corf oft can,
"Wat scholiers dees puncten voorsz. niet en onderhouen,
"Sellen twee placken hebben, oft hen met roeden clouwen.

De school begon 's zomers des morgens te 6, 's winters te 7 uren, en werd door den meester of een der knapen met een gebed, dat knielend werd uitgesproken, geopend. Na het gebed zong men een psalmvers en las men een kapittel. Te acht uren ontbeet men in de school en te tien of elf ure verliet men haar, na gebeden te hebben, om te huis het noenmaal te gebruiken. De namiddagschool duurde van één of twee tot drie of vier ure. Hij die zijn trimester of termijn bragt mogt eenige oogenblikken vroeger dan de overigen de school verlaten. Des zaturdags namiddags was er geen en des woensdags namiddags slechts één uur school: ook was zij de twee dagen van beestenmarkt gesloten. Had men des morgens om prijs geschreven, dan mogt de meester s' namiddags oorlof geven. "Op alle andere tijden" (luidde de instructie) "als de werelt onstichtelyck, naer booze gewoonten, ghezwore maendach, vasten avond, kermissen, ofte diergelijcke dagen houdt, mogten de kinderen niet te huis

blijven of oorlof krijgen." Strengelijk werd ook verboden, „na booze gewoonheit des pausdoms op St. Thomasdag den meester uittefluiten of op eenige andere wijze oorlof aftepramen."

In de school mogten jongens en meisjes niet nevens elkanderen zitten, maar moesten „tot eerbare tuchtigheyt gescheyden blijven en gheleerdt worden."

„De kinders sullen op loca sitten van malkander,
„Niet als hengsten loopende d'een door d'ander,
„De meyskens sullen sitten op een loch alleen
„En de knechtkens sullen ook sitten bijeen.

Curatoren moesten zorgen „dat er bij de boekverkoopers Canus en Verhaghen geschikte gereformeerde boeken voorhanden waren en alle superstitieuse en schandeleuse van de scholen weeren." Men leerde toen reeds het alfabeth en spellen uit het kleine en groote Haneboek en las uit het „Testament", „den Catechismus", den „Psauter", de „Psalmen Davids", „de Historye Josephs"; welligt ook, gelijk op andere scholen, uit „Blanchefleur en Floris", „Palmeryn", „Seghelyn van Herusalen", de „Moye istorie van Fortunatus beursje", „Amadis van Gauwelen", „Den uiterste wille van Lowys Porquyn, door hem bij maniere van een lieflyck Testament gestelt tot onderwijs ende stichting van syn kinderen", de „Embder bedingen", de „Francynen bedingen", de „Ghemeene Sendbrieven, profijtelyck voor d'ouders, meesters ende kinderen om te leeren brieven dichten, wel te lesen ende ordentelyck te schryven." In de hoogste klassen las men schrift, b. v. schepenskennissen, overdragten, enz. In het schrijven oefende men zich naar voorbeelden door de meesters geschreven of in Exempelboeken. Op de exempels las men „in romeinsch of duitsch, met staand of loopend schrift", b. v.:

„God kennen is d' opperste goet."
„Die wel leeft wel sterft."

„Wij sijn sterfelyck·”

„Doet altijt 't ghene dat goet ghedaen ware.”

„Gehoorsaemheyt is God behaeglyck.”

„Redene moeten overal ghebodt hebben.”

„Deucht is in de daet ghelegen.”

„Men moet de herten met ootmoedicheyt ende beleeftheyt winnen.”

„Draecht u soo dat ghij eenen anderen sijn gheluck niet en derft ontwenschen.”

en andere zedelessen of zedespreuken of wel een bijbelsch gezegde.

Viermaal in het jaar „schreef men om prijs” en de overwinnaar werd op sommige scholen met een zilveren pen, bredasche koker, een schrijfladeken met een pennemes, een Psalmboek of een Nieuw Testament, doch te Dordrecht met eene hoogere plaats in de klasse, of een getrokken vogel onder of op zijde van het schrift, en het ophangen er van tegen den wand beloond. De cijferkunst leerde men op het bord of wel uit de cijferboekjes van Stockmans, Petri Daventriensis, mogelijk ook wel uit die van Adriaan van Gucht, Jan Jacobsz. en anderen. Des woensdags en zaturdags waren de morgen-uren aan het van buiten leeren en opzeggen van den heidelbergschen catechismus en des woensdags de middag-uren aan zangoefeningen gewijd. Drie of viermaal ter week geleidde de meester of matres hunne leerlingen tot het avondgebed, des zondags voormiddags naar de Groote-kerk, en s'namiddags naar de Augustynen-kerk, waar zij de van buiten geleerde vragen van den catechismus voor de gemeente moesten opzeggen. De onderwijzers en onderwijzeressen ontvingen geen traktement van de stad, uitgenomen de rector van de Nieuweschool. Het schoolgeld werd door de regering bepaald en 's maandelijks of om de drie maanden van de leerlingen ontvangen.

HOOFDSTUK VIII.

FRANCISCUS NANSIUS.

Op een woensdag avond in het najaar van 1591 kwamen de curatoren Jacob Muys van Holy, bailliu van Zuid-Holland, zijn zoon Arend Muys van Holy, Hugo Muys van Holy, schout van Dordrecht, mr. Adriaen van Blijenburgh, waardein der munt, mr. Joost de Menyn, eerste pensionaris, mr. Johan Berck, tweede pensionaris en de predikanten Johannes Polyander à Kerckhoven, Henricus Corputius, Jeremias Bastingius en Johannes Becius in hunne raadzaal op het Hof bijeen, om in plaats van Joachim Orydrius een anderen rector te kiezen. De keus viel terstond op dr. Adrianus Marcellus, broeder van dr. Franciscus Marcellus, vroeger rector der grieksche school te Antwerpen, doch sedert 1585 te Dordrecht woonachtig, „een man" schreef Polyander à Kerckhoven „van bijzondere geleerdheid." Marcellus liet zich die keus welgevallen, werd den 27 Jan. 1592 aan de school voorgesteld en des avonds van dien dag met de schoolverzorgers en onderwijzers aan een luisterrijk banket ten huize van den secretaris Menyn onthaald. Het was echter curatoren niet voldoende in Marcellus een man te bezitten „wiens kunde tot groot profyt voor de school zou strekken," zij wilden een geleerde aan de school verbinden, die „door de faam zijner geleerdheid haar tot de eerste en beroemdste van deze gewesten zou verheffen, uit alle oorden de bloem en kroon der jongelingschap naar Dordrecht trekken, en alzoo die stad tot groote eere en voordeel zijn." Zij meenden dien man te vinden in „den tweeden Scaliger", „den hoogloffelijken Franciscus Nansius." Terstond werd de predikant Jeremias Bastingius naar Leyden gezonden om hem het „voorzitterschap der grieksche taal" met den titel van hoogleeraar

en eene jaarwedde van 250 £ aantebieden. Na vele conferentien tusschen gedelegeerden uit het collegie van curatoren en Nansius, zoo te Dordrecht als te Leyden, nam de laatste de eervolle betrekking aan. Zijn intrede te Dordrecht was een „triomftogt". Aan de poort der stad werd hem, „als of hy zijn furstelijcke hoogheid was," de eerewijn aangeboden, en voorafgegaan door stadsboden en den pedel of custos (claviger), omringd door zijne geleerde vrienden, die hem uit Leyden gevolgd waren, en vergezeld door curatoren en regeringsleden, begaf hij zich in staatsiegewaad met de insignien zijner waardigheid, plak, roede en koker, naar de school, waar hij door zijne ambt-genooten en de leerlingen begroet werd, en nam vervolgens deel aan een prachtigen maaltijd, die ter zijner eere was aangerigt. De gansche stad was in beweging, de straten werden met fakkelen verlicht, pektonnen aangestoken en door de jongelieden drama's gespeeld.

Franciscus Nansius of, gelijk hij eigenlijk heette, Frans Nans, was in de voormalige Casselnye van Veurne geboren, legde zich te St. Winoxberge onder den beroemden Paulus Leopardus op de oude letteren toe, studeerde vervolgens te Leuven en Parijs, waar hij met vele uitstekende mannen omging en eene nieuwe uitgaaf der Zamenspraken van Plato met eene latijnsche overzetting en aanteekeningen bezorgde.

Na het meesterschap in de regten te hebben verkregen, keerde hij naar zijn vaderland terug en werd kort daarna tot raadsheer in het Vrye van Brugge (eene uitgestrektheid van 7 uren rondom de stad) aangesteld; eene waardigheid, die hij ook gedurende de onlusten tot zijne vrijwillige ballingschap in 1582 met lof bleef bekleeden. Zijne uren van verpoozing waren deels aan de beoefening der grieksche en latijnsche letterkunde, deels aan den omgang en briefwisseling met de uitstekendste geleerden van dien tijd zoo als dr. Guilielmus Pantinus, geneesheer te Brugge, Franciscus Bricorius, Franciscus Raphelengius, Petrus Colvius, Franciscus Thorius,

Lucas Trelcatius, Adrianus Saravia, Johannes Bollius, Justus Lipsius en den president du Thou, die hem eens te Yzenberge bezocht, toegewijd. Vele brieven (1550-1574) door en aan hem geschreven zijn nog verspreid voorhanden, en doen hem als een oordeelkundig beoefenaar der oude letterkunde en een man van uitgebreide wetenschap kennen. Lipsius vooral stelde hoogen prijs op het oordeel van zijnen ouden vriend; raadpleegde hem steeds over duistere of verminkte plaatsen bij de classici, en prees zijne hulpvaardigheid en minzaamheid; „nihil est aut te humanius aut litteris tuis amabilius" schreef hij hem eens.

In 1584 of 85 kwam hij te Leyden, waar zich vele zijner landgenooten onthielden, en werd aldaar, door invloed van zijne vrienden Vulcanius en Lipsius, aan de latijnsche school, waarschijnlijk als onderwijzer in het grieksch, volgens anderen ook als corrector aan de drukkerij der Raphelengen verbonden, en gaf zich nu geheel aan de beoefening der oude letteren over. Sedert 1572 hield hij zich onledig met de „versio poëtica of paraphrasis Euangelii Johannis" van Nonnus, een minder bekend grieksch dichter, volgens sommigen onder keizer Theodosius te Panopolis in Egypte geboren. Hij had dezen dichter gelezen en herlezen, vergeleken met den tekst van den Evangelist en ontdekt dat hij niet slechts hier en daar verminkt, maar op verschillende plaatsen, doordien er regels uit verloren waren geraakt, onverstaanbaar was geworden. Weldra was zijn besluit genomen om, zoo mogelijk, de bedorven plaatsen te herstellen, de gapingen aan te vullen, waartoe hem slechts vroegere uitgaven — handschriften toch van Nonnus kende hij niet — ten dienste stonden. Hij toonde zijn werk aan Lipsius, die hem raadde den dichter met zijne verbeteringen uit te geven, waarop in 1589 „Nonni Panopolitani graeca paraphrasis sancti Euangelii secundum Johannem; antehac valde et corrupta et mutila, nunc primum emendatissima et perfecta cum interpretatione latina" het

licht zag. In de opdragt aan Willem Lodewijk, graaf van Nassau, geeft hij verslag van zijne tekstverbeteringen en aanvullingen en in de voorafspraak „Ad lectorem" een kritisch overzigt der verschillende uitgaven van den dichter. Daarop volgen eenige grieksche verzen ter eere van Nonnus en latijnsche van J. Dousa, Adolphus Mekerchus, Bonav. Vulcanius, Petrus Colvius, Jacobus Gruterus en Guil. Hespelius tot lof van Nansius en diens geleerden arbeid; eindelijk de gezuiverde grieksche tekst van Nonnus met de latijnsche overzetting van Nansius. Gelijktijdig verscheen bij denzelfden uitgever (Franciscus Raphelengh) „Francisci Nansii in Nonni Paraphrasin Euangelii Johannis, jam primum suo nitori restitutam et CCCLXIX versibus auctam, Notae, ubi multa non vulgaria tractantur ac varii auctorum loci corriguntur aut illustrantur," later (1618) te Keulen herdrukt en in het zesde deel der Bibliotheca Patrum overgenomen. Het staat aan mij niet over de waarde dier aanteekeningen te oordeelen. Waarschijnlijk zijn ze thans, nu de taalstudie zulke groote vorderingen heeft gemaakt en er welligt handschriften van Nonnus ontdekt zijn, vergeten, doch ten tijde van en door Scaliger, Heinsius, Vossius, Grotius, Meursius werden zij zeer geprezen.

Toen Nansius te Dort kwam was hij reeds 76 jaren, een „reverendus senex," zoo als Johannes Maire hem in een brief aan Claudius Salmasius noemt, en toch zoo ijverig in het bevorderen van den bloei der school dat curatoren zijne wedde met *f* 50 verhoogden.

Dordrecht was nu in waarheid „een oefenschool aller geleertheid," een „mercatus bonarum litterarum." Niet slechts uit alle oorden van het vaderland, maar uit Frankrijk en Duitschland stroomden er jongelingen heen om zijne „Praelectiones" bij te wonen. Zoo hoorden, volgens eene aanteekening van Nansius zelven, Gerardus Panelus, Gerardus Arnoldi, Gerardus Vossius, Abrahamus Aurellius, Samuel Caninius, Gideon Junius,

Matthias Dreven, Abraham Arnoldi, Lazarus Celsus, Paulus Asperensius, Jacobus Arsenius, Leonardus Casembrotius, Petrus Pylius, Abrahamus Vossius, Wilhelmus Bichtius, Bartholomaeus Segwaert, Wilhelmus Berckius, Martinus Jacobi, Adrianus Cool, Cornelius Ditert, Simon Coelemey, Diodorus Alewijn, Joannes Narsius, Joannes Casimius, Daniel Demetrius, Raphael Allendorpius, Petrus Gripius, Petrus Vinckius, Tobias Cornelii, Elias Campensis, Engelbertus Bekius, zijne lessen over den griekschen dichter Theocritus; anderen, onder welke Rochus van den Honert en Erycius Puteanus, die „in Orationem Demosthenis de rebus in Chersoneso gestis, in Sententias elegiacas Theognidis, in Plutarchi libellum de puerorum disciplina, in Aureum carmen Pythagorae, in Callimachum, Hesiodum, in Poëma admonitorium Phocylidis, in Libr. IV Aeneid. Virgilii" en over andere schrijvers Behalve deze Praelectiones, alle in handschrift op de bibliotheek der leydsche hoogeschool aanwezig, schreef Nansius aanteekeningen op de Spraakkunst van Clenardus; vermeerderde het Woordenboek van Conradus Gesnerus; stelde eenige stukjes over de grieksche spraakkunst op en gaf de latijnsche van Johannes Despauterius op nieuw in het licht. Ook vind ik vermeld dat hij veel werk van den dichter Lucretius maakte, „Conjecturae in Simplicium en in Epicteti Enchiridion" schreef, welke laatste, volgens Salmasius (Praefat. in Simpl.) Daniel Heinsius voor de zijne zou hebben uitgegeven, en dat hij eenige Orationes vervaardigde, o. a. „De amore, habita cum IV libr. Aeneid. auspicaretur." Ondertusschen vergat hij Nonnus niet, maar arbeidde gedurende de twee eerste jaren van zijn verblijf te Dordrecht zoo ijverig aan dezen autheur dat hij reeds in 1593 kon in het licht geven: „Francisci Nansii ad Nonni Paraphrasin Euangelii Johannis, graecè et latinè editam, Curae secundae. In quibus quaedam a nemine hactenus observata, notantur in alios etiam auctores." Nansius droeg dit werk op aan den latijnschen

dichter Adriaan van Blijenburgh, burgemeester de Jongh (Junius) en de overige leden der dordsche regering. Janus Dousa, Guilielmus Hespelius plaatsten er grieksche, Petrus Molinaeus, Petrus Bertius, Cornelius Rekenarius, Martinus Pylius en Franciscus Raphelengius latijnsche gedichten voor. Achter aan ontmoet men eenige grieksche gedichten van Nansius zelven, een op de komst van Scaliger te Leyden; een aan Lipsius, toen deze Tacitus wederom in het licht gaf; zeven zijn aan den hoogleeraar Johannes Heurnius, aan Raphael Thorius, en aan Petrus Colvius gewijd. Een der laatste was in 1588 opgesteld, toen deze bruggesche geleerde „Apuleji Madaurensis Opera omnia, quae extant, emendata et aucta cum suis ad omnia uberioribus notis et ejusdem Apuleji libro περὶ ἑρμηνείας ex bibliotheca Franc. Nansii, Lugd. Bat. 8." in het licht had gegeven. Volgens Catalogus librorum P. van Braam, p. 96 n°. 1141, heeft Nansius in 1588 ook latijnsche gedichten laten drukken.

Geëerd door allen, die smaak voor de oude letteren hadden, hooggeacht door zijne stadgenooten, bemind door zijne leerlingen, op hoogen prijs gesteld door de regering en de curatoren, die elke gelegenheid aangrepen, om hem bewijzen hunner achting te geven, ja zelfs zijn geleerde vrienden, die de stad bezochten, onthaalden, leefde Nansius te Dordrecht tot in het midden van het jaar 1595.

Hij liet een zoon na, Françoys Nans, eerst geneesheer te Dordrecht daarna te Middelburg, wiens dochter Elisabeth Van Beverwijck onder de beroemde vrouwen van zijnen tijd stelde. Zijne uitmuntende bibliotheek werd te Dordrecht openlijk geveild. Vele handschriften en boeken uit dezelve zijn door Heinsius voor Sçaliger gekocht en door dezen aan de bibliotheek der leydsche hoogeschool vermaakt.

Omstreeks vier jaren na den dood van Nansius (6 Oct. 1599) leed de school een nieuw verlies door het overlijden van den conrector Isaac van den Corput, zoon van den curator

Hendrik van den Corput en Adriana van Bregt. Hij was den 30 Januarij 1569 geboren, studeerde te Heidelberg in de godgeleerdheid en werd predikant te Westmaas, Papendrecht en eerst bij leening, later bij vast beroep, te Breda. Na den dood van Rekenarius waren curatoren en de rector Adrianus Marcellus voor de klassis van Zuid-Holland verschenen (3 Dec. 1595) en hadden verlof gevraagd om hem tot conrector te mogen beroepen. De klassis had zulks alleen bij provisie veroorloofd „om in den grooten nood der school te voorzien," maar „gewild dat hij steeds als predikant zou worden aangemerkt en, wanneer de school een anderen conrector had, wederom beroepelijk zou zijn." Sedert bestuurde hij de classis quarta en predikte te Zwijndrecht en in de Gasthuis-kerk te Dordrecht. Zijne weduwe Alid, dochter van burgemeester Jacob de Witt en van Elisabeth Heymans, hertrouwde (3 April 1603) met Balthasar Lydius.

Zwaarder slag trof de school twee maanden later (Dec. 1599) door het overlijden van den rector Adrianus Marcellus. Hij had zich „door zijn ijver in het behartigen der belangen van de school," „zijne goede tucht en discipline" bij curatoren zoo aangenaam gemaakt, dat zij hem eene gelijke jaarwedde als Nansius (ƒ 300) hadden toegestaan. Zijne laatste levensjaren werden door hooge twisten met zijnen conrector en zijne vrouw zeer verbitterd. Curatoren verzoenden hem met den eersten en rigtten toen, naar gebruik dier dagen, een prachtig banket (zoen-maal) aan, waaraan de „gezoende" genoodigd en getracteerd werden. De kerkeraad was minder gelukkig in het „apaiseren der ongelukkige verdeeldheden en geschillen" tusschen de beide echtelingen. Toen hij stierf, woonde zijne vrouw van hem gescheiden te Amsterdam. Zij had hem een zoon geschonken, Marcellus Marcelli, die, blijkens een scabinale acte van 1602, den bijnaam had van Verwer of Ververius. Deze studeerde te Leyden in de medicijnen en werd aldaar „ondermeester van de Quartaners der

Groote- of Latijnsche school met last van twee lessen 's daegs te doen op een wedde van *f* 250." Den 4. Jan. 1600 volgde hem Abraham Costerus van Antwerpen in die betrekking op, en twee jaren later benoemde hem de regering van Dordrecht, in plaats van dr. Carolus Battus, tot tweeden stadsdoctor, op eene wedde van 75 £ en 150 £ voor medicijnen. Hij stierf in Aug. 1605 in den ouderdom van ongeveer 31 jaar, bij zijne vrouw Antoinetta, dochter van Gerard van Nispen en Agatha Jansdr. Schill'aerts — met wie hij in 1602 (de stad schonk hem „op syn bruyloftsmael een half aem goede rynwyn") gehuwd was — *één* zoon, Gerard Verwers of Ververius nalatende. Marcellus was, gelijk zijn vader, de vriend der beide Blijenburghen en beoefende zelf de latijnsche poëzij. Twee zijner gedichten vindt men in den „Cento ethicus et Amorum hortus" van Damas van Blijenburgh.

HOOFDSTUK IX.

JOHANNES POLYANDER à KERCKHOVEN, GERARDUS JOHANNESZ. VOSSIUS.

In den aanvang der XVII eeuw was de latijnsche school zonder rector en conrector, en stonden alle klassen onder het bestuur van den „latijnschen onderschoolmeester" Josias Heins en den eersten duitschen meester Johannes Petrus Faes. In deze verlegenheid wendden zich curatoren tot den kerkeraad met verzoek „om in den nood der schole te willen voorzien." Deze toonde zich terstond daartoe bereid en gaf Johannes Dibbetzius en Henricus Corputius verlof om beurtelings het conrectoraat ad interim waar te nemen; sloeg het verzoek van een gewezen dominikaan, Christianus genoemd,

„om tot de dienst dezer school bevorderd te worden" af; droeg curatoren den persoon van Nicolaas Dammius „een geleerd, vreedzaam en godzalig man," welke vroeger die betrekking bekleed had, tot rector voor, niet twijfelende of hij zou, „wijl zijne huisvrouw de brielsche lucht niet wel kon verdragen," tot hen overkomen. Toen Dammius daartoe niet te bewegen was, sloeg men het oog op den „godzaligen en welgeleerden" Gerardus Johannesz. Vossius, die weleer alumnus der stad in het Staten-collegie te Leyden geweest en thans als lector aan de hoogeschool aldaar verbonden was. Toen curatoren „den geleerden jonckman beproefd en beroepen hadden" en deze „gewillig was zijn ambt te verlaten en tot hen te komen," benoemden zij „tot grooter eere der school en augmentatie van haren luister" den waalschen predikant Johannes Polyander tot hoogleeraar in de logica en theologia moralis op eene wedde van *f* 300 en vrije woning.

Deze Jean Polyander, Jan van Kerckhoven of Johannes Polyander à Kerckhove, was den 28 Maart 1568 te Metz in Lotharingen geboren, volgde als eenjarig knaapje zijne ouders naar Frankendaal in den Paltz, en twee jaren later naar Embden, waar zijn vader als predikant beroepen was. Na zich hier op de duitsche, fransche, latijnsche en grieksche talen te hebben toegelegd, zond zijn vader hem, die toen den ouderdom van 14 jaren bereikt had, naar Bremen, waar hij zich onder Christophel Pezelius en andere leeraren in de wijsbegeerte en hebreeuwsche taal oefende. Van daar vertrok hij naar Heidelberg, om de lessen van Daniel Toussaint, François du Jon (Junius), George Sohnius en Fortunatus Crellius over wijsbegeerte en godgeleerdheid bij te wonen. Op twintigjarigen leeftijd ging hij naar Genève, waar hij Theodorus Beza en Antonius de la Faye hoorde. Met deze beide, en inzonderheid met Antoine Sadeel of Chandieu, sloot hij naauwe vriendschap, die hij later door gemeenzame briefwisseling onderhield. Na eenige maanden de waalsche

gemeente te Leyden gediend te hebben, werd hij (1591) te Dordrecht beroepen, en had zich aldaar door zijne letterkundige en godgeleerde schriften roem verworven, toen hem curatoren tot hoogleeraar benoemden. Ofschoon hij tevens als predikant werkzaam was en voort bleef gaan met het schrijven van geleerde werken, nam hij echter den post van hoogleeraar zóó ijverig waar, dat curatoren zijne wedde verhoogden. Ook de regering gaf toen blijken van genegenheid, en schonk hem (1602) voor de aan haar opgedragene „Theses logicae et ethicae" 100 £ en voor de aan haar vereerde „Responsio ad interpolata Anastasii Cocheletii Sophismata" (1610) 60 £ tot een vereering. Volgens Meursius en te Water zou hij in 1600, bij de komst van Vossius, van zijne betrekking als hoogleeraar „na haar drie en een half jaar vervuld te hebben," ontslagen zijn. Het blijkt echter uit tresoriers rekeningen dat hij die in dit jaar aanvaardde en eerst in 1611, toen hij door curatoren der leydsche hoogeschool tot opvolger van Franciscus Gomarus benoemd werd, heeft nedergelegd, na even te voren door gecommitteerden der fransche kerk van Amsterdam tot haren leeraar te zijn beroepen. Algemeen was de droefheid over zijn vertrek; „de gemeente was in rouw, de schole in druck;" zijne vrienden hieven treurzangen aan en de stad vereerde hem met 100 £. Naauw bleef zijne betrekking tot Dordrecht, waar hij zoo velen achterliet, die hem „jonst en estime toedroegen." In 1618 en 1619 vertoefde hij als lid der synode nationaal een geruimen tijd binnen hare muren en trad wekelijks voor zijne vroegere gemeente op, en toen ook deze in 1645 door hevige twisten over het lange en korte hair verscheurd werd, vermaande hij ze tot vrede en eendragt. Met Daniel de la Vigne, zijn opvolger als hoogleeraar, Andreas Colvius, Balthasar Lydius, Johannes Dibbetzius, Johannes van Beverwijck, Samuel Naeranus en vele anderen hield hij onafgebroken briefwisseling.

Het is onze taak niet hem op zijn verderen loopbaan te

volgen of zijne verdiensten als hoogleeraar te schetsen. Alleen mogen wij niet onvermeld laten dat het de lof zijner geleerdheid en gematigdheid, gepaard aan dien van kerkelijke regtzinnigheid, was, die curatoren bewoog hem ter bekleeding van den eersten leerstoel der godgeleerdheid naar Leyden te beroepen en hem achtmaal de waardigheid van rector magnificus op te dragen. „Hij moge al niet (getuigde een zijner geschiedschrijvers) onder de schitterendste lichten van geleerdheid te tellen zijn, de geest van vredelievende gematigdheid, die hem bezielde, was oorzaak dat hij niet slechts bij de regtzinnigen, tot welke hij behoorde, maar ook bij de onregtzinnigen in achting was." Trigland noemde hem „optimus religioni verae addictissimus et pacis amantissimus." „Est enim is (schreef Rutgersius) Polyander, cujus ego singularem doctrinam, pietatem summam ac indefessum concordiae studium his praesertim temporibus, quibus eae virtutes rarissimae sunt, semper exosculatus sum." Met Vossius en Grotius hield hij briefwisseling; Maria van Reigersbergh bezocht hem steeds op hare reizen door Holland; zoo wel Naeranus en Barlæus als Meursius, Heinsius, Boxhorn en Fayus zongen ter zijner eer. Hij stierf 4 Februarij 1646. De prins van Oranje volgde zijne lijkstatie; zijn zoon Johannes, heer van Heenvliet en Sassenheim, opperhoutvester van Holland en Zeeland, afgezant der Hoogmogenden aan den koning van Engeland liet een gedenkteeken ter zijner eere in de St. Pieterskerk te Leyden oprigten; Heinsius, Scriverius, Sanderus en vele anderen hieven treurzangen aan; Spanheim hield een lijkrede op zijn ontslapen vriend.

Niet minder vredelievend en verdraagzaam, even nederig en bescheiden, maar veel uitstekender in geleerdheid dan Polyander, was Gerardus Johannesz Vossius. Hij was de eenige zoon van Johannes Vossius en Cornelia van Biele, in 1577 te

Heidelberg geboren. Naauwelijks een half jaar oud vertrok hij met zijn ouders naar Leyden en vervolgens naar Dordrecht, waar zijn vader tot predikant beroepen was. Toen hij den ouderdom van acht jaren bereikt had, was hij ouderloos en aan de zorg van Barbara, weduwe van Jacob van der Myle, een vriend zijns vaders, toevertrouwd. Deze had den knaap innig lief, en was hem eene tweede moeder (altera mater). Na zich onder leiding van Orydrius, Marcellus en Nansius op de grieksche en latijnsche talen, de welsprekendheid, redeneerkunde en wiskunde te hebben toegelegd, werd hij in het Staten-collegie, dat toen onder het bestuur van Johannes Kuchlinus en Petrus Bertius stond, opgenomen en hoorde hij Bonaventura Vulcanius in het grieksch, Robbert Snellius in de wiskunde, Petrus Molinaeus in de wijsbegeerte, Franciscus Junius in het hebreeuwsch, Lucas Trelcatius en Franciscus Gomarus in de godgeleerdheid. Twee jaren later (1597) hield hij eene latijnsche lofrede op prins Maurits en in het volgende, met toestemming van curatoren, openbare voorlezingen over eenige boeken van Aristoteles over de natuur- en redeneerkunde. Reeds was men te Leyden bedacht hem een leerstoel aan te bieden, toen curatoren van het dordsche gymnasium hem tot rector benoemden. Bij het aanvaarden van zijn ambt was het getal leerlingen zóó gering, dat hem in het eerste jaar zijner bediening eene toelage van *f* 115 „voor hetgeen hij en zijne schoolmeesters te cort gekomen waren in 't schoolgeld" werd toegestaan. Sedert nam echter met zijnen roem de schare zijner kweekelingen van jaar tot jaar toe en werd eindelijk aanzienlijker dan ten tijde van Nansius. Niet slechts uit de vereenigde gewesten, maar uit Brabant, Engeland en Frankrijk kwam men om hem te hooren, en zoo groot was de menigte van vreemdelingen, dat curatoren ook den overigen meesters toestonden commensalen te houden. Gedurende de elf jaren, die hij aan het hoofd der school stond, werden er scharen van jongelingen in gevormd, die later als staats-

lieden, god- en regtsgeleerden, geneesheeren, taalkundigen en dichters het vaderland tot roem strekten. Van vele noemen wij slechts mr. Jacob de Witt, mr. Cornelis van der Myle, Wijnand Rutgersius schrijver eener metaphysica, mr. Johan Berck, Cornelis van Beveren, Adriaan van Blijenburgh, Johan Pyll, mr. Willem van Muylwijck, mr. Dominicus Booth van Wesel, echtgenoot van Anna Roemers, die allen den staat in verschillende betrekkingen hebben gediend; dr. Johan van Beverwijck als geneesheer, dichter en geschiedschrijver beroemd; Janus Rutgersius, den zwager van Daniel Heinsius, wiens naam onder de staatslieden, dichters en philologen eene eervolle plaats bekleed; den vermaarden geneesheer en dichter Cornelis van Someren, volgens Crucius „vir sine ambitione eruditissimus;" Barthoudt van Akerlaken, raad van graaf Lodewijk van Egmond, die met zijne geleerde dochter de heraldie beoefende; J. Fr. Slingelant, die latijnsche verzen maakte; Abraham van den Corput, schrijver der „Goddelijke Vierschaar" en van het „Leven van Melanchton;" Daniel Joncktys, die de pijnbank en het bijgeloof bestreed en „Rozalyns oochies" dichtte; Rochus van den Honert, wiens latijnsche drama's door de Groot en Hooft zijn geprezen; Adriaan 't Jongh, den vriend en reisgenoot van Wttenbogaert; Pieter van Nieustad Rutgersz., die het kort begrip van de Leere der Medicine en Chirurgie van den geleerden mr. Petrus Pigraeus, chirurgijn des konings en deken van de schole te Parijs, overzette; dr. Willem Nyssen, dichter van „Apollo de Vader van de Geneeskonste;" dr. Crellius en mr. Willem Stoop, ook beide nederduitsche dichters; de predikanten Andreas Corputius, Jeremias Bastingius, Johannes Becius, Samuel Everwijn, Jacobus Focanus bij welke wij zoo vele telgen uit de edele geslachten van Bladegem, Booth, Brandwijck, Cool, Brouwer, Carpentier, van der Burch, van der Dussen, van den Honert, Haerlem, de Haan, Hallincg, de Jonge, Kappel, Muys van Holy, Nuyssenburg, Onderwater,

Ruysch, Scharlaken, Rees, de Roovere, Slingeland, van Toll, de Vries, Wenssen, de Witt, en anderen zouden kunnen voegen. Wij behoeven niet te vragen hoe het onderwijs van den man was, wiens geschriften over de grieksche en latijnsche spraakkunst en welsprekendheid, op hoog bevel, in alle scholen van ons vaderland werden ingevoerd en meer dan twee eeuwen hunnen eersten rang onder alle leerboeken van dien aard handhaafden; die reeds te Dordrecht zijn werk de Arte grammatica, waaraan hij meer dan dertig jaren arbeidde, begon te schrijven, een werk, waarbij, volgens Salmasius, niets in de oude en toenmalige wereld was te vergelijken, dat Crellius een onsterfelijken arbeid achtte; van den man, wien Hermannus Tollius bijna twee eeuwen later, nog een volmaakt taalvorscher (perfectu grammaticus) noemde; van wien Baudius schreef: „Est mihi vir ille optime notus nec quidquam tam magnificum dixero, quin ejus doctrina virtusque superet;" wiens grondige taal- en historiekennis, belezenheid in de schriften der classici, patres en scholastici, ervarenheid in alle menschelijke en goddelijke wetenschappen, door Scaliger, Grotius, Casaubonus, Cunaeus, Salmasius, Ludovicus Capellus, Fredericus Spanhemius, in één woord, door alle vroegere en latere geleerden om strijd geprezen zijn.

Zijne leerlingen spraken in hunne werken met den hoogsten lof van het onderwijs van den „eenigen Vossius." Beverwijck kon geen woorden vinden om de verpligting, die hij aan hem had, uit te drukken. Hij noemt hem „zijnen onsterfelijken, zijnen onvergetelijken leermeester," „wien hy al zijne geleerdheid" — en die was niet gering — „dank weet;" Rutgersius „vir ille, quo neque eruditius quidquam aut candidius terra tulit, neque cui me devinctior alter est." — „vir seculorum memoriâ dignissimus, praeceptor noster." — „vir optime de studiis meis meritus, quique his oculis meis carior est." — „vir cui omnia debeo." — „is quo nemo plura vel legendo devoravit vel concoxit, olim pueritiae

praefectus." Narsius, de leerling van Nansius en Rekenarius, nam zijn intrek bij Vossius, „om geen oogenblik zijne lessen te verzuimen, altijd bij hem te zijn." Aan deze geleerdheid paarden zich een beminnelijke inborst, zachtmoedigheid, verdraagzaamheid, nederigheid en blanke opregtheid. „Homo non essem nisi te amarem" schreef hem Erycius Puteanus; Bochart noemde hem: „Vossius, vir mirabilis et de quo merito dubites utrum majorem a doctrinâ et ingenio an a modesti a laudem mereatur;" getuigenissen die door eene schare zijner tijdgenooten, en onder deze door Grotius en Barlaeus, later door Brandt, Burman en D'Orville bevestigd worden.

Curatoren stelden het bezit van zulk een man op hoogen prijs, en verhoogden zijne jaarwedde van *f* 450 tot *f* 600; de regering vereerde hem voor de opdragt zijner Institutiones oratoriae, een werk waarvan Scaliger zeide dat het hem geleerder gemaakt had; dat boven den lof van een Casaubonus, Cunaeus en Bernard verheven was, met 270 £., zond hem dikwerf den eerewijn en gaf hem een kostbaar geschenk, toen hij (1602) met Elisabeth van den Corput en (1607) met Elisabeth Junius in het huwelijk trad. De aanzienlijkste ingezetenen stelden er een eere in hem aan hunne woningen en gastmalen te ontvangen; met de grootste geleerden van zijn tijd, in alle deelen der beschaafde wereld, hield hij briefwisseling, en met zoo vele voortreffelijke mannen, die toen te Dordrecht in dienst van den staat, der stad, der kerk waren; met de De Witten, Muys van Holy's, Berken, Hallincg's, Andreas Demetrius, Servatius Naeranus, Johannes Dibbetzius, Johannes Becius, Daniel de la Vigne, ging hij vriendschappelijk om. Hij droeg later eenige zijner geschriften aan sommige hunner op, en vervaardigde lijkdichten op anderen. Het was dus wel „een dag van rouw voor de stad, van schrik voor de school" toen (6 April 1615) gedeputeerden uit het collegie van curatoren te Leyden te

Dordrecht verschenen, „om Vossius tot regent van het Staten-collegie, waarvan hij vroeger kweekeling was geweest, te beroepen." Drie dagen bleven zij in de stad, werden door de regering gedefroijeerd en aan een kostbaar banket onthaald; doch „met vele drouffenissen en groot bezwaer voor de staet der schole gaf men Vossius aen Leyden." „Zijn vertrek achtte men een onoverkomelijk verlies" „een smartelijke wonde, een uitvaert", waarbij „de dordsche maagd door den mond harer dichters bange treurklagten aanhief." . . . . .

Het is thans onze taak niet de levensgeschiedenis van Vossius te vervolgen. Zij is ook bekend. Men weet, hoe hij, niettegenstaande zijne onzijdigheid in de kerkelijke geschillen, door zijne gematigdheid zelve en zijne vriendschap voor Huig de Groot bij een groot deel der zegevierende geestelijkheid in verdenking geraakte; voor de synode gedagvaard en van zijn ambt beroofd; maar door curatoren in bescherming genomen, tot hoogleeraar in de welsprekendheid en algemeene tijdrekenkunde en na het vertrek van Meursius ook in de grieksche taal benoemd werd; dat hij een beroep naar Cambridge afsloeg, maar dat van Amsterdam op een wedde van ƒ 2500 en een vrije woning, die burgemeesteren voor ƒ 900 voor hem huurden, aanvaardde. Zijn roem als godgeleerde, geschiedschrijver en taalkenner, die, zoo door zijne talrijke schriften als door de uitstekende leerlingen die hij vormde, bij het klimmen zijner jaren toenam, scheen nog het toppunt niet bereikt te hebben, toen hij den 27 April 1649 overleed. Hadden Barlaeus, Grotius, Meursius, Baudius, Scriverius, Heinsius, Bodecherus Banningh, Heiblocq, om van velen slechts enkelen te noemen, bij zijn leven ter zijner eere gezongen; bij zijn dood hieven niet alleen latijnsche, maar ook nederlandsche zangers — een Oudaan, Lescaille, Anslo, Vos en Vondel — treurzangen aan. De laatste wijdde Izaak Vossius, historieschrijver van Zeeland

den alleen overgebleven zoon van eene reeks van kinderen, wier namen met grooten lof in de jaarboeken der letterkunde zijn opgeteekend, de volgende regels:

„Nu gaet de gladde ploegh
Van 't snedig brein des Letterkloecken
Niet meer door d' ackers van de boecken.
De hand, die, spade en vroegh,
Te post met onvermoeide pennen
Plagh door 't papieren velt te rennen,
Is stijf. Het honighbladt
Der tonge, die, zoo milt van gaven,
Haer letterbyen zocht te laven,
Verdort. De jeught der stadt,
De bloem des Aemstels, mist de stralen
Des afgeslaefden mans.
Met hem verzinckt een glans
Van kunst, historien en talen.
Wie bout nu Hollant met
Latijnschen stijl, zoo net
En even jeughdigh in 't vergaren
Van 't langh verwelckte lof?
Wie graeft door al die stof
Der weerelt van vijfduizent jaren?
O Isack, eenigh pant
Van Vossius, ghy die zoo verre
Van 't licht der koninghlijcke starre
Verliet uw vaderlant;
Verlaet om ons de kroon van Zweden;
Ghy kunt uw vaders stoel herkleeden,
Zijn doorgeleert gebouw
Van schriften voort in top voltrecken,
En moeders hart een balssem strecken,
Dat anders smilt van rouw,
Op 't koude graf van haren Heere,
Geleertheits stut, der schoolen eere."

Zijn lijkrede werd door Cornelius Tollius, een zijner leerlingen en huisgenooten, uitgesproken; later hebben diens nakomeling Hermannus Tollius, Jeronimo de Bosch, Joh. Guil. de Crane redevoeringen over zijne verdiensten gehouden, en

op de beide Jubilé's van het Athenaeum illustre, herdachten hem D'Orville en van Lennep.

Vele zijn de schrijvers in alle beschaafde landen van Europa die van hem gewaagden, vele de kunstenaars die zijn beeldtenis op doek of op plaat hebben gebragt. Onder dat van Sandrart, plaatste Vondel deze regels:

„Laat sestigh winters vry dat Vossenhooft besneeuwen,
 Noch gryzer is het brein dan 't gryze hair op 't hooft,
Dat brein heeft heughenis van meer dan vyftigh eeuwen,
 En al haer wetenschap, in boeken afgeslooft.
Sandrart, beschans hem niet met boeken en met blaren;
Al wat in boeken steekt is in dat hooft gevaren."

HOOFDSTUK X.

ANTONIUS AEMILIUS.

Curatoren benoemden Antonius Melis of Aemilius in de plaats van Vossius.

Deze werd den 20 Dec. 1589, niet te Utrecht, gelijk sommigen willen, maar te Aken geboren. Zijn vader Jan Melis dreef aldaar, gelijk ook vroeger en later te Antwerpen, Rome en Hasselt aan den Demer handel met Engeland, dat hij dikwerf bezocht en waar hij met de leer der hervormden bekend werd. Reeds lang had hij ze beleden, toen hij om harent wil genoodzaakt werd Hasselt, juist toen hij er voor de tweedemaal met de burgemeesterlijke waardigheid bekleed was geworden, met zijne vrouw Elizabeth, dochter van Antonius van Ho- of Houbraecken en drie kinderen te verlaten. Hij zette zich te Dordrecht neder en ontbood aldaar zijn oudsten zoon Antonius, die reeds het onderwijs van den geleerden Johannes Kunius zoo te Aken, als, na

de sluiting van het protestantsche collegie te dier stede door keizer Rudolph II, in Gulickerland genoten had, en bestelde hem ter latijnsche schole, die toen Marcellus aan het hoofd had. Hetgeen deze had begonnen voleindigde Vossius, onder wiens leiding hij een der „eerste kenners in het grieksch," „een jonckman overwys in de taelen" werd. Aemilius noemde hem in de „Praef. ad Lect." vóór zijne „Orationes," in hoogen ouderdom geschreven, zijnen grooten leermeester en droeg hem het „Poëmation de sententiis septem sapientum Graeciae" met een grieksch vers op, dat hij zelf dus overzette:

„In Grajis numerande sophis, numerande latinis,
Cunctaque Palladiae munera mentis habens,
Vossiade, levidense favens gratantis amici
Accipe opus, Graiae Pleïadem sophiae.
Haec, rogo, pro meritis, animi tibi munera sunto
Mutua, si pateris, qualiacunque mei.
Suaviloquo tenerum finxisti sedulus ore,
Nutristique tuis artibus ante rudem.
Hoc igitur tanti pretium cape vile laboris,
Atque aliquod nostri pignus amoris habe."

Ook woonde hij de lessen van Polyander over de redeneer- en zedekunde bij. In 1602 verliet hij Dordrecht om te Leyden Scaliger, Baudius en Snellius te hooren. Van Leyden dreef hem lust tot onderzoek en vooral liefde voor de grieksche taal naar Heidelberg, waar hij zijn intrek nam bij David Pareus, hoogleeraar in de godgeleerdheid, de gehoorzalen der hoogleeraren, maar vooral de bibliotheca palatina, tot het lezen en onderling vergelijken van sommige grieksche schrijvers, bezocht, en zich de gunst en vriendschap verwierf van Dionysius Gothofredus, J. C. Hippolytus à Collibus, Marquardus Freherus, Janus Gruterus en andere beroemde mannen. Van Heidelberg begaf hij zich naar Straatsburg en verder door Frankrijk naar Zwitserland. Te Saumur leerde hij den beroemden Du Plessis-Mornay, wien hij door

Polyander was aanbevolen, kennen. Te Montauban en Toulouse vertoefde hij vier maanden. Ook bezocht hij Genève, gelijk hij zelf in de opdragt zijner Dissertatio de maximis momentis rei maritimae aan Jacob Gothofredus, hoogleeraar te Genève, dien de leydsche hoogeschool in 1638, doch zonder gevolg, aan zich trachtte te verbinden, mededeelde, en hoorde aldaar Simon Goulart en Jean Diodati.

Bij zijne terugkomst te Dordrecht vond hij het rectoraat der latijnsche school vacant, door het vertrek van Vossius naar Leyden, en de curatoren in twijfel, of zij het hem of Ubbo Emmius zouden aanbieden. Zij kozen Aemilius en gaven bij die gelegenheid een festijn aan de meesters en leerlingen der school, waarop 46 kannen fransche wijn geledigd werden. Gedurende den korten tijd, dien hij aan het hoofd der school stond, heeft hij haar, zoo door zijn onderwijs als door de nuttige inrigtingen, die hij tot stand hielp brengen, grootelijks bevoordeeld. Bij voorkeur legde hij de historici voor de schooljeugd uit, en in zijn „studoor" bearbeidde hij Tacitus en Nonnus. Gijsbert van der Hoolck, Bernardus Pandelaert, Nicolaas Crucius, J. Strick van Linschoten, Abraham van den Corput, Sebastiaan Hoogendijk, Justus van der Wijk en anderen, later sieraden van kansel en pleitzaal, gingen uit zijne scholen naar die van Leyden over, en menig beminnaar der latijnsche en grieksche poëzy verhief hem in zijne zangen als zijn „leermeester en Maecenas." Zijn roem nam dagelijks in Nederland toe; zijne geleerde vrienden, waaronder Beverwijck, Blijenburgh, van Beveren, van Someren, Crucius, Vossius, Barlaeus, Nyendalius, Albertus en Cornelius Tollius, Antonius à Zyll, Matthæus Nettenus en vele anderen zorgden dat die ook buiten het vaderland verbreid werd. Vier jaren na zijne komst (1619) nam hij het beroep van rector der hieronymiaansche school te Utrecht aan en bleef als zoodanig werkzaam tot den 1 Julij 1630, toen hij afstand deed en het stille Delft tot

woonplaats koos. Het aanbod van den leerstoel van Vossius te Leyden kon hem niet bewegen om zijn ambteloos leven vaarwel te zeggen en zich op nieuw aan de stille beoefening der wetenschappen te onttrekken. Langzamerhand ontwaakte echter de lust weder om zich ten dienste der vaderlandsche jongelingschap te stellen, en hij gaf niet onduidelijk te kennen dat hij het eenzaam boekvertrek weder met de school wenschte te verwisselen. Naauwelijks waren curatoren der latijnsche school te Utrecht daarvan onderrigt, of zij bewogen zijn opvolger, Justus Lyraeus, om zijn ambt neder te leggen met belofte eener billijke jaarwedde en van het hoogleeraarambt in de letteren aan de opterigten hoogeschool. Nu werd Aemilius weder aan het hoofd der school geplaatst en daarenboven als hoogleeraar in de geschiedenis, met eene jaarwedde van *f* 1300, aan de hoogeschool, die hij plegtig in mogt wijden, verbonden.

In 1638 verzocht hij wegens afnemende krachten ontslag van de schooldienst, dat hem den 21 Maart 1639 met eene wedde van *f* 1000, die den 24 Februarij 1642 met nog *f* 200 vermeerderd werd, door curatoren werd gegeven. Sedert bleef hij rustig zijn hoogleeraarambt bekleeden tot in 1654, toen hij op eene reis naar Aken ziek werd. Hij stierf, na zes jaren lang met zware pijnen geworsteld te hebben, den 12 December 1660 in den ouderdom van bijna 72 jaren. Daniel Perckringerus hield eene lijkrede op hem, anderen hieven treurzangen aan, Keuchenius vervaardigde zijn grafschrift in latijnsche verzen.

Antonius Aemilius moge wel geen eersten rang onder de geleerden van zijnen tijd innemen, hij zou echter de plaatsen van Vossius en Heinsius, hem door curatoren der leydsche hoogeschool aangeboden, niet onwaardiglijk bekleed hebben; hij toch was niet minder dan zij in de oude talen bedreven, en had ook zijn hoofdwerk gemaakt van de kritiek der grieksche en romeinsche classici. Ook was hij ervaren

in het oostersch, zoodat de Utrechtsche synode niet aarzelde hem tot medeherziener der nederlandsche overzetting des Nieuwen Verbonds te benoemen. Als geschiedkundige stond hij, blijkens zijne Orationes, die eerst afzonderlijk en later vereenigd het licht zagen, en de getuigenis zijner eeuw, zeer hoog, en van zijne welsprekendheid werd overal gewaagd. Zijn stijl was kort, kernachtig, soms, gelijk die van Tacitus, zijn model, stroef; zijne taal echt, zuiver klassiek. Onbekend is hij als grieksch en latijnsch dichter. Borrichius, Hoeufft en Peerlkamp ten minste hebben hem als zoodanig niet vermeld, en echter vloeide zijn dichtader tot in hoogen ouderdom. De Poëmata, die achter zijne Orationes gevonden worden, zijn echter de eenige, die van hem het licht zien, en doen hem als dichter van eenigen rang kennen. Wij ten minste stellen hem hooger dan een Nyendalius, Keuchenius, Heiblock, Neuhusius, Bruno, Carpentarius en andere zijner tijdgenooten.

Hij was een vriend van Descartes, dien hij ergens „nostri seculi Atlantem et Archimedem unicum" noemde en op wien hij eene lijkrede hield. Baillet meldt dat de regering hem beval in de lijkrede op zijn ambtgenoot Henricus Reneras, in 1639 overleden, tot lof van Cartesius en de nieuwe wijsbegeerte te spreken, en dat hij, sedert lang begeerig met dien wijsgeer in kennis te geraken, hem het handschrift zijner redevoering en eenige vleijende gedichten toezond. De brieven tusschen beide gewisseld zijn waarschijnlijk niet meer aanwezig. Onder zijne gedichten is er een „Ad manes Henrici Renerii, qui cum nobilissimo viro Renato Descartes vixit conjunctissime, abdita naturae et coeli extima penetrare, ab eodem edoctus." Ook wordt de oratio, die de eerste aanleiding tot de oneenigheden tusschen Voet en Descartes gaf, in zijnen bundel gevonden. Behalve het boeksken in 12°, zijne Orationes en Poëmata behelzende, ziet er niets van Aemilius het licht. Volgens sommigen zoude het een en ander voorkomende in

de Opera posthuma Jani Erasmii, in 1663 en 1665 door Arnold Gualther Parck verzameld en in 2 dln. 12° uitgegeven, eigenlijk aan hem moeten worden toegeschreven.

Uit zijn huwelijk met Agnes, dochter van den Utrechtschen predikant Johannes van Langen, sproten twee dochters, Elisabeth en Geertrui Elisabeth, en een zoon Janus, wien hij eenige zijner poëmata ethica met deze regels toewijdde:

„Literulis teneros primis formavimus annos:
Accipe virtutis nunc elementa tuae.
Scripsimus haec aliis, fateor, dum nasceris, et te
Nutrix in tepido dum fovet alma sinu.
Sed tua nunc sunt, Jane, patris qui surgis in artes,
Spes desiderii relliqua sola mei."

HOOFDSTUK XI.

DE ALUMNI. DE BIBLIOTHEEK.

Gerardus Bor of Borraeus, zoon van Cornelis Bor, balliu van Vlaardingen, neef van den geschiedschrijver van dien naam, werd door curatoren, in plaats van Antonius Aemilius, tot rector verheven. Hij was een verdienstelijk man, als nederduitsch dichter en schrijver eener grieksche spraakkunst niet onberoemd. Vroeger was hij, gelijk Vossius, alumnus der stad Dordrecht in het Staten-collegie te Leyden. Dit collegie was door de staten van Holland en Westvriesland gesticht om jongelieden van goeden aanleg, deugdzaam gedrag, en eerlijke doch weinig bemiddelde ouders, tot evangeliedienaars te vormen, en den 6 October 1592 na eene godsdienstoefening in de hooglandsche kerk, op last van burgemeesteren en curatoren, door Jan van Hout met eene nederduitsche en door den benoemden regent Kuchlinus met

een latijnsche redevoering in het groot auditorium der academie plegtig ingewijd. De kweekelingen of bursalen, die door de staten ter nominatie van de steden van Holland met eene beurs in dit collegie begiftigd waren, woonden met hunnen regent, onder-regent, schaftmeester en de noodige bedienden in het gewezen cellebroêrs-klooster, dat tot een geschikt verblijf was ingerigt, en waren verpligt zich naar de ordonnantie der staten te gedragen. De regering van Dordrecht „altijd bereid Godes eere ende der kercke Christi te bevorderen," en overtuigd van het „profijt dat de kerck van die institutie trecken zou," besloot in hare vergadering van 5 Sept. 1601 „aen de twee alumni, die van wege hare stad in 't collegie tot Leyden zouden gaen, alle jaer, ingaende 1 Sept. 1601, elk de som van *ƒ* 80, en dat boven de *ƒ* 120, die sy van s' lands wege genoten, te geven om tot cleeding, boucken enz. gebruikt te worden," en drie jaren later „dat voor de opvoeding der jeugd in studio theologiae van wege de stad, voortaen ingaende 1 Jan. 1604, betaeld zou worden 400 £ van 40 groot het £ om daermede te onderhouden 4 studenten, elk 100 £." Hoe veel belang zij in den bloei van dit collegie stelde, blijkt ook uit het gebouw dat zij in 1626, toen het cellebroêrs-klooster, wegens het toenemen der alumni uitgelegd en vertimmerd moest worden, voor 1633 £ 10 S. ten behoeve harer alumni liet oprigten.

Het voorbeeld der stad werd terstond door de vaders van het sacraments-gasthuis gevolgd. Zij gaven, — zoo lang de inkomsten van het huis zulks zouden gehengen — een beurs van 120 £ van 40 groot tot onderhoud der alumni te Leyden, en 20 jaren later (1624) fundeerde Arent Maertensz, ambachtsheer in Barendrecht en Schobbelandsambacht, niet slechts den naar hem genoemden Vrouwen-hof, maar ook een „seekere institutie van twee ofte meer beursen 't zamen tot *ƒ* 600 jaerlicx tot onderhout van eenige studenten te oefenen in de theologie ten dienste van Godes Kercke." De

alumni werden op stads kosten door den rector van het gymnasium naar Leyden gebragt, en moesten in het collegie, in tegenwoordigheid van den rector, de professoren der theologie, curatoren, burgemeesters, regent en subregent een acte teekenen, waarin zij zeiden, „nimmer de weldaad hun door hunne Maecenaten, de staten en de regering der stad bewezen, naar waarde te kunnen vergelden, en verklaarden beloofd en gezworen te hebben den rector en den senaat, de statuten der hoogeschool en de regel van het collegie stipt te gehoorzamen en geen leeringen aan te hangen als die in de universiteit geprofiteerd werden."

Wanneer wij tresoriers-rekeningen doorloopen, staan wij verbaasd over de aanzienlijke sommen die jaarlijks ten behoeve dezer alumni werden besteed. Niet alleen ontving elk eene beurs van *f* 80 voor boeken en kleeding, maar ook van *f* 30 tot *f* 80 voor de theses, die hij aan de regering dediceerde. Sommigen droegen ze jaarlijks, zoo lang ze in 't collegie waren, aan haar op, en ontvingen telkens dezelfde som. Behalve de stedelijke werden ook andere alumni, b. v.: Hendrik de Vries met 20 £, en tweemaal met 36 £, Franciscus Adriani met 72 £, „opdat sy in de studien mogten worden geboud," ondersteund, en giften van 30, 80, 90, 95 £ of aanzienlijke geschenken van boeken gegeven aan doctoren en advocaten voor de dedicatie hunner theses, zoo als aan de Berken, Slingelanden, Adriaen Bacx, wien 70 £ werd toegevoegd „van dat hy zijne theses de Angina pro titulo doctoris in re medica obtinendo heeft gedediceerd aen mijne heeren, omme hem ende alle andere, die de stadt met geleertheyt soecken te vereeren, meerder spoor ende prickel te geven tot studien;" aan Coenraad Ruysch (1608), die het corpus Bartholdi, waarvoor toen 54 £ betaald werd, ontving; Johannes Vincentius (1610), Arnoldus Beeckmannus, mr. Pieter Rutgers van Nieuwstadt, Henricus Strombergius (1632), Cornelius Trebellius (1633) en aan vele anderen. Van de alumni

vermelden wij alleen de zoodanigen, die de latijnsche scholen te Dordrecht bezochten, en wier theses of andere geschriften in de voormalige bibliotheek der stad gevonden werden: Gerardus Johannes Vossius, Petrus Johannes Pylius (1594), Daniel Demetrius, Cornelis Symonsz (1602), Tobias, zoon van Cornelis Christiaensz, predikant van Molenaarsgraaf (1606), Aegidius, zoon van den dordschen predikant Johannes Becius (1608), den zoon van Weynand Jansz (1608), Gerardus Bor (1610), Nicolaas Crucius, daarna predikant te Dort (1616), Johannes Wilmendoncx (1621), Frans Adriaensz. van Rijsbergen, Henricus Colvius (1622), Nicolaes Gelekerck, Izaac Middelhovius (1628), Johannes Paludanus (1629), Arnoldus de Gelder (1630), Jacobus Cool, die behalve 36 £ voor zijn theses 65 £ voor de dedicatie van een latijnsch carmen ontving (1630), Ambrosius Wiltens, Theodorus Rijsbergen (1634), Cornelis van Slingeland (1635), Aegidius en Adrianus Wijckentoorn (1637, 1640), Johannes Outhusius, Richard Revius, Cornelis Butenius, Johannes Frederik Herbst (1646), Jacobus Gysius (1646), Petrus Buytendijck, Wynand van Nieuwstadt, Anthonis Wassenburgh, Esayas Wijckentoorn (1649), Michaël Nicasius, Nicolaas Colvius, Joannes Maurus (1652), Nicolaas Lydius, Henricus van Huysen, Nicolaas de Haen (1658), Lambertus Vrechemius, Thomas Dolegus, Rolandus (1664) en Hendrik van Ulft (1666). Van Ulft was de laatste alumnus der stad, „wijl in dat jaer by besluit van den outraed alle beursen en tractementen der stad werden gemortificeerd." Zij, die gaarne het genot eener beurs wilden hebben, verzochten haar aan den kerkeraad, die hen en ook andere behoeftigen, die zich tot hen tot ondersteuning in hunne studien wendde, der regering aanbeval. De kerkeraad was toen de vraagbaak van den raad, die doorgaans zijn gevoelen volgde en steeds bereid was naar zijne vermaningen te hooren.

De meeste nuttige stichtingen en instellingen, die Dor-

drecht gedurende de XVII eeuw binnen hare muren zag daarstellen, waren uit den boezem van het consistorium voorgekomen. Tot de eerste behoort de Stads-bibliotheek.

Er bestond reeds in het midden der XVI eeuw eene stedelijke boekverzameling, waarover de rector der Groote-school het opzigt had. In tresoriers-rekeningen 1559 vindt men o. a. de volgende posten: „Bet. Jan Anbrosius voor x dosyn kettingen ome daer mede vast te maecken de boucken leggende op ter stede librarye 1 £ 4 gr." — „Bet. Jan Philips boeckbinder, van dat hy sommighe boucken verbonden heeft aen kettingen te eynde die nyet vervreempt soude worden, 9 S. 2 gr." Wat er van deze boekerij geworden is, vind ik niet vermeld; zij bestond in de XVII eeuw niet meer. Den 11 April 1616 overleed zekere Otto Werckman, die zijne boekverzameling aan de diaconie der hervormde gemeente vermaakt had. De kerkeraad, „die reeds lang behoefte gevoeld had aan eene goede bibliotheek, zoo voor hunne studie als voor die van zoo vele geleerde mannen en jongelingen, die zich in de stad bevonden, en onmagtig waren kostbare werken aanteschaffen," gelastte den predikanten Andreas Demetrius en Balthazar Lydius „een register dier boecken te vervaerdigen, ofte eenighe van deselve mogten worden gekocht tot een beginsel van eene library voor de stad." Toen dit „register" gereed was werd Lydius verzocht met den magistraat over den aankoop der boeken te spreken. Deze raadpleegde curatoren en Aemilius en gaf vervolgens den predikant Becius last, de boeken, die de kerkeraad geschikt achtte, voor de library te koopen; bepaalde „dat er jaarlijks ƒ 200 van stads wege tot hare vermeerdering zouden besteed worden;" liet door Folpert van Asperen, pachter der rondemaat en stads makelaardy, een locaal in het voormalige marienborner-klooster tot plaatsing der bibliotheek in orde brengen; stelde twee latijnsche schoolmeesters en den orgeltrapper der Groote-kerk aan om ze te openen, sluiten en

schoon te houden, en benoemde den predikant Johannes Becius en mr. Johan Berck, ridder en raadpensionaris der stad, tot bibliothecarissen. Zoodra het vertrek gereed was, zond de regering, op last der predikanten, haren fabriekmeester Jacob Henricxsz. naar Leyden, „om aldaer inspectie te nemen in wat vougen de lessenaers en de bibliotheque aldaer gemaeckt waren en voorts de maniere van de boekecassen om 't zelve int maecken voor de bibliotheque alhier naer te volgen." Eerst later (1633) werden er door den schrijnwerker Caeymax „drye pultrums, twee staende en een draegende" in de bibliotheek vervaardigd. Deze werd zoo door aankoop als door geschenken jaarlijks rijker. In 1629 kocht Gosuinus a Buytendijck, op bevel der regering, de „Biblia regia, Hebraicè, Graecè, Latinè, opus B. Ariae Montani, distinctum in tomos octo. Antverpiae apud Christoph. Plantinum protypographum regium 1572" voor 325 £; in 1643 Lydius op eene auctie te Leyden voor 117 £, in 1649 Andreas Colvius voor 49 £ boeken. Geschenken van boeken ontving zij zoo van de leden der regering als van predikanten en letterkundigen; ja men wedijverde met elkander om haren schat te vermeerderen. Onder die geschenken merkte men een prachtig exemplaar van Hesychius op, door rector Aemilius, toen hij de stad verliet, met een grieksch vers aan haar vereerd. Voor zoo ver mij bekend is, bestaat er geen gedrukte Catalogus van deze boekverzameling, maar wel een ms. Catalogus auctorum omnium, quorum libri vel typis expressi vel manuscripti extant in praestantissina et eximia Bibliotheca Dordrechtama, door Petrus Godewijck vervaardigd en aan burgemeester Jacob de Witt en de overige leden der regering opgedragen. Uit dezen catalogus blijkt dat de bibliotheek in 1640 reeds zeer rijk was aan Bijbels, uitleggers der Heilige Schrift, kerkvaders en geschiedschrijvers. De betrekking van bibliothecaris werd steeds voor een eerepost gehouden, die door leden van het collegie van curatoren bekleed werd. Een dezer bibliotheca-

rissen en tevens lid van het collegie van curatoren was mr. Jacob Cats. Hij was in 1623 te Middelburg door de heeren Bacx en Blijenburgh uit naam der regering van Dordrecht uitgenoodigd om de betrekking van pensionaris harer stad, in plaats van Johan Berck, als ambassadeur naar Venetië gezonden, met eene wedde van 1600 £ te aanvaarden. Cats wenschte wel liever in Zeeland te blijven, doch op raad van eenige godgeleerden nam hij dit gewigtig ambt aan en begaf zich in April van dat jaar met zijne vrouw en dienstboden op reis, en werd door de regering met vele eerbewijzingen ontvangen. Niet slechts gaf zij hem „207 £ voor zyn reyscosten en geleden vacatien" en betaalde zijn vertering van den 6 tot den 14 April ter somme van 141 £ 5 S., maar onthaalde hem en zijn huisvronw aan een prachtig banket bij Christoffel van Slingeland in de Paauw, dat der stad 144 £ kostte. Dertien jaren bekleedde Cats het pensionarisschap tot groot genoegen der regering en tot groot vermaak voor zich zelven:

„Dit ampt (getuigt hij zelf) heb ick bekleedt en niet voor weynich jaren
En mij is groot vermaeck hier over wedervaren."

Hij was te Dort in groot aanzien, zoo wel bij de burgerij als bij de patriciers, bij de predikanten als bij het volk, en stond in naauwe betrekking met de familie de Witt, inzonderheid met mr. Jacob de Witt, wiens dochter Maria hem in 1636 op zijn verjaardag met eenige dichtregels begroette, die in zijne Mengeldichten zijn opgenomen; met de familie van Muylwijck, wier naam hij door de opdragt der Galathea aan Catherina van Muylwijck vereeuwigd heeft; met Lydius, vooral met Balthasar, den schrijver der Waldensia, en Jacobus, die hem in 1627 op zijne ambassade naar Engeland als gezantschaps-prediker volgde; met Brandwijck, Boey en inzonderheid met Cornelis, die met Barlaeus zijn Houwelijck in latijnsche verzen overzette. Tot zijne bijzondere vrienden behoorde

ook de predikant Johannes Westenburgh, wiens leerredenen hem zoo gevielen, dat hij ze nog op Sorghvliet tot zijne stichting en vertroosting las.

„Wij lesen (schreef hij zelf) Westerburgh en dat hij achter liet,
Hoe wel men in den druck van hem maer weynig siet,
Want schoon syn deftigh werck niet uyt en is gegeven,
Hij met sijn nette pen die heeft 'et afgeschreven,
„En dat is onder mij en sal te syner tijt
„Een reyse moge doen al waer de fame rijt."

Niet minder waardeerde hij Johannes van Beverwijck, wiens Schat der gezondheid en ongezondheid hij met zijne gedichten versierde en onder wiens beeld hij deze regels schreef:

„Al die van sieckten queelt en wenscht te zyn genesen,
Die slae een gunstigh oogh op dit manhaftigh wesen;
Aen hem biedt Holland eer en menig ander rijck;
Hier siet ghij in het kleyn den grooten Beverwijck."

Gedurende zijn verblijf te Dordrecht gaf hij zijn Werelds begin en eynde, Trouwringh en Proefsteen, Proteus of Minnebeelden, en de Galathea voor het eerst in het licht en liet er zijn Selfstrijdt herdrukken. Ook dichtte hij er „Bedenckingen op de Harmonie van het lijden onzes Heeren ende Zaligmakers J. C." vóór de „Harmonie van het lijden Jesu Christi" door Gosuinus à Buytendijck opgesteld en sedert bij het prediken van het lijden te Dordrecht tot leiddraad gebruikt; vervaardigde gedichten vóór de Beschrijving van Zuyt-Holland door mr. Jacob van Eyck en Jacobus van Oudenhoven; „Op het kostelijck Mal en Voorhout van s' Gravenhage door den Heere Constantijn Huygens, gemaeckt in den jare 1625, toen hij raetpensionaris der stat Dordrecht was," „Aen zijne nicht jonckvrouwe Anna Schilders," een „Geluckwenschinge aen den Heer Geraert Marcellus en Juffrou Catherina van der Burgh bij hun huwelijk," en waarschijnlijk vele andere.

Boven de poort van het oude-vrouwenhuis te Dordrecht leest men nog van hem:

„Siet! hier werden onderhouwen
Oude koude, swacke vrouwen:
Trotse vrysters! fiere jeught,
Siet! hoe dat ghy worden meught."

Ook is het volgende opschrift boven den schoorsteenmantel in de weeskamer aldaar door hem vervaardigd:

„Vaders! als het ijdel leven,
U op aerde, zal begeven,
Siet dan dat uw herte peyst,
Dat de tijd van u verreyst:
Wilt niet angstig liggen vreezen
Voor uw na te laten weezen,
Hier zijn vaders voor een kind,
Dat geen vader meer en vind."

Omtrent 18 jaren na zijn vertrek vereerde hij der stad een exemplaar van al zijne werken met een gedicht van zijne hand er voor ingeschreven. Brenger van dit werk ontving 20 rijksdaalders tot eene vereering, en ten aanzien van het boek zelf leest men in de resolutien van den oudraad:

„Omtrent het boeck, synde alle de wercken van den heere Jacob Cats door denselven aen heeren regenten gezonden, is geresolveert den voors. autheur soude werden per missive serieuselycken bedanckt en voorts geordonneert dat het voors. werk tot een eeuwige memorye in deser stede bibliptheque sal worden gestelt."

Te Dordrecht verloor hij zijne echtgenoot, Elisabeth Valckenburg, „eene vernuftige, geestige, huishoudelijke vrouw; met Plutarchus in de hand in hare uren van uitspanning, boven alles den Bijbel beminnende en altijd een spiegel van trouw;" doch ook te Dordrecht vond hij Matthias Havius, den zoon van den boekdrukker van dien naam, die met zijne

huisvrouw Cornelia Baers den staatsman tot diens dood toe

— »de man in 't buytenwerck, de vrouw in 't huysbedryf" —

diende en van wien hij, in zijn Twee en tachtigh jarig leven schreef:

»Ick moet trouhertigh paer, uyt ons te samen leven,
Ick moet getuygenis van uwe deugden geven:
Gy hebt my wel gedaen te huys en overal,
Waer van u dit geschrift tot preuve dienen sal."

Volgens sommigen zou Cats te Dordrecht een dichterenschool hebben gesticht. Wij vonden daarvoor geen bewijzen; alleen is ons gebleken dat de meeste dordsche dichters van dien tijd, zoo als Beverwijck, Cornelis van Beveren, Adriaen van Blijenburgh, Pieter van Godewyck, Jacobus Lydius, Cornelis Boy, de van Nispens en anderen zijn dichttrant hebben nagevolgd.

HOOFDSTUK XII.

HET SCHOOLLEVEN.

Het gebouw, waarin rector Borraeus woonde, had, in weerwil van alle veranderingen en verbeteringen, nog geheel de gedaante van een klooster. De met ijzer beslagen schoolpoort met zijn zwaren klopper, de hooge enge met ijzeren spijlen bezette vengsters, de klokketoren op en de toren nevens het gebouw

»Getuigden van den staet, waerin het was geboren,
Meer dan het glorywerck, waertoe het was vercoren."

Met dit uiterlijke was het inwendige in volkomen harmo-

nie. De jongelingen zaten in holle, vochtige, met steenen bevloerde vertrekken, die hun licht uit hooge naauwe vengsters schepten en des winters door groote turfvuren moesten verwarmd worden. Des morgens te acht en te een uur na den noen liet zich de schoolklok hooren, opende de pedel of claviger de poort en sloot ze te elf en drie ure, terwijl hij in dien tusschentijd of zijne klasse waarnam of op de bevelen van den rector wachtte. Het waren niet slechts patriciers en deftige burgers die hunne kinderen naar de Groote-school zonden, ook minder aanzienlijken doch min of meer gegoeden stelden er eene eer in te kunnen zeggen:

„Ik heb myn kyeren gnapjes ekliedt en eriet,
En staurse in 't Groot-school, 't is van sen leven niet eschiet."

Er waren drie scholen en zes klassen, die onder den rector, conrector, derden latijnschen meester, eersten en tweeden duitschen meester stonden. In 1610 werd, in plaats van den tweeden duitschen meester, een latijnsch-ondermeester en een pedel benoemd, maar in 1615 de laatstgemelde betrekking, benevens die van voorzanger in de Nieuwe-kerk, aan den duitschen meester opgedragen, die ook de post van schrijfmeester vervulde, waarvoor hij 60 £ genoot. De inkomsten der rectoren waren verschillend. Vossius had eerst 450 £, later 600 £ en eindelijk 650 £, Aemilius en Borraeus daarentegen 600 £ benevens de helft van het minerval en vrijdom van hout, turf en belasting. De conrector genoot, behalve een vierde van het schoolgeld, eerst 320 £ en 150 £ voor huishuur, doch, sedert 1610, 380 £. In dat jaar begon de latijnsche meester, die ook een vierde van het minerval ontving, 245 £ in plaats van 210 £, gelijk vroeger, te trekken. De inkomsten van den vierden latijnschen ondermeester waren 150 £, van den eersten duitschen meester eerst 167 £ en sedert 1610, 244 £, doch in 1615, 213 £. De tweede duitsche meester trok 143 £, de pedel 24 £, de conrector of derde

latijnsche meester en een der duitsche meesters voor het onderwijzen der jeugd in den Heidelbergsche Catechismus jaarlijks 50 £. Behalve deze jaarwedden, gaf de stad aan alle meesters vrije woningen of huishuur, en op voorstel der curatoren van tijd tot tijd extraordinaire gratuiteiten van 25 £ of 30 £; defroyeerde hen voor 't overbrengen hunner meubelen en boeken, wanneer ze van elders kwamen; zond hun een vat deel wijn of een som geld op hunne bruiloft, beloonde de carmina en orationes, die ze haar opdroegen, en onthaalde ze bij de komst van een nieuwen rector of conrector in de school. Zoo werden bij de inwijding van Antonius Aemilius 27 stoop wijn in de school gedronken. Onder de conrectoren en praeceptoren waren enkele zeer verdienstelijke mannen, wier namen in de geschiedenis der letterkunde met eere genoemd worden. Wij willen van alle met een enkel woord gewagen.

Toen Vossius te Dort kwam, vond hij, behalve de meesters Heins en Faas, conrector Cornelis Cornelissen „in 't regiment der schole." Deze was een geheim aanhanger van Hendrik Niklaes, die toen veel navolgers te Dordrecht had. Toen hij de leer van dien ketter niet wilde verloochenen, werd hij afgezet en in den ban gedaan. Zijn opvolger was Raphael, zoon van Godefridus Allendorp toen predikant in het gasthuis te Dordrecht, schoonbroeder van Dirck Raphaelsz. Camphuizen, een „geleerd en godsaligh jonckman," die, zoo door overeenstemming van gevoelens als door vriendschap met vele remonstranten, inzonderheid met Samuel Naeranus, was verbonden. Sedert 1615 wordt zijn naam in de Acta der school niet meer genoemd: eerst zes jaren later volgde hem Abraham van Elderen op. Aan het hoofd der derde school stond in 1602 Joannes Burchlagius, voor wien, terwijl hij zich te Bremen bevond, Johannes Hagius de dienst waarnam. Hij werd opgevolgd door Daniel, den zoon van Andreas Demetrius en Maria Becius, te Antwerpen

(1580) geboren, die, na te Frankfort en Dordrecht in de oude talen onderwezen te zijn, in het Staten-collegie voor den kansel was opgeleid geworden, en nu tevens de predikdienst te Groote-en-Kleine-Lind en het praeceptoraat waarnam, tot dat hij in 1609 predikant werd te Dordrecht. Zijn opvolger heette Louis of Lowys van Berchem, een geleerd jongeling, toen als latijnsch dichter bekend, die in 1622 tot rector te Gorinchem werd beroepen, bij welke gelegenheid de stad hem 25 £ tot een vereering en 25 £ voor de dedicatie zijner Cancellaria Hispanica schonk. In plaats van zijn opvolger Martinus Gesnerus, werd in 1625 Godefridus van Wessem, die sedert 1610 de betrekking van latijnsche ondermeester had waargenomen, benoemd, en op hem volgde Johannes Vincentius. De duitsche meesters, die onder Vossius, Aemilius en Borraeus aan de scholen verbonden waren, heetten: mr. Philips Ransbergen, mr. Huybrechtsz., mr. Ruytinck, mr. François van der Burcht, mr. Doorneman, Daniel Demetrius of de Meester, Philips Jansen, Jan Jacobsz. en Petrus Govertsz. of Pieter Govertsz. van Godewijck, die later een van de uitstekendste sieraden der school werd.

Zoodra de schoolklok zweeg, verzamelden zich onderwijzers en studenten in de drie schoolvertrekken om het gebed in de latijnsche en grieksche taal en de voorlezing van den Bijbel bij te wonen. Wanneer de pedel het *hora* had geroepen, werd er in de beide talen gedankt en een psalmvers gezongen. In de zesde of laagste school onderwees de duitsche meester lezen, schrijven en de beginselen der latijnsche taal, waartoe de Tabula declinationum et conjugationum in plano gedrukt, de Grammatica latina van Ludolffus Lithocomus, of de Crepundia linguae latinae seu Progymnasmata van Walricus Lithodomus, of de Grammatica van Theodorus van Egmond gebruikt werden; ook begon men in die klasse de Colloquia Erasmi of Corderii van buiten te leeren.

De vijfde klasse ging voort met het van buiten leeren der

grammatica en colloquia, waarbij men of de Janua linguarum reserata van Comenius of den Nomenclator contractus van Hadrianus Junius, soms de Linguae latinae phrases van Joannes Sartorius voegde. Ook begon zij de Disticha van Cato, eenige gemakkelijke brieven van Cicero ad Familiares of ad Atticum en het boeksken van Erasmus de Civilitate morum over te zetten, latijn te spreken en zich in het schrijven van grieksche letters te oefenen. Ook de vierde klasse bleef zich in de grammatica en het van buiten leeren van woorden, phrases en adagia oefenen; zette den Cato en Laelius van Cicero, de Andria van Terentius, de Tristia en de Epistolae ex Ponto van Ovidius, en de Bucolica van Virgilius over, en begon de beginselen der prosodie te leeren en zich toe te leggen op het maken van gedichten, exercitia styli en themata. Ook oefende zij zich in de grieksche spraakkunst, waartoe men eerst de Grammatica graeca van Clenardus, later die van Franciscus Nansius, in manuscript in de school voorhanden, vervolgens die van Antonius Aemilius, eindelijk de Rudimenta linguae graecae van Borraeus, waarvoor de stad hem met 100 £ vereerde, gebruikte. De derde klasse zette Caesar, eenige moeijelijke brieven van Cicero, sommige boeken der Metamorphosen van Ovidius en de Georgica van Virgilius over, bleef zich in het opstellen van themata, exercitia styli en het verzen maken oefenen, en begon zich op het zuiver latijn spreken, door zamenspraken te houden met de woorden en in den stijl der autheuren, die behandeld werden, en in het vervaardigen van latijnsche brieven toeteleggen. De fabelen van Aesopus, de redevoering van Isocrates ad Demonicum werden door haar in het latijn vertaald, de oefeningen in de grieksche grammatica voortgezet en de beginselen der logica en rhetorica — de laatste uit de Elementa rhetorica G. J. Vossii, quibus subjicitur Talaeus de pronuntatione — geleerd.

De tweede klasse zette geen latijnsche schrijvers meer over

maar hoorde eenige Orationes van Cicero en de Aeneis van Virgilius expliceren, en bleef zich, door het maken van excercitia styli en themata in het correct en elegant latijn schrijven, en het vervaardigen van allerlei soort van verzen oefenen; zette de Cyropaedie van Xenophon, de Opera en Dies van Hesiodus over, en hare studie in de logica en rhetorica voort. De eerste klasse moest het Nieuwe-Testament, eenige boeken der Ilias of Odyssea, de Tragoedien van Euripides of Sophocles vertalen; de Miloniana van Cicero en sommige redevoeringen van Sallustius, Livius, Tacitus, Curtius, uit de Conciones et orationes ex historicis latinis excerptae van Jacobus Veratius, later op hoog gezag in de scholen ingevoerd, en sommige Oden van Horatius expliceren en latijnsche oden maken.

Deze klasse was bij de voorlezingen van den hoogleeraar Polyander à Kerckhoven en Daniel de la Vigne over de redeneer- en zedekunde, die ook door den rector, conrector, de praeceptoren, predikanten en alle beoefenaren der fraaije letteren werden bijgewoond, tegenwoordig, terwijl die jongelingen, welke voor de studie der geneeskunst werden opgeleid, met alle doctoren, chirurgijns, operateuren en barbieren, des winters de anatomische lessen van Franciscus Marcellus hoorden.

Des woensdags en zaturdags voormiddags werden al de lessen gerepeteerd en moesten de zesde en vijfde klasse de Tien Geboden, de Formulieren van den Doop en het H. Avondmaal; de vierde en derde den Heidelbergschen Catechismus van buiten leeren. In de hoogste werd de laatste, gelijk ook de latijnsche Psalmen van Buchananus, voorgelezen en oefende men zich in het verdedigen van den Catechismus tegen de Papisten, Lutheranen en Mennonieten.

In den beginne waren er slechts weinige vacantie-dagen; doch hun getal nam jaarlijks toe. Elke gelegenheid grepen de leerlingen aan om in een carmen de curatoren om oirlof te bidden; ja zulks geschiedde zoo dikwijls, dat zij eindelijk

het geven er van aan den rector overlieten. Eenmaal in het jaar had er eene plegtige prijsuitdeeling in een der schoolvertrekken of in curatoren-kamer op het Hof, na voorafgaand examen, plaats. Alleen de uitnemendste leerlingen ontvingen praemia, die der stad jaarlijks niet meer dan 50 £ kostten. Bij gelegenheid der prijsuitdeeling werd er soms door de jonge lieden een schooldrama vertoond. Reeds lang voor de Reformatie was het „ageren" op de dordsche school ingevoerd; zelfs in de hagchelijke jaren 1572—1574 werd er door de jeugd gespeeld. Sedert geraakte het in onbruik, doch in 1594 vertoonde zij wederom eene comedie, waarvoor de stad „aan den rector en zijne clercken zes steden cannen wijn" schonk. Onder Vossius was het de taak van den praeceptor Ludovicus van Berchem „de studenten te exerceren ende dresseren tot verthoonen ende spelen van tragedie in vacantie van paeschen 1611." De regering vond zulk een smaak in dat schouwspel, dat zij Berchem 36 £ vereerde en aan Vossius 50 £ liet ter hand stellen „tot vereeringhe voor de devoiren by de studenten ghetoont in 't spelen van tragedie, waervoor zy gezamentlyk een speelreisje deden." Omstreeks drie jaren later vertoonden zij een tragedie in den Doel. De stad vergoedde de gemaakte onkosten (39 £ 2 s.) en gaf aan Berchem wederom „een extraordinarisse vereeringh van 36 £." Zulks deed zij ook den 10 en 20 Maart 1616 onder het rectoraat van Aemilius, en in 1621 onder dat van Borraeus, doch toen was de vereering reeds zoo verminderd, dat mr. van Berchem wijsselijk besloot het hier bij te laten. Het schijnt, hoewel er in de thesoriers rekeningen van vereeringen niet meer gesproken wordt, dat de jeugd echter van tijd tot tijd drama's van Schonaeus, Terentius of Seneca heeft opgevoerd, tot dat de kerkeraad in 1635, schoon vruchteloos, burgemeester en wethouders verzocht „tot afschaffing er van mede te willen werken." Er heerschte op de dordsche school een strenge tucht. Aan de zijde van Vossius, Aemilius en Borraeus

hingen roede en plak niet te vergeefs. Men achtte toen en lang daarna ligchamelijke correctie noodig „tot verbetering en aflegging van alle boosheden, om luiaarts tot ijver en vlijt aan te sporen" en zeide met Cats:

„Dit heeft men dickmaels ondervonden
Van sachte meesters vuyle wonden."

of

„Danck hab die Ruh
Sie macht die Kinder gut."

HOOFDSTUK XIII.

DESCARTES EN BEECKMAN.

Onder de schaar van jongelingen, die zich in den aanvang der XVII eeuw uit alle beschaafde landen van Europa naar ons vaderland begaven, om zich onder de vanen van Maurits van Nassau in den krijgshandel te oefenen, was de later zoo vermaarde René Descartes. Toen hij zich in 1618 te Breda in guarnizoen bevond, zag hij eens een groote menigte volks rondom een aangeplakt papier verzameld. Hij naderde en ontdekte terstond dat het een mathematisch problema, — volgens gebruik dier dagen door een wiskundige op die wijze aan zijn landgenooten ter oplossing voorgesteld —, moest zijn. Daar het in het nederduitsch was gesteld, verzocht hij een der omstanders den inhoud er van in het fransch of latijn te willen wedergeven. Deze toonde er zich toe bereid, mits hij het, naar zijn oordeel, moeijelijke vraagstuk beantwoordde. Descartes nam die voorwaarde aan, waarop de vreemdeling het in het latijn vertolkte en zijn naam en woonplaats opteekende, ten einde de jonge officier hem de

oplossing zou kunnen brengen. In minder tijd dan Viète behoefde om het door Romain aan alle wiskunstenaars der aarde voorgestelde problema optelossen, had Descartes het zijne gereed, en den volgenden morgen bragt hij het den vreemdeling, die zich over de vlugheid en schranderheid van den jongen krijgsman verwonderde, maar wiens verbazing klom naarmate hij met hem sprak, en die welhaast, schoon hij geheel zijn leven aan de beoefening dier wetenschap had toegewijd, in hem zijn meester erkende. Hij bood hem zijne vriendschap aan: Descartes, ofschoon dertig jaren jonger dan hij, schonk hem de zijne, en van dien stond dagteekent de hartelijke en vertrouwelijke omgang tusschen de beide wijsgeeren. Isaack Beeckman — dus heette de vreemdeling — die zich toen te Breda bevond om als wiskunstenaar de vestingwerken gade te slaan, was de zoon van Abraham Beeckman en van Susanna van Rhee, en waarschijnlijk te Middelburg, werwaarts zijn vader zich uit Engeland ter woon had gevestigd, geboren. Van zijne lotgevallen tot op den oogenblik dat hij tot het hoofd der dordsche school benoemd werd, is ons niets anders bekend dan dat hij med. doctor en te Rotterdam woonachtig was. Reeds hadden curatoren na den dood van Borraeus (10 Oct. 1626) naar Aemilius geschreven „om hun een nieuwen rector te recommanderen," en toen deze „geen geschikt leeraar voor de dordsche school wist," Adriaen van Blijenburgh naar Leyden gezonden „omme te spreecken met verscheyde geleerde luyden," die hem Beeckman, die toen „als wiskonstenaar en philosooph" grooten roem had, aanbevalen. Den 27 Januarij 1627 reisde een der curatoren Johan Pyl met den secretaris Lydius naar Rotterdam om met Beeckman te spreken, en hem op het gewone tractement, vrije woning en vrijdom van stedelijke accijnsen te beroepen. Deze nam het beroep aan, ontving *ƒ* 300 voor het transport zijner bibliotheek, werd van stadswege aan een banket ten huize van Lydius getrac-

teerd, en onder het aanheffen van liederen, strooijen van bloemen en aurea carmina de versierde en met fakkels verlichte school ingeleid. Curatoren hadden een' man begeerd, „die de school, onder Borraeus sterk verminderd, wederom tot luister mogt brengen." Hun wensch werd vervuld: „Huic scholae (schreef Beverwijck aan Vossius) nuper rector datus illustris Beeckmannus, Musas, quae tecum hinc discessisse videbantur, revocaturus." Nimmer, zelfs onder Nansius en Vossius niet, was de school zoo vermaard; nimmer de toevloed van jongelingen uit alle oorden van het vaderland, ja zelfs uit Frankrijk en Duitschland, zoo groot geweest. De scholen konden de leerlingen, de rectorswoning de commensalen niet bevatten, zoodat vele der laatsten bij de praeceptoren en burgers gehuisvest, en der eersten in hunne eigene vertrekken (comptoiren) onderwezen moesten worden. Volgens eene overlevering zouden in 1635 meer dan 600 studenten de scholen hebben bezocht, en onder deze Adriaan, Johan en Cornelis van Someren, Adriaan en Carel van Nispen, Johannes Michaelius, Sebastiaan Franco, Jeremias de Decker, Jacob van den Corput, Michael Pompe van Meerdervoort, Willem, Paulus en Johan Hallincg, Pieter en Johan van den Honert, en die ik voor allen had moeten noemen, Cornelis en Johan de Witt. „Toen" schreef Sylvius „werd de dordsche school boven alle scholen van Holland te regt de uitstekendste geacht, zoo in getal van buitenkinderen als onderwijzing der jeugd." Maar toen werden kunsten en wetenschappen te Dordrecht ook meer dan ooit aangemoedigd, was elke patricier een Maecenas, de stad zelve de „zetel der geleertheyt," de „tuin der Musen," een „paradijs van const," zoo als Margaretha Godewijck, „de parel der dordsche jonckheid," haar noemde. Nooit leefden er te Dordrecht meer beroemde staatslieden, geleerden en letterkundigen dan toen. Gelijk Vondel, Barlaeus, Reael, Huygens, Mostert, Brosterhuisen, Verburg, te Muiden op 't Hooge Huis, kwamen Cats,

Beverwijck, Godewijck, van Someren, Hoogstraten, Lydius, Westenburgh, van Eyck, Goudhoeven op Develstein, waarvan Cornelis van Beveren de drost was, bijeen. Hier ontmoette men Anna Visscher „de hollandsche Sappho," na haar huwelijk met mr. Dominicus Booth van Wesel in Dordrecht woonachtig, de „konstrijke" Maria de Witt, Catharina van Muylwijck, Anna van Blockland, wie Beverwijck een boek zijner „Uitnementheyt des vrouwelycken geslachts" toewijdde, Margaretha Godewijck, Agneta Colvius, soms Anna Maria à Schurman. Hier verpoosden zich Jacob de Witt, Hugo Muys van Holy, Johan Berck, de Halewijns, Slingelanden, Corputten van hunne staatszorgen. De meeste geleerden hielden uitgebreide briefwisseling met hunne beroemde tijdgenooten in alle oorden der wereld. Boden en schepen kwamen met brieven en boeken uit Frankrijk, Zwitserland, Italie, Engeland en Zweden te Dordrecht aan. Niet zelden verlieten de geleerden hunne woonplaats om de leydsche hoogeschool en hunne hollandsche vrienden te bezoeken. Ook te Dordrecht ontmoeten wij niet slechts de Heinsiussen, Grotiussen, Vossiussen, Salmasius, Beaumont, Crucius, Focanus, Rivet, Heidanus, Cloppenburgius, maar ook Peiresc, Erycius Puteanus, Vincentius Fabricius, Guy Patin, Lazare Meyssonnier, Anchises ab Andla, Andreas Gobrius, Fortunio Liceti, Montaigne en Mersenne. Vader Mersenne, die met Colvius, Beverwijck en Beeckman bevriend was, vertoefde er in 1630 een geruimen tijd. Bij die gelegenheid toonde Beeckman hem eene latijnsche verhandeling over de muziek, — die Descartes in 1618 op zijn verzoek vervaardigd en hem, onder voorwaarde ze niet af te laten schrijven en aan niemand te laten lezen, toevertrouwd had — als zijn eigen werk, en roemde op het onderwijs, dat hij den franschen wijsgeer in de algebra, dioptrica en mathesis gegeven had. Kort daarop eischte Descartes de verhandeling terug en Beeckman, vermoedende dat Mersenne hem alles had medegedeeld, beschul-

digde hem in een brief aan Descartes van kwade trouw en vervalsching zijner woorden. „Vous vous trompez" antwoordde hem de laatste „et vous jugez très mal de l'honnêteté d'une personne aussi religieuse qu'est le père Mersenne, si vous soupçonnez de m'avoir fait quelque rapport de vous. Mais pour ne me point engager à la justification ni de ce père ni d'aucun de ceux que vous pourriez accuser aussi injustement que lui, il faut vous dire que ce n'est ni de lui ni d'aucun autre, mais de vos lettres mêmes que j'ai appris ce qui se trouve à réprendre en vous."

Dus luidt het verhaal bij Baillet; wij zeggen met Seneca

„Qui statuit aliquid, parte inaudita altera,
Aequum licet statuerit, haud aequus fuit."

d. i. volgens de overzetting van Willem de Groot:

„Die vonnist eer hy soo wel hoort dien als desen,
„Al spreeckt hy 't gunt is recht, kan niet rechtvaerdich wesen."

Zeker is het dat van dien oogenblik af de meer dan twintigjarige vriendschap tusschen beide wijsgeeren verbroken was — doch niet voor altijd. Spoedig verzoenden zij zich weder, de briefwisseling werd hervat, en toen Beeckman in 1636 gevaarlijk ziek lag, stond Descartes aan zijne sponde.

Wij herhalen het, Beeckman werd door zijne tijdgenooten voor een der uitstekendste mannen zijner eeuw „een groot philosooph en wiskonstenaer" gehouden. Descartes zelf erkende veel van hem geleerd te hebben. Zijn naam was overal beroemd en zijne briefwisseling, vooral met fransche letterkundigen, zeer druk. Uit zijne school kwamen vele beoefenaars en voorstanders der cartesiaansche wijsbegeerte met name Jan de Witt „een scherpzinnig philosooph naer de cartesiaansche wyse, een perfect mathematicus, huis- en krygsbouwkundige;" Johannes Michaelius, Duyck, Langly, Otto Curtius, door hunne wijsgeerige en wiskundige schrif-

„duyvels en sielverdervende scholen, die behooren uytgebannen te worden, opdat de schole Jesu Christi — te meer moge floreren en de jonge jeught, als rechte plantsoenen in den lusthof van Godes Kercke, in de kennisse van de gereformeerde religie en in de kracht der godsaligheyt, ter eere Gods, vermeerderinge van sijn koninckrycke en harer zielen saligheyt, wel mogen geoeffent en opgetrocken werden." Ook Caspar Carpentarius, Roeland de Carpentier en Daniel Joncktijs dachten en schreven alzoo.

HOOFDSTUK XIV.

DE PEST. DE ILLUSTRE-SCHOOL.

In het midden van 1635 barstte de pest, na ruim twee jaren in Duitschland gewoed te hebben, ook in Holland uit. Leyden was de eerste stad, die door haar werd aangetast. Binnen weinige maanden sleepte zij 14,381 menschen naar het graf. De regtbanken werden gesloten, ambachten en neringen stonden stil, de academische lessen hielden op, de studenten verlieten de stad, met welke alle handel en verkeer werd verboden. Uit Leyden verspreidde zij zich over geheel Holland; geen stad bleef verschoond. Te Haarlem stierven binnen weinige maanden 5723, volgens anderen 7000, te Amsterdam binnen *één* jaar 17,193 menschen, en in het kleine Schoonhoven werden er in *ééne* maand 137, behalve zij, die zonder klokgelui op het kerkhof of in het gast- en pesthuis werden begraven, ter aarde besteld. „De brand was zoo groot dat de een den ander met het gezigt besmette;" „des avonds zeide men elkander voor eeuwig vaarwel;" „alle gevoel voor de smarten van anderen verstompte, men dacht slechts aan eigen gevaar." Deze pest riep de ver-

schrikkelijke attische, die ten tijde van den peloponesischen oorlog heerschte, in het geheugen terug. Ook tot Dordrecht drong zij door en moordde er tusschen hooimaand 1636 en den laatsten van zomermaand 3500 menschen. Het pesthuis, pesthuis ter Grooter-kerk, het leprosen-huis kon de zieken niet bevatten, er werden pestmeesters en cellebroeders om de besmetten te verzorgen en de lijken weg te halen, aangesteld, en een nieuw ziekenhuis op het ravelyn buiten kuipers-toren gesticht. Reeds had zij in de woningen der aanzienlijken, in de hutten der armen gewoed, geen stand, geen ouderdom, geen kunne verschoond, maar de latijnsche school gespaard. Onverwachts sloop zij, in weerwil van alle genomen voorzorgen, ook dit gebouw binnen, en begon, na Govert van Wessem, Joannes Vincentius, Johannes van Elderen weggesleept te hebben, onder de leerlingen te woeden. Als door een panischen schrik getroffen, verlieten deze ijlings de stad; de Zeeuwsche huurden een schip om hen naar hunne betrekkingen terug te brengen; doch eilacy! „zij liepen uit de armen van den eenen dood in die van den anderen." Het vaartuig werd bij de Willemstad overzeild en, op eenige weinigen na, vonden alle in de golven hun graf, „smorende alzoo hunne leering in het water dat zij het vuur onttrokken hadden." Deze ramp dreigde de zoo vermaarde en bloeijende school met een geheelen ondergang. Om dien, zoo mogelijk, te verhoeden, verhief de Raad haar tot eene Illustre-school, waarin zij dr. van Nuyssenburgh tot hoogleeraar in de natuurkunde en de grieksche taal, dr. Beverwijck in de genees- en ontleedkunde en den predikant Westenburgh in de welsprekendheid en geschiedenis, elk op eene jaarwedde van *f* 200, benoemde. De Illustre-school werd plegtig ingewijd, en Westenburgh's Muse „zongh een liet, in deftige versen, gelyck hy in 1634 ter eere van de doorluchtige school te Utrecht gezongen had." Het was zijn „swaene-liet;" weinige maanden later stierf ook hij. „Op den

3 September 1636 (leest men in de kerkelijke Acta) s'avonds weynich na ses ure is ons collega dr. Johan Westenburgh aen bedroefde sieckte seer gerustelycken en christelycken maer met groote droefheid der gemeente in den Heere ontslapen." Hij bereikte slechts den ouderdom van 27 jaren. Pieter van Godewijck betreurde zijn afsterven in een gedicht „Tranen over J. Westenburgh" getiteld. Met dit offer niet tevreden, rukte de pest weinige weken later ook Nuyssenburgh en Beeckman weg, zoo dat er van het geheele personeel aan de Illustre-school slechts van Beverwijck en Godewijck overbleven, „de eerste om de pest te beschrijven en te beteren, de laatste om haar te bezingen en te betreuren." Curatoren boden terstond het rectoraat Marcus Zuërius van Boxhorn, en toen deze het afsloeg, Elias Petrus Surendonck, conrector te Rotterdam, met den titel van hoogleeraar, aan. Ook deze bedankte. „De school," klaagde Godewijck, „bleef eene weduwe, eene schaduwe van 't gunt zy geweest was." Eindelijk werd, op raad van Cats, Adriaan Caspar Parduyn „een man van wien groote lof uitging" beroepen. Deze, te Middelburg uit een aanzienlijk geslacht geboren, was van jongs af voor den predikstoel bestemd. Toen hij de Academie verliet kon hij als kanselredenaar in de fransche en nederduitsche taal optreden. Zijn zwak gestel noodzaakte hem het leeraarambt, dat hij slechts korten tijd te Aardenburg had waargenomen, neder te leggen en zich aan de beoefening der oude letteren te wijden. Reeds had hij met grooten lof te Goes en te Middelburg aan het hoofd der latijnsche scholen gestaan, toen hij te Dordrecht kwam, waar hij de school in jammerlijken toestand vond. In weerwil van zijn letterkundigen roem en uitstekend onderwijs, „waervan geheel Holland trompetter was," schoon hij — en Godewijck vermeldt zulks als iets zeldzaams — geen roê of plak gebruikte, maar de jeugd door zijn streng en deftig gelaat regeerde, durfde Zeeland „zijne zonen niet

aan 't balsturigh element vertrouwen." Ook van elders kwamen geen leerlingen meer, en de eenmaal zoo bloeijende school werd alleen door heerenzonen en burgerkinderen bezocht. De laster gaf hier Parduyn de schuld van; „hij was de ondergang van 't dortsch Atheen," „door zijn beleid was het Lyceum verdwenen."

„Maar zijn gemoed dat stond nog vaster als een klip
„En zeilde door den stroom als een bevaren schip,
„Dat in een harde bui niet ligt zal bersten, krenken."

Zijn spreuk was:

„Die overal kwaad hoort en niettemin wel doet,
„Die voert in zijnen geest een koninklijk gemoed."

In zijne uren van uitspanning vervaardigde hij latijnsche, grieksche en nederduitsche verzen, die hem de vriendschap van Udemans, Boy, Joncktijs, Lydius en den naam van „soetvloeijend poëet" verwierven. Wij willen op dezen lof, schoon de proeven, die wij van zijn talent bezitten zeer schaars en weinig beteekenend zijn, niets afdingen, want niet alleen de *Dii minores*, zoo als van Nispen, Michaëlius, Godewijck, maar ook de *majores*, zoo als Beverwijck en Joncktijs hebben hem als dichter geprezen.

Hij stierf den 12. Aug. 1644; bij zijne huisvrouw Geertruid, dochter van Cornelis Rijzer en Maria van Beverloo, drie kinderen, — Josyna, gehuwd met Aarnoud van Citters, ambassadeur aan de hoven van Engeland en Spanje; Adriaan, luitenant-kolonel, kapitein-kommandant van Vlissingen; Symon, doctor in de philosophie en medicijnen, kandidaat in de theologie en beroemd arts te Dordrecht, ook als dichter bekend — nalatende. Zijne ambtgenooten Godewijck en Michaëlius betreurden zijn afsterven in lijkzangen.

HOOFDSTUK XV.

MICHAËLIUS, VAN NISPEN, GODEWIJCK.

Gedurende het rectoraat van Casper Parduyn, stonden Johannes Coch, Johannes Michaëlius, Herman Looman, Carel van Nispen, Pieter van Godewijck aan het hoofd der klassen en vervulde Wilhelmus Berckhusius de betrekking van schrijfmeester en pedel. Noch van conrector Coch noch van meester Berckhusius is iets belangrijks mede te deelen; van Looman, Leeman of Leeman — zijn naam wordt op verschillende wijzen gespeld — vond ik alleen aangeteekend dat hij als praeceptor der vierde klasse werkzaam was tot 1643, toen hij naar Leyden vertrok, om aldaar de plaats van Golius aan het gymnasium te vervullen. Merkwaardiger persoon was Jan van Michiels van Hoorn, of, zoo als hij naar gebruik dier dagen zich noemde, Johannes Michaëlius Keratinus of Hornanus, leerling van Beeckman en praeceptor van de derde klasse; een toen niet onvermaard wijsgeer, grieksch, latijnsch en nederduitsch dichter. Zijn boezemvriend en kunstbroeder Johan van Someren, griffier van de Chambre-mi-partie en pensionaris van Nijmegen, noemt hem ergens „magnum philosophum." Op dien titel zouden hem zijn Libellus de oculo seu de naturâ visus, zijn Dialogus de aeternitate (Dordrechti, H. Essaens, 1645. 12°) en eenige wijsgeerige en mathematische verhandelingen, die nimmer het licht zagen, regt hebben gegeven. Daar noch de philosophie noch de geometrie aan de latijnsche school onderwezen werd, gaf hij er private lessen in aan de meestgevorderde leerlingen. In de school zelve onderwees hij de prosodie, en daar zoo wel de rector als hij grieksche en latijnsche gedichten maakte, is het niet te verwonderen dat er geen knaap op de school was, of hij legde een Carminum liber aan en overstroomden Maece-

naten, magistraatspersonen, curatoren, predikanten en letterkundigen met hunne carmina, zoodat zij herhaalde klagten over de menigte gedichten van allerlei aard, die hun werden toegezonden, aanhieven. Van zijne grieksche Muse bezitten wij slechts een tetrastichon tot proeve onder de Poëmata, achter het genoemd Libellus; van zijne latijnsche zijn er meerdere voorhanden, als: carmina sacra, elogia, een getiteld: „Virgo Dordracena," een ander „de confinibus 70 pagis Dordrechtum circumjacentibus inundatione horribili submersis" en andere.

Van Someren zingt van hem in zijne „Uytspanning der Vernutten:"

„Facundi vates nobilis ingeni,
Quem Roma mundi maxima vindicat,
Quem Graeca tellus quemque Belgae
Conspiciunt resonantem."

en elders:

„Jane per omnigenas penetrans feliciter artes
Et patriae et maris gloria magna tuis,
Cujus honorifica spargit praeconia voce
Phoebus et antiquis carmina culta lyris."

Peerlkamp vermeldt hem niet, doch Hoeufft spreekt hem in zijn Parnassus dus aan:

„Sive sophus ingrederis, sophus es pro tempore doctus,
Sive canis, non de plebe poëta canis."

Van zijne nederduitsche gedichten bezitten wij alleen een treurspel, getiteld: Julius Caesar ofte Kaisermoorders (Dordrecht H. van Esch, wonende naast de brouwerye van 't cruys 1645 12°) 't welk den dichter van Someren zoo geviel, dat hij een Epitymbion op de Kaysermoordt van C. J. Cæsar vervaardigde. Hij dichtte meest in den trant van Cats, doch kon het ook in dien van Huygens en Hooft, blijkens zijn gedicht, „in den trant alwaer deze, benevens Tesselschade en

Anna Roemer Visschers, J. van Brosterhuysen, G. R. Doublet en anderen geschreven hebben."

Zijn Maecenas was Cornelis van Beveren, wien hij zijn Libellum de oculo opdroeg. Tot zijne vrienden behoorden, behalve van Someren, Hermannus Langelius, meester in de vrije kunsten en predikant te Rotterdam; Wilhelm Langly, eerste arts der stad Dordrecht, schrijver van den „Lof der Ontleedkunde;" dr. Johan Savart, door „de Lijcktranen" van van Someren bekend; de dichters Franciscus Plante, Cornelis Boey, Adrianus van Someren, Carel van Nispen, Roeland de Carpentier, Johannes van Beverwijck, onder wiens beeldtenis hij deze regels stelde:

„Haec Beverovicii parvâ sub imagine vultum
Exacte ad vivum picta tabella refert.
Ingenium celebrant totum dispersa per orbem
Scripta nec a tineis dilanianda viri.
Hunc ergo medium servant a morte tabellae;
Asserit hunc medium pagina sera sibi.
Jungantur pictis jam plurima scripta tabellis,
Quis Beverovicium posse perire putet?"

Onder zijne eigene beeldtenis, door Josua Offermans vervaardigd, staan twee regels van Boey, onder eene andere deze van van Someren:

„Wat oyt het prachtigh Grieckenlandt
„En Rome vol van wijsheyt vant,
„Dat schuylt hier in dit deftigh hooft,
„Wiens naem geen sterflickheyt en dooft."

Dezelfde dichter vervaardigde een Epitymbion in obitum lectissimae foeminae Jacobae Michaëlis V. Kal. 1644. Michaëlius stierf 3 Aug. 1646.

Mr. Carel van Nispen, ook Karel Nispens van Eertrijck genoemd, heeft slechts korten tijd, op verzoek van curatoren, gedurende het woeden der pest, de plaats van Jo-

hannes Vincentius vervuld, waarvoor hij een geschenk van *f* 300 ontving. Hij was een patricier van geboorte, de zoon van Abel, dien Cats, wien hij een „Jaerdight" toezond, zijn „lieven vriend" noemde, en van Cornelia van Eertrijck; broeder van Cornelis, med. dr. te Dordrecht, en van Adriaen, als regtsgeleerde, letterkundige en dichter bekend. Hij behoorde, gelijk ook zijn beide broeders, tot de leerlingen van Beeckman, studeerde vervolgens in de regten, zette zich als advocaat te Dordrecht neder, en verpoosde zich met het overzetten van latijnsche werken, o. a. van J. de Damhouders Praktycke of gebruyk zoo van civile als criminele zaken (Rott. 1658 4°) en het vervaardigen van eene menigte nederduitsche gedichten, die voor de werkjes van zijn broeder Adriaen, Lambert van den Bos, de Geestelijke en Wereldlijke poëzij van Cornelis van Overstege (Dordr. 1661 12°) en elders te vinden zijn. Hij was lid van een vriendenkring, waartoe ook de van Somerens, Overstege, Godewijck, Vivien, Sylvius, van der Staey Colybrand, de Castilleios, Carpentier, van Beveren, Balen en andere vereerders en navolgers van den toen vergoden Cats behoorden. Vermaarder dan hij was Pieter zoon van Govert van Godewijck en van Jenneke, dochter van Rochus van der Jacht en van Margaretha van Boukelwaard, eene afstammeling van het oude en aanzienlijke geslacht der Van Diemens. Hij zag den 3 Februarij 1593 het levenslicht te Dordrecht, werd reeds vroeg op de latijnsche school onder het opzigt van Vossius gesteld, vervolgde zijne studiën onder Polyander en Aemilius, en zette zich, daar zijn ouders onvermogend waren hem naar de academie te zenden, als onderwijzer in zijn geboorteplaats neder. De geringe inkomsten, die hem in deze betrekking ten deele vielen, en vooral het verlangen om met de zoo geestige als bevallige Sara Pypelaars in den echt te treden, bewogen hem in 1619 naar het ambt van „duytse meester" aan de Groote-school te dingen. De schoolverzorgers wil-

ligden, op voorspraak van Borraeus, het verzoek van den bekwamen jongeling in. Maar ook de voordeelen, aan de waarneming dezer bediening verbonden, waren te gering om hem en zijn gezin een onbekrompen en onbezorgd bestaan te verschaffen. Hij verzocht dus dat men hem, die jaarlijks slechts op 300 £, waaronder 6 £ voor huishuur, rekenen kon, mogt veroorloven het schoolhuis in de Nieuwstraat bij de kaasbaan, vroeger door de meesters der Groote-school bewoond, te betrekken, 't geen hem door curatoren werd toegestaan. Hij bekleedde den post van praeceptor onder het rectoraat van Borraeus, Parduyn, Rampius en Schalkius, en ontving in 1638, behalve zijne gewone wedde, bedragende 312 £ en eene augmentatie van 50 £, nog 110 £ voor huishuur. Allen die van hem gewaagden noemden hem conrector der latijnsche school, doch ten onregte: hij is tot zijn overlijden als praeceptor werkzaam geweest, en als zoodanig door Johannes Goris opgevolgd.

Godewijck was een man van veel omvattende kennis en uitstekende begaafdheden, bezield met eene brandende zucht voor kunsten en wetenschappen; zijne woning was de verzamelplaats van alle jeugdige geleerden, dichters en schilders, en het was voor hem de streelendste verlustiging zich in uren van verpoozing met hen bezig te houden. Zijn geleerde stadgenooten beijverden zich als om strijd om hem aan zich te verbinden. Barlaeus, Staphorst, Westenburgh, Parduyn, Rampius, Schalcken, de Hoogstratens, Balen, de Van Nispens, Van Somerens, Carpentier en andere letterkundigen, die door aanzien van geboorte en stand, en vooral door luister van kunde en deugden uitmuntten, stelden zijnen omgang op prijs, achtten zijne braafheid en verdiensten hoog en vereerden hem met hunne vriendschap.

Ofschoon hij geene geschriften heeft nagelaten, die van zijne geleerdheid getuigen, mogen wij hem echter onder de geleerde mannen van zijn tijd gerustelijk rangschikken: wijl

zijne uitgegeven gedichten de schitterendste blijken dragen eener buitengewone belezenheid in de schriften zijner tijdgenooten en zijner gemeenzaamheid met de schoonste voortbrengselen der grieksche en vooral der latijnsche dichters en prozaschrijvers. Ook zijn mij verscheidene proeven zijner bekwaamheid in het bespelen der latijnsche lier in handen gekomen; proeven, die door vinding en vooral door keurigheid van taal uitmunten en vele krachtige en fraaije regels bezitten.

Grooten naam verwierf hij zich bij zijne stadgenooten door zijne nederduitsche poëzy, van welke nog vele voortbrengselen in de boekverzamelingen der geletterden voorhanden zijn. Volgens latere, meer bevoegde, opmerkers zijn zijne gedichten niet geheel zonder verdiensten en munten in zoetvloeijendheid en bevalligheid uit. De meeste zijn in den smaak van Jacob Cats, wiens omgang hij in zijn mannelijken leeftijd genoot, en wiens dichttrant hij zich tot voorbeeld gesteld had. Daar zij meest allen van kleinen omvang waren en voor enkele vrienden gedrukt werden, komen zij hoogst zeldzaam voor. Jammer dat de verdienstelijke P. de la Rue, voormalig bezitter van een bundel zijner onuitgegeven gedichten, hetzij in eene opzettelijke bloemlezing, hetzij in zijn Geletterd Zeeland niet meer proeven heeft medegedeeld. De verzen, die ons in handen kwamen, meest met de zinspreuk „tot Gode wijck" onderteekend, waren niet zonder verdiensten, ademen hartelijke liefde voor het vaderland, maar vooral welmenende deelneming in het lot van vrienden en stadgenooten en opregt godsdienstig gevoel. In 1636 verscheen zijn lijkzang op Westenburgh en zijne beschrijving en remedie der pest; in 1637 zijn „Zegenkrans op de victorie van Breda en dankzegging over dezelve;" in 1639 de „Zegenvlag op de overwinning van den Ed. zeeheld Marten Harpertsz. Tromp," die in dat jaar de Spaansche vloot in Duins had aangetast en overwonnen; in 1640 de „Lijk-klagt over den dood van Henrik

Casimir, graaf van Nassau en stadholder van Vrieslandt, die voor Hulst sneuvelde; in 1641 de „Lof op de Geboorte onzes Heeren Jesu Christi" (eene stoffe in 1642 ook door zijne dochter Margaretha behandeld) en zijne „Wittebroods kinderen of Bedorve Jongelingen, Bly-end-spel." Zeldzaam vooral zijn zijne „Verzen aan den Heer Jacob Pyll, in 1643 in 4° gedrukt, de „Hollandse Mars aan Zijn Doorluchtige Hoogheid Frederik Henrik, Prince van Orange enz., op het veroveren van 't Sas van Gent" in 1644 in het licht gekomen. In ditzelfde jaar volgde zijn „Lijkdigt op de doot van Casper Parduyn;" in 1647 een „Oorlogsreden op de dood van Zijn Doorluchtige Hoogheid Frederik Henrik, Prince van Orange;" en in 1648 bezong hij den Vrede van Munster. Een zijner laatste gedichten was zijn „Welkomsgroet aan Cornelis de Witt" (1667) dien hij, gelijk ook zijn broeder Johan in hunne jeugd in het lezen, schrijven en de beginselen van het latijn onderwezen had. Dit gedicht verraadt echter meer den rijmelaar dan den waren dichter; maar zijne in 1660 opgestelde „Vreughde van Henriette du Bourbon," moeder van Karel II, heeft krachtige regels. Hoogst zeldzaam zijn zijne gedichten aan Cornelis en Abraham van Beveren, Adriaan van Blijenburgh en Mathijs Pompe. Ook komen zijne gelegenheidsverzen, schoon gedrukt en aan zijne vrienden en bekenden ten geschenke gezonden, niet dikwerf voor. Die mij in handen kwamen, onderscheidden zich gunstig door verscheidenheid van denkbeelden en inkleedingen. De lofdichten voor de werken zijner stadgenooten van Nispen, van den Bos en anderen geplaatst hebben genoegzaam niets te beduiden en zijn naauwelijks middelmatig.

Is het aan den eenen kant te bejammeren dat zoo vele gedrukte en ongedrukte gedichten van Godewijck schijnen verloren geraakt te zijn, vooral wijl hij de gewoonte had er ophelderende aanteekeningen bij te voegen over personen en gebeurtenissen van zijn tijd, aan de andere zijde verheugen

wij ons dat 's mans keurige aanteekeningen, de geschiedenis van Dordrecht betreffende, door Balen bij het zamenstellen zijner stadsbeschrijving gebruikt, nog in wezen en in goede handen zijn. Behalve deze aanteekeningen, vervaardigde hij nog eenige kleine geschiedkundige verhandelingen, die verloren schijnen te zijn geraakt.

Godewijck ging den 11 van Oogstmaand 1669 in den hoogen ouderdom van 76 jaren 6 maanden en 6 dagen den weg van alle vleesch. Zijn lijk werd den 15 dier maand door de onderwijzers en studenten der latijnsche school en eene groote schare in de Augustijnen-kerk ter aarde besteld.

HOOFDSTUK XVI.

RAMPIUS. SCHALKEN. SURENDONCK. NEUSPITZER. SCHALBRUCH. METSLERUS. MUNKERUS.

Cornelius Rampius „uit de schole te Leyden," was de opvolger van Parduyn. Volgens eene aanteekening in het Acte-boek der curatoren „hield hij den 7 Jan. 1645, na door den schoolarch Gosuinus à Buytendijck met eene Oratio plegtig gesolemniseerd te zijn, eene „Oratio inauguralis." Omtrent 9 jaren had hij met veel roem en tot groot genoegen der curatoren de school bestuurd, toen hij zijn demissie verzocht, wijl hij zijn overige levensdagen te Leyden, waar zijn eenige zoon ging studeren, in rust wilde doorbrengen en zijn boek-oefeningen voortzetten. Curatoren stonden zijne bede toe, mits hij bleef tot dat zij een anderen rector benoemd hadden. Na vergeefsche pogingen bij Schuylius, conrector te Leyden, te hebben aangewend, benoemden zij Cornelius Schalken, waarop Rampius (30 Dec. 1654) „een fijne Oratiuncula valedictoria en een introductoria Cornelii

Schalkenii" hield en vertrok. Nopens Rampius vonden wij verder weinig meldingswaardigs aangeteekend. Hij was een doorgeleerd man, die, gelijk alle rectoren en conrectoren zijner eeuw, latijnsche en grieksche verzen maakte. Indien de laatste gelijk zijn aan die van Parduyn, dan is het woord van Scaliger ook op hem toepasselijk: „multi hodie cum laude graecos versus scribunt, sed pauci cum ea felicitate quam in graecis exigas." Tot zijne leerlingen behoorde de beroemde Margaretha Godewijck.

„Uw nectar tong (zong zij) die deed mijn jeugt opqueecken,
Uw wijsheyts school 't latijn oock suiver spreecken.
'T scheen dat gy droeght op uw geleerde wiek
De schatten van het rooms en griecxs Athenen,
Noit klaerder son heeft over my geschenen,
Gij spreeckt uw griecx als een geboren Grieck."

Bij zijn vertrek hief zij een Treurzang aan, en de stad schonk hem „voor zijn goede diensten, vlijt en naauwkeurigheid" *f* 250. Zijn opvolger was een Dortenaar van geboorte en aan den beroemden schilder van dien naam verwant. Hij was eerst predikant te Etten en Drongelen, vervolgens te Drimmelen en Made. Zijn geleerde bloedverwant Jacobus Lydius droeg hem zijne „Agonistica sacra" op, roemde zijne kennis van de oude ook oostersche talen, en prees zijne uitleggingen der Evangelien voor de schooljeugd. Twintig jaren stond hij aan het hoofd der scholen, die onder zijn bestuur bloeiden. Petrus Surendonck, vroeger rector te Goes en conrector te 's Hage, volgde hem in 1674 op. Hij was een der geleerdste mannen van zijn tijd, en beoefende de latijnsche poëzy in den smaak van Caspar Staphorstius, den dichter van een Carmen Epinicium ac Protrepticum de bello Britannico, en van Franciscus Plante, door zijne Mauritias bekend. Zijn kunstbroeder, David van Hoogstraten, noemde hem „de eer der letterhelden." In 1680 vertrok hij

naar Utrecht, waar hij op de voordeeligste en vereerendste voorwaarden tot rector der Hieronymus-school beroepen was. Vijf jaren later vestigde hij zich te 's Hage, met plan om zijn dagen aldaar in otio literario te eindigen, doch op dringend verzoek der regering van Middelburg nam hij het bestuur der latijnsche school aldaar op zich. De beroemde Jacobus Fruytier en Franciscus Burmannus waren zijne leerlingen. Na zijn vertrek kwamen Wesselius Mobachius, rector te Alkmaar, Abraham Valentyn, conrector te Dordrecht, Swanenborgh, praeceptor te Utrecht, de zoon van den Deventerschen hoogleeraar Perizonius en Hermannus Neuspitzer, rector te Gorcum, ter vervulling van het rectoraat in aanmerking. De keus viel op den laatste, die het beroep aannam, mits zijne vrouw na zijn overlijden eene jaarwedde van 100 carolus-guldens zou genieten. Neuspitzer was te Emmerik geboren, en studeerde te Harderwijk, waar hij in 1658 onder voorzitting van Petrus Colonius twee dissertatien „de praxi coenae dominicae" en „de incarnatione verbi" defendeerde. Behalve deze dissertatien en eenige latijnsche verzen, schijnt hij niets in het licht te hebben gegeven; hetgeen te bejammeren is, wijl hij, volgens eenparige getuigenis zijner geleerde stadgenooten, een allerverdienstelijkst letterkundige was. In 1684 werd hij naar 's Hage beroepen, doch curatoren bewogen hem te bedanken, vermeerderden zijne jaarwedde met ƒ 250 of gaven hem vrijdom van stads accijnsen en imposten. Hij stierf in 1689 en liet bij zijne vrouw Bernardina van Houssen of Heussen drie dochters (Anna Maria, Anna Margaretha, Maria Catharina) na. Bij testamentaire dispositie maakte hij „een stichting ter bevordering der studien in de godgeleerdheid, eerstelijk van de leden van zijn geslacht en bij gebreke van dien van de zonen der twee onderste praeceptoren bij de latijnsche school te Dort, welke stichting door hem werd gesteld onder administratie van curatoren."

Na zijn dood zonden curatoren de volgende circulaire aan de ouders der buiten-kinderen:

„Mijnheer of Mevrouw.

„Wij hebben dezen morgen ontvangen d'onverwachte tijdinge van 't overleide van Heere Neuspitzer, rector van onze latijnsche schole, aen wien wij 't getuygenisse schuldigh zijn van te verklaren dat hij onze schole met groote wijsheid, vigilantie en conductie heeft geregeert en gedirigeert; dat hij de jeught aen hem toevertrouwt, soo in educatie als institutie met een vaderlijcke sorge heeft aangequeekt en onderhouen, geinstrueert en doen instrueren, daer van de jonge studenten, die van tijt tot tijt nae d'academie zijn gepromoveerd, na het seggen van professoren, tot volkomen bewijs kunnen verstrekken. Dit voorval nu onse schole zijnde overkomen, so hebben wij niet ledigh gestaen van aenstonts ordre te stellen dat d' institutie in alle de scholen op den voorgaenden voet door de vigilantie van Heere Conrector ende verdere praeceptoren sal worden sonder intermissie gecontinueert; dat oock de Juff. weduwe aengenomen heeft met hare meer als moederlijcke sorgen de jonge luyden aan haer toevertrouwt in éducatie en verdere toesicht te blijven besorgen, en het getuygenisse bij haer in dat geval met soo grooten lof verdient niet zal trachten te verminderen. Ende zal desen dienen om UEd. daervan advertentie te geven, met vaste toesegginge dat wij (met Godes hulpe) zorge zullen dragen dat onze schole in volle luyster sal blijven volherden, hopende aen de ouders, die haere kinderen aen onze directie zullen blijven toevertrouwen, daerin volkomen genoegen zal gegeven worden.

Waermede UEd. aen Godes bescherminge bevelende blijven wij enz."

Curatoren hielden woord. Nog in hetzelfde jaar benoem-

den zij den beroemden Johannes Theodorus Schalbruch tot rector der Illustre-school.

Johann Theodor Schalbruch was te Duisburg aan de Roer geboren, en toen hij te Dort beroepen werd, rector te Brielle. Hij was echter te Dordrecht geen vreemdeling; hij had er eenigen tijd, toen hij reeds kandidaat in de godgeleerdheid was, vertoefd om de lessen van den hoogleeraar Salomo van Til bij te wonen. Deze prijst hem in de voorrede zijner uitgave van Adriani Junii — Operum analytico-practicorum Tomus singularis (Dordraci 1685) en noemt hem een jongeling, „dignus sane, quem ob singularem morum probitatem, eruditionis eximiam profunditatem, ac indefessos ad rem literariam promovendam labores omnes pii ament ac benevolentiâ suâ prosequentur." Reeds in 1693 werd hij door den hoogleeraar Johannes Meijer gepolst of hij het rectoraat en de extraordinaire professie van de grieksche en latijnsche talen te Harderwijk wilde aannemen. Op verzoek van curatoren, die zijne jaarwedde met 100 rijksdaalders verhoogden, bleef hij, doch in het volgende jaar vertrok hij als rector naar Amsterdam. Curatoren gaven hem het volgende getuigschrift:

„De Heer Johannes Theodorus Schalbruch heeft het rectoraat dezer stadt Dordrecht voor den tijd van ruym vier jaaren nyet alleen tot genoegen en volcomen contentement van de Heeren Schoolarchen, maar ooc van d'gehele Magistraet en Burgerij der geseyde stadt waergenomen, houdende de scholen in goede disciplinen ende syne discipelen niet alleen in de latynsche en grieksche talen maer ook in logicis onderwijsende, maer ook in de fondamenten der hebreusche talen deselve doende profiteren. En alsoo deselve van de Heeren Schoolarchen der stadt Amsterdam beroepen zijnde tot rector van de scholen van haer Ed. stadt, van ons syne demissie instantelyck hadde versocht, hebben d' Heeren Schoolarchen der stadt Dordrecht syn versoeck, hoewel ongeerne toegestaen, gelyck dan syne demissie hem wordt ge-

geven, mits desen, wenschende aen ZEd. toe in de aenstaende bedieninge veel voorspoet en des Heeren segen."

Het is onze taak niet de verdere lotgevallen van Schalbruch te beschrijven; reeds deden zulks d'Orville en van Lennep. Het zij voldoende te herinneren, dat hij in 1697 tot hoogleeraar in de logica op eene wedde van *f* 300, die nog tweemaal verhoogd werd, benoemd werd; eene eer, die Tiberius Hemsterhuis, en volgens velen te regt, toekwam, en bij dezen hevig misnoegen verwekte. In het volgende jaar verhief hem de Geldersche hoogeschool tot doctor in de wijsbegeerte, en in 1704 volgde hij den vermaarden Petrus Francius als hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid aan het Athenaeum op. Geschriften van zijne hand weten wij niet dat bestaan, wij zagen alleen de door hem uitgegeven „Opera philosophica Johannis Claubergi (Amst. 1691 4°). Zijne letterkundige vrienden waren velen, o. a. Janus Brouckhusius, Johannes Tangierius en David van Hoogstraten, prorector aan het gymnasium te Amsterdam, die eenige latijnsche gedichten, o. a. een bij het afsterven van zijn eenigen zoon en naamgenoot, aan hem wijdde. In 1722 werd hij emeritus en opgevolgd door zijn conrector Isaac Verburg, wiens plaats door mr. Abraham Wieling, later professor en rector te Rotterdam, werd vervuld. Hij stierf in 1723, in welk jaar zijne rijke boekverzameling, waarvan de Catalogus drie deelen in 8° uitmaakte, opentlijk geveild werd. Zijne dochter Catharina huwde (1718) met Frederik Wilkens, suikerraffinadeur te Dordrecht; welk huwelijk door Johannes Mauricius bezongen werd.

Johannes Georgius Metzlerus was Schalbruchs opvolger aan de Illustre-school te Dordrecht. In 1681 als praeceptor der vijfde klasse aan dezelve geplaatst, was hij in 1685 reeds tot conrector opgeklommen; had zich na den dood van Neuspitzer met het onderwijs der commensalen belast, waarvoor de stad hem *f* 400 vereerde en werd voor een uitstekend letterkun-

dige en goed dichter gehouden; ook was hij even als Parduyn in de moderne talen ervaren, zoodat de regering hem niet zelden belangrijke stukken ter vertaling toevertrouwde. Curatoren boden hem (17 Sept. 1694) het rectoraat aan, onder voorwaarde dat hij binnen twee maanden moest getrouwd zijn. Metzlerus vond in de dochter van Adriaan t'Hooft eene trouwe echtvriendin, edoch verloor reeds in 1697 zijne betrekking. Volgens aanteekening van den secretaris der curatoren, hadden de commensalen een bijzondere bank in de Augustijnen-kerk, waarvan *één* hunner custos of sleutelbewaarder was. Metzlerus gaf den steutel aan den zoon van vrouwe Reepmaker. Deze weigerde hem, gelijk ook de zoon van den bailliu Cornelis Eversdijck en twee anderen. In gramschap ontstoken zette hij deze vier weerspannigen des avonds tusschen acht en negen ure op straat. Zij begaven zich tot den president curator, en — de knapen waren van burgemeesterlijk geslacht — het vonnis van den rector was onherroepelijk geveld.

Zijn opvolger Samuël Munkerus was van een friesch geslacht dat eene menigte geleerden en predikanten heeft voortgebragt. Na aan de scholen te Utrecht en Gouda onderwezen te hebben, was hij in 1691, in plaats van Caspar Rombergius, tot rector te Leeuwarden benoemd, en van daar naar Dordrecht vertrokken, waar hij in Nov. 1697 eene „Oratio inauguralis" hield „de litterarum tum in pace tum in bello necessitate," eene wèl gekozene stof, want men was toen in oorlog met Frankrijk, maar onderhandelde te Rijswijk. Zij is, gelijk het bij die gelegenheid door Michael de Man, toen conrector te Vlissingen, vervaardigde carmen, bij den boekhandelaar J. van Braam te Dordrecht in het licht gekomen. Munkerus werd in dien tijd voor een uitnemend latijnsch en nederduitsch dichter gehouden. Arntzenius, professor en gymnasiarch te Zutphen, noemde hem een uitstekend man, en Janus Brouckhusius zong:

„Aonidum Munckere et Phoebi cura Latini."

Latere letterkundigen oordeelden minder gunstig over zijne gedichten.

„Absit (dus sprak Hoeufft hem aan) ut injusto carpendi abreptus amore
Te Westerhoviis adnumerasse ferar:
Non tamen es Claria mihi tantus in arte, mereri
Inter Brouchusios ut videare locum."

Die de moeite neemt zijn „Artis poëticae periculum" en „Rijmproeve in allerleihande stijl en stoffe," beide in 1688 te Gouda uitgegeven, te doorbladeren, zal hem waarlijk niet nevens de „Franciussen, Broeckhusiussen, Antonidessen en Hoogstratens" stellen. Het jubeljaar 1700 gaf den latijnschen en nederduitschen zangers ruime stof tot dichten. Hunne Carmina secularia en Eeuwgetijden vormen menigen bundel. Ook Munkerus kon niet zwijgen. Den 21. Jan. 1700 schonk hij burgemeesteren, wethouders en curatoren eene mythologische allegorische plaat, waarop de Dordsche Maagd met het Pallas beeldje op de hand, eene vrij duistere verklaring er van, een Carmen seculare Coronis met den titel van „Festivitas XVII a Salute parta etc. Cal. Jan. repræsentata a Samuele Munkero Gymnasiarcha." Hierbij behoorde „Onderhoud tusschen Philomusus en Philopragmon over Prent en Gedicht van den geleerden en beroemden heer Samuel Munkerus op 't Jubeljaar 1700 Na de Geboorte onzes Heilands, als ook omtrent de Stigtinge van d'Aloude Bataviersche Moeder-stad Dordrecht, Opgestelt door Dirk Heringa," toen praeceptor aan de dordsche school. Professor Tydeman, wien wij de kennis van dit zonderlinge geschrift verschuldigd zijn, voegt er bij: „den breedsprakigen titel heb ik geheel afgeschreven met al de onnutte kapitale letters, doch zie geen kans om de elfderlei verscheidenheid van letterdruk en de epigraphische indeeling in 16 regels weder te geven."

Deze Festivitas was de laatste arbeid van Munkerus; hij stierf den eersten october van dit jaar. Al deze rectoren waren deftige mannen, die nimmer dan in den tabberd en, sedert zij allonges en quarrés droegen, met mantel en bef, op de school of in het openbaar verschenen. Zij droegen de insignien hunner waardigheid niet meer op zijde, maar beide lagen toch op de catheder. Eenigen, zoo als Parduyn, Schalken en Schalbruch, gingen met de patriciers om en werden aan hunne banketten genoodigd; sommigen, b. v. Parduyn en Neuspitzer, waren ouderlingen der gemeente, waartoe slechts de aanzienlijkste mannen werden verkozen. Het getal hunner commensalen was wel niet zoo aanzienlijk als weleer, edoch onder Neuspitzer en Schalbruch kon het rectorhuis ze alle niet herbergen. Menig vermaard man is in hunne scholen gevormd. Wij noemen slechts de zonen van Jan en Cornelis de Witt, mr. Dirk Hubert Stoop, Daniel Eelbo, Simon van Halewijn, heer van Abbebroek, burgemeester van Dordrecht, Cornelis Teresteyn van Halewijn, raad in den hove van Holland, lid van den oudraad te Dort, Simon van Beaumont, secretaris der staten van Holland, Nicolaas Vivien, pensionaris van Dordrecht, mr. Pieter Brandwijck van Blocklandt, mr. Herman van den Honert, curator der Leidsche Academie, echtgenoot van Anna, oudste dochter van Johan de Witt en Wendela Bickers; de predikanten Petrus en Johannes Cantsius, Johannes Vechovius, François Valentyn, Johannes Carpentier; de godgeleerden Willem van Blijenbergh, een hevig bestrijder van Spinoza, C. van Hoven die, op het voetspoor van B. Bekker de leer des duivels bestreed, dr. Abraham de Back; de dichters Henricus Francken, Otto de Vooght, David van Hoogstraten; de van Bragten, Joachim Targier, Jan Willem en Jacob van Oort, Burgert van der Wael, Adriaan Boelens, François van Bockhoven; den geschiedschrijver Matthijs Balen; de wiskundigen Mattheus van Nispen, Arnold Marcel, den waterbouwkundige J. van

der Linden; Karel Udents, Johan de Jonge, en hoe vele anderen uit de toen bloeijende patricische en daaraan verwante geslachten de Witt, Pompe, Everwijn, Eversdijck, van Beveren, Onderwater, Brandtwijck, Vingerhoed, van der Dussen, van den Honert, Aerssens, Hoey en andere zouden wij hier niet kunnen bijvoegen!

HOOFDSTUK XVII.

CONRECTOREN EN PRAECEPTOREN GEDURENDE DE LAATSTE HELFT DER XVII EEUW.

Na het overlijden van den conrector Joannes Coch (1654) werd de tweede klasse eenigen tijd door den latijnschen dichter Joannes Cool bestuurd, en intusschen „informatien genomen op den persoon, de habiliteyt en wandel van Lambertus Sylvius, rector te Helmond," die vervolgens op eene wedde van *ƒ* 500 en vrije woning werd beroepen. Waar deze Sylvius, van den Bosch, van den Bos of van Bos, gelijk hij zich noemde en schreef, geboren en opgevoed is, ligt in het duister. Onzeker is het berigt dat hij omstreeks 1610 en wel te Dordrecht het levenslicht aanschouwde. Twee jaren na zijn komst (1656) werd hem het rectoraat te Heusden aangeboden, dat hij „om de soberheid van zijn traktement" zou aanvaard hebben, indien curatoren hem niet bewogen hadden om te blijven, door hem verlof te geven tot het houden van commensalen, en wel trivialisten, en daarenboven *ƒ* 30 voor turf toe te staan. Ook mogt hij, „dewijl hij in de spaansche, engelsche en fransche talen wel geverseerd was, die van de Court of de merchant-adventurers, welke zich toen te Dordrecht gevestigd hadden, dienen en hunne kinderen tot commensalen ontvangen." Sylvius nam sedert de schooldienst zoo tot genoegen der curatoren waar, dat

zij (1665) zijne wedde met *f* 60 verhoogden, en gedroeg zich zoo onberispelijk dat de kerkeraad hem op het gros der ouderlingen plaatste.

Nog immer was Dordrecht het „paradijs van const" van Margaretha Godewijck; rijker aan schilders en dichters dan eenige stad in Holland. De laatsten, meest leden der Rederijkers-kamer de Fonteinisten, zonden elkander hunne pennevruchten en ontvingen ze met hoogdravende lof-verzen, die er voor gedrukt werden, terug. Sylvius, door zijne „Essays of poëtische Betrachtingen, bestaende in VI boecken Thebaidos P. Papinii Statii, V boecken Belgiados s. Mauritiados" (Amst. 1646. 12°), ook onder den titel van Carmina heroica uitgegeven; „Lingua ofte strijd tusschen de tong en de vijf zinnen over de heerschappij" (Amst. 1648. 4°) „Batavische Aeneas" (Amst. 1648. 12°), „Der Poëten Lustprieel of Dichtkunst" (Amst. 1649. 12°) en andere gedichten bekend, was een welkome kunstbroeder in dezen letterkundigen krans. Zijne Muse zong even bevallig als die der van Bragten, van Nispens, Balen, Cool, Blijenbergh, Targier, Bitter, Castilleios, van der Staey-Colybrant, Boenes, Overstege, Groenenbergh, van Oort, Spranger, Hoed, van Belle en andere kunstbroeders, en was zeker veel vruchtbaarder. Behalve eene reeks van geboorte-, verjaar-, lijk-, treur-, lof- en andere gelegenheids zangen, afzonderlijk in plano en voor de duodecimo's zijner confraters gedrukt, bragt zij eene menigte uitvoerige gedichten voort, als: „Heldendichten" (Dordr. 1661. 12°), „Sacrum melos of schat der kennisse en dienst Gods" (Dordr. 1661. 12°), „Kerkgeheimenis" (Dordr. 1662. 12°), „Goddelijke Voorzienigheid en Rijm-Atlas of Sphaera mundi" (Dordr. 1662. 8°), „Merwekroon der stad Dordrecht toe-geeygent" (Dordr. 1662. 12°).

De meeste dezer gedichten zijn in den trant van Cats, niet zoo vernuftig en puntig, doch even gerekt. Ook de Drama's, die hij voor het tooneel te Amsterdam en der

(zelfs had hij Cornelis na den togt naar Chattam een »welkomstgroet" toegezongen) de hatelijkste en ongerijmdste beschuldigingen tegen hen gevlochten, die Oudaan, in een scherp en vinnig pamflet »Aanmerkingen op de beschuldigingen" enz. wederlegde. Sylvius verdedigde zich flaauw, en werd op nieuw door Oudaan in het »Vervolgh der Aanmerkingen" met de »Aanmerkingen" achter zijn »Haagsche Broedermoord" gedrukt, aangevallen. Het is thans onze taak niet het pleit tusschen deze beide mannen te beslechten, doch wij bevelen de lezing van Oudaan's geschriften den geschiedschrijver der de Witten aan, wijl zij menige, elders niet voorkomende bijzonderheid, het broederenpaar en de ruwaardin betreffende, bevatten. Op de Mercuriussen volgden: »Tooneel des oorlogs opgericht in de Vereenigde Nederlanden, door de wapenen van de koningen van Vrankrijk en Engeland, Keulsche en Munstersche bisschoppen enz. tegen de staten der Vereenigde Nederlanden enz. 't sedert 1669" (Amst. 1675. 4 d. 4° m. pl.); »Eerste Vervolgh ofte tweede deel van den Romeynschen Adelaer van Adriaen Pers, handelende van de principaelste voorvallen in Europa, beginnende met den jare 1667 ende eyndigende met het jaer 1680," en »Derde Deel of Tweede Vervolg — beginnende met het jaer 1680 en eyndigende in 't jaer 1689" (Utrecht, 1689. 2 d. 12° m. pl.); voorts: »Historien onses Tydts, behelzende zaaken van Staet en Oorlogh, voorgevallen in en omtrent de Vereenigde Nederlanden ende door geheel Europa; beginnende met het jaer 1669, daer het de Heer Lieuwe van Aitsema heeft gelaaten, ende eyndigende met het jaer 1687 (Amst. 2 d. fol.)" Dit werk, ten tijde van Sylvius een »kabinetstuk," een »Archief van den Vrijen Staet van Hollandt" genoemd, is van veel minder waarde dan dat van zijn voorganger, daar het alle blijken draagt van in haast en zonder naauwkeurig onderzoek geschreven te zijn. Mr. Bernard Costerus valt het, gelijk ook de Vervolgen op Pers in zijn »Historisch

verhaal — van het voorgevallene in de jaren 1672 en 1673" hevig aan en beschuldigt den verzamelaar van „passie, ligtgeloovigheid en kwaadaardigheid" — „alzoo hij, boven het taxeren van vrome ende eerlijke regenten, aan onschuldigen en ellendigen attribueert 't geene voor het gemeenebest zoo prejudicabel en in reguarde van die ellendigen zoo deplorabel is geweest, om daar door de magtigen te dechargeren van erreuren en abusen, welke in dien tijd zouden mogen wesen gecommitteert." Prof. Tydeman noemt Sylvius te regt een „accablanten boekmaker;" men vindt toch zoo in de genoemde werken als in zijn „Leven en bedrijf van Willem den derde, Koning van Groot-Brittanje" (Amst. 1694. 4° m. pl.) en in zijn „Leven en daden der Zeehelden" (Amst. 1676. 4° m. pl.), welk laatste de eer eener hoogduitsche overzetting (Sultzbach 1694 4°) te beurt viel, hetzelfde dikwijls letterlijk terug.

Wanneer wij de breede lijst der geschriften van Sylvius doorloopen, ontdekken wij terstond dat hij zich in zijn schrijven naar den heerschenden smaak zijner tijdgenooten schikte.

Toen de Arcadia's de meest geliefde lectuur van het publiek waren, schreef hij zijn „Zuydhollandsche Thessalia" (Gron. 1662. 12°), en „Dordrechtsche Arcadia" (Dordr. 1662 en Amst. 1701. 12°), gelijk die van Sidney met allerlei romantische verhalen, uit het spaansch, fransch en engelsch vertaald, doorvlochten. Toen de Arcadia's voor de spaansche en fransche Romans moesten wijken, zette hij den Don Quyote van Cervantes over (Dordr. 1657) en in zijn „Treurtoneel der doorluchtige Mannen" (Amst. 1658, 1660. 3 d. 12°; 1660, 1698. 3 d. 4° m. pl. van J. Luycken), waarop L. van Zanten een vervolg — „Treur-toneel der doorluchtige Vrouwen" (Amst. 1694. 4° m. pl. van J. Luycken) — schreef; „Treurstof deses Tijds, behelsende de voornaemste geschiedenissen of rampzaligheden der Grooten, vertoonende het vierde deel der Doorluchtige Mannen" (Amst. 1676. 3

d. m. pl. 8°); „Toneel der Ongevallen" (Amst. 1692. 4° m. pl.); „Vorstelyck Treurtoneel" (Amst. 1676 8° m. pl.), vlechtte hij allerlei, meest aan uitheemsche schrijvers ontleende verhalen, in den trant van Daudingier, d'Urfé, Calprenède en anderen. Toen de Classici niet alleen door letterkundigen, maar ook door lieden van beschaafden stand, zelfs door vrouwen gelezen werden, vertaalde hij Plutarchus (Dordr. 1665, 1682, fol. m. pl.), Livius en de Agamemnon en Troas van Seneca. Zijn „Historisch verhael van de schrickelijcke beroerte van Napels, met de wonderlijcke opkomst en ongeluckige ondergangh van Mas'aniello" (Amst. 1650, 1652 3ᵉ dr. 2 d. 12°) en „Tr. Bokkalini Politiekke Toetsteen" (Harlingen 1669 12°) zijn uit het italiaansch overgezet: ook schreef hij voor de studenten, die gewoon waren, voor zij zich in het vaderland nederzetten, door Frankrijk en Italie te reizen, en voor andere reizigers een „Wegwijser door Italie" (Dordr. 1661 12°). Al deze werken, gelijk ook zijn „Oud Nieuws der ontdekte wereld," „Volmaakte Hoveling," „Leven van Maria Stuart" en meer andere zijn vergeten en worden alleen door liefhebbers, om de plaatjes van Luycken en de Hooghe, in hunne boekverzamelingen bewaard. Zij waren echter, blijkens de vele uitgave van sommigen, in de XVII eeuw — zijn Don Quyote werd in 1732 voor de zevende maal herdrukt — zeer gezocht en verschaften een ruim bestaan aan den „naarstigen veelschrijver."

In 1671 zou de vroeger zoo geachte Sylvius wegens wangedrag van zijn ambt „verlaten" zijn. Oudaan ten minste verweet hem dat hij „wegens vadzigheid, dronkenschap en ongebonden leven uit het schoolbestuurderschap is geworpen." Het jaar van zijn dood is met geen zekerheid te bepalen. Volgens de schrijvers der „Historische Boekzaal" stierf hij in 1697. Bij van Gool vinden wij nog een gedicht in dat jaar door hem op het afsterven van Theodoor van der Schuur vervaardigd. Zijne dochter huwde met den tilburgschen pre-

dikant van Beveren. Sylvius werd aan de Illustre-school opgevolgd door Abraham Hillenius, die in 1685 vervangen werd door Abraham Valentyn, door zijne overzettingen van Ovidius (Amst. 1699. 3 d. 8°), Juvenalis en Persius (Leyden 1662, 1682, 1703. 8°), van geen mindere waarde dan die van Glazemaker, Fenacolius, Smids, Bogaert en anderen van dien tijd, bekend. Hij huwde met Maria, dochter van Franciscus van Rijsbergen, predikant te Alblas, die hem één zoon schonk, den later zoo beroemde François Valentyn, 17 April 1656 te Dordrecht geboren. Volgens Acta van curatoren verzocht Abraham hun in 1680 de survivance van zijn conrectoraat voor dezen zoon, 't geen hem werd toegestaan; doch toen hij in 1685 zijn ontslag vroeg, was François reeds met het schip Moercapel naar de Oost vertrokken. Valentyn's opvolger was Metslerus, wiens plaats van 1694—1697 door Johannes Jensius vervuld werd, waarna L. P. van Dahlen of Dalen conrector werd.

Gedurende de laatste helft der XVII eeuw werd de derde klasse onderwezen door Johannes Vossius, opvolger van Michaëlius, sedert 1643 praeceptor der vierde klasse. Hij overleed in 1653, eene weduwe nalatende. Zijn opvolger was Petrus van Schieten, sedert 1646 praeceptor der vierde klasse, die in 1660 werd afgezet, wijl hij, in weerwil van het herhaald verbod van curatoren, zijne leerlingen de Epigrammata van Plante liet van buiten leeren. Nadat Sylvius eenigen tijd die klasse bestuurd had, volgde hem eerst Abraham Valentyn, later (1671) Johannes Goris „na door den rector in grammaticalibus en colloquiis Corderii geëxamineerd te zijn" op. Deze was in 1669 in plaats van Godewijck gekomen: in 1681 vertrok hij naar Utrecht en werd later praeceptor te Amsterdam. Goris was, volgens Brandt „een groot opbouwer zoo wel van de hollandsche als uitheemsche talen." David van Hoogstraten wijdde hem twee latijnsche elegien, en een ander zong van hem:

„Dat hij d'eeuwige eer en roem der Delvenaren,
De Groot heeft achter aen gestreeft in zijne blåren,
Daer hij afschilderde der Batavieren moed,
Wier oorlogsdapperheid, bezegeld met hun bloed,
De later naneef in verwondering doet raken."

Hij zette de Annales et Historiae van Hugo de Groot in het nederduitsch over. Martinus Huygens, praeceptor der vierde klasse, vervulde zijn post aan de Illustre-school. Van dezen bezitten wij eene uitgaaf van Terentius met een zeer naauwkeurigen Index (Amst. 1701. 12°). Hij kreeg in 1696 zijn emeritaat en werd opgevolgd door den latijnschen dichter Michiel de Man, eerst conrector te Vlissingen en sedert 1685 aan de Illustre-school verbonden. Hij overleed in 1699 en Jan van Berkel of Janus Berkelius kwam in zijne plaats. Deze, de zoon van den geleerden delfschen rector Abraham van Berkel, de bekende uitgever van Stephani Byzantini Dictionarium Geographicum en diens Fragmenta de urbibus et populis, Epicteti Enchiridion en Antonini Liberalis Metamorphoses, werd omstreeks 1675 geboren, in 1697 praeceptor der vierde klasse aan onze Illustre-school en stierf in 1715. Op negentienjarigen leeftijd had hij reeds de eer van zijn vader tegen Etienne le Moyne in een herdruk van Stephanus Byzantinus verdedigd, later handhaafde hij den roem zijner geleerdheid door de uitgave van Jacobi Palmerii à Grentemesnil κριτικὸν ἐπιχείρημα, sive pro Lucano Apologia cum nonnullis aliis similis argumenti. Lugd. Bat. 1709. 8°, drie jaren later aldaar onder den titel van „Dissertationes selectae criticae de poëtis Graecis et Latinis ex recensione Jani Berkelii" op nieuw uitgegeven.

Behalve de genoemde worden nog als praeceptoren der vierde en vijfde klassen vermeld, Hermannus Leemans of Loomans, mr. Roosall (1653—1654), Guillaume Ipenborn, (1654) vroeger rector der school te Wijk te Duurstede,

Verduyn of Van Duyn (1674), Jean Jennin of Jenny (1681—1699) ook zieketrooster der fransche kerk, Adriaan Byman (1674), Carel Huyghens (1684), Theodorus Heringa (1699), vroeger rector te Schoonhoven, in 1705 naar 's Hage vertrokken, Bartholomeus van Aerden (1699); en als schrijfmeesters, Artus van de Velde, opvolger van mr. Berckhusius, mr. Johannis ter Neuff en Johannes van de Straten. De praeceptor der derde klasse vervulde de betrekking van pedel en die der vierde en vijfde klasse was bibliotheekbewaarder. In 1700 bestond het personeel der Illustre-school, volgens tresoriersrekeningen, uit rector Samuel Munkerus, conrector Lodewijk Philip van Dalen, Jan van Berkel, derde praeceptor, Didericus Heringa, vierde praeceptor, Bartholomeus van Aerden, vijfde praeceptor, Johan van der Straten, schrijfmeester. Ook leefden nog de weduwe van Neuspitzer en de emeriti Abraham Valentyn en Martinus Huygens.

HOOFDSTUK XVIII.

HET SCHOOLLEVEN.

In den aanvang der XVIII eeuw opende en sloot nog altijd de pedel de logge, met ijzer beslagene, een getralied spiegat en zware grendels voorziene schoolpoort; doch de zware klok riep, gelijk vroeger, de jeugd niet meer op, om, zoo als magister Godewijck pleegt te zeggen:

„aen s'wijsheyts borst haer wijsheyts dorst te laven."

Sedert 1632 werd een „klocksken" in de laagste school door den claviger (zoo genoemd, wijl hij den sleutel der kast, waarin het hing, bewaarde) geluid om de in het atrium verzamelde schooljeugd te waarschuwen dat de paedagogen in

cathedris stonden. De rectors woning, die aan het atrium grensde, had haar somber en kloosterachtig aanzien verloren, sedert de hooge toren was afgebroken en de kleine in lood gezette en met wapens beschilderde glazen niet meer achter dikke ijzeren spijlen verscholen waren. Ook het inwendige van het gebouw had aanmerkelijke veranderingen ondergaan; de steenen-vloeren waren door houten vervangen, de muren met wagenschot of met goud-lederen behangsels bedekt, de verwulfsels afgebroken en door zolderingen vervangen; de eeuwen-oude, statige boomen en sombere alléén omgehouwen en de hof naar den engelschen smaak, met door palm omzette bedden en prieelen, zoo als men ze op de platen van van der Venne ziet afgebeeld, aangelegd, door tot vogels, leeuwen, honden en allerlei gedierten gesnedene of geknipte hagen omringd, en langs de vroeger kale muren slingerden wijngaarden hunne welige ranken. Ook de scholen waren die vochtige, sombere, verwulfde vertrekken niet meer; maar met houten vloeren en zolders en breede vengsters voorzien. In plaats der vrolijke, luchtige, plaatvuren onder de breede schoorsteenen, brandden reusachtige kagchels, waarin jaarlijks ongeveer 350 ton turf gestookt werd. De schooltijd was nu van 's morgens 8—½ 10, van 10—11 en 's namiddags van 3—5 ure, doch de school van den rector werd des namiddags een half uur vroeger gesloten, wijl hij verpligt was de overige scholen te bezoeken. Hij alleen mogt commensalen houden, was verpligt de oneenigheden tusschen praeceptoren en leerlingen te vereffenen en, zoo zijn gezag te kort schoot, moest hij dat der curatoren inroepen Zijne inkomsten waren allengskens vermeerderd. Behalve een gedeelte van het minerval, dat in 1674 verhoogd was, had hij vrij woning, vrij brand (300 ton turf) en *ƒ* 800 (sommige zijner voorgangers hadden ook vrijdom van stads-accijnsen of *ƒ* 200 genoten). De conrector had, even als elke praeceptor, zijn deel aan het minerval, *ƒ* 30 voor winterbrand en *ƒ* 600. De eerste prae-

ceptor trok dezelfde som, waaronder *f* 72 voor huishuur en *f* 25 voor het pedelschap, doch hij kreeg geen winterbrand; de latijnsche ondermeester genoot *f* 462, de duitsche meester *f* 472, waaronder *f* 100 voor huishuur en *f* 25 voor het catechiseren, de schrijfmeester *f* 150. Soms stonden curatoren den conrector en praeceptoren toe eenige triviale-commensalen te houden; zij mogten echter buiten de school geen les geven, tenzij met toestemming van den rector aan hunne eigene leerlingen, doch dan geen autheuren behandelen, die in hunne klassen gebruikt werden. Werden de conrectoren of praeceptoren naar elders beroepen, of hadden zij bijzondere diensten bewezen, of waren zij met groote gezinnen bezwaard, dan vermeerderden curatoren niet zelden hun inkomen met *f* 25, *f* 50, *f* 75 of *f* 100. Ook de rectoren ontvingen om dezelfde redenen soms vermeerdering van tractement. Zoo kreeg Munkerus in 1699 „behalve *f* 200 extraordinaris, bij provisie *f* 50 tot eene gratuiteit voor de duurte der levensmiddelen."

In de onderste klasse waren sedert 1627 „vermits de school zeer was toenemende, de duytse leerkinderen van diegenen, die de eerste fondamenten van de latijnsche taal begonnen te leeren, gesepareerd," zoo dat er nu zeven klassen waren, die echter door hetzelfde getal leermeesters werden onderwezen. Sedert 1650 waren de Epigrammata Sacra van Franciscus Plante ingevoerd, doch later, met groote moeite, na hevigen tegenstand van sommige praeceptoren wederom afgeschaft. In 1627 begonnen de majores op hoog bevel de Grammatica en de minores de Grammatica contracta van Vossius te gebruiken; in 1674 werd de eerste door die van rector Surendonck vervangen.

Reeds vroeg begon men zich op het vervaardigen van carmina toe te leggen, zelfs exercitia styli, themata, colloquia werden in dichtmaat gesteld; de Gradus ad Parnassum, de Thesaurus phrasium poëticarum van Johannes Buchler, de Institutio

poëtica van Jacobus Pontanus, de Flavissae poëticae waren zeldzaam uit de handen. Men leerde de Tristia van Ovidius, de Tragoediae van Seneca en geheele boeken der Pharsalia van Lucanus van buiten, om zich van hunne uitdrukkingen te kunnen bedienen in de carmina, die dagelijks werden vervaardigd. Noch bedreigingen noch klagten konden de dichtwoede der jeugd beteugelen. Eens betaalde de tresorier der stad *f* 87 aan Carel van Nispen voor het inbinden van de aan haar opgedragene carmina. Behalve Nepos en Caesar, waren Valerius Maximus, Quintus Curtius, Cicero en Seneca de meest geliefde prozaschrijvers, die men met behulp van het Dictionarium Tetraglotton van Martinez — eerst later werden Pitiscus en Hoogstraten ingevoerd — vertaalde. Op goede uitgaven zag men niet, zij waren schaars en duur; die met aanteekeningen van Thysius, Farnabius, Minellius, Hoogstraten meest in gebruik. Veel werk maakte men van vlug latijn spreken, op juistheid van woorden en keurigheid van stijl werd minder gelet; de taal van Cicero en Plautus, Seneca en Terentius, Curtius en Lucanus jammerlijk door een gehaspeld. Men liet de classici om der woorden en spreekwijzen wil lezen, niet om den geest dier groote schrijvers in de ziel der jeugd over te brengen en alzoo echte Ciceroos, Virgiliussen, Liviussen te vormen, overzetten. Aan oudheidkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, classieke letterkunde werd op de scholen niets gedaan, doch men beoefende de mythologie uit de werken van Gautruche, Pomey en Hoogstraten en leerde de verkorte Klaubergsche redekunst van Flenderus van buiten. In het laatst der XVII eeuw maakte men weinig werk van het grieksch. In de hoogere klassen vertaalde men stukken van Epictetus, Cebes, Theognis, soms van Xenophon en Isocrates, zeldzaam van Homerus, Hesiodus, nooit van de Tragici. Nog altijd bleven de Grammatica's van Nansius en Borræus, en sedert 1654 het woordenboek van Schrevelius in gebruik. De theologante

zetten het Nieuwe Testament met behulp van Stockius over, en leerden de beginselen der hebreeuwsche taal uit de Grammatica van van der Hooght. Des Woensdags en Zaturdags leerde men den Catechismus, de formulieren van de H. Doop en het H. Avondmaal van buiten; ander godsdienstig onderrigt ontving men niet; catechisatien aan de woningen der predikanten waren nog niet in gebruik. Die het scherpzinnigste de gevoelens van partijen kon wederleggen, was de beste leerling, daarin werden dan ook inzonderheid de hoogere klassen geoefend. Des Zondags namiddags moesten al de leerlingen in de catechismus-predikatie tegenwoordig zijn om opentlijk het in de school geleerde op te zeggen en te hooren verklaren. Voor de vorming van hart en leven der jongelieden werd niets op de scholen gedaan; het Bijbellezen en bidden in het latijn en grieksch, het zingen van de Psalmen van Buchananus en Aelhuyzen werd spoedig sleurwerk; men deed het met het oog op de deur, want die onder het lezen of bidden inkwam moest pensum schrijven of boeten betalen. Streng was de tucht; de minste ongehoorzaamheid werd met de roede of de plak gestraft. In den barren winter moest men bloots hoofds zitten en eerst, op herhaalde klagten der ouders, besloten curatoren dat de hoofden des winters gedekt mogten worden, maar dat men met den hoed in de hand de lessen zou opzeggen. In weerwil hunner gestrengheid konden de rectoren niet altijd de rust bewaren. Zoo ontstond er in 1651 hevige twist tusschen de oudste zonen van Cornelis van Aerssen, heer van Wernhout, en Elizabeth Cats, uit Breda, en die van den heer Hoey uit Gorcum en wel over de verdiensten hunner ouderen en voorouderen. Zij werden, toen de rector vergeefsche pogingen tot bevrediging had aangewend, „voor curatoren ontboden en tot eenigheid vermaand, zoo niet, zouden zij naar regten van alle scholen in het openbaar met roeden gegeeseld en van de school gejaagd

worden." Zij stoorden zich noch aan vermaningen noch aan bedreigingen; ja de oudste Cats dreigde met vervloeking van zich zelven „de Hoeyen te slaan en zou met een mes op hen zijn aangevallen, indien magister Vossius het hem niet had ontrukt." Terstond werd, op bevel van curatoren, door den rector aan den raadpensionaris een brief geschreven, die door den pensionaris Berck, die naar 's Hage moest, werd medegenomen. Het waren die zonen, van welke J. J. Schippers, in zijn „Geboortegroet aan Jacob Cats op zijn 78ste verjaardag, den 10 Nov. 1655, die op Sorgvliet, in tegenwoordigheid zijner kinderen en kindskinderen, die hij bij die gelegenheid elk een exemplaar zijner werken vereerde, gevierd werd," sprak.

Klagt op klagt werd door kerkeraad en burgerij bij curatoren „over de insolentien der latinisten door de geheele stad" ingeleverd. Zij vochten, smeten, scholden en pleegden allerlei grove baldadigheden. Was er oneenigheid tusschen de praeceptoren, dan kozen zij partij; noemden zich Ipenbornianen, Schietianen, Sylvianen, Schalkianen, en streden met elkander in het atrium of op straat, zoodat curatoren ze door hun gezag moesten scheiden. Hevige oneenigheden ontstonden er tusschen de discipelen van Sylvius en Schalcken over het spelen van een drama (1660). De majores, verbitterd dat de conrector de minores de comedie van Dido had laten ageren, schimpten en smaalden en „persiffleerden en sufflageerden" den conrector. Naar gewoonte kwamen scholarchen tusschen beide en namen het volgende besluit: „Alsoo verstaen wert dat de discipelen conrectoris seekere tragoedien, buyten de school, zonder kennisse en consent van de Heeren curatoren, twee à driemaal gespeelt hebben, ende daerbij oock vernemen, dat niet dan jalousie ende simulteyten tusschen D.rectoris ende conrectoris discipelen verweckt, soo ist dat curatoren, sonder wegneminge van soodanige exercitia scholastica, den conrector Sylvius het exemplaer van de tragoedie

van Dido uyt Virgilio afgevorderd ende gelast hebben aen den Heer Pensionaris van Slingeland dien dag te behandigen en van zijn Achtb. oversien sijnde, de Heeren daervan te dienen met zijn advys." Nadat Slingeland het drama „oversien en er niets onbehoorlycks in geremarqueerd had," gaven curatoren het Sylvius terug, en stonden hem en den rector het ageren toe, „mits het verlof aan hun gevraagd werd;" — „doch daer de rector ofte zijn huisvrou wat onlustich waren, dattet nu in school zoude gedaen worden," zoo besloten zij „dat het ditmael met alle stilligheid, sonder farsen ofte sotte kluchten, in voorgaende plaetsen geschieden zou." Deze plaats was het atrium, waar dan een tooneel opgeslagen werd en zich de regering, curatoren, geleerden, de ouders en betrekkingen der kinderen en eenige aanzienlijken en andere genoodigden verzamelden. Daar zag Margaretha Godewijck de Sophompaneas van Grotius door de leerlingen der tweede en derde en de Troas van Seneca door die der eerste klasse ten tooneele voeren. Ook Coenraad Droste was onder de aanschouwers van het laatste drama.

„Eens heb ik (zong hij) naderhant tot Dordrecht mij gevonden,
Terwijl de lessen stil in Pallas tempel stonden,
Daer in 't latijnsche school de Troas werd gespeelt,
En aen mij dat vermaeck als kijker meegedeelt.
Het stuk wierd uytgevoerd door eenige scholieren,
Dat door vertooningen de meester (Schalcken) liet vercieren,
En voor Astyanax de With's soon, jong en teer,
In 't smookend Troyens puin viel van den tooren neêr.
Wie dagt! dat dit vertoon een voorspook soude wesen
Van 't geen ick aan dit Huys gebeuren sach naer desen:
Dat door sijn groot gezag was overal bekent,
En door verandring wierd een voorbeeld van ellend."

In 1661 speelden de minores de tragoedie van Susanna en in 1662 de majores eene andere van Seneca. Sedert werden er jaarlijks drama's ook van Godewijck, Michaëlius, Sylvius, van Dam, Schonaeus of een ander gespeeld. In

het begin der XVIII eeuw raakte het ageren echter geheel in onbruik. Doorgaans speelde de schooljeugd in de zomervacantie, nadat de prijsuitdeeling had plaats gehad. Deze laatste plegtigheid geschiedde in de school of curatorenkamer, later in de engelsche kerk voor een aanzienlijke schaar. Langen tijd werden slechts aan de eersten, sedert 1650 echter ook aan de tweeden en derden hunner klasse praemien uitgereikt. In 1698 moet er eene buitengewone prijsuitdeeling hebben plaats gehad, daar de stad toen *f* 200 (anders gewoonlijk *f* 100) aan prijzen besteedde. Voor de bekrooning hielden de „victores in certaminibus litterariis" eene gratiarum actio of oratiuncula, beide in poëzy. Deze laatste werden soms gedrukt, keurig ingebonden en rondgedeeld, zoo als die van J. G. Westerhovius: „Wilhelmi Henrici Principis Auriaci, cômitis Nassaviae etc. praecipuarum uniti Belgii Provinciarum terrae marique praefecti haereditarii, vita et gesta heroica usque ad annum 1678, publicè decantata in Templo Anglicano, V Non. Octobr. MDCXCIV." 4°. Rampius was de eerste die eene Oratio valedictoria en Schalckius die eene Oratio inauguralis in het openbaar hebben uitgesproken. Bij plegtige gelegenheden, b. v. het behalen eener overwinning, het sterven van een vorst, schout of burgemeester, noodigde de regering, bij monde van curatoren, soms den rector of conrector eene latijnsche redevoering te houden. Zulks geschiedde o. a. bij de terugkomst van Cornelis de Witt van Chattam en bij den dood van Maria, Koningin van Groot-Brittanje. De lijkrede toen door Johannes Jensius uitgesproken (21 Maart 1694) achtte de regering zoo „magnifique" dat zij hem een geschenk van *f* 150 aanbood; zij is inderdaad niet minder voortreffelijk dan die door Francius, Graevius, Perizonius, Bidloo, Sylvius en Spanheim bij die gelegenheid werden gehouden.

Behalve de zomervacantie, die eene maand duurde, en eenige dagen voor en na de hooge kerkelijke feesten, hadden de

scholieren nog andere speeldagen, b. v. wanneer er eene boekverkooping was, een nieuw boek ingevoerd, het minerval betaald werd, de prins, president-curator of een der onderwijzers verjaarde en bij andere gelegenheden. Te vergeefs poogden curatoren meer dan eenmaal zoo niet alle, ten minste eenige er van afteschaffen: de leerlingen maakten het hun zoo lastig dat zij eindelijk toegaven. Zij bepaalden echter dat elk, die zonder toestemming van den rector te huis bleef, 6, en die na het luiden der klok in de school kwam, 3 stuivers boete moest betalen. De pedel, die ze invorderde, behield de helft voor zijne moeite, en gaf de andere helft aan de armen.

HOOFDSTUK XIX.

DE NEDERDUITSCHE EN FRANSCHE SCHOLEN.

In onze verbeelding wandelen wij in de laatste helft der XVII eeuw door de straten der grijze Merwe-stad. Wij zien ons omringd door hooge smalle huizen met spits toeloopende trapgevels, vengsters met kleine in het lood gezette glazen, breede luifels en smalle stoepen. De meeste zijn echter reeds geheel van steen opgetrokken, enkele nog slechts van hout. Onder de menigte, niet zelden fraai beschilderde uithangborden (Dordrecht was er toen vermaard door) valt ons oog op die, waarop met zwierige letters door fraai lofwerk omringd „School" „Dagschool," „Dag en Avond School," met een bijbelsche spreuk en den naam van den onderwijzer er onder, te lezen staat. De uithangborden behoeven het ons niet te zeggen; een oorverdoovend geraas, afgewisseld door harde slagen en luid geschreeuw, kondigen het ons reeds van verre aan dat in die gebouwen de dordsche jeugd wordt onderwezen. Wij treden er een in. Langs een smallen uit-

gesleten trap komen wij in een lang vertrek, waarin sedert het laatst der XVI eeuw niets is veranderd dan alleen de vloer, nu niet meer van steen maar van hout. Wij zien nog hetzelfde ameublement, dezelfde smalle tafels en banken, dezelfde catheders, donkerblaauw geschilderde borden en rakken. Nog hangen de Tien geboden, het Geloof, of Onze Vader, de schoolwetten en prijsschriften tegen den wand, nog liggen roede en palmette op den lezenaar. De onderwijzer is echter niet meer in den statigen tabberd gedoscht; maar in een langen citschen japon, door een groene sjerp om den middel vastgehecht; de barret is door een perruque carré van bokkenhair vervangen. Enkele boeken, gelijk het „Haneboek" het „Testament," de „Psalmen Davids," de „Catechismus," de „Proverbia Salomonis," de „Historien Davids en Josephs," de „Ghemeene Sendbrieven" zijn nog in gebruik, doch de overige verdwenen en door den „Trap der Jeugd," het „Gecorrigeerde Tytelboecxken," de „Zondagsche Epistelen," den „Spiegel der Jeugd van de Nederlandsche oorlogen," de „Spaensche Tirannye," de „Franse Tirannye" en andere vervangen. Eenige der laatstgemelde boeken verdienen, wijl zij op de meeste scholen in gebruik waren en grooten invloed op de vorming van het karakter der jeugd uitoefenden, onze opmerkzaamheid. De titel der zoogenoemde „Zondagsche Evangelien" was: „Epistelen ende Evangelie Boeck ofte eenighe uytgelesen Texten der H. Schrift. Uyt de Griekscher in de Nederlandsche talen overgeset met aanteekening der versen. Bequaam om in de scholen der Vrye Nederlanden aan de kinderen geleert te worden," in 24°, 112 bl., nog in het midden der XVIII eeuw te Dordrecht bij d' Erve J. van Braam en Pieter van Braam met slechte houtsneden herdrukt. Hoogstwaarschijnlijk is dit boeksken reeds van den aanvang der Hervorming af in gebruik geweest. Het bevat de texten, waarover gedurende het christelijke kerkjaar, volgens de gebruikelijke pericopen, gepredikt werd. Vooraan vindt men

eene houtsnede, die Mozes de tafels der wet verbrekende voorstelt, met dit onderschrift:

„TOT DE LEERSAME JEUGT."

„O jeugt mij wel doorsiet en leest mij met aandacht,
Want ik om leerens wil ben in den druk gebracht.
De Bloemen uyt het Hof der vier Euangelisten,
Geplant tot Godes lof, en nut der waren Christen,
Apostels Balsem soet, van kruyden der Schriftuyren,
Ons Zielen Medicyn, wiens kracht sal eeuwig duuren."

„De Spiegel der Jeugd van de Nederlandsche oorlogen." Dit schoolboekje is door Johannes Gysius, predikant te Streefkerk, uit zijn grooter werk „Oorsprong en voortgang der Nederlantscher Beroerten en Ellendicheden," z. p. 1616 4°, ook door hem met den pseudonaam Ernestus Eremundus Frisius in het latijn overgezet, getrokken, en behelst de geschiedenis van den opstand tegen Spanje tot het twaalfjarig bestand. Vele zijn de uitgaven van dit schoolboek (b. v. Middelb. 1616, Amst. 1625, Middelb. 1663), dat allezins geschikt was om de jeugd haat tegen Spanje en liefde voor het vaderland in te boezemen. Tot het eerste dienden ook:

„De Spiegel der Spaensche Tyrannye, gheschiet in West-Indien: waer in te sien is de onmenschelycke wreede feyten der Spangeaerden met tsamen de beschryvinge derselver Landen, Volckeren, aert en natuere. In 't Spaensch beschreven door den E. Bisschop Don Frae Bartholome de las Casas, van S. Dominicus Oorden" (Amst. 1620) en „De Spaensche Tyrannye Gheschiet in Nederlant, waer in te sien is, de onmenschelike ende wreede handelingen der Spaengiaerden," (Amst. 1625), uit het werk van Gysius en de Historia tragica de furoribus Gallicis et caede Admirallii, achter de lat. overzetting van het werk van Gysius gedrukt, geput. In 1674 verscheen de „Nieuwe Spiegel der Jeugd of Franse Tiranny, zynde een kort verhaal van d' oorspronk en voortgang des

oorlogs 1672. Alsmede de schrikkelikke en onmenschelyke Wreedheyd en Grouwelen, door de Fransen in Nederland en elders bedreven. Zeer nut en dienstig om in de schoolen geleerd te worden."

Wie de schrijver van dit boeksken is, wordt niet vermeld. Waarschijnlijk heeft hij bij het zamenstellen er van „De Fransche Tyrannie, Dat is: Oprecht en Waerachtig Verhael van de Grouwelyke Wreetheden tot Bodegraven enz. uit het Frans vertaelt" en met platen van R. de Hooghe, Amst. 1674, voor zich gehad. Het bevat zamenspraken tusschen een vader en zoon, waarin de eerste de geschiedenis van den inval van Lodewijk XIV verhaalt, en de schrikkelijke wreedheden, door de Franschen te Bodegraven en Zwammerdam gepleegd, onverholen blootlegt. De erbarmelijke houtsneden stellen „de execrabele en abominabele feiten aan de onnoozele lieden begaen" levendig voor. Reeds op den titel ziet men een man verbranden, eene vrouw het hart uit het lijf rukken, eene andere levendig begraven. Onder elke houtsnede staan vierregelige versjes, b. v.:

„Noyt zag men zulk bedrijf als van dees Franse bullen
Die 's menschen lighaem dus met water op doen vullen.
Dan trapt men op de Buyck, het water springt om hoog,
Gelijk uyt een fonteyn, ô Spiegel voor ons oog!"

„Dus zag men Bodegraaf in eene ligte vlammen,
En op deselve wijs het Rijke Zwammerdamme,
Men hoord het Moordgeschrey, d' Ellende gaet nu aen
Van Vrouwen schenderij, van stecken, kerven, slaen."

„Een goddeloose Boef, tot Tiranny genegen,
Heeft een onnoosel kind in 't Brandend Huys gekregen,
Het kind dat lagt hem toe, en jankte na de Mam,
Hij nam 't bij een Been, en wierp het in de vlam."

Dit boeksken, waarvan eene menigte uitgaven het licht zien (die „Tot Amsterdam by Joannes Kannewet" ligt voor

mij) was kennelijk geschreven om de jeugd diepen afkeer van de Franschen en liefde voor den Prins in te boezemen. Tot proeve van geest, stijl en spelling deelen wij het slot mede:

"Mijn waerde zeer beminde Lands-genooten! ziet wel dat het aen u staet nu te kiezen. Godt heeft u het goed en kwaed, de Vrijheid en Slavernij, voor oogen gesteld. Hij wil van 't een u bewaeren, en van het ander u verlossen, zo gij door eene booze verharding u daertoe niet onwaerdig maekt. Hij toond nog aen u dezelve Roeden, waermede hij zomteyds uwe Voorvaderen, en nu ook veele nabuurige Landschappen gestraft heeft; Hij dreygd u nog met dezelve Plagen, waermede hij eerteyds de hardigheyd en wederspannigheyd van zijn volk heeft gestraft. Gij zult zonder twijffel vergaen gelijk *Jerusalem*, gij zult verzinken gelijk *Adama*, en worden even als *Zeboïm*, indien gij geene vrugten draegt die de bekeering waerdig zijn. Doet de Dood-slager en Bloed-dorstige, uyt het midden van u weg. Leyd onder u de ergenis en roepende zonden niet; doet regt aen de Weduw', en verkeerd niet het Regt van het Wees-kind; verdelgt de Wederspannige en Oproerige. Betoond de gehoorzaemheyd aen uwe Souvereyn, en aen de Overheyd, die gij hem schuldig zijt. Eert en agt de Prins, die over uwe Wapenen gesteld is, en die voor u Strijd. Vangt niet aen zijne Werken of zijn Beleyd te regelen of te hekelen, zo gij u zelfs de verkiezing, die gij van zijn persoon hebt gedaen, niet wild verwijten. Gij zoud geen beter verkiezing kunnen doen: Hij heeft een kloekmoedigheyd die men eerder behoord te matigen dan aen te prikkelen. Hij bezit in een Ouderdom van 24 Jaeren de Voorzigtigheyd van een Man, die in ervarendheyd tot den hoogsten trap is gestegen. Zijn oordeel blijkt in de verkiezing door hem gedaen van die Persoonen, die bij hem zijn, en die hij zo wel in zaken van Staet, als van Oorlog, tot Raads-pleging ende tot d'Uytvoeringen gebruykt. Hij is de

geene die tot hiertoe belet heeft dat gij niet verdelgt zijt, en die geduurig voor u waekt en arbeyd. Gij behoord u dieshalven te verzekeren dat hij elk aenstaende gelegendheden zo wel zal waernemen, dat gij stoffe van te geloven zult hebben dat hij in zijn Persoou al 't geene bezit, 't welk gij in zijn Voorzaten bemind en verwonderd hebt. Onderwind u niet roekelooslijk van de werken te oordeelen, waervan gij de oorzaek en beweginge niet kend. Perst hem niet in zodanige gelegendheden een krijgs-benden te doen op-trekken en bewegen, waer in hij dezelve niet kan gebruyken zonder die te doen omkomen. Hij is het die, gelijk een ander *Bellerophon*, deze *Chimera*, dit Gedrogt, zal verwinnen en verdelgen, die 't Land van zijne booze Gedrogten zal zuyveren, en die u in de schaduw van uwen Wijnstok en Vijge-boom, vreedzaemelyck d'aengename Vrugten van beyden zal doen genieten. Ende beklaeg u niet dat gij uw Land onder Water gezien hebt; maer steld u geduurig voor oogen wat gij nu zoud wezen, zo dit Moorddadig, Onkuys en vernielende Volk niet door een hooger Magt was gestuyt. Den Haeg zou onder zijn Puynhoopen begraven liggen. De Registers van de Griffie der Generale Staeten, de Boeken en Registers der Staeten van Holland, van den Raed van Staeten, van de Hoven der Justitie, van de Reeken-kamers en van de andere Collegien, zouden heden niet meer dan Stof en Assen wezen. De Brand van *Zwammerdam* en *Bodegraven*, die zijn Vlam over 't geheele Landschap vertoond heeft, en zijn vonken tot aen deszelfs uytterste eynde heeft uytgeworpen, en 't Bloed dat men daer heeft zien storten, dat zo veel als Water over Uwe Landen heen gevloeyd heeft, is slegts een Vonkje en proefje van den Brand die U zou verteerd hebben, en van de Moord en Verwoesting, daer men U nog mede dreygt. In de algemeene wanordening, die door 't afwezen van Mijn Heer de *Prins van Oranje*, allezints wierd veroorzaakt, hadden uwe grootsten steden zig niet konnen

verdedigen; en haere tegenstand zou te vergeefs en onnut geweest hebben. Doet 'er uw voordeel mede, opdat gij niet weder in eene verwerringe vald, uyt dewelke Godts goedheyd en barmhertigheyd uw alleen gered heeft, en u niet geheelijk heeft willen laten ondergaan. Aenmerkt dat gij tegen een zwaere en ontzaggelyke Magt hebt te stryden, die het niet op eenige van uwe plaetsen gemunt heeft, of die zig met eenige Landschappen vernoegen wil, maer die het op uwe Koophandel, en op uw Goed, op uw Leven, op uwe Vryheid en op uwe Godsdienst geladen heeft. Zij begeert met de geheele omkeering van den Staet, d'ondergang van alle byzondere Lieden, die sonder dezelve niet kunnen bestaen. Zij tracht daer een Chartago van te maeken, en wil u in de grond verdelgen. Voorkomt dit met u onder malkanderen in een Broederlijke Vriendschap en onverbreekelijke eenigheid te verbinden; met u door een zelfde moet en dapperheyd aen te manen, die u eerteyds uyt so veel rampen en tegenspoeden getrokken heeft, toen gy den Vijand in uwen boezem had, die in uw eygen Landschap de Wapenen voerde; tragt nu met vrolijkheyd tot de tegenwoordige en persende nooden van den Staat op te brengen. Geeft millelijk, opdat uwe Geleyders middel hebben om de krijgs-lielen te betalen, en gelegenheyd bekomen om magtig ter zee en te land te wapenen, het krijgs-volk te doen bestaen, ende de Capiteynen te verpligten haere Compagnien voltallig te maeken, en de soldaten in strenge en naukeurige tugt te houden; opdat de officiers voor de overlaste, die deselve zouden kunnen bedryven, mogen instaen. Het weynige dat gij geeft, zal behulpzaem zijn in het overige te bewaeren: en indien gij mij gelooft, hetgeene dat gij op-brengt, zal niet te lastig vallen, indien gij besluyten kund dat geene te besnoeijen, dat er nog overtollig is: ik zeg niet alleen van uwe overdaed en dertelheyd, maer zelfs in uwe gewoonelijke Kosten, in uw Sleep en Huysraed. In plaets van u daer door in on-

gemak te vinden, zult gij daer door gemakkelijker wezen, dan gij nu zijt. Gij zult uwe Ziele in rust bezitten, met d'overdaed en verdorventheden van deze Eeuw af te Leggen. Gij zult met een zeer kleyn gedeelte van uwe Goederen, al het geene dat Godt nog voor uw bewaerd heeft kunnen vrij koopen: te weeten de Eer van uwe Vrouwen en Dogteren, uw Leven, en het geene u waerder dan het leven Zelfs behoord te zijn, uwe Vryheid, de besitting uwer kerken, en d'Oeffening van uwen Godsdienst. Dit is het eenige middel om het Onweder, dat u nog boven 't Hoofd rommeld, te doen bedaren en af te wenden. Ook is het 't eenige middel om de Zegening des Hemels op uwe Wapenen, en op uw Persoonen te bekomen; en ook om de rust en Vreede weder te verkrijgen, waer in alle uw geluk op deze Waereld kan bestaen, dewijl dan in alle uwe steden en plaetsen overvloedige Koophandel en Nering, met groote voorspoed zullen mogen bloeyen, en gij in deselvige vol weelden, vrolijk en vergenoegt in uw Vaderland leven, aldaer onder uwen Vijgen-boom den goedertieren Hemelschen Vader zonder ophouden eerende, dienende, lovende en prijsende, hetwelk u tot d'eeuwige Geluksaligheyd van het andere Leven kan en moet brengen." Waarlijk onze vaderen werden in hun jeugd met geen melk maar met vaste spijzen gevoed!

„Die wijs-graegh worden wil (zeide men) moet vroeg van wijsheid leeren."

en

„Geef de jonghers krachtig kruyt,
Geef de maeghden luchte spruyt."

Van Prenten-boeken, buiten het bijbelsch, wist men niet af, en die zich met eenige „huysoefeninge" bezig hield, las Cats, de Martelaarsspiegels of doorbladerde Meteren en Rey. Romans vond men alleen bij de patriciers; wilde de burgerstand zich met eenige vermakelijke lectuur bezig houden, dan las zij in Tijl Uylenspiegel, Reineke de Vos, „Palmeryn," „Seghelyn," „Blanchefleur en Floris" en diergelijke.

boeken, die in Brabant toen nog op de scholen gebruikt werden. Veel werk maakte men van de cijferkunst, die behalve uit de rekenboeken van Stockmans en Cock, vooral ook uit die van Willem Bartjens, franschen schoolmeester, eerst te Amsterdam, later te Zwolle geleerd werd. In 1636 verscheen het Eerste deel van diens „Cyfferinge, waeruit men meest alle de grondtregelen van de Reecken-konst leeren kan," met lofdichten van J. van Vondelen, Joost Hermans en C. van Mander; in 1637 het Tweede deel der „Cyfferinghe, handelende van verscheyde Regelen der Rekenkonst, alle kooplieden noodich te weten." Dit rekenboek is ontelbare malen herdrukt, verbeterd en vermeerderd, ook door dordsche schoolmeesters.

De meeste schoolmeesters waren „konstich met de pen" en „vormden knappe schrijvers." Wij hebben „pennevruchten" uit dien tijd gezien, die schoonschriften verdienen genoemd te worden, en waarvan enkele met die van van de Velde, Coppenol, Jan Ernst Dinger, Daniel de Lange, Lucas Lely, Georgius de Carpentier, Maria Strick, Gokke Roelofsma kunnen vergeleken worden.

Het godsdienstig onderrigt werd toen alleen op de scholen gegeven. Dagelijks las men uit de H. Schrift, den Catechismus en de Sondagsche Evangelien, en zondag's namiddag's verschenen alle meesters met hunne kweekelingen in de Augustijnen-kerk om de catechismusvragen op te zeggen. De mindergevorderden leerden 's woensdags en zaturdags hunne vragen uit „D'eerste fundamenten van de Christelijke Religie," den „Kleine Catechismus" en het zoo vermaarde onderwijsboekje van Jacobus Borstius, dat door Valentyn in het maleisch werd overgezet.

De plak en roede bleven de „tuchtmeesters op de scholen."

„Also langh (zeide men) als men roeden vindt,
Mach men maken menigh goet kindt;
Want bij ontsien van scherper roede
Maeckt men van quade kinderen goede."

„Edoch," schreef Ridderus, wiens werken de huisboeken van dien tijd waren, „straffen moet met geen toornigh gemoet gedaan sijn: want als de affectien gaende worden, dan verdienen de meesters gestraft te worden."

Dezelfde klaagde ook over de „minachting waerin de meesters bij de ouders begonnen te geraken en hunne slappe tucht." „Indien de ouders," schreef hij, „in soo een achtinge de Meesters namen ende haer malle liefde tot haere kinderen wat wilden versaecken, daer soude meer tucht en wijsheyt bij veele kinderen gevonden worden." Ook de schoolmeesters betreurden dat zij de kinderen niet na behooren mogten straffen:

„Is 't niet een beclaeghlijc ding (zong er een) voor ons schooldienaren,
Wy, die 't saghen van herten also garen,
Dat de Kinderkens in tucht ende in leeringh voortgingen,
Nochtans connen wy 't niet (alsoo 't behoort) volbringen,
Want de Ouderen doen ons beletselen groot.
Als den Kindren meest straffen is van noot,
Soo ist: lieve Meester spaert een weynigh mijn kindt,
Al leert het niet te ras, het is my wel ghesint.
Ic en gever niet om al leertet de Catechismus van buyten,
Al comtet wat laet daertoe geen statuyten,
'T moet smorgens wat slapen, het is noch jongh,
Al ist ooc wat onledigh ter scholen, en doet een spronghe,
Siet door de vinghers, ghij crijght evenwel u gheldt.
Hoe souden wy schoolmeesters van herten niet sijn ontstelt,
Als ons sulcke redenen van d'ouderen ontmoeten,
Want men mach se niet straffen nae haer boeten.
D' Ouderen ghevense hedendaeghs al haer willekens,
Sy sweeren, liegen, en loopen rabbouwen bij der wegen,
Men coopt haer gheen boecken, als men van oudts plegen.
Boeverij leert men haer, maer geen schriftuer,
Sy spelen, sy rennen ende leven sonder ghetruer.
Haer joncheit sonder weldoen gaet verloren,
Een ongheb onden acker draeght selden goedt coren.
Dat seggen wy schoolmeesters met groot claghen,
Het schoolhouden arghert van dagh tot daghen."

Van de tijden der Reformatie af waren er te Dordrec „francoise schoolmeesters;" meest vlugtelingen uit Belgie.

len gelijk de nederduitsche onder de curatoren, moesten de
ulieren van eenigheid onderteekenen en den eed afleggen.
e aanvang der XVII eeuw hadden Bernardus Stockmans
ohan de Graeff francoise scholen, de laatste was tevens
ezer in de fransche kerk. In 1611 schonk de stad
„60 £ voor 't dediceren aan mijne Heeren van een Dis-
:ie tegen de Reliquien der Heiligen by hem uyt de
che talen in het nederduitsch overgebragt," en in 1639
rom „60 £ voor de dedicatie van zeecker boecxken, ra-
e de pronuntiatie en orthographie der fransche taal." In
nam de Oudraad de volgende resolutie: „Commissie
nmitteert om te besoigneren, of uyt het gelt, dat van
toelen en sitplaetsen in de kerken werd geproffitteert,
geëregeert ende aengestelt soude kunnen worden een
ol ofte schoolen, alwaer de kinderen van de ingesetenen
stad in de franse talen, mitsgaders lesen en schrijven
ijfferen soude kunnen worden geinstrueerd, als mede de
eren die van de armen of diaconye werden gehouden."
estond toen echter een fransche school te Dordrecht
r het bestuur van Isaeck le Ducq, die zich op den
zijner fransche overzetting van de „Cijferkonst van
d Cock of Kock van Enkhuizen" (Amst. 1652, 1661
662) „maitre d'école françoise de la très renommée ville
ordrecht," noemt, en van wien eenige fransche gedichten
akt zijn. Tot eene proeve deelen wij mede zijn:

NNET SUR LA TRÈS RENOMMÉE VILLE DE DORDRECHT.

Que bien contemplera Dordrecht encor pucelle,
Ses bastimens, ses ports, et ses temples si beaux,
L'ordre de ses Bourgeois sous ses onze drapeaux
En suivant du vieux Mars le martial modelle;
Et considerera ce qu'est comprins en elle,
Son terroir fructueux, ses claires, douces eaux,
Riches, tant en poissons qu'en nombre de basteaux,
Que sur mille citez la rendent la plus belle;

Que plus est ses statuts de tant de droictz ornez,
Que luy sont tant d'un Roy que d'un Caesar donnez;
Que plus est ses Pasteurs dont la pieté grande,
Instruict ses citoiens sans negliger un jour,
Pour les conjoindre à Dieu et à son sainct amour,
Confessera que c'est la perle de Hollande.

Ook bestaan er nederduitsche gedichten van hem, die ook van weinig dichterlijken aanleg getuigen. In 1678 schonk de stad hem *f* 50 voor de dedicatie van een werk.

In het begin der XVII eeuw werd er door de Regering eene stadsschool voor de kinderen van arme en onbemiddelde ingezetenen gesticht, en mr. Philips van Ransbergen tot onderwijzer aangesteld. Het schijnt echter dat deze school spoedig verloopen is. Den 8 Febr. 1657 verzogt de kerkeraad aan de Regering dat er wederom eene mogt opgerigt worden, en daar deze daartoe niet kon besluiten, werd dit verzoek 10 Jan. 1658 herhaald. Den 13 en 20 Febr. 1659 formeerde hij een concept tot zulk eene school, en toch de zaak bleef in deliberatie tot den 27 Sept. 1668, toen tot de stichting er van besloten werd. Behalve de stadsarmeschool, waren er ook scholen in het weeshuis en in het H. Geesthuis ter Lindegracht. Met verlof van curatoren mogten ook eenige ingezetenen, die bijzondere bekwaamheid in de eene of andere wetenschap bezaten, er onderwijs in geven. Zulks deden o. a. N. van Lith, Otto Curtius en Mathaeus van Nispen in de reken- en meetkunst. Van van Lith bestaat een boeksken „dienende de gemeene coophandelaers in 't calculeren van de merckten end alerhande maten" (1630). De regering, wie hij het opdroeg, vereerde hem met 60 £. Bekender is Otto Curtius, bij besluit van den oudraad van 28 Dec. 1632 tot ordinaire landmeter der stad Dordrecht aangesteld, onder voorwaarde dat hij zonder consent van de Heeren niet buiten de stad zou vernachten. In 1629 ontving hij 658 £ „ter zaecke van het caerteren ende meten van alle huysen en stads-

boomen op de haven." Niet minder beroemd was de boekverkooper en geadmitteerde landmeter Mathaeus van Nispen, gehuwd met Maria, de zuster van David van Hoogstraten. Hij vervaardigde nederduitsche gedichten en gaf in het licht: „Philippi Lansbergii Astronomisch en Geometrisch Quadrant, mitsgaders deszelfs onderwijs; zijnde seer nut en vermaeckelijck voor alle krijghsofficieren, ingenieurs, kooplieden, landmeters, zeevarende en reysende lieden en alle liefhebbers van mathemathische speculatien. Dordr. 1685, 4°, en „Het tractaet van de Landt-maten door J. P. Dou ende C. Eversdijck ende andere," Dordr. 1669. 12°. Zelf schreef hij eene „Beknopte Lant-meetkonst, leerende in 't korte alles wat in 't gemeen in de practycke des Landt-metens voor-komen kan," Dord. 1669, 12°, 2de dr., aan Cornelis Pompe van Meerdervoort, Ridder, Heer van Hendrik-Ido-Ambacht enz. opgedragen. Veroorloofde de Regering aan deze en anderen scholen te openen, zij gedoogde niet dat de Roomschen zulks deden. Van tijd tot tijd waagden het echter roomsche priesters, nonnen en kloppen in de stad te sluipen en hier en daar in de achterstegen in het geheim kinderen te onderwijzen. Zoodra zulks den kerkeraad was aangebragt, verwittigde deze de regering „van de groote insolentie van pausdom" en telkens werd de schout en zijne dienaren gelast deze scholen te sluiten, en rigoureuselijck de plakaten van Hun Hoog Mogenden ten hunnen aanzien te handhaven. Curatoren droegen ook zorg dat er zich geen onderwijzers en onderwijzeressen in de stad neerzetten, tenzij op vertoon eener acte van toelating, en behartigden de belangen der geadmitteerde meesters en meesteressen; verkregen van de Regering kleine pensioenen voor de weduwen, of bezorgden ze een huis op een der vrouwenhofjes, en de oude meesters een plaats in het oude-mannenhuis. Daar zij van den Magistraat het regt hadden ontvangen om meesters, die zich verliepen of hunne scholen slecht regeerden of incapabel waren, af te

zetten, ontsloegen zij er in de XVII eeuw eenige van hun ambt.

HOOFDSTUK XX.

DE REGERING.

Het laatste gedeelte der XVII en begin der XVIII eeuw was voor ons vaderland een tijdperk van rust en vrede. Door ondervinding van vroegere dagen geleerd, wat schats en volks de oorlogen kosteden, ontweek het alle gelegenheden om met zijne bondgenooten in onmin te geraken en bleef zijne vrijheid en onafhankelijkheid alleen door den handel handhaven. Slechts dan vatte het de wapenen op, wanneer die in gevaar geraakte. De stad Dordrecht deelde in die uitwendige rust en genoot er alle voordeelen van. Nu konde zij, voor geen andere vijanden dan de stormen op den oceaan beducht, hare schepen naar alle oorden der wereld zenden, verzekerd van ze weldra rijk beladen hare haven te zullen zien binnen zeilen. Nu zag zij dag bij dag uitgestrekte gebouwen, om tot bewaarplaatsen van kolen, hout, zout, staal, ijzer, pek, teer, olie en andere voorwerpen van handel te verstrekken, binnen- en buiten hare muren optrekken, terwijl de handel in wijnen, vlas, kalk en molensteenen eene uitgebreidheid verkreeg, die aan de dagen voor de spaansche beroerten herinnerde. Hare bevolking nam van jaar tot jaar toe. Hare straten en markten wemelden van vreemdelingen, hare beurs moest zij uitbreiden en met gaanderijen omringen. Men stelde haar burgerregt op hoogen prijs, en zij, die wegens familie omstandigheden of verandering van betrekking een ander oord tot verblijfplaats moesten kiezen, verzochten dat hun naam op de rolle der burgers van

Dordrecht mogten blijven staan. Geen wonder! Dordrecht had, als eerste stemhebbende stad, grooten invloed bij de hooge Regering, werd door het stadhouderlijk Huis ontzien, en niet ligt werd haar verzoek, tot bevordering van een harer gunstelingen afgeslagen. Zij zelf was in het bezit van treffelijke ambten en waardigheden, die hun, aan welken zij ze uitdeelde, eer, aanzien en rijkdom beloofden. De schatten, die hare inwoners in dit tijdperk verzamelden, beantwoordden aan de stoutste verwachtingen, en het was vooral toen, dat zoo vele familien die ontzettende rijkdommen verkregen, van welke nog met verbazing wordt gesproken, en die hunne nazaten, in weerwil der rampen en opofferingen van latere dagen en het verval van koophandel en zeevaart, nog onder de magtigste en rijkste ingezetenen hunner geboortestad een hoogen rang doen bekleeden.

Godewijck noemde Dordrecht eene *Keizerlijke* stad: niet alleen omdat ze volgens een oude traditie door keizer Antoninus Pius zou gesticht zijn; maar om de pracht en heerlijkheid harer gebouwen, de weelde harer inwoners, de luisterrijke banketten, die zij ter eere harer hooge bezoekers liet aanrigten; de vorstelijke geschenken aan staatslieden, die haar dienst bewezen, aan edellieden, die haar het peetschap hunner kinderen aangeboden of haar ter bruiloft genoodigd hadden, gegeven:

„De Kaizerlicke stad is Kaiserlick in pracht,
Zij geeft als Kaiserin; als Kaiserin geacht
Bezoekt haar al wat leeft. Van Kaiserlike magt
wordt zij als Kaiserin door Prinsen opgewagt."

Wij mogten de tresoriers-rekeningen der overige steden van ons vaderland niet inzien, en kunnen derhalve niet beoordeelen in hoe verre ook deze hare inkomsten tot tentoonspreiding van uitwendigen luister gebruikten; doch dit is zeker dat slechts *één* blik in die van Dordrecht ons overtuigt dat het woord des dichters waarheid is:

»Wat schats wordt hier verspild, wat lusten hier gestreeld,
Wat pronkerij vergood, wat weelde hier geteeld."

Reeds ten tijde van Leicester waren de stedelijke uitgaven aan banketten en ontbijten, defroyementen, bellechieren, vereeringen, belooningen, giften en kersweggen zeer aanzienlijk. Jaarlijks werden er daarenboven honderde ponden tot herbouwing van steden, dorpen, kerken, tot loskooping van slaven uit de bagno's van Algiers, Marocco, Tunis, tot ondersteuning van behoeftige predikanten, schoolmeesters en geleerden besteed. Nooit vertoefden de prinsen van Oranje-Nassau, hetzij alleen hetzij met hunne gemalinnen, in de stad of zij werden gedefroyeerd of getracteerd. Zoo kostte der stad het onthaal van graaf Maurits, in 1609, 1003 £, en dat van hem, zijne Raden en de Staten-generaal, toen zij naar Bergen op Zoom trokken »op 't besluyten van de treves," 1170 £ 6 s. In 1613 betaalde zij voor een banket aan de prinses van Oranje en aan spijze, die medegenomen werd om graaf Hendrik aan de Zwaluwe te tracteren, 166 £, en voor een maaltijd aan graaf Maurits en graaf Hendrik gegeven 196 £ 2 s. Toen Willem III in 1672 in de stad was, rigtte zij voor hem en zijn commissaris maaltijden aan, waarvoor de tresorier 1013 £ in rekening bragt. Voeren de leden der vorstelijke familie voorbij de stad en waren hunne jagten genoodzaakt voor Dordrecht te ankeren, dan liet de regering wijn, spijzen, zalm, steur, weiting en andere visch aan boord brengen: moesten zij naar Papendrecht, Zwijndrecht of de Zwaluwe worden overgezet, dan verschafte zij de noodige vaartuigen of betaalde het veergeld: zelfs »de reiskosten van den heer van Beveren, educateur van den prins" werden (1661) door haar voldaan. Zij defroyeerde, gedurende hun verblijf te Dordrecht, Koning Karel II, Maria de Medicis, de koningin van Portugal, de prinsen van Portugal, Toscane, de prinses van Engeland; den vorst van Anhalt, den keurvorst van den Paltz, van Nieuburg; de hertogen van Wur-

temberg, Rohan, Mantua en de graven van Nassau, Culemborg, Brederode, Waldeck, Mansfeld, Hohenloo, Schouwenburgh, Schwartsenburg, van den Bergh, Wassenaer, Stirum, Essex; den bisschop van Orleans; den baron van St. Susan; Châtillon, Bussy, Jennin, Sidney, Marquette, Maldre, Asperen, Langerack, van der Myle, Ruychhaver, Basius, Groeneveldt van Kessel; de burgemeesters van Keulen, de gezanten van Marocco, Frankrijk, Engeland, Spanje, Venetië, Denemarken, Zweden, Brandenburg, Keulen, Lubek, Praag; de leden der Staten-Generaal, van den Raad van State, de Admiraliteit der O. I. Compagnie; de admiralen de Ruyter, Obdam, de generalen Spelbach, Stakenbrouck; Hogerbeets, Grotius, Oldenbarneveld (om van vele honderden slechts enkelen te noemen). Anderen werden aan banketten onthaald of met den eerewijn beschonken. Werd er eene stad veroverd, eene overwinning op zee behaald, vrede gesloten, dan gaf de regering feesten, die haar honderde ponden aan illuminatien, eereboogen, pektonnen, luijen, enz. kostten. Had deze of gene staatsman haar dienst bewezen, dan schonk zij hem wijn, of met de wapens der stad beschilderde glazen. Zoo ontvingen Oldenbarneveld, de rekenmeesters van Holland en eenige Heeren, in 1611, 14 amen, 5 viertelen en 7 stoopen rijnwijn, waarvoor meer dan 305 £ aan impost werd betaald; de Heeren van Blijenburgh, Marquette, Aerssens en andere, glazen door Jan Aryens, Reynier Jansz., Daniel Paludanus en andere toen beroemde glasschilders met stadswapens beschilderd: diergelijke werden ook aan eene menigte kerken vereerd, dat aan Edam geschonken (1616) kostte 282 £. Dikwerf werd der stad het peetschap aangeboden of zij op bruiloften genoodigd. Zij liet zich door gedeputeerden vertegenwoordigen en gaf rijke geschenken, b. v. aan sommige prinsen en prinsessen van het Huis Oranje-Nassau lijfrenten, en onder deze, aan de prinses Sophia Hedwigh, jongste dochter van den prins van Nassau, erfstadhouder, kapitein

generaal van Vriesland (1690) een pillegift van *f* 300 jaarlijks; gouden of zilver vergulde, gedrevene coppetassen of copschalen aan Oldenbarneveld (1590), van Kessel, gouverneur van Breda (1608), aan de kinderen van graaf Ernest van Nassau (1613), Daniel de Hautheyn, Heer van Marquette (1616) en anderen, terwijl minder aanzienlijken van *f* 25 tot *f* 100 tot „kersweggen of craemcosten" ontvingen. Die coppetassen kostten der stad meest tusschen 200 en 300 £. Die van den zoon van den Heer de Hautheyn 282 £ 2 s. en de daarin liggende gouden penning, „met de figuren van den prins," 57 £ 6 s.; die aan mr. Andries de With, raad in den provinciale rade van Holland (1621), 252 £ 3 s. De gedeputeerden bragten der stad ook hunne „bellechieren aan de vroedvrouwen en craemwijven" benevens hunne reiskosten (b. v. die naar Utrecht bij den doop van Sophia Hendrica van Nassau *f* 123 £, die naar Marquette *f* 74) in rekening. Nog veel aanzienlijker waren de sommen, die aan deelwijn op bruiloften werden besteed. Er was in de eerste helft der 17ᵉ eeuw bijna geen patricier, die „tot zijn bruyloft of zijn feest" geen half aam of aam deel- of rijnwijn ontving, terwijl aan minder aanzienlijken een vat of eenige kannen werden geschonken. Zelfs edelen en staatslieden buiten de stad ontvingen wijn voor de bruiloften hunner zonen en dochteren ten geschenke. Stelde de stad er eere in dat men van hare „magnifiecheyt en splenditeyt, als streckende tot bevorderingh harer achtbaerheyt en respecte" sprak, niet minder dat zij voor eene „bevorderaerster van geleertheyt en studie, een protectrice van fraeije consten en wetenschappen" gehouden werd. Wij hebben reeds haar weldadigheid omtrent arme studenten en hen, die haar theses en carmina opdroegen, vermeld. Hierbij bepaalde zij zich echter niet. Zij strekte ze tot alle hoogleeraren, predikanten, regtsgeleerden, geneesheeren, letterkundigen, dichters, kaartmakers, plaatsnijders, landmeters, boekverkoopers, die haar hunne werken

opdroegen, uit. Elk, die haar eenig geschrift dediceerde, kon op een goede "gratuiteyt" rekenen. Soms gaf zij wijn, gelijk aan Paulus Merula, "ter erkenning van seeckere exemplaren van zijn Jachtboek der stad gepresenteerd, 40 stoopen;" of eenige boekwerken, gelijk aan Westenburgh voor een gedicht op de verovering van 's Bosch; meest echter geld, zoo als aan de hoogleeraren Sam. Maresius, Gijsb Voetius; de predikanten Johannes Gysius, Johannes Fenacolius, Petrus Montanus, Joh. Lamotius, Godefroi Udemans, Dominic. Winhemius, Petrus Neander, Aelbrecht Meliny, Henric. Caesarius, Ever. Schuylius, Petrus Wassenburgh, Casp. Staphorst; aan de geschiedschrijvers Goudhoeven, Le Petit, Nic. Gelekerck, Johan van Hamerstede, Jacob Eyk, Matthijs Balen; aan de wis- en werktuigkundigen, Otto Curtius, Mattheus van Nispen, Balthasar Fransz., Joh. Laurens van der Heyden, Johan van Nuyssenburgh, Octavio de Strado van Bosberck, Jan van den Broucke, Floris Balthasarsz.; aan de dichters Adr. van Nispen, Jan Corn. van Bergen, Joh. Cool, Joh. Cabelliaeu; aan de boekverkooper Jan Canin, Le Maire, Molckeman, van Overbunden, Wachtendonck; aan Gerrit Pruyninck, Gilles Pietersz., mr. Rutgers van der Nieustadt, J. van Beverwijck, Gunandus Rutgerus, professor te Steynfort en een menigte anderen. Meest werd hun £ 50, £ 72, doch ook wel eens £ 100 en meer geschonken. Zoo ontving Judith Buys, weduwe van wijlen Paulus Merula, voor de presentatie van diens Chronologia eccles. et polit. 120 £, Barthout van Akerlaecken "voor de dedicatie van seeckere caerte van de Genealogie van de vorsten van Gulick" 200 £. Deze uitgaven werden zoo aanmerkelijk dat de Oudraad in 1626 moest besluiten: "Boeken of geschriften, in druk uytgegeven werdende bij eenige vremde predikanten ofte andere en aen den geregte of oudraden gededicеerd, niet aen te nemen, ofte ter sake van dien aen de autheurs eenige vereeringe tot lasten van de stad te geven, als alleen die bij

de predikanten alhier, alumni, ofte andere borgeren deser stede sullen uytgegeven werden ende aan 't geregte of oudraden gededicceert wesende, die daerover sullen werden gerecompenseert na gelegentheyt ende mercken der saken."

In weerwil van dit besluit bleef de stad voortgaan met „recompenssen, gratuiteyten, vereeringhen" te geven tot omstreeks het jaar 1672, toen zij verpligt was niet alleen deze milddadigheid te beperken, maar ook vele andere gebruiken afteschaffen. Te regt noemden de dichters der XVII eeuw Dordrecht de „Maecenas, de voedster der geleertheyt." Is het te verwonderen, de meeste leden van haar bestuur waren zelve geleerden. Hoe vele latijnsche dichters en geschiedkundigen hebben niet in hare vergaderingen gezeten, hoe vele vermaarde regtsgeleerden en staatsmannen zijn niet uit dezelve tot het bekleeden der hoogste waardigheid in den Staat geroepen! Men denke aan de De Beaumonts, de De Witten, Slingelanden, van Beverens, Blijenburgen, Halewyns, Tereesteyn van Halewyns, Muys van Holys, van den Honerts, Hallincgs en anderen. De meesten dezer regenten hadden ook korter of langer tijd als curatoren aan het hoofd der Illustreschool gestaan, en hare belangen, zoo in hunne „concilia scholastica" als in die van den Oudraad, bevorderd; geen moeite noch opofferingen gespaard haar van uitstekende leermeesters te voorzien en haar tot eene der voornaamste scholen van Holland te verheffen. De benoeming van Van Til en Jensius tot hoogleeraren strekte daarvan op nieuw ten bewijze.

HOOFDSTUK XXI.

DE PROFESSOREN.

Nadat de beide hoogleeraren Nuyssenburgh en Westenburgh in 1636 door de pest waren weggerukt, benoemde de Regering dr. Gomarus Walen tot hoogleeraar in de wiskunde. Van dezen geleerde is ons niets bekend, en van dr. Willem Langly, sedert 1643 opvolger van dr. Johannes van Beverwijck, als hoogleeraar in de ontleedkunde, weten wij alleen dat hij een uitstekend medicijn, Cartesiaansch wijsgeer en latijnsch en nederduitsch dichter was. In 1664 werd dr. Johannes, zoon van Karel Becius, predikant te Nieuwpoort, en van Adriana Mijs, kleinzoon van den dordschen predikant Johannes Becius, in zijne plaats benoemd. Ook van hem weten wij niets dan dat Willem III hem in den Oudraad stelde (1672) en dat hij eene menigte posten had, die de regeringsleden gewoon waren onder elkander te verdeelen en door anderen te laten waarnemen. Na zijn dood (1694) werd „het professoraat in de anatomye geamortiseerd" en zijn zoon Karel tot lector anatomiae aangesteld. Deze was een tijdgenoot van den beroemden operateur en steensnijder Jacob Sasbout Souburg, en van de geleerde doctoren van der Keessel, Muis en de Back, doch heeft zelf geen proeven zijner bekwaamheid nagelaten. Tot zijn opvolgers behoorden dr. Jan Willem van Steenbergen, schrijver eener geprezene dissertatie „de Cerebro," medearbeider aan eene Pharmacopoea Dordracena en als latijnsch dichter bekend; dr. F. W. van der Leeuw, (tijdgenoot en vriend van Eusebius Voet, Jan van den Hespel, Heule, Pieter van Esch, Joh. Baptist Crol en andere beroemde geneesheeren), wiens verhandelingen over de vergiften voor het menschelijke ligchaam, en de keuken en kelder apotheek met goud werden bekroond;

Frederik Jan Haver Droese, die den 26 Junij 1802 deze betrekking aanvaardde met eene redevoering „over den weldadigen invloed der bespiegelende en oefenende Heelkunde op de welvaart eener welgeordende Maatschappij." Na een grooten naam zoo door zijne geschriften als door zijne praktijk verworven te hebben, ontsliep hij den 16 Mei 1850. Aan hem en van Steenbergen werden meermalen leerstoelen in de genees- en heelkunde aangeboden. De professoren en lectoren in de ontleedkunde hielden wekelijks voorlezingen in den Heelhaakdoel en gaven des winters les op het cadaver in de „Gildekamer of snij- en ontleedplaats der Heelmeesters" in 1634 gesticht. Hunne inkomsten waren verschillend. Walen ontving eene jaarwedde van ƒ 300, Beverwijck en Langlius van ƒ 200, Becius van ƒ 262.

In 1684 rigtte de Magistraat een' leerstoel in de gewijde geschiedenis en taalkunde voor den beroemden predikant Salomo van Til op, waaraan zij eene wedde van ƒ 300 verbond: ook stelde zij Dirck Pietersz. Rinck op eene jaarwedde van ƒ 20 tot pedel aan „om hem bij zijne lessen ten dienste te staan." Van Til aanvaardde deze waardigheid met eene plegtige redevoering: „De officio Magistratus erga Scholas et gymnasia atque eos, qui studiorum patrocinia pro viribus suscipiunt" (Amst. 1684 in 4°), en de lessen, die hij nu eenmaal 's weeks over de goddelijkheid, het gezag en de geloofwaardigheid der H. S. gaf, werden door aanzienlijken en geleerden zoowel als door de meestgevorderde jongelingschap bezocht en lokten zelfs vreemdelingen uit, om zich te Dordrecht tot de hoogescholen voor te bereiden. Zijn opvolger was de niet minder beroemde Johannes d'Outrein, die den 14 Aug. 1703 zijne waardigheid aanvaardde met eene „Oratio inauguralis de Nazaræis," die ook in het nederduitsch het licht zag. Gelijk van Til, had hij een aantal leerlingen van buiten de stad, en al wat in de stad zelve prijs op geleerdheid stelde, schaarde zich om zijn spreekge-

stoelte om zijne voorlezingen over de „Christelijke godgeleerdheid van Adam en Mozes," de „Prophetische godgeleerdheid," het „Fondament of de Godgeleerdheid van de Apostelen" en over den Brief aan de Hebreeën te hooren. Hij was ook de eerste, die te Dordrecht eene catechisatie oprigtte, waarvoor hij zijne „Eerste beginselen der goddelijke waerheden voor de kinderen in jaeren en in verstand, ten deele getrokken uit de Schets der waerheden en verrykt met Historische vragen over het O. en N. Testament," (Amst. 1696, 1711, 12°) vervaardigde. Na het vertrek van d'Outrein naar Amsterdam werd den predikant Johannes Veckhoven het hoogleeraarambt aangeboden. Den 3 Junij 1709 sprak hij zijne intreêrede „over de zonen der Propheten" uit, en tot 1724 toe verklaarde hij, op het voetspoor en in den smaak van d'Outrein, het O. en N. Testament, en onderwees hij de oostersche talen en oudheden. „Zijne publieke lessen (lezen wij) en private collegien waren naar den eisch en noodzakelijkheid der jongelingen." Van 1724 tot 1770 bleef de leerstoel in de godgeleerdheid vacant; doch in dit jaar benoemde de Regering twee hoogleeraren, Michael Verboom en Petrus Brouwer.

Verboom overleefde slechts weinige maanden zijne benoeming, daar hij den 2 Dec. van datzelfde jaar stierf, doch Brouwer aanvaardde den 21 Jan. 1771 zijne bediening met eene „Oratio de caussis imminutae Christianae rei." Later werd hij curator der latijnsche school, maar in 1795, bij de nieuwe organisatie van curatoren, met zijn ambtgenoot van Breugel, na veeljarige dienst ontslagen, om ook in dit collegie de sporen eener voormaals heerschende kerk zorgvuldig uittewisschen. Gelijk al zijne voorgangeren in het hoogleeraarsambt aan de Illustre-school, heeft ook Brouwer openbare voorlezingen gehouden en vele, toen ten tijde zeer gezochte, boekwerken in het licht gegeven.

Eerst in 1700 werd de leerstoel der oude letteren, die

sedert 1636 ledig had gestaan, vervuld door Johannes Jens. Deze werd in 1671 of 1672 te 's Hage, waar zijn vader med. dr. was, geboren en legde zich te Leyden in de scholen van Voet, Rijcke, en Gronovius op de regtsgeleerdheid, geschiedenis, letter- en oudheidkunde toe. Reeds vroeg beoefende hij de poëzy; zelfs werd zijne „Laetitiae publicae in expedit. brittan. peractam a Guilielmo Henrico Magnae Brittanniae rege" (Lug. Bat. 1689. 4°), opentlijk in het groot auditorium door hem voorgedragen, met goud bekroond. De roem, dien hij zich door dit en andere geschriften verwierf, bewoog curatoren der Illustre-school hem in 1694 het conrectoraat aan te bieden, dat hij den tweeden kersdag van dat jaar met eene redevoering in dichtmaat aanvaardde. Reeds in 1697 vertrok hij, „tot leedwezen van curatoren en schade der school," naar 's Hage, waar hij tot praeceptor was benoemd; doch, toen in 1700 het rectoraat door het overlijden van Munkerus vaceerde, werd hij op een wedde van *f* 1000, „behalve de ordinaire emolumenten" en den eertitel van „professor antiquitatis graecae et latinae," tot diens opvolger aan de Illustre-school aangesteld. Een stadsbode bragt hem den beroepsbrief, waarop hij te Dordrecht den eed kwam afleggen. Eenige weken later werd hij in ambtsgewaad met plak, roede en inktkoker op zijde, door de leden der regering en curatoren, voorafgegaan door den pedel en de stadsboden, plegtig van zijne woning naar het gymnasium geleid, waar hij aan zijne ambtgenooten en leerlingen werd voorgesteld. Vervolgens trok de stoet naar de Court-kerk, waar hij voor een luisterrijk gehoor eene Oratio in latijnsche verzen uitsprak, waarna het feest met een prachtig banket eindigde. Jensius voldeed volkomen aan de verwachting der curatoren, „hij rigtte de vervallen school wederom op," zij werd wederom door vijftig, zestig, ja soms zeventig leerlingen, waaronder een twintigtal uit andere plaatsen, bezocht. Als hoogleeraar hield hij openbare lessen over de oudheid- en tijdrekenkunde, en sprak

hij van tijd tot tijd Orationes uit, die onder de levendigste toejuiching werden aangehoord. Zij waren alle in dichtmaat, en meest alle van godsdienstigen aard. Zoo hoorde men hem de geboorte, het kruislijden en de opstanding van den Zaligmaker bezingen. Als rector bestuurde hij de school „met wijsheid en regtvaardigheid.” Hij verbeterde de leerwijze, voerde andere schoolboeken in, en vervaardigde zelfs voor de hoogere klassen een uittreksel van Livius (Tit. Livii Patavini Histor. Corpus concinn. Dordr. 1711. 8°). Van tijd tot tijd hield hij opentlijk dispuutcollegien, waarin theses theologicae et juridicae verdedigd werden, en vooral zorgde hij dat „zijne leerlingen zich in zuiver en sierlijk latijn zoo mondeling als schriftelijk uitdrukten en bevallige latijnsche gedichten vervaardigden.” Ook liet hij de hoogere klassen, — dat onder de laatste rectoren verzuimd was — grieksche schrijvers verklaren. Hij was geen gestreng tuchtmeester (censor acerbissimus), maar de vaderlijke vriend (alter pater) zijner leerlingen. „Hij gebruikte geen roede of plak, maar regeerde met vriendelijke vermaningen en zachte kastijdingen” en vormde vele beroemde staatsmannen, regtsgeleerden, evangeliepredikers en geneeskundigen. Van velen noemen wij slechts Govert, Barthout en Damas van Slingelandt, Johan Hallincg, Johan en Cornelis de Witt, Hubertus van der Hoop, Cornelis Calkoen, Johannes van der Burch, Pompejus Berck, Nicolaas van Bronckhorst, Henricus Onderwater, Hugo en Bartholomeus Repelaer, Johan de Haas, Samuel van de Putten, Lodovicus en Tileman Zeebergen, Johan van Hemert, Joannes van den Santheuvel, Johan Gevaerts, Joan Dirk Pompe, Eduard en Arend Bleiswijck, die den staat in verschillende betrekkingen hebben gediend; de godgeleerden Petrus en Andreas Hollebeek, Pieter Dögen, Daniel Rolandus, Isaac Conperat, Martinus Soerman, den schrijver van het Kerkelijk- en Synodaal Register; de geneesheeren Bartholomaeus Schellebeek en Jacobus de Back; de dichters

Herman van Bracht, Janus van den Broucke, Willem Duircant; den zeeheld Nicolaas Cau; voorts: Willem Kluit, Petrus Bonnet, Gijsbert van den Honert, Gerard van Leeuwen, Gerard Leidekker, Gasper Goris, Gijsbert Becius, Janus en Otto Scheltus, alle bekende namen. Curatoren achtten het te regt eene groote ramp voor de school, toen Jensius in 1715 zijn ontslag verzocht „om te 's Hage in stilte zijne overige dagen door te brengen en zijne studien voort te zetten." Alle pogingen om hem te behouden leden schipbreuk; gelukkiger waren die der scholarchen van Rotterdam, werwaarts hij, niet lang nadat hij zich te 's Hage had gevestigd, vertrok. Tot 1753 stond hij aan het hoofd der Erasmiaansche school, toen hij op zijn verzoek met behoud zijner wedde van zijn ambt werd ontslagen.

Zijne rust was slechts kort. Hij stierf den 14 Maart 1755 aan eene beroerte en verval van krachten in den ouderdom van 83 jaren. De Boekzaal kondigde zijn overlijden der Geleerde Wereld aan en eindigde haar berigt aldus: „Alzoo Jensius eene eenvoudige begrafenis begeerd en zelfs niet gewild heeft, dat er eenige lijkdichten, die er vele zijn overgegeven, na zijnen dood door den druk zouden gemeen gemaakt worden, zullen wij van dezen voortreffelijken man, dus met zijn eigen en wezenlijken lof ten grave gedaald, ook niets melden."

Het tijdvak, dat Jens beleefde, was een tijdvak van stille overdenking, niet van hooge vlugt. Er werden Drakenborghen, Gronoviussen, Burmannen, geen Heinsiussen, Grotiussen, Franciussen in gevormd. Niet alleen zij, die de leerstoelen der letteren aan Academien en Gymnasien beklommen, maar allen, die op geleerdheid, kennis en smaak aanspraak maakten, beoefenden de oude talen, en deelden de vruchten hunner studien onder den titel van Miscellanea, Observationes, Animadversiones, Pericula, Commentarii, Lectiones, aan de geleerde wereld mede. Onder de honderden

schriften van dien aard zijn die van Jens zeker niet de minste. Zijne tijdgenooten Christ. Wollff, Joh. Elsnerus, Joh. Georg. Graevius, Otto Reitzius, Petrus Nieuwland, Petrus Burmannus, Pierre Bayle, Petrus Rabus noemden hem een „groot literator," „diepdenkend taalgeleerde," „scherpzinnig criticus" en gaven hem een' eersten rang onder de philologen; de tegenwoordige eeuw plaatst hem nevens Almelovenius, Graevius, Ryckius, Borremansius, Jacobus Gronovius, Justus Ryckius, van Arckel en diergelijke. De reeks zijner letter- en taalkundige schriften opende hij met eene nieuwe uitgave van „Lilii Gregorii Gyraldi Ferrariensis Opera omnia, duobus tomis distincta, complectentia historiam de Deis gentium, Musis et Hercule; Rem nauticam, sepulcralia et varios sepeliendi ritus; Historiam poëtarum Graecorum et Latinorum; Kalendarium Romanum et Graecum cum libello de Annis, Mensibus ac insuper alia. Quae omnia partim tabulis aeneis et nummis, partim commentario Jo. Faes, et animadversionibus hactenus ineditis P. Colomesii, nec non indicibus emend. ac locupl. illustrata. exhibet Jo. Jensius. Lugd. Bat. 1696." 2 d. fol. Dit werk, waarvoor Jens eene voorrede schreef en dat hij aan Coenraad Ruysch opdroeg, werd door Petrus Rabus, redacteur der Boekzaal van Europa, aangekondigd en geprezen, en wordt nog door de letterkundigen geacht. Niet minder lof verwierf hij zich door zijne „Lectiones Lucianeae. Accedit ad J. Graevium V. Cl. super aliquot Diodori Siculi libris Epistola; Hagae comit. 1699." 8, aan Jacobus Gronovius en Jac. Perizonius opgedragen en met verzen van Adrianus Pars en Henr. Christ. de Hennin. Groot was de verwachting, die de geleerden van dit werk hadden. „Nous verrons" schreef o. a. Bayle aan Marais, advocaat bij het parlement van Parijs, „un ouvrage qui ne déplaisera point aux critiques, ce sont des Notes sur Lucien. L'Auteur est un jeune homme fort savant. Il s'appelle Jens: il est de Dordrecht et régente une classe à la Haye. Il corrigera plusieurs pas-

sages de Lucien, qui ont été jusqu'ici imprimés avec des fautes" en: „Mr. Jens recteur des Ecôles de la Haye publiera bientôt des observations critiques sur Lucien, où il retablira beaucoup de passages, qui n'ont jamais été bien entendus, ni correctement publiés." De verwachting werd niet teleurgesteld en onverdeelde toejuiching viel hem ten deel. Eenparig roemde men zijne tekstverbeteringen en oordeelkundige opmerkingen. Waarschijnlijk zijn deze Lectiones in de uitgave van Lucianus, in 1743 door Tiberius Hemsterhuis in het licht gegeven (Graecè et Latinè — ac notis Jo. Jensii Amst. 1743. 4 voll. 4°), opgenomen. Niet minder geacht waren zijne „Lucubrationes Hesychianae. Observata de Stylo Homeri. Vetera Epigrammata Graeca pro anecdotis prodeuntia." (Roterod. 1742. 8°). Deze epigrammata heeft hij het eerst uitgegeven en zijn later in de collecties van Brunck en Jacobs opgenomen. Hoeufft bezat eene uitgaaf van dit werk met mss. aanteekeningen van Petrus Burmannus en Laurens van Santen. Voorts schreef hij eene Dissertatie de Sibyllinis Romanorum carminibus caeterisque vetustarum gentium oraculis, disputata publicè Dordraci, die XXVIII Jan. 1702, ook in 't nederduitsch vertaald; „Ferculum Literarium. L. B. 1717. 8°;" „De purâ et impurâ Latinitate. Lips. 1728 8°;" „Ampliata purae et impurae Latinitatis collectanea. Leipzig 1728, Roterod. 1741 8°;" „Singulares styli Latini observationes;" en „Stricturae Juris Romani redintegratae. Accedit I Demonstratio, Pandectas et Codicem Justiniani hodie exstantes Latine, ex versione Graeca esse traductos. II Ulterior τῶν βασιλικῶν notitia et plurima emendatio. Roterod. 1740. 4°." Men vindt een uitvoerig en gunstig verslag van dit werk in de Bibliothèque raisonnée t. XXV p. 240 suiv., dat dus eindigt: „Parmi ces corrections il y en a plusieurs, qui sont très importantes, et l'on voit en toutes, quelle est l'extrème attention que l'auteur apporte dans ses lectures. Cette nouvelle observation que je fais sur son

travail, ajoutée à tant d'autres que j'avois déjà indiquées, ne peut que nous donner de grandes idées des services qu'il peut rendre à la République des Lettres, et de ceux qu'il peut rendre à l'Ecole Latine de Rotterdam, dans laquelle il exerce le Rectorat avec une distinction éminente."

Jensius was een zeer vruchtbaar latijnsch dichter, die bij elke gepaste gelegenheid de snaren spande. Behalve zijne „Lacrymae Castaliae in obitum Guilielmi Regis conjugis" en zijne met goud bekroonde „Laetitiae publicae," „Hagae Comitis Civitatum beatissimae celebratio. Ibidem publice facta a. d. XIII. Kalendas Quinctileis CIO. IOC. XCVII 4°," „Orationes de passione et triumpho J. C.;" zijn er eene menigte lofgeboorte- huwelijks- en lijkzangen van hem in plano gedrukt, andere in en voor de werken en onder de portretten zijner tijdgenooten b. v. voor Pars Index Batavicus, Katwijksche oudheden, vóór de „Poëmata Jani van den Broucke," door hem (Dordr. 1741. 8°) in het licht gegeven; vóór de lijkrede op Sappius, de Oratio J. D'Outreinii de Nazaraeis, achter de Oratio-Inaugur. J. O. Reitzii, Traj. ad Rhen. 1748, en onder de afbeelding van D'Outrein geplaatst. Ook vindt men van hem „Laudatio adolescentis Diderici Hoeufft, Dordr. 1712. 12° en een Epimetrum ad Orat. de Scipione Africano Aemil. van J. H. Huyssen van Vosmaer (Dordr. 1713 4°) en gedichten voor de Dissertationes van vele zijner leerlingen aan de Haagsche, Rotterdamsche en Dordsche scholen. Hij was beter taalkundige dan dichter, en de nakomelingschap heeft het oordeel van Petrus Francius, in zijn gedicht „De Johanne Jensio" over hem uitgesproken, volkomen bevestigd.

„Politiorum mater (dus zong hij), Haga, Civium,
Mater Secundi, cuius ore ab aureo,
Tecum pependit Litteratorum chorus,
Politioris omnis elegantiae
Ignara, quantum, mater, ah quantum tuo
Tu perdidisti de sapore Musico;

Quae pro Secundis, Grotiisque, et Heinsiis,
Pro Patre Douså, proque Douså Filio,
Audis canentem Jensium; et vati malo
Applaudis, atque adsurgis, ut vati bono;
Vlulasque turpes, anseresque garrulos,
Foedum strepentes anseres, cycnos putas!
O te beatam, terque felicem et quater!
O invidendis praedicandam versibus!
Quod si Secundus viveret, vatum decus,
Decus Batavi nominis, decus tuum;
Dolore iusto, nobili fastidio,
A te vocari nollet et dici tuus;
Quin Hagiensis ilico vocabulum,
Primå disertus fronte quod praefert liber,
Deleret, irå plenus, atque induceret;
Quodque ante laudi, gloriaeque non levi
Sibi putarat, turpe crederet sibi,
Tuoque natum se negaret e sinu."

Het oordeel van Francius zou welligt gematigder zijn, indien hij op dien stond (1697) niet in een' hevigen letterstrijd met den dichter was gewikkeld geweest. De oorzaak van dien oorlog was een grieksch vers door Jensius voor de Oratio inauguralis van den Leydschen hoogleeraar Jacobus Perizonius, met wien Francius ook in vijandschap was, geplaatst, en twee latijnsche epigrammen, die de laatste meende dat door Jens op hem vervaardigd waren. Met toenemende verbittering werd door dit letterkundig driemanschap gestreden. De geleerde wereld koos partij; het sneeuwde epigrammen, pasquillen, hekeldichten, waarin men elkander de grofste scheldwoorden naar het hoofd wierp. Deze pennestrijd — bij de geleerden onder den naam van „Bellum inter Francium, Perizonium et Jensium" bekend — was de eenigste niet, die in ons vaderland gevoerd werd. Ongeveer een halve eeuw vroeger stonden Plante, Boy, Barlaeus en Huyghens tegenover Heinsius, Walaeus en Kinschot in het strijdperk: ook hebben de oorlogen, die Herman van Braght, Salomon van Til, Johannes Hilarides, David van Hoogstraten en Frans Burman moesten

voeren, eene treurige vermaardheid. Als nederduitsch dichter had Jensius met niet minder vijanden te worstelen. Het schijnt dat hij zich te veel op zijne dichterlijke gave liet voorstaan, en zijne tijdgenooten ze te gering achtten, en hem

„...... op Parnas tempelberg geen plaats van eere jonden,"
„al werd zijn lof vermeld door duizend koopre monden."

Een zijner gedichten, door hem voor de Rotterdamsche Weezen — die gewoon waren op nieuwjaarsdag en welligt bij andere gelegenheden de regering hunne wenschen in dichtmaat aan te bieden — vervaardigd, gaf vooral aanleiding tot scherpe hekeldichten en pasquillen, waarin hij onder den naam van „Fenix der Nederduitsche dichteren," „Eeuwig sieraad der Hollandsche tale," „Poëta laureatus of gelauwerde Weespoëet" aan den spot van het publiek werd prijsgegeven. De weinige nederduitsche gedichten, die wij van van hem lazen, zijn middelmatig en in den genootschappelijken geest dier tijden, doch niet minder dan die van Cornelis van Arckel en van der Schelling en andere anti-Jensianen.

Zijn zoon Petrus Leonard, te Dordrecht geboren, werd den 26 Mei 1730 Jur. Utr. doctor na „per aphorismos" geredetwist te hebben „de legatis." Hij bekleedde later de betrekking van regerend schepen en schepen commissaris te Rotterdam.

HOOFDSTUK XXII.

MATTHIAS BAX, JOHANNES VAN DAM, HENRICUS HOOGEVEEN.

Na het vertrek van Jensius, kwamen Westhovius, rector te Gorcum, en Matthias Bax, conrector te Dordrecht, voor het rectoraat aan de Illustre-school in aanmerking. Curatoren kozen den laatsten. Hij was te Dordrecht geboren en

opgevoed en te Leyden tot het predikambt gevormd. Voor hij echter eene standplaats verkreeg, benoemden Curatoren hem tot conrector der Illustre-school, welke betrekking hij in 1704 met eene „Oratio de variis linguae latinae fatis" plegtig aanvaardde. Hij was, volgens eenstemmige getuigenis zijner tijd- en stadgenooten, een geleerd man, buitengewoon in de grieksche en latijnsche talen ervaren, en tevens een goed dichter. Tot zijne vrienden behoorden de dichter Johannes van Braam en Johannes Jensius, die hem zijne „Ampliata purae et impurae Latinitatis collectanea" toewijdde. Heeft hij, gelijk zijne beide vrienden, geen werken, die van zijne kunde getuigen, nagelaten; uit zijne scholen zijn echter vele voortreffelijke mannen voortgekomen, zoo als: Jan Herman Hallincg, Gerardus Beelaers, Johan en Herman de Witt, Gerard van Beveren, Antonie Repelaer, Petrus Hoeufft, die hooge waardigheden in den staat en de stad hunner geboorte hebben bekleed; de godgeleerden Adriaan Verster, Paulus Bosveld, Ludovicus Kluit, Cornelis en Gosuinus Vrolykhert, Ludovic. de la Coste, Adrianus Becol, Jan Franc. van Daverveldt; de regtsgeleerden Jan de Mauregnault, Willem en François van Bochoven; de geneesheeren Daniel, de vader van den hoogleeraar Nicolaas Paradys, Jan Willem van Steenbergen, voorts Cornelis van Nispen, Bartholomaeus en Everard van de Wall, Hubert Ghyben, George Abraham de Chantepié en anderen, wier namen in de geschiedenis der wetenschappen en letteren met lof worden vermeld. Hij stierf den 27 Julij 1739, na bijna 25 jaren aan het hoofd der school te zijn geweest en werd opgevolgd door Johannes van Dam. Deze was eerst praeceptor te Gorcum, vervolgens der derde klasse te Dordrecht, vier jaren later (1720) conrector te Delft en sedert 1731 te Dordrecht. Hij aanvaardde die betrekking met een „Oratio de Geographiae cum aliis disciplinis ac scientiis cognatione." In 1734 beriepen hem curatoren der Alkmaarsche school tot haren

rector, doch die der Dordsche beloofden hem de survivance van het rectoraat en hij bleef. Den 11 Maart 1740 hield hij zijne "Oratio inauguralis de artibus et linguis in scholis tractandis." Ook van Dam werd voor een geleerd man gehouden, vooral moet hij buitengemeen in de aardrijkskunde bedreven zijn geweest: doch in weerwil dezer verdiensten nam gedurende zijn rectoraat jaarlijks het getal zijner leerlingen af, tot dat er eindelijk slechts 14 de scholen bezochten. Onder deze waren de beroemde boekverkooper en dichter Petrus van Braam, de hoogleeraar Adriaan Kluit, de burgemeester Willem Snellen, als wiskundige en mechanicus bekend, de predikant Willem Kimijser, de praeceptor Franciscus van Schie; de regtsgeleerden Dirk Semeins en Philippus Vrolykhert; Petrus Blussé, Bartholomaeus van den Ende, Mattheus van Malre en anderen.

Curatoren wisten geen beter middel om de school voor geheelen ondergang te behoeden dan het benoemen van een rector, die aan grondige geleerdheid eene uitstekende wijze van onderrigt paarde. Zulk een man meenden zij in Henricus Hoogeveen te hebben gevonden. Hij was in Jan. 1712 te Leyden geboren. Zijne ouders — Johannes Hoogeveen en Maria Frey — waren eerlijke doch behoeftige burgerlieden, die zich vele ontberingen getroostten om hunnen zoon eene deftige opvoeding te geven. Toen hij tien jaren oud was, zonden zij hem naar de latijnsche school, die toen den gestrengen Abraham Torrenius aan het hoofd had. In den aanvang was de later zoo vlugge en scherpzinnige knaap zoo traag en stomp van begrip dat hij steeds de laagste plaats der onderste klasse, die uit een vijftigtal leerlingen bestond, innam. Zoo groot was zijne vrees voor den barschen en driftigen scholarch, die nimmer stok, roede of plak uit de hand legde, dat hij de met moeite geleerde lessen niet kon opzeggen, wanneer het oog van dien Orbilius op hem was gerigt; ja die vrees stortte hem in een gevaarlijke ziekte,

waarvan de hoogleeraar Oosterdijck Schacht hem genas. Door aanhoudenden arbeid overwon hij eindelijk zijne natuurlijke stompheid, zoo dat hij, die steeds de laagste zijner klasse was geweest, alle zijne medeleerlingen — Petrus Burman, later hoogleeraar te Amsterdam, uitgezonderd — voorbij streefde; zijn angst echter voor den schooltyran kon hij niet afleggen.

Zijne armoede en onafgebroken studie gedoogden niet dat hij zich met kinderspelen vermaakte of vriendschapsbetrekkingen met zijne makkers aanknoopte. Hij bezat echter twee vrienden in Everard en Abraham, zonen van den hoogleeraar Sigebert Havercamp, die zich zijner armoede niet schaamden en wien hij de weinige uren, die hij aan zijne studie onttrok, wijdde. Vijftien jaren oud verliet hij de latijnsche school na het houden eener „Oratio in laudem Phocionis" in elegische verzen.

Hij moest nu — daar zijn vader was gestorven — door het geven van onderwijs voor zijne moeder en zich zelven zorgen. De morgenuren werden in de gehoorzalen van Schultens, Fabricius en van den Honert (hij wilde zich voor het predikambt bekwamen) doorgebragt; des namiddags en 's avonds gaf hij onderrigt in de oude talen, en een groot deel van den nacht was aan de studie geheiligd.

De Voorzienigheid had hem echter niet voor de bediening van het Evangelie bestemd. De aanbieding van het conrectoraat te Gorinchem (1732) gaf aan zijn levensloop eene andere wending en verligtte zijne huisselijke zorgen. Negen maanden later werd hij tot rector te Woerden benoemd, en den 29 Dec. 1739 aanvaardde hij die betrekking te Culemborg met een „Oratio inauguralis sive carmen elegiacum de itinere et adventu in templum Palladis."

Onder zijn bestuur bloeide de Culemborgsche school zóó dat er eene ruimere woning voor hem en zijne commensalen moest gebouwd worden, en de roem zijner geleerdheid verspreidde zich heinde en verre, zoodat meer dan een gymna-

sium hem wenschte te bezitten. Voor het rectoraat te Zierikzee, hem een jaar na zijn komst te Culemborg aangeboden, bedankte hij, doch, in weerwil dat de regering zijne wedde met *ƒ* 200 wilde vermeerderen, nam hij in 1745 dat te Breda aan, en aanvaardde den 27 April van dat jaar zijne bediening met een Apologie voor de Dichters door Plato uit zijne Republiek verbannen. (Carmen elegiacum, sive Apologia pro Poëtis a Platone e civitate eiectis), zijnde eene Inleiding op een groot werk, waarvan in 1768 acht boeken gereed waren, doch dat nimmer het licht zag.

Nog was hij geen jaar te Breda, toen hij reeds door de regering van Harderwijk tot rector begeerd werd; doch hij kon niet besluiten van standplaats te verwisselen, schoon de omstreken van Breda — sedert den oorlog met Frankrijk — onveilig waren, hij zelf eens op een wandeling buiten de poorten in gevaar was in handen der vijanden te vallen, en de inwoners in gedurige vrees voor beleg verkeerden. Daar de uitheemsche jongelingen vertrokken, de scholen gesloten en zijne boeken naar Leyden verzonden waren, staakte Hoogeveen een paar jaar zijne gewone letteroefeningen, en begon zich op de wiskunde toe te leggen, met dit gevolg dat hij welhaast in staat was drie boeken — De doctrinâ sphaerologica, quadrantis et gnomonica — voor zijn privaat onderrigt, te schrijven, die echter nimmer het licht zagen. Na den vrede te Aken, keerden de leerlingen uit Holland, Zeeland en Utrecht naar Breda terug, werden de scholen wederom geopend en de gewone werkzaamheden hervat. Onvermoeid in het bevorderen van den bloei van kunsten en wetenschappen, en vooral van de aan zijne zorg toevertrouwde school, stichtte Hoogeveen ten hare behoeve eene bibliotheek van klassieke schrijvers, zoo als hij die in de meeste Belgische gymnasien gevonden had, en wijdde haar, na tot bibliothecarius te zijn aangesteld, den 18 Sept. 1750 met eene redevoering plegtig in. Hij dacht niet anders dan zijn verdere levensloop te

Breda te zullen eindigen; doch de Voorzienigheid had besloten hem tot uitgebreidere werkkringen te roepen. Op zijn gewoon jaarlijksch vacantie-reisje, in den zomer van 1761, ontving hij de uitnoodiging van curatoren onzer Illustreschool om de plaats van van Dam te komen vervullen. Hij voldeed aan hunnen wensch, vertrok met zijne 15 commensalen naar Dordrecht en hield den 5 Oct. eene „Oratio inauguralis de Poësi non adulatrici," waarvan 500 exemplaren op stads kosten werden gedrukt. Gedurende den korten tijd, dien hij aan het hoofd der school stond, begon deze op nieuw te bloeijen. Zijn onderwijs was voortreffelijk. Hij bezat de toen zeldzame gave, zich eenvoudig en duidelijk te kunnen uitdrukken, was wars van allen noodeloozen omhaal van geleerdheid, paarde ernst aan vriendelijkheid, en wist niet alleen het verstand te verrijken maar ook het hart te winnen. Volgens den beroemden Bjornstähl, die hem te Delft bezocht, was zijn gelaat levendig en aangenaam, zijne gestalte rijzig en deftig, zoodat, wanneer hij den catheder beklom,

...... „de schooljeugd scheen betooverd,
En eer hij spreken ging het harte was veroverd."

Hij oefende zijne leerlingen inzonderheid in de prosodie. Zij moesten Libri carminum aanleggen, waarin hunne carmina werden geschreven; en tweemaal 's weeks de gedichten van Ovidius, Virgilius, Lucanus, Horatius in andere dichtmaat overbrengen. Voor elke buitengewone gelegenheid, voor elk openbaar en huisselijk feest, moesten carmina vervaardigd worden, de gratiarum actiones en orationes waren carmina; een carmen moest men tot pensum schrijven; een buitengewone prijs viel den besten dichter van een carmen ten deel. Met een carmen verzocht men veniam, in een carmen bad men de straf af. Allen zongen op school, de school was een ware Parnas, de leerlingen de Musen, Hoogeveen Apollo. Hij zelf droeg bij elke gepaste gelegenheid, bij elke

merkwaardige gebeurtenis, op verzoek van den Magistraat, carmina voor. Zulks deed hij te Culemborg, na de geweldige overstrooming (Carmen Alcaicum sive Gratulatio ad Culenburgenses de Inundatione feliciter averruncata 1744); te Breda bij de verheffing en den dood van Willem IV (Laetitia publica de inauguratione Guilielmi Caroli Henrici Frisonis, Arausion. et Nassav. Principis, cum Hollandiae, Zeelandiae, Trajecti et Transisalaniae civitatum Gubernator, supremusque rei bellicae terra marique praefectus creatus esset 1747. — Oratio funebris in obitum Guilielmi I.V. habita Bredae d. 8 Martii 1752), bij de geboorte van Willem V (Ode in natalem Nassaviae et Arausion. Principis Guilielmi V. 1748); te Delft, toen deze vorst de regering aanvaardde (Ode ad Delphenses de inauguratione Wilhelmi V. 1766); bij de inwijding der nieuwe school (Palladis Musarumque Delphensium sedes inaugurata carmine elegiaco. Delph. 1776). Aldaar gaf hij zijne Ludrica (1770) en zijn Propempticon ad Petrum van Bleiswijk, Præpott. Hollandiae Ordinum Consiliarium et Syndicum Supremum creatum, in het licht. Nooit sprak hij in het openbaar of het was in dichtmaat; alle zijne Orationes waren carmina. Zijne tijdgenooten noemden hem een anderen Burmannus en d'Orville, doch het nageslacht stelt hem zelfs verre onder de dichters van den tweeden rang van zijn tijd. Zijne zangen zijn even als al de genootschappelijke van die dagen zoetvloeijend, zonder misslagen tegen de prosodie, doch ook zonder eenige verheffing, berijmd prosa. Zijne gedachten, beelden, woorden, alles is aan de oude dichters, die hij vergoodde, ontleend. Hoeufft spreekt met lof van zijne gedichten:

»Ludicra (zong hij) seu cantat, seu cantat seria Musa,
Ludicra Musa placet, Seria Musa placet."

doch het oordeel van Collot d'Escury en Peerlkamp is, en te regt, gestreng.

Zijn zijne verdiensten als latijnsch dichter gering; als taalkundige verdient hij eene eerste plaats onder zijne tijdgenooten. Diep doorgedrongen in de kennis der oude grieksche taal, ook volgens de getuigenis van Wyttenbach, verrijkte hij het werkje van Franciscus Vigerus de Idiotismis linguae Graecae met eene menigte schatbare aanteekeningen, in drie achtereenvolgende uitgaven (Lug. Bat. 1742, 1752 en 1766. 8°) en verdedigde die eenige jaren later tegen de vitterijen van den duitschen hoogleeraar Zeune, die dit werk, buiten 's mans weten, met zijne eigene toevoegselen had laten herdrukken (Leipzig 1777), in een stukje getiteld: J. C. Zeunii Animadversiones in Vigeri de Graec. Dict. Idiotismis lib. ad justam examinis lancem revocatae. Lugd. Bat. 8°. Nog in deze eeuw heeft de beroemde hoogleeraar Godofr. Hermann, Vigerus met de aanteekeningen van Hoogeveen, Zeune en de zijne in het licht gegeven. In 1822 verscheen te Leipzig de derde uitgaaf van dit werk.

Zestien jaren arbeidde Hoogeveen aan zijne Doctrina Particularum Linguae Graecae. Amst. 1769. 2 d. 4°, een werk dat evenzeer in Duitschland, Frankrijk en Engeland, als in ons vaderland grooten opgang maakte en te regt voor zijn hoofdwerk wordt gehouden. Gelijk zijn Vigerus, werd ook dit werk in Duitschland, verkort of verminkt met weinig beteekenende bijvoegselen van den Hoogl. Schütz te Dessau en Leipzig (1782) herdrukt. Ook hiertegen achtte Hoogeveen het raadzaam zich te verzetten en gaf te dien einde uit: C. G. Schützii Animadversiones in Doctr. Partic. Graecar. ad justam examinis lancem revocatae ab H. H. Lond. ap. P. Emsly, 1786. 8°.

Slechts twee jaren mogt de Illustre-school zich in het bezit van Hoogeveen beroemen. Gering is dan ook het getal leerlingen die hij aan dezelve vormde, doch onder deze waren de hoogleeraar Carolus Boers, de geleerde kerkleeraar Gerardus Kuipers, de dichters Pieter Leonard van de Kasteele

en Petrus Johannes van Steenbergen, de beroemde zendeling naar de kaffers Johannes Theodorus van der Kemp, de geneesheer van den Hespel en Abram Melvill. In 1764 vertrok hij met zijne commensalen naar Delft en liet slechts zes leerlingen in de Illustre-school achter. Wel mogt men zeggen:

„Zij treurt, de grijze Maagd, zij heeft haar kroon verloren,
De school is heel vergaan, ter naauwernood herboren."

Den 3 Sept. aanvaardde hij zijne nieuwe betrekking met eene „Oratio inauguralis, sive carmen elegiacum de Poësi, tyrannidis non commendatrici," en den 6 Mei 1783, vijftig jaren nadat hij het rectoraat te Woerden aanvaard had, droeg hij opentlijk een „Carmen elegiacum in quinquagesimum recturae suae natalem" voor. Nog negen jaren overleefde hij die plegtigheid. Hij stierf in 1791 bijna 80 jaren oud.

Hoogeveen is tweemaal gehuwd geweest, in Maart 1733 te Gorcum met Hendrine Coster, die in 1738 ontsliep, vervolgens te Culemborg met Eva Petronella Hammius. De eerste schonk hem 5, de laatste 8 kinderen. Zijn zoon David werd predikant te Chaam (1768—1795); Johan Hendrik bekleedde diezelfde betrekking te Eethen en Drongelen (1772) en te St. Oedenrode (1793); Theophilus A. L. M. Phil. Doct. te Piershil (1774) en Geervliet (1775), waar hij in 1782 stierf. Jan studeerde in de regten, en werd, tijdens het leven van zijn vader, conrector te Delft, welken post hij aanvaardde met een „Carmen heroicum referens orationem Soaemidis ad matronas Romanas de sexu muliebri a gerenda republica non removendo." Even als zijn vader, beminde hij de poëzij, en heeft eene menigte latijnsche en nederduitsche gedichten, gedrukt en in handschrift, nagelaten.

HOOFDSTUK XXIII.

DE ROOY, SCHÖNFELD, VAN DORP, VERBEEK.

Na het vertrek van Hoogeveen, polsten curatoren Meinard Tydeman, Adriaan Kluit rectoren te Leeuwarden en te Alkmaar, en den leydschen praeceptor Simon de Leeuw, doch, toen deze niet gezind waren het rectoraat te Dordrecht te aanvaarden, beriepen zij Antony de Rooy. Deze was te Arnhem geboren, en had, na de latijnsche scholen doorloopen te hebben, het privaat onderwijs van Hendrik Cannegieter, toen ter tijd hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid en rector van het gymnasium, genooten. Op het punt om zich aan eene onzer Academien voor de predikdienst te bekwamen, boden hem curatoren den post van praeceptor aan de school zijner geboortestad aan. Hij aanvaardde die betrekking, welke hij veertien jaren waarnam, waarna hij, tot rector te Sneek beroepen, het gymnasium te dier plaatse (dat vroeger zeer gebloeid had, maar toen in diep verval was geraakt) met een carmen elegiacum (1758) plegtig inwijdde. Zeven jaren later werd hij tot prorector te Kampen benoemd, en nog had hij geen zeven maanden dien post bekleed, toen hij tot rector aan de Illustre-school werd aangesteld. Den 5 Junij 1765 hield hij zijne „Oratio inauguralis de languentium linguarum causis e sequiori rei scholasticae moderamine petendis." Hij vond ook deze school in diep verval, waaruit noch de roem zijner geleerdheid, noch de uitnemendheid van zijn onderwijs, in staat was haar op te rigten. Dit onderwijs was geheel in den geest van Hoogeveen. Gelijk deze, vond hij het echter niet goed, dat reeds de onderste klassen zich in de prosodie oefenden, ook drong hij bij jongelieden, die daartoe geen aanleg hadden, niet aan zich zoo uitsluitend met het maken van allerlei

soorten van verzen bezig te houden. De redenen daarvan legde hij bloot in eene fraaije redevoering, den 5 Febr. 1770 gehouden: „De pube scholastica ad latini carminis loquelam non temere adigenda." Bij andere gelegenheden sprak hij (19 Dec. 1769) „de vi ac potentia aemulationis," en droeg hij (5 Febr. 1772) de „Oratio Veturiae ad Coriolanum," in elegische verzen, ook door Barlaeus in dichtmaat gebragt, voor.

Na omstreeks negen jaar aan het hoofd der scholen te hebben gestaan, vertrok hij naar Harderwijk, waar hij den 24 Junij 1774 zijn post aanvaardde met eene „Oratio de una atque altera antiquitate romana, historiam Sospitatoris ad supplicium ducti attingente; de arundine sc. in Christi caput impacta, nec non de spongia Ejusdem moribundi ori admota," die toen gedrukt en later met eenige veranderingen achter zijn „Elegiarum volumen" op nieuw uitgegeven is. Deze Dissertatio doet hem als een uitstekend taal en oudheidkundige kennen. Van zijne ervarenheid in de Bijbelsche oudheidkunde dragen ook zijne „Aanmerkingen op Genes. XXXIX : 6; op Matthaeus XXV : 6, XXVII: 65, 66;" zijn „Onderzoek naar de reeden, waarom de Romeinsche Soldaaten den Heiland 't Kruice hebben afgelicht, en aan Simon van Cyrenen opgelegd", en zijn „Onderzoek naar de reeden, waarom de Joden de eerlijke Begraaffenisse van Jezus Christus niet hebben zoeken te beletten," vele bewijzen. Zijne hoofdstudie was de philologie en critiek der oude schrijvers; de studie van bijna alle letterkundigen van zijn tijd. Bevoegden noemde hem een „oordeelkundig en scherpzinnig opmerker," „een grondig kenner der oude talen" en bevestigen hunne getuigenis door aanhalingen uit zijne „Conjecturae criticae in diversorum poëtarum Spectacula, M. Val. Martialis Epigr. et P. Corn. Severi Aetnam. Traj. ad Rhen. 1764;" zijne „Spicilegia Critica. Dordr. 1771," Animadversiones criticae in Martialem. Harderov. 1787. 8°" en „Epistola critica

super locis aliquot Minucii F. Cypriani, J. Firmici et Tertulliani. Amst. 1779." Ook gaf hij te Arnhem eene Latijnsche Grammatica met eenige Colloquia Erasmi er achter in het licht.

Hij was een vlijtig en gelukkig beoefenaar zijner moedertaal, en zijne „Taal- Oudheid- en Oordeelkundige Mengelstukjes (Dordr. 1774)" verdienen de vergetelheid niet, waarin zijn gedompeld liggen. Huydecoper en Ypey hadden er veel mede op, en zij zijn die onderscheiding waardig. Zij behelzen „Aanmerkingen op sommige woorden in Kiliaan's Woordenboek;" „Verhandeling over de Naam-reeden van Louw- en Sprokkelmaand;" „Onderzoek over de Naams-oirsprong van de woorden, *Weem*, *Gerskamer* en *Papenfoel*," „Vertoog over de woorden *Oirconde*, *Kackemick*, *Kindermanstik*, *Horspel in de Patele* en *Sonneleen*," „Onderzoek over het woord *Charivari*," „Gedachte over de Oorsprong der Pinxter-bloemen." Van Hasselt, Kluit, Nieuwland en andere taalvorschers riepen niet zelden zijne voorlichting in, en algemeen hield men hem voor een uitstekend taalkundige. Ook als dichter verdient de Rooy onze aandacht. Het oordeel van zijn leerling Jan Hendrik Hoeufft — die een ongelijk hem door zijnen rector aangedaan niet kon vergeten — over zijne gedichten, is minder gunstig dan dat van J. Meerman, die in de Jaarboeken der Wetensch. en Kunsten in het koningrijk Holland 1806 van het „Elegiarum Volumen, den eenigsten door hem uitgegeven bundel, getuigde dat het ook het zijne toebragt om den alouden roem der romeinsche zanggodin in Holland bij voortduring te handhaven, en onverminderd op het nageslacht te doen overgaan, ofschoon het anders met de dichterlijke voortbrengsels van De Bosch en Hoeufft niet was gelijk te stellen." Peerlkamp, die dit oordeel onderschrijft, haalt eenige proeven tot bevestiging er van aan, die naar ons gevoelen hem een eersten rang onder de dordsche zangers waardig maken.

Den XI Junij 1793 hield de Rooy eene Oratio semisaecularis, cum quinquagesimum laboris scholastici natalem publice celebraret," die met de "Adlocutio gratulatoria ad patrem" van Joannes Fredericus de Rooy in 4° te Harderwijk is uitgegeven.

Zijne laatste levensdagen bragt hij in zijne geboortestad door, waar hij in twee-en-tachtigjarigen ouderdom (1806) overleed.

Johan Hendrik Christophel Schönfeld was de man niet om het kwijnende gymnasium op te beuren. Reeds in 1747 was hij, toen nog student te Harderwijk, als conrector er aan verbonden, en had sedert wel "bewijzen van activiteit en braafheid," doch geene van buitengewone bekwaamheid gegeven. Hij hield den 11 Mei 1774 zijne intrede met eene "Oratio inauguralis," die door Pieter van Braam in een Carmen, bij die gelegenheid uitgegeven, geprezen wordt. Uit dit gedicht blijkt dat hij van Braam in de prosodie heeft onderwezen:

"Insuper agnosco (zong hij) meriti non immemor unquam
Te Duce Romanos me didicisse modos.
Quem tua crescentem nutrivit cura poetam,
Accipe discipuli, fide magister, opus!"

"Merviacis felix (dus eindigt de dichter) sic urbs quae praesidet undis,
Te videat reduces vindice Thespiadas,
Adspiciatque decus priscum pia Virgo renascens,
Imponatque tuis laurea serta comis.
Ipse pater, riguae spatianti in margine ripae,
Mervius adsurgat laetus oransque tibi;
Naiasinque suis gratanti murmure dicat:
Plaudite! jam nobis JENSIUS alter adest."

Weinig vinden wij van dezen rector vermeld. Of zijne "Oratio de summa consulum Romanorum in libera republica majestate" — "De eloquentiae eique ancillantis et subservientis historiae emolumento in omni vitae genere," en "De

gravi praeceptoris classici munere" in 1787 en 1788 gehouden, gedrukt zijn, is mij niet gebleken, maar wel dat hij in 1778 de „Leges Scholae Dordracenae" op nieuw heeft in het licht gegeven.

De beroemde dichter en geneesheer Johannes Eusebius Voet, en de verdienstelijke schoolopziener Abraham Blussé de Jonge behoorden tot zijne leerlingen. Nadat de conrector eenigen tijd zijne school had waargenomen, werd Schönfeld emeritus en overleed kort daarna in den ouderdom van 70 jaar. Deze conrector was Petrus van Dorp, zoon van den rector van dien naam te Kampen. In 1767 was hij als praeceptor, in de plaats van Laurens Hammius, aan de Illustre-school gekomen, en in 1774 hield hij als conrector eene „Oratio de primis Literarum instauratoribus in Belgio." Tot opvolger van Schönfeld benoemd, sprak hij den 27 Julij 1789 „de caussis primariis, quae in scholis publicis bonam remorantur disciplinam." Sedert hield hij, naar gewoonte, bij de publieke promotien, zoo er geen discipelen waren die de school verlieten, hollandsche en latijnsche redevoeringen — b. v. „over de reden waarom tot het aanleeren van verstorvene talen zoo veel meer tijd vereischt wordt, dan van die welke nog in levend gebruik zijn (1790);" „over het verband der latijnsche en grieksche talen (1791);" over het woord van Cicero: „Trahimur omnes laudis studio et optimus quisque gloriâ maxime ducitur (1792)" — die zich door zuiverheid van taal, keurigheid van stijl en grondige geleerdheid onderscheidden, en door het wetenschappelijk gedeelte van het publiek met genoegen gehoord werden. Van Dorp was niet alleen een uitstekend letterkundige, maar ook een bekwaam regtsgeleerde, waarvan zijne „Observationes ad quaedam Juris civ. aliorumque auctorum loca (Traj. ad Rhen. 1769. 8°)" ten bewijze strekken. Curatoren gaven hem, toen hij nog conrector was, verlof privaat lessen in de regten te geven. Ook Hoeufft heeft dit onderwijs genooten.

„Tu mihi (dus sprak hij zijn leermeester aan) quaerenti
doctos gustare liquores,
Monstrasti ad bifidi culmina montis iter.
Et si quod tenero modulabar pectine carmen,
Mox tua erat scriptis lima medela meis.
Te duce mî licuit veteres cognoscere ritus,
Sive tuos, Latium, Graecia, sive tuos.
Te duce Romanas coepi pervolvere leges,
Justitiaeque sacris tura cremare focis.
Pro quibus officiis faciles in vota Camenas,
Et fortunatos dent tibi fata dies."

Het getal zijner overige leerlingen was zeer gering, tot dezelve behoorde Abraham Lens, later predikant te 's Hage.

Van Dorp stierf den 16 Oct. 1799. Abraham Blussé en Hoeufft vervaardigden bij die gelegenheid gedichten. Dat van den eerste voert tot titel: „Bemoedigingen aan mijne vriendin Johanna Elisabeth van Dorp bij het verscheyen van haren broeder;" dat van den laatste luidt aldus:

„Dorpius occubuit. Mervae gens, flete Camenae,
Et date honoratis carmina justa rogis;
Hoeufftia dum, primos vivo quae debuit ortus,
Musa silet, tumulo contumulata viri."

Henricus Verbeek volgde van Dorp in het schoolbestuur op. Hij was den 9 September 1750 te Arnhem geboren, studeerde te Franeker onder zijn oom Hendrik Cannegieter en werd in 1769 praeceptor te Dordrecht. Hij sloeg het beroep tot rector te Dokkum (1776), te Briele (1777) en Culemborg (1784) af. Curatoren, die zijn tractement bij de beide eerste beroepen met *f* 150 hadden verhoogd, voegden bij het laatste nog *f* 25, mits hij zich door geen kleinere plaatsen meer zou laten beroepen. In 1774 aanvaardde hij het praeceptoraat van de derde school met eene „Oratio de Dordraco, fecundissima eruditionis genetrici," en in 1789 het conrectoraat met eene „De artium humanarum cultore, aeque a virtute ac doctrina commendabili." Zijne rectorale oratio,

den 29 Febr. 1800 uitgesproken, handelde „De quorundam Batavorum moribus ab antiqua proavorum simplicitate degenerantium et exinde nata luxuria patriae pariter ac studiis inimica." Alle deze, als ook zijne in 1800 gehoudene „Oratio de plurimis vitae humanae calamitatibus, litterarum studiis ac vera virtute fugandis," zijn carmina elegiaca en in het licht gegeven. Verbeek was wel geen Brouckhusius of Francius, maar toch een zeer verdienstelijk dichter, die eene plaats op den Parnassus van Hoeufft en in de bekroonde verhandeling van Peerlkamp over de nederlandsche-latijnsche dichters had verdiend. Zijne verzen zijn losser en bevalliger dan die zijne voorgangers, doen in zuiverheid van taal en keurigheid van woorden niet onder voor die van Hoogeveen, doch zijn minder gerekt en eentoonig; zij hebben soms de kracht, doch niet het naïve van die van de Rooy. Behalve de gemelde vindt men slechts verspreide verzen van Verbeek voor de Carmina van van Braam, sommige Dissertationes enz. Ook als beoefenaar der Hollandsche taal en letterkunde verdient hij te worden gemeld. Reeds voor de invoering der nieuwe spelling droegen curatoren hem op, aan de onderwijzers te Dordrecht collegie te geven over de gronden der nederduitsche taal, en jaren lang hield hij zich, op het voetspoor van Ypey, bezig met het aanteekenen van verouderde woorden in den Staten-Bijbel. Gedurende zijn rectoraat was het getal leerlingen niet grooter dan onder zijnen voorganger; doch onder deze waren Martinus van der Brandeler, Jan Willem Grimm, Paulus Cornelis Hoynck van Papendrecht, en de predikanten Mattheus van Meteren en Pieter Antony Giltay. Verbeek stierf den 15 Maart 1815.

HOOFDSTUK XXIV.

CONRECTOREN EN PRAECEPTOREN IN DE XVIIIe EEUW.

In den aanvang der XVIIIe eeuw werd het conrectoraat aan de Illustre-school door Lodewijk Philips van Dalen bekleed. Hij was sedert 1697 (vroeger was hij conrector te Kleef) aan onze school verbonden en overleed in 1703, eene weduwe nalatende die „met een reispenning van *f* 200" naar Venlo vertrok. Nadat zijn opvolger Matthias Bax tot rector bevorderd was (1715), werd het conrectoraat aan Otto van Munster of Munsterus, die sedert 1706 de derde school had bestuurd, opgedragen. Deze aanvaardde zijn ambt met eene „Oratio de nimia Romanorum scriptorum assentatione" die met een latijnsch gedicht van zijn vriend Janus van den Broucke in het licht verscheen. Hij was een buitengewoon geleerd en welsprekend man, en, naar het oordeel van Van den Broucke een uitstekend dichter:

„Pierii, Munstere, (zong hij) chori, Phoebique voluptas,
  Nec minimus socios inter habende meos.
Seu citharam tractas, expulsa animoque Neaera
  Victor io! dulci voce triumphe canis;
Materiam formosa tuis seu Delia Musis
  Suppeditat, flammae Delia causa novae.
Seu querulo caelum comples clamore, Puellae
  Saevitiam, ex oculis imbre cadente, dolens...."

Zijn vertrek naar Deventer, waar hij als rector beroepen was, (1720), achtten curatoren „tot groote schade en merkelijke verachtering der school." De „Lacrymae," „Suspiria," „Carmina valedictoria," toen in het licht verschenen, getuigden van de hooge achting, waarin hij aan de Merwe stond. Gaspar Goris, sedert 1725 praeceptor der vijfde school, volgde hem op. Deze bekleedde ook sedert 1718 met Munsterus en van Dam den post van bibliothecarius. Elk hunner

moest beurtelings drie maanden zich des woensdags en zaturdags 's middags van 2 tot 4 uren in de bibliotheek bevinden, en de bezoekers ten dienste staan, waarvoor zij jaarlijks ƒ 50 trokken. Goris is als schrijver van „Begin en ingang aller menschen in de weereld, met pl. (Leid. 1707. 8°);" „Verhandeling van de Pestziekte (Amst. 1711. 8°);" „Prijs tegen dank (Leid. 1714. 8°);" en „Het kind van weelde of vrugt en ontugt (Leid. 1723. 8°)" bekend. In 1730 volgde hem van Dam en in 1739 Johannes Henricus Voyer, praeceptor te Zwolle, op. Niet lang nadat deze geleerde zijne „Oratio de recta liberorum educatione salute publica" had gehouden, beriepen hem (2 Dec. 1741) curatoren te Goes tot rector en lector. Esra de Clercq, eerste praeceptor te Zwolle, trad in zijne plaats. Niets loffelijks vinden wij van dezen conrector opgeteekend. Hij was een twistgierig, driftig man, die de jeugd mishandelden, zoodat curatoren hem drie jaren later, wijl hij naar geene herhaalde vermaningen wilde luisteren, genoodzaakt waren af te zetten. Tot de beschuldigingen tegen hem ingebragt behoorden: „dat hij den rector kwalijk had bejegend; den zoon van burgemeester Onderwater tweemaal de school had ontzegd en uitgewezen; den rector door een thema-boek listig achterhaald en van fraude beschuldigd had; zonder weten van den rector na het tabulaet in zijn huis was gegaan; zich verwoed in school had aangesteld, toen de rector kwam om te weten wat er te doen was; dat hij van de zes themata examinalia vijfmaal absent was geweest, en sedert den 30 November (1743) dertigmaal te laat in de school was gekomen." Franciscus Kraijenhoff, conrector te Hoorn, volgde hem op. Ook hij leefde in twist met den rector, en toen curatoren hem het zwijgen hadden opgelegd wreekte hij zich „door eene zeer pasquillante Gratiarum actio." Deze en andere oneenigheden „bragten de school op straet" en waren haar tot „groote praejudicie."

„Alsser by de schoolmeesters comen tweedrachten,
Suspicien, verwerringhen, en quade gedachten
So wordt de Ghemeent verstoort en 't school loopt op rollen."

Na zijn vertrek naar Gorcum, waar hij tot rector was aangesteld (1746), kwamen Walraat Prumer, praeceptor te Middelburg, Schellewalt, conrector te Gorcum, Imminckhuysen, praeceptor te Alkmaar en Johan Hendrik Christoffel Schönfeld in aanmerking. De laatste werd beroepen en door Petrus van Dorp (1774), Hendrik Verbeek (1789) en Arnold Jacob Ross (1799) opgevolgd.

Over de derde school werd, na den dood van den geleerden Jan van Berkel (1715), Johannes van Dam, en na diens vertrek naar Delft (1720) de Theol. stud. Johannes de Witt gesteld. Wij vinden niets nopens dezen jongeling vermeld, dan zijn vertrek naar Amsterdam (1722) om daar een praeceptoraat te vervullen. Zijn opvolger Franciscus van Schie was S. S. min. cand. en een wakker theologant, die de dordsche gemeente in de woensdag- of vrijdag-avond — of zoogenoemde leege — beurten, dikwerf stichtte. Wij kennen hem alleen uit zijn deftig portret naar A. Houbraken door N. Verkolje, dat hem met mantel, bef en paruik voorstelt. Onder zijn beeldtenis staat een vierregelig vers, beginnende „Van Schie een moedig held" enz. Hij heeft zich ook verdienstelijk gemaakt door het schrijven van een catalogus der dordsche bibliotheek, die het licht zag. Na zijn dood (1757) beriepen curatoren Simon de Leeuw, conrector te Amersfoort, die reeds in 1759 als praeceptor der tweede school naar Leyden vertrok. Zijne plaats werd vervuld door den franeker student, later Jur. utr. doctor, Adriaan, zoon van Petrus van Dorp, rector te Kampen, broeder van den dordschen rector. Ook hij was een geleerd man, bevriend met de dichters Hoeufft en van Braam, die bij den dood zijner echtgenoote (1781) een treurdicht vervaardigde dat tot ons gekomen is. Hij vertrok in 1769 naar Amsterdam en werd opgevolgd door Hendrik Verbeek.

De vierde en vijfde school werden, na het vertrek van Dirk Heringa naar 's Hage (1705) en den dood van Bartholomaeus van Aerden (1735), door de volgende praeceptoren bestuurd: Carolus Huygens, die in 1706 predikant werd; Jan Bax, broeder van den rector van dien naam in 1721, Johannes Rossyn, vroeger praeceptor te Breda, in 1727 gestorven; Petrus Bonnet, die van Aerden in de vijfde school opvolgde en in 1758 emeritus werd; Laurens Hammius, schoonbroeder van Hoogeveen, in 1764 van Breda en in 1767 naar Delft beroepen; Johannes Egberts te Raa (1774—1781); Albert Jan, broeder van Henricus Verbeek, in 1758 geboren, eerst praeceptor te Haarlem. Hij legde in 1796 zijn ambt neder, begaf zich naar 's Hage, bekleedde aldaar vele politieke betrekkingen, werd eindelijk secretaris der Domeinen van den vorst van Nassau, naderhand der koninglijke Domeinen. Hij nam deel aan de politieke woelingen van 1795, is de schrijver van „Dordrecht's Gedenkboek," van de „Historie der Spartanen" en van een „Zedekundig Handboek," en stierf den 28 Nov. 1829 te 's Hage. De meeste dezer praeceptoren waren proponenten, die ook toen in zoo groot getal waren, dat vele wanhoopten een leeraarambt te zullen verwerven; eenige waren leerlingen der rectorschool, die zonder onderzoek, op voordragt der rectoren, tot praeceptoren werden aangesteld; bijna van alles verstoken wat tot een bekwaam en kundig onderwijzer wordt vereischt; doorgaans van een minderen stand in de maatschappij, daardoor van een niet genoegzaam ontwikkeld oordeel en van bekrompen denkbeelden.

HOOFDSTUK XXV.

DE SCHOOLINRIGTING.

Gedurende de XVIII eeuw verloren Rectorhuis en Scholen uitwendig het geringste spoor dat aan het voormalige klooster der Graauwe Zusteren herinnerde en verkregen allengskens hunne tegenwoordige gedaante. Ook inwendig werden beide geheel vernieuwd; alleen de cellen der commensalen in het eerste en de catheder van Vossius in de laatste deden aan vroegere eeuwen gedenken. De rectoren en conrectoren waren deftige mannen, eenige zelfs leden van den Kerkeraad; huis- en tafelvrienden van de aanzienlijkste burgers. Sedert den aanvang dezer eeuw droegen zij den tabberd en de barret niet meer, noch slingerden de insignien hunner waardigheid aan hunne zijden; over hunne schouders golfden de allonge, of hunne hoofden waren tusschen de krullen hunner quarrés gemetseld. Nimmer vertoonden zij zich op straat of in de school zonder steek, mantel en bef; eerst omstreeks 1770 waagden zij het in de japon hunne vrienden te bezoeken en onderwijs te geven. Alle onderwijzers werden eershalve Dominé genoemd.

De rector had eerst eene jaarwedde van *f* 800, later van *f* 900, benevens 300 ton turf, een deel van 't Minerval en jaarlijks *f* 3 kagchelgeld van elken student. Sommige rectoren ontvingen bij hunne komst bezemgeld en kregen douceurs van *f* 25 tot 50 uit de kas van curatoren. Diergelijke douceurs werden ook aan conrectoren en praeceptoren bij bijzondere gelegenheden, b. v. wanneer de tijden duur, hunne gezinnen vermeerderd of zij elders beroepen waren, gegeven. Behalve hun deel aan 't Minerval genoten de conrector eerst *f* 600, later *f* 700, de praeceptor van de derde school *f* 550, van de vierde *f* 450, van de vijfde *f* 350;

de laatste daarenboven *f* 100 huishuur, 100 als schrijfmeester en *f* 25 als pedel. Alle moesten bij hunne komst *f* 150 ambtgeld betalen. Zulks werd echter, op voorstel van curatoren, in 1774 afgeschaft.

In den aanvang dezer eeuw mogt alleen de rector commensalen houden, slechts aan sommige conrectoren werd als bijzondere gunst toegestaan eenige trivialisten in hunne woningen te hebben. Ook het geven van privaat onderwijs was alleen den rector geoorloofd. Daar dit echter nu en dan door conrectoren en praeceptoren, zonder consent van curatoren, geschiedde, veroorzaakte zulks hevige twisten met den rector, die zich in zijn regt gekrenkt achtte en het gezag der laatste inriep. Deze stonden in 1746 den conrector toe „'s Woensdags en Zaturdags namiddags, even gelijk de rector, privaat-collegie te geven en daarvoor in het groote halfjaar 6 en in het kleine 3 ducatons te genieten." Op eene boete van *f* 25 mogt hij echter geen jongeling onderwijzen, die in de klasse van den rector of een der praeceptoren was of de scholen niet bezocht. In 1778 stonden curatoren, na ernstig beraad, aan Mevrouw de douairière Pompe van Meerdervoort toe, dat haar zoon Abraham wegens ligchaamsongesteldheid aan huis les ontving, mits zij zich verbond hem, na zijn herstel, ter schole te zenden. Tot de voorregten der rectoren behoorden de suprematie over het geheele personeel der scholen. Bij hen was de regtbank ter eerster instantie. Zonder zich aantemelden, begaven zij zich in de scholen, ondervroegen de docenten en leerlingen, die verpligt waren hen „met alle reverentie en toegenegenheid te bejegenen." Zij gaven veniam voor een of een halven dag, beboetten de jongelieden, die te huis bleven of te laat waren gekomen, welke boeten eenmaal 'sjaars aan de diaconie der hervormde gemeente werden uitgereikt. Zij mogten echter den gewonen vacantie-tijd niet verlengen. Deze was, volgens de Leges Gymnasii Dordraceni, 1778, drie weken na de winter- en

na de zomer-promotie; vier dagen met Kersmis, Paschen en Pinksteren; de dagen waarop het Minerval betaald, de kagchels gezet, het stookgeld gegeven, beestenmarkt gehouden werd; de bid-, dank- en belijdenisdagen; de namiddagen der kermisweek, en 's middags, wanneer er 's morgens een thema examinale was gemaakt.

Sedert het vertrek van Jens was het getal leerlingen allengskens afgenomen. Toen Bax het hoofd der school werd, waren er 40 en 9 internen, meest alle uit Zeeland en Vlaanderen. Hoogeveen vond er 14, de Rooy 6. Gemiddeld waren er onder van Dam en de Rooy van 12 tot 20; in 1793 13 op al de scholen. Na den dood van Bax verliepen er jaren dat er geen internen kwamen. Onder van Dorp waren er slechts twee of drie. Het gering aantal kweekelingen bewoog dan ook curatoren reeds in 1746 de vierde en vijfde school te „mortificeren." De klassen bleven echter dezelfde tot in 1789, toen er twee gesupprimeerd werden. De rector nam sedert de vijfde en zesde, de conrector de vierde en de praeceptor de overige scholen waar.

In den aanvang dezer eeuw werd het niet slechts te Dort maar ook elders gebruikelijk, conrectoren en praeceptoren of de survivance te geven of elkander, naar rang en jaren, niet naar verdiensten, te laten opvolgen, 't geen mede eene hoofdoorzaak van het verval der gymnasien was. Werd er bij gebrek van personeel een nieuwe docent beroepen, dan zonden curatoren niet meer gedeputeerden naar Leyden, Utrecht en Amsterdam om de hoogleeraren te raadplegen, maar deze schreven recommandatie-brieven of de candidaten recommandeerden zich zelven. Wij merkten reeds op, dat er tusschen de docenten vaak hevige geschillen ontstonden. De kweekelingen mengden er zich doorgaans in, kozen partij, en streden even hard met de vuisten in het atrium en op straat als de meesters met de tong en de pen. Het geven van privaat onderwijs, het min of meer streng nazien der themata waren ge-

durig oorzaken tot verbittering. Zoo ontbrandde het twistvuur op de rector- en conrector-school over het „te scherp rekenen van sekere fauten van Jan Hendrik Hoeufft," ten gevolge waarvan curatoren hem, „doch zonder praejudicie omtrent sijne beproefde naerstigheyt," den tweeden, Rees den eersten prijs hadden toegewezen. De viceadmiraal Hoeufft was zoo verbolgen over die zoogenoemde onregtvaardigheid, dat hij zijn zoon van 't school nam. De tucht werd overigens, vooral onder Jens en Bax, met strengheid gehandhaafd. Roede en plak werden niet gespaard, leerlust werd door den stok opgewekt en insubordinatie met opsluiting in kelder of in hokken gestraft.

Des zomers begon de school te acht, des winters te negen en eindigde te tien of elf, des namiddags duurde zij van twee tot vier ure, doch altijd de rectors school een half uur korter dan de overige. Zoodra de klok van den Doel het *hora* had aangekondigd, verlieten onderwijzers en leerlingen het atrium en begaven zich naar de scholen, om bij het gebed, dat in het grieksch of latijn staande werd uitgesproken, tegenwoordig te zijn. Na het gebed — van Bijbellezen en Psalmgezang wordt in de XVIII eeuw niet meer gesproken — begaf zich een ieder aan zijn arbeid, en terwijl de docent de eene klasse onderwees, maakten de overige themata of carmina, die des namiddags gecorrigeerd werden. Dezelfde leerboeken, die in de XVII eeuw gebruikt werden, bleven tot het laatst der XVIII in zwang. In de eerste klasse werden de Colloquia van Corderius, in de tweede de Dialogi van Erasmus, de Disticha van Cato, in de derde de Fabulae van Phaedrus en de Tristia van Ovidius geëxpliceerd, waarna men te huis van het geëxpliceerde partes maakte en het overzette. In de vierde klasse vervolgde men de vertaling van Ovidius, en begon men Nepos en de Epistolae selectae ad Familiares van Cicero te vertolken. In de vijfde klasse behandelde men de Metamorphosen van Ovidius, de Andria

van Terentius, en Julius Cæsar; in de zesde de Bucolica van Virgilius, Quintus Curtius of Valerius Maximus, of eenige brieven van Cicero; in de zevende de Aeneïs van Virgilius, de Satyrae van Juvenalis, de Odae of Epistola ad Pisones van Horatius, de Orationes van Cicero of Livius. De Grammatica leerde men uit de Rudimenta van De Rooy, Vossius of uit die welke „in usum Scholae Dordracenae" was uitgegeven. De lagere klassen leerden woorden uit den Nomenclator en het Liber memorialis van Cellarius van buiten. In de derde en hoogere klassen oefende men zich in het maken van Exercitia Styli, Epistolae, Dialogi, Oratiuncula en Chriae; en in alle, uitgenomen de eerste, moest men, op straf van pensum, — het schrijven van werkwoorden, het van buiten leeren van eenige honderde regels uit Ovidius —, latijn spreken. Doorgaans konden zij, die de school verlieten, zich vlug, soms sierlijk in die taal uitdrukken; velen spraken en schreven haar beter dan het nederduitsch, en van sommige predikanten wordt verhaald, dat zij de gewoonte hadden hunne leerredenen in het latijn op te stellen, van buiten te leeren en op stoel te vertalen. Soms geen geschikt woord in hunne moedertaal kunnende vinden, noemden zij het latijnsche.

De dordsche school had, zelfs nog in de dagen van Wyttenbach, den roem van de beste latinisten aan de Academie te leveren. Reeds in de derde klasse begon men zich in de prosodie te oefenen, verzen uit de Tristia of de Metamorphosen van buiten te leeren, hexameters en pentameters af te deelen en leoninische verzen te maken. In hoogere klassen scandeerde men Terentius en Horatius, maakte men periphrasen van den laatste en allerlei soort van verzen. Geen leerling, die de prosodie niet verstond en geen Liber Carminum had. Het maken van Carmina was reeds in de vorige eeuw eene manie, die in deze, kon het, nog hooger steeg. Het zou niet moeijelijk zijn de lijst der dichters bij Hoeufft en Peerlkamp te vertiendubbelen, wier voortbrengsels afzon-

derlijk, meest in plano, voor en achter de Oraties en Dissertaties en in de Boekzaal der geleerde Wereld gedrukt zijn geworden. Aan het grieksch werd sedert Jens en Bax bijna niets gedaan. Men leerde uit den gebrekkigen Lubinus eenige woorden van buiten, uit de „Grammatica Graeca ad usum Scholae Dordracenae" declineren en conjugeren, en in de hoogste klassen expliceerde men, indien de ouders zulks verkozen, Cebes, Theognis of Epictetus, doch altijd het N. Testament; zeldzaam werden Homerus, Hesiodus, nooit een treurspeldichter in handen gegeven. Men leerde noch syntaxis noch prosodie en bekommerde zich niet over de accenten; grieksche themata werden door curatoren afgeschaft. „Men sprak steeds van de bijna onoverkomelijke moeite, die het grieksch leeren vorderde en van het weinige nut of liever van het onnuttige van den tijd en den arbeid daaraan besteed." Wyttenbach betuigde reeds zeer tevreden te zijn, wanneer aankomende studenten ten minste behoorlijk wisten te declineren en conjugeren en eenige kennis hadden van het maken van constructie en van het vertalen in het latijn. Noch in de oude aardrijkskunde, noch in de oudheid- en geschiedenis der letterkunde werd eenig onderrigt gegeven. De geschiedenis leerde men sedert 1772 uit Holberg's Compendium historiae Universalis, die in de school van den rector geëxpliceerd werd, de mythologie uit Hoogstraten, de rhetorica uit Vossius, de logica uit Klaubergen. Van godsdienstig onderrigt wordt geen gewag gemaakt — ten zij men het van buiten leeren en opzeggen van eenige antwoorden uit den Heidelbergschen Catechismus zulks wil noemen. — „Noch oordeel noch hart werden, ten minste in de scholen, ontwikkeld; geen edele eerzucht in de zielen der jongelingen opgewekt; geen zedelijke noch godsdienstige beginselen in hunne harten geprent, die op hun gedrag of werkzaamheid van eenigen invloed zijn konden. Niemand droomde zelfs dat er in de grieksche en latijnsche schrijvers iets ter bevordering van

het zedelijk leven gedrukt stond; maar men meende dat die talen alleen dienden om op de Akademie den hoogleeraar te kunnen verstaan, en slechts hulpmiddelen waren om, na geëindigde studie, een post te kunnen krijgen, van welks inkomen men fatsoenlijk kon leven."

Tweemaal in het jaar werden de leerlingen eerst opentlijk later privatim voor curatoren geëxamineerd. Van dit examen hing echter de plaats, die men in zijne klasse innam, of het nummer van den prijs, dien men verwierf, niet af; maar alleen van de meer of mindere fouten in de themata examinalia, die van tijd tot tijd door den rector werden opgegeven. In April of Junij en December had de publieke promotie in de engelsche, later in de fransche kerk plaats, waartoe de regering, predikanten, advocaten, doctoren en alle beminnaars der letterkunde door een gedrukt programma werden uitgenoodigd. De rector opende dit letterfeest door eene allocutie, of, indien er geen jongelingen waren, die de school verlieten, met eene Oratio. Soms hielden eenige jongelingen, met verlof van de curatoren, orationes exercitii gratia, waarna de gratiarum actiones werden opgezegd en de prijzen uitgedeeld. De plegtigheid werd door muziek afgewisseld en besloten. De leerlingen vervaardigden zelven hunne Orationes, die echter door den rector werden gecorrigeerd, waarvoor hij een gouden rijder ontving, voor elke gratiarum actio betaalden de ouders een ducaat. De keus der onderwerpen liet de rector aan den smaak en de liefhebberij der leerlingen over. In het begin der XVIII eeuw waren zij meest van godsdienstigen of zedekundigen aard, of aan het vak, dat men gekozen had, ontleend; later begon men meer onderwerpen uit de algemeene en vaderlandsche geschiedenis te kiezen. Zoo spraken tusschen 1700—1704 Jan de Witt „de libertatis commodis;" Jan de Haas „de Senecae verbo: otium sine litteris mors est;" in 1766 Winandus van Drongelen „de veritate Religionis christianae;" in 1776 Arnold Marcel „de

cultura rationis et orationis;" in 1778 Joannes Lucas Loggen van Amsterdam "de glorioso J. C. coelum ingredientis triumpho;" in 1782 Abraham Blussé "de vita Johannis Apostoli;" in 1785 en 1786 Cypriaan Gerard van de Wall "de Rutero," Willem van den Brandeler "de principe Eugenio," Matthijs Willem Reepmaker "de obsidione urbis Leidae," Jeronimus Matthias Karsseboom "de praestantia Jurisprudentiae." In het midden der XVIII eeuw waren de Oraties nog meest alle carmina elegiaca, heroica of alcaica, later meer in gebonden stijl. De laatste carmina heroica, die ik vermeld vond zijn die van Petrus van der Star (1778) "de ficta Romanorum origine et quibus initiis crevit et decrevit," en van Frans Beelaerts (1793) "in laudem veterum Batavorum." Vele Oraties werden met lofdichten versierd, in quarto gedrukt en ten geschenke rondgedeeld; andere, gelijk de Redevoering tot lof van Konstantijn den Groote (1716) van Adriaan Heckenhoek, vertaald. De prijzen waren de beste uitgaven der auctores classici, gebonden in wit perkamenten banden met gouden versierselen op de zijden en het gouden beeld van Pallas met het omschrift "Minerva Dordracena" in het midden en afhangende roode en witte linten. Niet zelden werden de beste editien van Hippocrates en Justinianus aan medici en juridici, de Flavius Josephus van Haverkamp en de Septuaginta van Bos aan theologanten gegeven.

HOOFDSTUK XXVI.

HET LAGER ONDERWIJS.

In de laatste helft der XVIII eeuw was de gansche stad allengskens van gedaante veranderd. Overal waren prachtige gebouwen verrezen; andere uit- en inwendig vernieuwd.

Men zag geen houten gevels, breede luifels, in het lood gezette glasruiten meer, maar uit hardsteen opgetrokken, soms met beeldhouw- en snijwerk overladene puijen, hooge pardessen of met ijzerwerk omzette stoepen en vengsters met moscovisch of venetiaansch glas. Schatten werden verspild aan kostbare porceleinen, uitheemsch huisraad, en alle uitvindsels der fransche mode tot gemak, zwier en weelde. De liefde voor kunsten en wetenschappen begon uit hare lange sluimering te ontwaken. Kabinetten van schilderijen werden voor tonnen schats in alle oorden van het beschaafd Europa aangekocht; teekenscholen, muziekvereenigingen, dichtgenootschappen, liefhebberij-comedien gesticht. Kuipers en Marcel hielden voorlezingen over wijsbegeerte en natuurkunde, Snellen verbeterde de uurwerken en zeehorlogien, Van Ingen en De Leeuw gaven les in de heel- en ontleedkunde; alleen voor het schoolwezen was niets gedaan; ja sedert den aanvang dezer eeuw verachterde het meer en meer, verliepen de scholen en leefden de onderwijzers ongeacht in vergetelheid. Dezelfde smalle uitgesletene trappen voerden naar de lange, enge, dompige schoolvertrekken, die slechts door oude ramen, wier bovenste gedeelte men naar beneden liet zakken, versche lucht ontvingen, terwijl men het onderste, alsof men het licht schuwde, met dichte donkere horren bedekte. Nog zag men hetzelfde ameublement; dezelfde borden, schoon- en prijsschriften aan den wand, dezelfde catheder met de insignien van den schoolmonarch er op. Deze was doorgaans een man zonder aanleg en geschiktheid voor zijn ambt; zonder verdiensten, menschen- en kinderkennis, zonder gevoel voor het doel zijner bediening; geen denkbeeld hebbende van den waren aard van straf en belooning; geheel onbekend om die beide zóó uit te deelen dat een gepaste eerzucht opgewekt en het zedelijk gevoel behoorlijk geleid werd. Zijn norsch, ernstig gelaat — weinige die van nature vriendelijk waren — was nog tusschen de palmhouten pruik gemetseld; zijn bef

vervangen door een lang geslipte das, welks punten een gedeelte van het lange vest of van den morsigen donkeren kamerjapon bedekten. Met onverbiddelijke gestrengheid oefende hij de oude discipline uit; doch naauwelijks had hier roede en plak getriumfeerd of ginds moest dezelfde misdaad door dezelfde straf gecorrigeerd worden. Zijne onderdanen waren altijd in oproer; schopten, sloegen, vochten, smeten, trapten: kakelden zij niet, dan hoorde men steeds een verward, gonzend, brommend, kadanserend geluid, dat door de holle, gebiedende of bestraffende stem van den ernsthaftigen schoolvoogd werd afgebroken.

Zoo de boeken al veranderd waren, zij waren niet verbeterd. Bij de oude Hanen-boeken met latijnsche en duitsche letters Gelliers „Trap der Jeugd" en de „Geldersche Trap der Jeugd" gekomen; bij de Evangelien, het „Schriftuurlijk schoolboek van Maas," waarin 700 texten in alphabetische orde geplaatst zijn: ook las men uit de „Groote-" en „Kleine Spreuken Salomons," de „Historyen Noachs, Abrahams, Josephs, Davids," „het Evangelie van Mattheus," „de Geslachten Jesu Christi," de „Handelingen der Apostelen," het „Textenboek;" alle geschiedkundige afdeelingen, genomen uit de Staten-overzetting van den Bijbel. De hoogste klassen leerden daarenboven den „Catechismus" en ontcijferde schepenkennissen. Het met latijnsche letters gedrukt „A. B. Boek" bij Callenfels (1740) en een ander met streepjes bij Louis Faillefeit, en het „A-Be-Ce Woordenboekje" bij Adriaan de Vin te Middelburg uitgegeven, „Heugelenburg's en Cramer's „Klein Woordenboek," Bekker's „Schoolboek met de namen der Geslachten," Hakvoord's „Brieven met loopend schrift," „Het Onderwijs in de Letterkonst," Kuipers „Vijfde deel over de Spelkonst," alle met weinig oordeel en aangenaamheid geschreven en geschikt om verkeerde kennis van de moedertaal in te prenten; de „Chronycke van Holland, Zeeland en West-Vriesland," de leugenachtige en partijdige „Korte

schets der Nederlandsche Historie tot Willem V" — waren elders, maar te Dordrecht niet in gebruik. Prenteboekjes met verhalen voor den kinderlijken leeftijd geschikt, kende men nog niet; geen nederlandsch zanger had nog de snaren voor de lieve kleinen gestemd. De Kinderbijbel bij Loveringh, de Lusthof der Goddelijke historien, de Volksboeken van Seghelijn, Blancefleur, Reinaert, Thijl Uylenspiegel, Valentijn en Ourson, de vier Heemskinderen, Moeder de Gans, de prenten van Jan de Wasser, Urbanus en andere dienden hun tot uitspanning. Even ellendig als de boeken was het onderwijs; verward, eentoonig, doel- smaak- ordeloos. Men leerde de letters zonder op hun vorm, onderscheid of juisten klank te letten, van de rij af uit het A-B-boek; men spelde woorden zonder zin of beteekenis op sleependen en zingenden toon, en sprak letterklanken en lettergrepen, door gedurige herhaling der laatste, vaak geheel verkeerd uit. Het lezen miste den vereischten toon en klank en den natuurlijken nadruk, die alleen ontstaat uit het regte verstand en gevoel van hetgeen men leest. Daar vier of vijf kinderen te gelijk spelden of lazen, veroorzaakte zulks een verward en wanklankig geluid. Het schrijven was, wat den vorm der letters aanging, uitstekend, doch de voorschriften zelve waren gebrekkig, smakeloos, vol spelfouten, met misplaatste leesteekenen. Men cijferde uit de boeken van Bartjes, van Lintz, Coutereel. Bras en Dupper, die het cijferboek van den eerste verbeterden, waren Dortenaren. Het zingen was vaak een verward, oneerbiedig, gedachteloos geschreeuw. Het godsdienstig onderwijs bestond uit het opzeggen van vragen uit het Kort Begrip, Borstius, Hellenbroek en den Catechismus. Het kwam er niet op aan, of men het van buiten geleerde al of niet verstond, zoodat het brabbeltaal werd, die op een teemige wijs werd opgedreund. Vaderlandsche geschiedenis, aardrijkskunde, de eerste beginselen der hollandsche taal kenden de meesters zelve niet. Het denkvermogen

werd niet ontwikkeld, de geest niet beschaafd, het hart niet gevormd; op reinheid en zindelijkheid geen acht geslagen. Curatoren vergenoegden zich met de schoolmeesters, die zich aanmeldden, zonder naar hunne bekwaamheden onderzoek te doen, den eed af te nemen en eene acte van admissie te geven. Meer dan 12 binnen-schoolmeesters mogten er niet zijn. Stierf er een, dan kwam een der buiten-schoolmeesters, wier getal ook bepaald was, in zijne plaats. Die boven het getal, hoe groot zijne verdiensten mogten zijn, wenschte geplaatst te worden, wees men af. Nooit werd er onderzoek gedaan naar de vorderingen der leerlingen; geen curator bezocht ooit de school; alleen dan onderhield hij zich met den meester, wanneer er klagten over zijn gedrag of zijne strenge tucht werden ingebragt. Zoo ging het te Dort, zoo elders. Wél verhieven zich stemmen tegen de ongeschiktheid van de meeste onderwijzers, het onverstandige onderwijs, de toenemende onkunde en ongodsdienstigheid; doch zij klonken in de woestijn. De vooruitgang van het schoolwezen in Engeland en Duitschland werd niet opgemerkt, de schriften van Joannes de Swaef en Jacobus Willemsen „over de christelijke opvoeding der christenen" (1740) werden ja gelezen, men erkende met Melanchton dat er niets moeijelijker was dan kinderen te baren, onderwijzen en regeren, doch deed niets. Men schudde het hoofd over het „Plan van philantropijnsche opvoeding" en de stichting van een Philantropinum, gelijk te Heidelberg, door Sterk aangeprezen (1777), en lette niet op de prijsvraag der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, over de ligchamelijke en zedelijke opvoeding der kinderen. Eindelijk schreef ook het Zeeuwsch Genootschap eene prijsverhandeling uit „over de verbetering der gewone Nederlandsche scholen ter meerdere beschaving der Natie" en de antwoorden van H. J. Krom, K. van der Palm, D. J. van Voorst en G. J. Nahuis openden eerst de oogen over den rampzaligen toestand der scholen en gaven de

eersten schok ter verbetering van het onderwijs. Veel meer goeds nog deed eene andere Maatschappij, die met hare oudere zusters wedijverde en haar de zegepraal betwistte, die zij reeds op vele harten gemaakt had. Het was de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, aan wie de eer toekomt van den grondslag gelegd te hebben tot het verbeterde onderwijs in Nederland. Zij zag den gebrekkigen staat der scholen, de onbekwaamheid der meeste onderwijzers, de ongeschiktheid der leer- en leesboeken, het jammerlijke onderwijs, en voorzag met ruime hand in die behoeften; schreef prijsvragen uit en gaf schriften in het licht over de natuurlijke en zedelijke opvoeding; verhandelingen over de betere inrigting der scholen en het onderwijs; zorgde voor geschiktere leer- en leesboeken in al de vakken van het lager onderwijs, en schreef een brief aan de schoolhouders in Nederland om ook hen opmerkzaam te maken op het wezenlijk belang der zaak en hunnen ijver op te wekken.

Doch dit alles had geen invloed op Curatoren. Wel werd er te Dordrecht 16 Nov. 1790 een Departement der Maatschappij gesticht, doch zij deden niets. In hunne notulen van 1784—1794 vond ik alleen aangeteekend: dat eene roomsche schoolvrouw afgezet, en 7 schoolmatressen aangesteld werden; dat er over het plan van Jan Willem Schomaker om een drieledige burger-krijgs-instelling tot opvoeding der nederlandsche jongelingen, op te rigten, werd gedelibereerd, en dat burgemeester Mattheus Onderwater zijn collega's opmerkzaam maakte „op zeker plan, strekkende om het onderwijs van zekere kinderen en ook meer bejaarde personen, buiten derzelver kosten, bij de aangestelde schoolmeesters te vestigen." In 1794 besloten zij eindelijk handen aan het werk te slaan. Den schoolmeesters werd, in hunnen naam, aangezegd, „dat zij de boeken, die zij gebruikten, stiptelijk moesten opgeven en geen boeken gebruiken, dan die door curatoren waren gezien, met ernstige vermaning om de kinderen te onderwijzen uit den

Heidelbergschen Catechismus en andere erkende gereformeerde boeken." Het gevolg dezer opgave was, dat er een nieuw Spel- en leesboekje voor eerstbeginnenden en de Trap der Jeugd werden ingevoerd. Kort daarop had er, op hun last, eene telling der schoolkinderen plaats, waardoor het bleek dat er 870 ordinaire en 106 extraordinaire kinderen de scholen bezochten, waarna besloten werd die kinderen jaarlijks te laten examineren en aan de naarstigsten een prijs te geven, waarvoor de stad *f* 60 had afgestaan. In Augustus van datzelfde jaar had het eerste examen plaats en werd aan 46 der ordinaire leerlingen uit de scholen van mr. Dupper, mr. de Klerck, mr. Schreuder, mr. G. Krol, mr. J. Krol, de beide mrs. de Gorder, vader en zoon, Papenhuisen, Hagoort en Bax, „Bijbeltjes met zwart sagrijnen banden, Nieuwe Testamenten, Cave's eerste Kristendom, Bareuth's Catechismus van wijsheid en deugd, Van Breugels geordende en gelukkige Huishouding, Hondius Kinderbijbel, Seiler's Geschiedenis van de Godsdienst, het Historisch Magazijn, Martinet's Verkorte Catechismus der Natuur, Wagenaer's Verkorte Vaderl. Historie, alle met het stadswapen in goud versierd" — tot prijzen uitgedeeld.

Meerder zorg droegen Curatoren voor de Fransche scholen. Steeds waren er van de hervorming af in de stad geweest, die soms uitmuntende onderwijzers aan het hoofd hadden. In het laatst der XVIII eeuw waren er drie onder mr. Richard, mr. Martin en mr. du Casquet. De laatste schreef o. a. een fransch boekje, behelzende Zamenspraken tusschen een meester en zijne discipelen, waarvoor curatoren hem met 8 ducaten beloonden. Ook was er eene kostschool voor jonge juffrouwen onder juffrouw Gullon, en toen deze naar Vlissingen beroepen was, (1781) werden „Curatoren door den Oudraad en den regerenden burgemeester gequalificeerd om een ander bekwaam subject aantestellen," dat zij vonden in mademoiselle Montier.

Buiten de kostschool mogten er echter geen onderwijzeressen in de fransche taal zijn, en die zich, gelijk juffrouw Charante (1783), te Dordrecht als zoodanig nederzetteden, werden, hoe verdienstelijk ook haar onderwijs mogt zijn, geweerd. Hoe het onderwijs op deze scholen was, vind ik niet vermeld. Uit de rapporten nopens den toestand der Fransche scholen in het algemeen blijkt dat zij oordeelkundiger dan de Nederduitsche waren ingerigt. Ongunstig daarentegen was het oordeel over de fransche Jufferscholen. Men leerde, volgens Krom, in de meeste „slecht fransch spreken, over laffe beuzelingen snappen, zich opschikken, dansen, en het maken van laatdunkende gebaren."

HOOFDSTUK XXVII.

ONTBINDING VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN.

Bijna tweehonderd jaren had het Collegie van Curatoren bestaan. De eerste dienaren van den Staat, de verdienstelijkste Regeringsleden der stad, de bekwaamste leeraren der Kerk hadden er zitting in gehad. Op de breede lijst zijner leden leest men de namen van 's lands raadpensionarissen Jacob Cats en Govert van Slingelandt; van Arend Muys van Holy, bailluw van Zuid-Holland; der pensionarissen Joost de Menyn, Johan en Matthijs Berck, Nicolaas Vivien, Nicolaas Ruysch; der schouten Willem Zuylen van Nyeveld, Adriaan van Blijenburgh, Jacob Muys van Holy, Cornelis Pompe van Meerdervoort; der burgemeesters Jacob en Cornelis de Witt, Ruwaard van Putten, Cornelis de Witt van Jaersveld, Cornelis van Beveren, Adriaan van Blijenburgh, Johan Hallincg, Willem van Brantwijk, Pompejus de Roovere, Johan van Woensel, Barthoudt en Govert van Slinge-

landt, Bartholomaeus van Segwaert, Roeloff en Pieter Eelbo, Johan Diderik Pompe van Meerdervoort. Welke namen! Wanneer men ze leest, staan de belangrijkste tijdvakken der geschiedenis voor onzen geest, en wie kan die van Bastingius, Lydius, Becius, Corputius, Dibbetzius hooren noemen, zonder zich de dagen te herinneren, toen onze vaderen met het magtige Spanje om vrijheid van conscientie worstelden!

Met naauwgezetheid hebben zij als leden van het Staat-, Stad- en Kerkbewind, hunne pligten vervuld, met dezelfde stiptheid zich in hunne betrekkingen als Schoolverzorgers gedragen. In de boeken hunner Handelingen voor het nageslacht bewaard, leest men niets dat het niet volkomen goedkeurt; zij waren getrouw in het behartigen van de belangen der scholen; eerlijk in het bestuur harer geldmiddelen; zij bevorderden al wat goed en heilrijk was, en zorgden steeds voor bekwame leermeesters tot onderwijzing en vorming van de keure der bevolking, de hoop des Vaderlands. Het is zoo; wij zien in de XVIII eeuw hun ijver verflaauwen, misbruiken in de scholen sluipen, die niet geweerd of zwakkelijk bestreden werden; mannen van zeldzame talenten niet meer tot het schoolbestuur geroepen. Maar waar was toen betoon van ijver en kracht? Was het niet de eeuw van stilstand, van achteruitgang in het zedelijke en wetenschappelijke; een eeuw van onverschilligheid omtrent alles, uitgenomen de stoffelijke belangen? waar was de school, van welke Cuvier en Noël ook toen niet zouden gezegd hebben „au dessous de toute critique?" waar de Vossiussen, Nansiussen, Aemiliussen voor de scholen te vinden? De enkelen, die in den kring der letterkundigen schitterden, waren voor hoogere scholen bestemd. De revolutie van 1795 was noodig om Nederland wakker te schudden; een stem, die het toeriep: „versterk het overige dat in u is en bekeert u!" Krachtig was het heelmiddel, maar ook diep de wond. De eerste zorg der Nationale Conventie was voor het Onderwijs; alle oude vermolmde corporatien,

genootschappen, collegien, ook dat der Curatoren, werden ontbonden.

Den 26 Junij van 1795 vergaderden Burgemeester van Convent, Cornelis de Witt van Jaarsveld, Bartholomeus van den Sandheuvel, Johannes Bareuth, Herman Gerard van Brengel en Petrus Brouwer voor de laatste maal. De secretaris Brouwer las het besluit voor, waarbij de Regering „in agting genomen zijnde, dat de post van curatoren of opzienders van alle publycque lessen, voor 't grootste gedeelte door leden van de overige regering bekleed geweest, niet anders dan een lastpost kon worden geconsidereerd," het tegenwoordige collegie van schoolopzienders ontsloeg, waarna in dezelfde vergadering de nieuw benoemde leden Paulus Bosveld en Hugo Gevers uit den Raad, B. H. Muller, dr. J. B. Crol, P. Morjé, C. F. Backer, J. Breur en D. van Poelien uit de Burgerij, werden geïnstalleerd. Den 9 Julij benoemde het nieuwe Collegie Morjé tot penningmeester en Breur tot secretaris, welke laatste kort daarop voor het lidmaatschap bedankte en door dr. J. Bodel werd opgevolgd. Zij hadden niet slechts het toezigt over de scholen, maar, sedert 8 April 1796 ook dat over de Hoog- en Nederduitsche Schouwburgen. Den 12 Oct. 1797 werd dit collegie, thans onder den naam van Commité van opvoeding en publiek onderwijs, op nieuw georganiseerd, en D. du Bois en J. de Bruin Ouboter uit den Raad, ds. P. Bosveld, P. Morjé, H. Gevers, C. F. Bakker, dr. J. B. Crol, dr. J. Bodel, D. van Poelien, W. J. Rees en dr. H. Timmers Verhoeven uit de Burgerij tot leden aangesteld. Deze legden in het volgende jaar de verklaring af „een onveranderlijken afkeer te hebben van het stadhouderlijk bestuur, de aristocratie, het foederalisme en de regeringloosheid," en verdeelden zich in vier commissien, die zich met het toezigt over de Latijnsche, Nederduitsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche Scholen belastten. Den 24 Maart 1803 werd het Committé

ontbonden en H. de Roo van Wulverhorst, H. Onderwater, L. P. van Tets van Langerak, A. Everwijn Onderwater uit den Raad, dr. J. B. Crol en dr. J. Bodel uit de Burgerij „tot schoolverzorgers en opzienders van alle publieke lessen" benoemd. Den 7 April werd deze nieuwe vergadering gecontinueerd als „Vergadering van H. H. Curatoren over de Latijnsche en andere scholen," de Roo tot voorzitter, dr. Crol tot secretaris en dr. Bodel tot penningmeester benoemd. Den 8 Junij 1813 werd ook deze door den Maire van Dort ontbonden en Hendrik Onderwater voorloopig tot schoolverzorger aangesteld.

Zoo wisselden, gelijk in het groote Fransche rijk, in dat der Letteren te Dordrecht zich de verschillende gouvernementen met verbazende snelheid af.

De schoole is een staet, schoolarchen hem regeren,
Stadhouders zijn de luy, die oude wijsheit leeren,
De jongers zijn het volk, de wet het reglement,
Doch broos is staat en volk en luy en regiment.

zong magister Godewijck.

HOOFDSTUK XXVIII.

HET COMMITTÉ.

Het is niet te loochenen dat de keus der voorloopige Regering in 1795 allergelukkigst was. Er waren mannen onder, wier naam in de geschiedenis der wetenschappen en letteren met eere staan opgeteekend, en die zich met jeugdigen ijver aan de bevordering der belangen van het schoolwezen wijdden. Aan dien ijver paarden zij de wijsheid en voorzigtigheid van den rijperen leeftijd. Met kracht, maar met beleid

sloegen zij handen aan het werk. Het goede behielden zij; maar de misbruiken roeijden zij, trots alle vooroordeelen en hardnekkige verkleefdheid aan het oude uit. Reeds in eene hunner eerste vergaderingen stelden zij het volgende Reglement voor het Schoolwezen op, dat den 17 October door de Regering gearresteerd en den 18 gepubliceerd werd.

VRIJHEID. GELIJKHEID. BROEDERSCHAP.

Het is eene bekende waarheid, dat de eerste indrukselen, welke de jeugd ontvangt, eenen grooten invloed op het volgend en rijper gedeelte van hunnen leeftijd blijven behouden; en niet minder waar is het, dat de opvoeding en het onderwijs hieraan geen gering aandeel hebben; dat de goede of slegte inrichting derzelve het geluk of ongeluk der bezondere Individus veelal beslist, en dat, daar dit in 't bezondere niet kan worden ontkend, het dan ook natuurlijk volgen moet, dat van de algemeene opvoeding en het openbaar onderwijs, de ramp of welvaart der maatschappij, althans voor een groot gedeelte, kan en moet worden afgeleid. De mensch in den maatschappelijken staat geplaatst, heeft pligten voor zich zelven, heeft pligten voor de maatschappij te vervullen; — maar, om deze pligten te betragten, moet hij ze eerst leeren kennen, en deze kennende, bezit hij reeds eene der nuttigste van alle wetenschappen, en is dan ook reeds verre gevorderd in de loopbaan, waarin men goed burger wordt.

Daar nu, aan de andere zijde, de bezondere en algemeene onkunde moet aangemerkt worden als eene der voornaamste bronnen, die het kwade bevorderen en het goede tegenstaan, is het natuurlijk dat de Regering van iedere welgeordende maatschappij, de opvoeding van de jeugd en het publiek onderwijs niet alleen met geen onverschillig oog beschouwt, maar integendeel dezelve, op alle mogelijke wijze, onder hun

opzigt en bescherming zoodanig heeft trachten in te richten, dat het voornaame doel en oogmerk, dat is het Nut van 't Algemeen, daardoor bereikt en getroffen worden. Deze zijn dan ook de redenen geweest, die den Provisioneelen Raad der stad Dordrecht en van de Merwede bewogen hebben, om na ingenomen advis en bericht van het Committé van opvoeding en publiek onderwijs, de volgende ordonnantie met betrekking niet alleen tot de Latijnsche schoolen, maar ook, en wel bezonderlijk tot de Fransche, Duitsche, Engelsche, Italiaansche en andere lees- schrijf- en reken-schoolen, of onder welke benaming die ook zouden voorkomen, te statueeren en te ordonneeren, als volgt:

Artikel I.

Niemand zal onderwijs geven zonder admissie van het Committé van opvoeding en publycq onderwijs.

Artikel II.

De ouderdom van hen, die admissibel zijn, staat ter beslissing van het committé.

Artikel III.

De geadmitteerden zijn verpligt de schoolwetten te onderteekenen.

Artikel IV.

Indien de meesters of meesteressen ondermeesters of ondermeesteressen aanstellen, zullen zij zorgen dat ze de vereischte kundigheden hebben.

Artikel V.

Niemand zal op zijn uithangbord meer mogen vertoonen dan hetgeen waartoe hij gequalificeerd is, op boete van *f* 12.

Artikel VI.

De schoolmeesters en schoolvrouwen zullen zich eerlijk, onberispelijk en voorbeeldig gedragen, niet alleen in de scholen en omtrent de kinderen, maar ook buiten de scholen en in der kinderen afwezigheid, opdat zij niet alleen met

leeringen en onderwijzingen maar ook met goede voorbeelden stichten mogen. Indien iemand ter contrarie mogt handelen, zal hij met geldboete gestraft, geschorst of afgezet worden.

Artikel VII.

De schoolmeesters of schoolvrouwen zullen geen kunst leeren of beroep uitoefenen, dat met het schoolambt onbestaanbaar is.

Artikel VIII.

Zij zullen schoolhouden alle de dagen der week, uitgenomen zondags en zaturdags namiddags, s' morgens van 9—12, s' middags van 2—4 uren.

Artikel IX.

Zij zullen naarstig letten op de afwezigheid der kinderen, ten einde de ouders daarvan kennis te geven, terwijl de ouders instantelijk worden verzocht de kinderen niet uit de school te houden, zonder den meester of de meesteres daarvan te verwittigen, opdat deze in de gelegenheid worden gesteld de ongehoorzaamheid op een behoorlijke wijze te straffen en van het kwade af te weeren.

Artikel X.

Het onderwijs zal voor- en namiddags op eene stichtelijke wijs met gebed begonnen en dankzegging gesloten worden.

Artikel XI.

Geen andere boeken, dan die door het Committé zijn goedgekeurd, zullen gebruikt worden, op boete van *f* 25.

Artikel XII.

Jongens en meisjes zullen, uitgezonderd op de kleine kinderschooltjes, van elkander zitten.

Artikel XIII.

Men zal toezigt houden op het uitgaan der scholen, dat de kinderen zich stil, ordentelijk en volgens de burgerlijke beleefdheid gedragen.

Artikel XIV.

Men zal de kinderen met geduld en ijver onderwijzen,

tot naarstigheid en leeringe opwekken en met vaderlijke en moederlijke genegenheid behandelen. Elk vierendeel jaar zal het schoolgeld betaald worden, en het schoolgeld van het vierendeel jaar, waarin zij 14 dagen getreden zijn.

Artikel XV.

Niemand zal met zijn medeweten kinderen mogen ontvangen, die op andere scholen niet betaald hebben, en daarvan verwittigd of de kinderen laten gaan of zelve betalen.

Artikel XVI.

Kostkinderen moeten ook elk vierendeel jaar betalen.

Artikel XVII.

Op geen kostscholen mogen te gelijk jongens en meisjes zijn.

Artikel XVIII.

Niemand mag, buiten de latijnsche school, latijn leeren op de boete van *f* 12.

Artikel XIX.

Schoolmeesters en meesteressen zullen zorgen dat hunne kinderen geen twist of oneenigheid hebben met kinderen van andere scholen.

Artikel XX.

Zoo schoolmeesters of schoolvrouwen klagten tegen elkander hebben of burgers tegen schoolmeesters of schoolvrouwen, zullen zij voor het Committé gebragt worden, die de twisten zullen beslissen of voor den Raad brengen.

Artikel XXI.

Het Committé vergadert alle 14 dagen van 7—9 ure 's avonds van April tot September, en de overige maanden van 6—8 ure.

Artikel XXII.

Het Committé kan ten allen tijde de scholen visiteren.

Artikel XXIII.

Daar het op- en toezicht over de scholen niet te naauwkeurig wezen kan, en er het algemeen welzijn te veel aan gelegen legge, dat deeze onze ordonnantie stiptelijk worde

onderhouden en naargekomen, zal het Committé jaarlijks eenige personen mogen benoemen, adformeeren en deputeeren om deze onze Ordonnantie te helpen handhaaven en uitvoeren, en, om aan hetzelve rapport te doen van de inkruipingen, overtredingen en gebrekingen, welke hun zijn voorgekomen. Het Committé zal deeze geaffirmeerden ook moogen emploijeeren tot zijne hulp bij het doen van Examen, het zij van een schoolmeester of van eene schoolvrouw, om, des gerequireerd wordende, als lieden van eer hun oordeel te vellen over het examen in 't geheel of over eenige bizondere poincten van hetzelve.

Artikel XXIV.

Schoolmeesters of schoolvrouwen, wanneer zij zich met der woon van het eene huis naar het andere begeven, zullen hiervan aan de gedeputeerden opgave moeten doen, opdat zij het hun toevertrouwd opzigt des te geregelder zouden kunnen waernemen, op een boete van *f* 6.

Artikel XXV.

Schoolmeesters of schoolvrouwen, voornemens zijnde uit te scheiden met schoolhouden, zullen verpligt zijn daer van aan het Committé ten uitersten veertien dagen voor de staaking van het school, kennis te geven, op de boete van *f* 6, en bij aldien zij bevonden worden, gedurende veertien dagen buiten de gewone vacantietijd, hun school te hebben laten stil staan, zonder kennisgeving, zullen zij hun ambt verbeuren.

Arrikel XXVI.

Ingeval iemand de Gedeputeerden van het Committé of deszelfs Pedel in 't uitoefenen en volbrengen van hunnen last, of uit hoofde van dien, slecht bejegende of zich tegen de uitvoering verzettede, zal daar voor verbeuren *f* 6, en daerenboven door het Committé, naer bevind van zaken, gecorrigeerd, in de schoolhouding geschorst of van zijn post afgezet mogen worden.

Artikel XXVII.

Alle de boeten, volgens deze Ordonnantie gevallen, zullen in drieën worden verdeeld, een derde deel namelijk zal worden gegeven aan hem, die de aanklagt heeft gedaan, een ander derde zal voor de stads Armen wezen, terwijl het laatste gedeelte in de kas van het Committé zal worden gestort.

Dit Reglement werd met de uiterste stiptheid gehandhaafd. Een nieuwe dageraad was voor het schoolwezen aangebroken. Het Committé bezocht herhaaldelijk de scholen, merkte de grove gebreken, zoo in de localen als in de onderwijzers en het onderwijs op, en trachtte ze te herstellen. De oude ordonnantie tegen de Roomschgezinden werd ingetrokken; niet gelijk vroeger alleen de ordinaire, maar alle leerlingen met prijzen begiftigd; sommige nieuwe schoolboeken, door 't Nut van 't Algemeen in het licht gegeven, ingevoerd, en de spelling der overige, naar die, welke deze Maatschappij had aangenomen, verbeterd; rector Verbeek op een jaarlijksch tractement uit de kas van 't Committé tot onderwijzer in de nederduitsche taal voor de schoolmeesters der stad en hunne ondermeesters aangesteld, en ook het onderwijs in de moedertaal, beginnende met de artikels en eindigende met de interrogativen, eerst naar leiddraad der latijnsche grammatica, later van de Spraakkunst van Bolhuis, ingevoerd. Gedurende hun kort bestuur — want reeds in 1806 werd eene schoolcommissie voor de lagere scholen, buiten de leden der vergadering aangesteld — heeft het veel goeds gesticht, ofschoon de verbeteringen van het onderwijs zich nog meer tot den vorm dan tot den geest en de strekking bepaalden, en weinig of geen invloed hadden op verstandelijke en zedelijke beschaving.

Het Committé waakte niet slechts over de lagere, maar ook over de middelbare scholen. Het zorgde dat het getal der fransche scholen werd vermeerderd en gaf aan Richard

verlof om, volgens een door hem ontworpen „plan van instructie, collegie te houden voor een minder getal leerlingen in de fransche taal, geographie, historie en fraaije letteren, mits niet strijdende met de articulen van aanstelling en dat hij volgens zijn instructie onderwijs gaf in het lezen, schrijven en cijferen." Deze nieuwe inrigting werd echter reeds in het volgende jaar opgeheven en Richard begon weder op de gewone wijze school te houden. Naauwelijks was dit plan verijdeld, of de burger Wisé, commandeur van 's lands Magazijnen te Dordrecht, stelde aan het Committé voor, onder zijn opzigt, eene „Militaire school" en J. E. Artes een „Instituut" op te rigten, „waarin het algemeen beginsel der zedekunde tot beschaving van het hart en ontwikkeling der rede en van den geest den jongelieden onderwezen, en bijzonder onderwijs in de natuurlijke historie, oude- en latere geschiedenis, fransche-, duitsche- en nederduitsche taal, de beginselen van den godsdienst, kennis der globen, aardrijkskunde, eerste beginselen der natuurkunde, godheidkunde om de oude schrijvers te kunnen verstaan, in de koopmanskunst, het schrijven, rekenen, in de „stijl of de wijze van zijn denkbeelden mede te deelen, teekenen, dansen en aangename uitspanningen gegeven zou worden." Het Committé keurde deze plannen goed; of het echter tot uitvoering er van kwam, vind ik niet vermeld. Te vergeefs zocht het bij de Nationale Vergadering te bewerken, dat het Kweekschool voor de Zeevaart binnen de muren van Dordrecht gevestigd werd.

Een engelsche school was hier nog niet gesticht. In de XVII eeuw had Lambert van den Bos onderwijs in het engelsch gegeven en later de engelsche predikanten het voortgezet. Na het vertrek van Maurice Richie M. A. (1797) was er geene gelegenheid om onderrigt in die taal, „die voor de commerciele relatien, vooral met de Amerikanen onmisbaar was," te erlangen. Het Committé verzocht derhalve de regering om een geschikt onderwijzer in de hoogduitsche,

engelsche en nederduitsche taal te beroepen. Of aan dit verzoek voldaan is, is mij niet gebleken; alleen vind ik vermeld dat er translateurs in de zweedsche, deensche, engelsche, hoogduitsche en fransche talen werden aangesteld. Eerst later stichtte Reinier van der Pijl, een man die zich door zijne uitgegeven schriften omtrent het schoolwezen verdienstelijk heeft gemaakt, eene school, waar ook de engelsche taal op eene voortreffelijke wijze werd onderwezen.

Het ligt niet in ons plan de geschiedenis van het middelbaar en lager onderwijs in de Merwe stad te vervolgen; zij heeft dan ook, sedert de wet van 1806, opgehouden eene bijzondere geschiedenis te zijn. Verplaatsen wij ons in 1795, en vergelijken wij den toestand van het toenmalig schoolwezen met het tegenwoordige, dan moeten wij erkennen:

„'t Gehuchtte werd een dorp, het dorp tot stad verrezen,
Werd welhaast een gewest, zal dra een rijcke wesen."

In 1795 waren er slechts twaalf nederduitsche scholen, waarin alleen lezen, schrijven en cijferen, en twee of drie fransche scholen, waarin een weinig fransch onderwezen werd, en die door geen duizend kinderen bezocht werden; thans is er eene openbare nederduitsche gemeente- met 500, en bewaarschool met 300 leerlingen; eene leerschool van de diakonie der nederduitsche-hervormde-gemeente met 900 en eene bewaarschool met 400, en eene brei- en naaischool met 90 leerlingen; eene vereenigde arme- wees- en nieuw-armhuis school met 96, eene christelijke-school met 90, en Roomsch-Catholijke-weeshuis school met 21, eene Roomsch-Catholijke school met 182, eene Israëlitische school met 50 leerlingen; twee fransche jongensscholen, eene fransche- en nederduitsche jongensschool, drie fransche meisjes scholen, vijf nederduitsche jongens en meisjes scholen met 900 leerlingen en eene nederduitsche meisjesschool; twee herhaling- en vervolgscholen; twee bewaarscholen voor den fatsoenlijken stand; zeven huis-

onderwijzers en onderwijzeressen; twee zondagsscholen, eene bouwkundige-teekenschool, vier onderwijzers in de teekenkunde; eene school voor de zeevaartkunde; gymnastic- zwem- en muziek-scholen: eene normaalschool tot het geven van onderwijs en een onderwijzer in toon- en danskunst.

Voor 1795 stonden de scholen onder het Committé alleen; thans staan zij onder Provinciale en Plaatselijke schoolcommissien en een Schoolopziender, en elke bijzondere school onder een bijzonderen Raad van bestuur. In 1795 werd er allerjammerlijkst onderrigt gegeven in de allereerste grondbeginselen van twee talen; thans een uitstekend in alle vakken van menschelijke wetenschap; voor 1795 gaf de meester een gebrekkig onderrigt in de Godsdienst, d. i. hij overhoorde de kinderen uit Hellebroek of den Catechismus — de Bijbel werd sedert lang niet meer gelezen — thans is dit onderwijs den predikanten toevertrouwd, die zich niet vergenoegen met de kinderen de Bijbelsche geschiedenis, de waarheden en pligten der Christelijke Godsdienst bekend te maken, het geestelijk beginsel bij hen op te wekken en te versterken; maar op lidmaten-catechisatien hunne kennis uit te breiden, hun geloof te bevestigen. Toen werden de Joden uit de scholen geweerd en de Roomschen gedwongen den Catechismus van buiten te leeren en zich uit boeken, die geschreven waren om de kinderen van de roomsche religie afkeerig te maken, te laten onderrigten; thans kunnen allen, welk eene belijdenis zij ook zijn toegedaan, zonder ergernis de openbare scholen bezoeken of in bijzondere scholen onderwezen worden. Toen regeerden de onderwijzers met schenden en dreigen, graauwen en snaauwen, roede, plak en stok; thans zoekt men de harten der kinderen te verbeteren door verstandig onderrigt, vriendelijke vermaningen, wijze lessen, zachte tucht. Toen waren de scholen Babels van verwarring, kondigde een oorverdoovend geraas en geschreeuw in de verte hun aanzijn reeds aan; thans heerscht orde en stilte op alle.

Grieksch geleerd. In de school van den rector zette men eenige der Orationes Selectae van Cicero, door Zurck uitgegeven, gedeelten van Julius Caesar, Livius, Virgilius, Horatius, de Selecta van Wyttenbach, Homerus en het N. Testament — doorgaans de Brieven van Petrus of Jacobus — over. De conrector onderwees de beginselen der prosodie, en liet Ovidius scanderen, doch carmina werden er niet gemaakt. De oude- en nieuwe Geschiedenis, oude- en nieuwe Aardrijkskunde, Fabelkunde en Wiskunde werden op beide scholen gedoceerd. Dagelijks maakte men themata en éénmaal in de maand een thema examinale. Het toenmalig onderwijs liet wel iets te wenschen over. De grieksche grammatica bleef onaangeroerd, en de grieksche themata, waren, sedert curatoren ze onder van Dam afschaften, nog niet weder ingevoerd. De nieuwe geschiedenis en oude aardrijkskunde werden, bij gebrek van geschikte handboeken, gedicteerd, waardoor veel tijd verloren ging; globen en kaarten waren op de scholen niet in gebruik. De fabelkunde leerde men uit Damm's Compendium, en de oude geschiedenis uit een kort begrip, mogelijk wel dat van Schröck. Het onderrigt in de laatste was allerjammerlijkst. Wij, kweekelingen van van der Pijl, die zijn Abrègé de l'Histoire Ancienne en Goldsmith van buiten kenden, wisten er meer van dan de conrector, die ons in tegenwoordigheid van curatoren vragen als: „Wie was de eerste mensch? Konden Kaïn en Abel nog al accordieren?" liet beantwoorden. Naar ouder gewoonte begon de school des voormiddags te 9, des namiddags te twee ure, en werd met een formulier-gebed geopend en gesloten. Nog zie ik den conrector met zijn streng gelaat en gepoederd hoofd, des zomers in een grijzen rok, wit vest, korte nangkingsche broek, witte kousen en lage schoenen, des winters in een groene frak, zwart vest, geele hertslederen broek en hooge Wellington's laarzen binnen treden. Zijn eerste woorden waren (hij kon zijn brabandsch dialekt niet afleggen)

„allon jonks bid moar," dan rabbelde de primus der eerste classe het Pater noster, terwijl aller oogen op de deur gevestigd waren en een onzer haar met den voet gesloten hield, wijl hij, die onder het gebed intrad, geen boete behoefde te betalen. Later schaften curatoren dit gebed af. „Die dit bidden heeft bijgewoond, zal erkennen dat die afschaffing eene belangrijke verbetering was."

De toenmalige conrector heette Arnold Jacob Ross, den 28 Oct. 1761 te Waalre, in de nabijheid van 's Hertogenbosch, waar zijn vader Jacob Hendrik Ross het leeraarambt bij de protestantsche gemeente bekleedde, geboren. Zijne moeder, Anna Maria Sterk, was van een deftig dortsch geslacht. Na aan de Bossche school door rector de Booy in de oude talen te zijn onderwezen, vervolgde hij aan de Leydsche Hoogeschool, onder Valckenaer en Ruhnkenius, zijne studien, werd vervolgens praeceptor te Leyden, prorector te Gorcum en te Haarlem, van waar hem curatoren onzer school den 23 Nov. 1799, in plaats van Verbeek, die tot rector was bevorderd, beriepen. Den 30 Julij 1800 hield hij zijne „Oratio inauguralis de artium et disciplinarum utilitate in rempublicam redundante." Ross was een opregt, eenvoudig, gezellig man, die in weerwil zijner eigendommelijkheden en zonderlingheden — meer aan oude vrijers eigen — te Dordrécht zeer geacht en door zijne leerlingen bemind werd. Een geleerde was hij niet, doch hij had eene algemeene kennis, die hij door lectuur en jaarlijksche togtjes door Duitschland, Frankrijk en de Nederlanden uitbreidde. Hij had de oude classici gelezen en kende de Tristia en Metamorphosen van Ovidius schier van buiten; ook was hij een bekwaam grammaticus uit de school van Vossius, wiens Grammatica hij op zijn school gebruikte, en die hem zoo eigen was geworden, dat hij haar grootendeels, zonder een woord te missen, uit het hoofd kon opzeggen. Zijn geliefde prozaschrijver was Dionysius Halicarnassensis. Van het Grieksch wist hij weinig

schoon hij de elementen er van grondig kende en onderwees. Aardrijkskunde en wiskunde waren zijn meest geliefde vakken. Zijne liefde voor de laatste was zóó groot, dat hij zich niet vergenoegde haar in de school te onderwijzen, maar dat onderwijs vaak op zijne wandelingen met dezen of genen leerling voortzette. Ontmoette hij er een op straat, dan hield hij hem staande, vroeg hem of hij de propositie, die hij 's morgens gedemonstreerd had, wel begreep, en op het ontkennend antwoord, demonstreerde hij haar op nieuw met zijn wandelstok in het slijk. Hij stierf den 8 Mei 1832 aan een langzaam verval van krachten. Zijn ambtgenoot Fenema hield eene lijkrede op hem, die onder den titel van „Memoria Rossii" het licht ziet. Ross is de hulde, die aan zijne verdiensten er in wordt toegebragt, waardig en zal ook door zijne leerlingen niet vergeten worden. Zijn opvolger was Jan Willem Grimm, te Dordrecht geboren, door Verbeek onderwezen en een kweekeling der Leydsche Hoogeschool, die hij, na het verdedigen van uitgewerkte theses, verliet, om zich in zijne geboortestad, werwaarts de faam zijner buitengewone bekwaamheden hem was vooruitgegaan, als Med. dr. neder te zetten. Een zijner eerste patienten was een geliefde broeder, dien hij, in weerwil van den rijkdom zijner wetenschap, zag bezwijken. Van dien stond af kreeg hij een weerzin in de praktijk, legde haar neder en wijdde zich geheel aan de Oude Letteren. Zonder andere hulp dan die zijner boeken, maakte hij in korten tijd zoo groote vorderingen, als geen ander autodidakt, Wyttenbach welligt uitgezonderd, heeft gemaakt, en verdedigde in 1837 eene „Dissertatio liter. exhibens Lucani Samosatensis Charontem adnotatione instructum," die hem niet slechts de doctorale waardigheid maar ook eene eereplaats onder de vaderlandsche philologen verschafte.

Reeds in 1827 hadden Curatoren den geleerden man als praeceptor aan hunne school verbonden, en hij dien post den 13 Dec. v. d. j. met eene „Oratio de Civitate Reipublicae

literarum" aanvaard. Den 12 Dec. 1832 wijdde hij zich tot de betrekking van conrector in met eene „Oratio de praeclara Publii Syrii sententia: nimium altercando veritas amittitur," en nam, op verzoek van curatoren, het onderwijs der grieksche taal- en letterkunde op zich. Met weerzin weêrhoud ik mijne pen over een man te schrijven, die door zijne beminnelijke nederigheid, buitengewone geleerdheid, uitstekend onderwijs de achting der scholarchen, de liefde en dankbaarheid zijner leerlingen verwierf. Gewis zullen allen, die zijn onderwijs genooten en hem kennen, de getuigenis door Van Someren van zijnen uitnemenden leermeester Vossius gegeven, op hem toepassen: „Est enim ille vir sine ambitione eruditissimus, doctor summus, criticus sagacissimus, anima pia, cor aureum." Rudolph Charles Louis Kramer, Phil. Theor. Mag. Litt. hum. cand. aan de Leydsche Hoogeschool, volgde hem als praeceptor op, en aanvaardde den 13 Dec. 1833 deze bediening met eene „Oratio de Gabriële Faerno ejusque scriptis."

Den 9 Junij 1841 hield dr. Fenema, na vijf-en-twintig jaren de rectorale waardigheid te hebben bekleed, eene dankrede, naar aanleiding der uitspraak van Horatius Flaccus, Od. I. 9, vs. 14, 15.

„Quem fors dierum dabit lucro
Appone."

Nog vijf jaren nam hij sedert dien dag zijne bediening waar, en legde haar, na op zijn verzoek ontslagen te zijn, den 10 Junij 1846 met eene plegtige afscheidsrede neder, waarop hij zich naar zijne geboortestad begaf, om aldaar zijn dagen in eervolle rust te eindigen. Het had slechts van Grim afgehangen de plaats van Fenema intenemen en het was gewis eene smartelijke teleurstelling voor curatoren, toen zij zich genoodzaakt zagen, een' ander' dan hem tot rector te moeten benoemen. Hunne keus viel op J. D. Baron van

Hoëvell van Amersfoort, een kweekeling der Hoogeschool te Groningen, waaraan hij in 1840 tot Doctor in de letteren en regten was bevorderd, na het verdedigen zijner „Dissertationes de Xenophontis philosophia," en die toen aan het gymnasium dier stad als praeceptor werkzaam was. Den 9 Dec. 1846 aanvaardde hij, op gebruikelijke wijze, zijn post met eene „Oratio de antiquarum literarum studio nostræ etiam aetati perquam utili," en niet gering was de verwachting van een man, die zich door zijne academische en andere proefschriften als een uitstekend geleerde en opvoedkundige had bekend gemaakt. Die verwachting werd niet te leur gesteld, en het lag niet aan hem, noch aan zijne medearbeiders, maar aan de inrigting der school zelve, dat curatoren besloten haar in een Gymnasium te veranderen.

HOOFDSTUK XXX.

HET GYMNASIUM.

Bijna zeven eeuwen had de Latijnsche school te Dordrecht onder verschillende namen bestaan; vele beroemde scholarchen en geleerde onderwijzers aan haar hoofd gehad, en eene reeks van groote mannen gevormd. Geene school welligt, waaraan Nederland, vooral in de XVII eeuw, zoo dure verpligting had als aan haar! Zij was gesticht, toen de oude talen alleen door klerken werden beoefend; toegenomen, toen zij niet bij uitsluiting het eigendom der geleerden meer waren, maar hare kennis tot eene beschaafde opvoeding behoorde; had gebloeid, toen zij de eenigste wegen waren, die tot alle deelen der menschelijke wetenschap voerden — onmisbaar zoo wel voor den geschiedschrijver als den diplomaat, den wijsgeer als den letterkundige, den geneesheer als den regts- en godgeleerde —

en was vervallen, toen zij alleen noodig waren om een graad aan de Universiteiten en alzoo ambten en waardigheden in Kerk en Staat te verkrijgen. Thans scheen zij slechts eene schaduw meer van hetgeen zij vroeger geweest was; een bouwvallig overblijfsel van verloopene eeuwen, wel eerwaardig door ouderdom en herinneringen, doch niet meer voldoende aan de behoeften van den tijd, niet langer geschikt eene oefenplaats te zijn voor den zoogenoemden geleerden stand, die niet meer zoo scherp afgebakend bestaat, bij de uitbreiding welke vele vakken van middelbaar en hooger onderwijs hebben verkregen. Hoe hooge waarde toch aan de grondige kennis der oude talen moet worden gehecht, de studie der nieuwe is meer en meer onmisbaar geworden voor den geleerde; de vakken van onderwijs, die vroeger als bijvakken op den achtergrond stonden, zijn thans hoofdvakken geworden en kunnen door beschaafde jongelingen niet zonder onherstelbare schade voor het volgend leven veronachtzaamd worden. Er bestond dus dringende behoefte, met behoud en zelfs uitbreiding der philologische studien, aan belangrijke wijziging en vermeerdering van het onderwijs aan de latijnsche school. Aan deze zich luider en luider uitsprekende behoefte meenden Curatoren te moeten voldoen, en stelden, na rijp en ernstig overleg, den Raad der stad voor, op het voetspoor van andere steden in ons vaderland, de School in een Gymnasium te hervormen. De Raad gaf zijne toestemming. Nu werden conrector en praeceptor bedankt, de rector tot hoofd van het gansche gymnasium; dr. J. C. van Deventer tot conrector, dr. A. J. van Deinse, dr. W. Bisschop, H. C. Felzer, J. Lock, C. E. W. Fricke, op voldoende jaarwedden, tot leeraars in de wiskundige wetenschappen, nederduitsche taal- en letterkunde en vaderlandsche geschiedenis, fransche, engelsche en hoogduitsche talen aangesteld, en nieuwe schoollokalen gebouwd naar het plan en onder het toezigt van den Gemeente-architect G. N. Itz.

Den 8 Aug. 1853 werd het Gymnasium, in de Waalsche Kerk, in tegenwoordigheid der leeraars en discipelen en eener talrijke schare ingewijd. Mr. J. S. Lotsy, burgemeester en president curator, opende de plegtigheid met eene welsprekende en gepaste redevoering, waarin hij betoogde hoe Curatoren bij de stichting van de nieuwe school door den geest van behoud en vooruitgang bestuurd waren; behoud van de studie der oude talen, maar niet langer zóó uitsluitend als aan de opgehevene latijnsche school; vooruitgang door het opnemen der nederduitsche, fransche, engelsche en duitsche taal- en letterkunde, vaderlandsche geschiedenis, wiskunde en beginselen der staathuishoudkunde onder de hoofdvakken. Hij eindigde zijne rede met ernstige toespraken aan den Raad, de Curatoren, de Leeraren, den Rector, de Ouders en de Leerlingen.

„Jongelingen, (dus sprak hij tot de laatste) die de lessen aan het gymnasium zult bijwonen, waardeert het groote voorregt dat u wordt geschonken om grondige en veelzijdige kennis te verzamelen. Gelooft ouderen van jaren, als zij u verzekeren dat de rigting des tijds hoe langer hoe meer daarheen strekt dat aan braafheid en kunde de voorrang wordt toegekend. Gelooft het niet, het zijn uwe ware vrienden niet, die u in den zotten waan zouden brengen, dat geboorte, rijkdom of betrekkingen ook wel voldoende zijn om u eene eervolle plaats in de Maatschappij te verzekeren. Op u is onze hoop. Gij zijt geroepen om, wat vroeger of wat later, onze plaatsen in de maatschappij in te nemen. — Welaan dan, geliefde leerlingen! laat uw hart zich vermaken in de onbezorgde dagen uwer jeugd, maar houdt uw pad zuiver naar Gods woord. Vergeet nimmer dat de mannelijke leeftijd op de jongelingschap volgt en dat het, van het wel of kwalijk besteden van uwen tijd afhangt, of gij, elk in uwen kring, gelukkig en geëerd, als mannen in de Burgermaatschappij zult optreden en daar uwe standplaats waardig-

lijk handhaven. Wedijvert met elkander in naarstigheid en goed gedrag. Deugd en vorderingen zullen beloond; opzettelijk, herhaald pligtverzuim en slechte streken, zonder oogluiking, des noods met wegzending van de school gestraft worden. Wij vertrouwen, jongelingen, dat gij aan uwe Ouders en Leeraars en aan Curatoren ruime stoffe tot blijdschap zult schenken." Woorden, waardig met gulden letteren aan de wanden van het gymnasium te worden geschreven.

Na hem beklom de Rector het gestoelte en sprak over de gewigtige maar moeijelijke „kunst om te onderwijzen," waarna het letterfeest, gelijk het begonnen was, met een fraai en goed uitgevoerd harmonie-muzijk eindigde, en de Latijnsche School een nieuw tijdperk intrad, of liever, tot hare eerste bestemming wedergekeerd, de *Groote-school* is geworden, waarin alle jongelingen van den beschaafden stand voor hunne toekomende bestemming kunnen worden opgeleid.

Voor zeven eeuwen werden in die school de vakken onderwezen, wier kennis toen in het maatschappelijk leven geeischt werd, ook thans is er het onderwijs overeenkomstig de behoeften van den tijd. Voor zeven eeuwen was er het onderwijs naar de toenmalige, thans is het er naar de tegenwoordige hoogte der wetenschappen. Voor zeven eeuwen waren er onderwijs en opvoeding aan elkander verbonden, ook thans zijn zij er innig vereenigd. „Ontwikkeling van het verstand (sprak de president curator), onderwijs, veredeling van het hart moeten gelijken tred houden. Ongelukkig het volk, waar het laatste verwaarloosd wordt!" Voor zeven eeuwen werd de school aan de Moeder van Christus geheiligd; thans aan God. „Van u Almagtige! zij ons begin. Wij hebben geplant — uw onmisbare zegen, Algoede Vader in Christus, verblijde ons met voorspoedigen wasdom en met een rijken oogst." — „Aan u, hemelsche Vader, dragen wij deze inrigting, ter aankweeking van wijsheid en deugd, in uwe genadige bescherming op. Laat haar tot in lengte van jaren

een sieraad dier stad zijn; zegen de bemoeijingen van hen, die als Verzorgers voor hare belangen zullen waken; schenk den leerlingen den geest van gehoorzaamheid en vlijt, den leeraren dien van waarheid en wijsheid, en laat ons nimmer vergeten dat wij slechts planten en nat maken, maar Gij den wasdom geeft, en dat zonder Uwen zegen al onze moeite en arbeid vergeefsch is!" Zoo baden de beide redenaars. Met allen, die hen hoorden, zeggen wij er: „dit zij zoo, Amen" op.

AANTEEKENINGEN.

Onze hoofdbronnen bij het zamenstellen dezer geschiedenis waren: 1) Resolutie boeken der Curatoren loopende van 1591 tot nu toe, doch met vele en groote gapingen. Eerst in 1627 schijnt men geregeld aanteekeningen zijn beginnen te houden. Er zijn twee folianten met notulen en een album door Jensius aangelegd benevens een pakket met stukken de laatste tijden betreffende aanwezig. 2) Klepboeken. Zij zijn van 1579 tot nu toe aanwezig, alleen ontbreken die van 1592—1609. De vroegere zijn verloren, doch uittreksels er van, die mij ten dienste stonden, bewaard. 3) Actaboeken van den Oudraad. 4) Tresoriers rekeningen van 1408 af. 5) Kerkelijke Acta van 1572 af. 6) M. s. s. Beschrijvingen van Dordrecht, van Godewijck, Oem en van Braam. 7) Gedrukte Beschrijving van Dordrecht, door Beverwijck, Oudenhoven en Balen.

Bladz. 2. De beide Giftbrieven vindt men in de ijzeren kas, Lade D n°. 5 en Lade X n°. 6, en bij van de Wall Privil. van Dordr. d. I. bl. 81, en Bijlage A. — Te Leyden had de Graaf in 1324 nog de gift der school.

— 2. 3. Klepboeken 1383, 1403, 1406, 1422, 1439, 1450, Beverwijck, Beschrijv. v. Dordr. bl. 286. Balen, Beschrijv. v. Dordr. bl. 675. Dergelijke ordonnantien worden ook te Amsterdam, Alkmaar, Delft, Leyden en elders gegeven. In de m. s. Keuren van Leyden 1350 leest men: „wie sine kint set tot enige scole dan totte grot' scole buten verlof der scoelmeistren verbeure also dicke als hiit dede XII S."

chief 2e St. bl. 58. Luther schreef dat er in Duitschland scholen waren, waarin men twintig of dertig jaren uit den Alexander leerde en er toch geen nut van had. De boeken, die gebruikt mogten worden en verboden waren, vindt men o. a. in het Mandement betr. de scholen, boeken enz. 1546, in de Catalogen oft Inventarissen van den Boucken, Maart 1550. Die Catalogen oft Inventarissen van den quaden verboden boucken ende andere goeden, die men den iongen scholieren leeren moet, na advys van de Universiteyt te Loeven 1556, en andere die afzonderlijk gedrukt zijn of voorkomen bij Buddingh, Archief bl. 76. Bijdr. bl. 180. Men gebruikte ook den Mammotrectus, in 1470 door Schoeffer te Mentz gedrukt, door Erasmus in zijn Colloq. de Synodo Grammatic. aangehaald, waarschijnlijk door een Franciscaan of Capucijner geschreven: zie Saxe Onom. t. II. p. 464. Björnstahl Reize d. V. bl. 295 296. — Over Joh. Despauterii Comment. Grammatici 1512, Gramm. Institut. rudimenta 1514, de accent. et punctis et carm. generibus, zie Fabricius l.l. l. IV. p. 67, 68. Men gebruikte ook de Grammatica van Canyfius, rector te 's Bosch, volgens Delprat, geschikt om het Doctrinale van Alexander te vervangen. Despauterius gewaagt van haar in Praefat. Gramm. Institut. part. Ia datâ 16 Aug. 1512, als ook Petri Afferdiani Tyrocynium linguae latinae in usum studiosae juventutis, Colon. 1545; J. Custos, Gramm. Lit. Antv....; Christ. Massaei (Massieuw), Gramm. praecept. et Ars versific. Paris. Joh. Badius Ascensius, s. a. Antv. 1534, 1536; Corn. Valerii Grammat. Institut. lib. IV. Paris. 1510. Dilling. 1574. Antv. 1592. 8°; Thomae Linacri, de arte grammatica libellus, Lipsiae 1545 8°; Ludolphi Lithocomi Gramm. latin. L. B. 1584; Barent Winterinck, Progymnasmata in Latin. Grammat. Etymol. Daventr. per Rich. Pafradum; Joh. Murmellii Pappa puerorum s. Adagia ac sententiae Lat.-Germ. sub certis capitibus digest., Colon. 1548, 1560. Antv. 1571 „libellus plane aureus." — Men vertaalde, blijkens de keizerl. ordonnantien, de Quaestiones et Expositiones, Par. 1516, 1522, en de Quaestiones quotlibeticae XII, Lov. 1515, 8°. Par. 1516 fol. van Paus Adriaan; Adriani Barlandi Dialogi ad juventutem linguamque formandam, Epistola de ratione studii ad Guil. Zagarum, juventutis Ziriczaeanae moderatorem, Institutio artis oratoriae; Erasmi Epitome in Elegantias Laurentii

Vallae; de Civilitate morum puerilium; Apothegmatum libri VIII; de ratione conscribendi epistolas; Boethius de Consolatione philosophiae, recognitus a Joh. Cæsario c. Murmellii et Rod. Agricolae Comment., Colon. 1535. Men leerde van buiten C. Croci Colloquiorum puerilium formulae, Antv. 1536, 8°. Voor de studie der Rhetorica en Dialectica gebruikte men Franc. Titelmannus, de Consideratione Dialect. lib. VI; Joan Cæsarii Rhetorica, Paris. 1541; Dialectica, Col. 1532; Corn. Valerii Rhetorices et Dialectices Tabulae, Basil. 1545. Venet. 1564, 1565. Argent. 1567. Colon. 1582. Voor het Grieksch gebruikte men Clenardi Institutiones Linguae Graecae, Francof. 1562. Paris. 1564 4°; Joh. Varennii Syntaxis Ling. Græc. c. annot. Joan. Camerarii Paris. 1576. 8°.

Blz. 13. De leerlingen van de scholen moesten kerkdienst verrigten en leerden zingen. In Tres.-rek. vindt men herhaaldelijk posten dit zingen betreffende. Zulks geschiedde ook te Arnhem (v. Hasselt, Arnh. Oudheid bl. 182), te Montfoort (Nyhoff's Gedenkw. d. I. Inl. XXXVIII), te Delft (v. Bleiswijck, Beschrijv. v. Delft, bl. 205, 210), waar de scholieren metten zongen onder leiding der seven-getijden-meesters; Amersfoort (van Bemmel, Beschrijv. dier stad, bl. 424); zoo ook te Amsterdam, Alkmaar, Oudewater en elders. Ook in België (Buddingh, Geschied. van Opvoed. en onderwijs II. I. 134. Cramer, t. a. p. bl. 97.)

— 14. Over de Carmina scholastica en het Comediespel, zie Tilburgsche Avondst. bl. 217, en over het oirlof geven, de Klepboeken 1432, 1465, 1471. Het was toen het gebruik dat in de kinderscholen de meesters of meesteressen, wanneer zij oirlof of vrijhof gaven, de kinderen hoofd voor hoofd of met een stokje of met de bloote hand een klapje gaven. De Rooy leidt dit af van de romeinsche manumissio der slaven, die insgelijks hun eigen meesters wordende, een klap om de ooren kregen, en dus uit de hand d. i. uit de magt hunner Heeren werden ontslagen, gelijk men in de XVIIIe eeuw nog zeide: de kinderen uitslaan, voor vrijhof of speeldag geven. Tot de vroegere gebruiken behoorde ook het bij de ooren grijpen der jongens. Orlers schrijft hierover in zijne Beschrijv. van Leiden bl. 15 dus: „van gelycken hebbe ic oude luyden verscheydelick hooren vermanen, dat men van outs gheen Brieven van eigendomme van eenighe vercochte ofte vervreemde

gronden en plach te maecken, maer dat men de schoolkinderen van de plaetse op de ste (stede) plach te brenghen, ende voor deselve te verhalen, dat sodanigen stuck lants, huisinghe, grond ofte erve was vercocht aen sulcken een: en dat zy 't selve gedencken ende in haere oude daghen kennisse ende geheuchnisse daer van draghen souden. Ende omme het selfde te later te onthouden, was een ghewoonte de jonghens ten oirconde van dien bij de ooren te grijpen ende te reckooren."

Blz. 15 en volgg. verg. Kerk. Dordr. d. I. bl. 1 volgg.

— 17. Tres.-rek. 1572—1575, Kerk. Acta 1572—1575.

— 18. De besluiten der verschillende Synoden omtrent het schoolwezen vindt men bij Buddingh Geschied. van Opvoed. en onderwijs II. II. bl. I—7. Archief bl. 96. Verg. ook J. de Swaef: De geestelycke Queeckerye van de jonge planten des Heeren, opdat se mochten worden Boomen der Gerechtigheydt enz. passim.

— 19. Kerk. Acta 1578. Acta der Curat. o. d. j. Het klooster der Graauwe-Zusteren was in 1332 gesticht. Vóór dien tijd bestonden zij echter te Dordrecht en hadden haar verblijf in het klein-Lombarden-huis. Zie verder Balen bl. 146 volgg. In 1586—1587 werden er vele reparatien aan de school gedaan, er werd ten minste door den Tresorier een post van 509 £ voor in rekening gebragt.

— 21. Tres.-rek. 1579. Acta der Curatoren o. d. j

— 22. Acta der Curatoren en Kerk. Acta 1579, 1580.

— 22. Doctor Marcellus ontmoeten wij het eerst in Tres.-rek. 1577 als stadsdoctor op eene jaarwedde van 12 £. Te gelijk met hem waren Huybert de Bye en mr. Lambertus van Thuyl stadsgeneesheeren.

— 22. *Dammius.* Zie J. W. Regt, Geschied. en Aardrijksk. Beschrijv. van den Zwijndr. waard, bl. 79.

— 22. *Orydrius.* Over Orydrius zijn evenmin als over Noldenius en de overige rectoren, buiten hetgeen men in de Kerk. Acta nopens hem vindt aangeteekend, berigten tot ons gekomen. Men vindt iets over hem in de Aanteekeningen van J. Tideman op de Gedichten van S. van Beaumont bl. 252, 259 en in mijne Annotatio op de Epistolae ineditae etc. Th. Ryckii cet. (Hagae Comit. et Lipsiae, 1843, 4°.) p. 117, 118. Over Johannes Orydrius verg. men het Tijdschrift voor Geschied. Oudhed. en Statistiek van Utrecht

1843, bl. 241 volgg. en over Arnoldus Orydrius, Chalmot, Biogr. Woordenb. d. II. bl. 335, en v. d. Aa, Woordenb. o. h. w. Bergeyk.

Blz. 23. *beschreef* „De eerlicke incomste van onsen ghenadigen ende geduchten Heere Francoys van Franckryck in syne vermaerde Hoofdstad van Ghend, den 20 Augusti 1582." Zie Messager des Sciences Historiq. An. 1850, p. 4. Willems, Belg. Museum, d. I. bl. 425.

— 23. *philoloog.* Emtinck, Heer van Noordwijkerhout, had in zijne bibliotheek, in 1753 verkocht, o. a. Fragmenta Poëtarum veterum Latinorum — digesta — ab Henrico Stephano — et illustrata. Paris 1570, met vele m. s. s. aanteekk. van Rekenarius. Z. Bibl. Emtinckiana P. IV. p. 295, n°. 1346. Op de Leydsche Bibliotheek berust een Diogenes Laërtius, weleer in het bezit van dezen geleerde. Z. Catal. Bibl. Lugd. Bat. p. 335.

— 23. *dichter.* Volgens Lindanus bij Paquot. Mém. t. I. p. 594 (édit. in fol.) Men vindt gedichten van hem vóór P. Bertii Tabulae Geogr. contr. edit. 2a. Amst. 1602. form. obl.; vóór Fr. Nansii Curae secundae in Nonnum, ex offic. Plantin. 8°. in Revii Daventr. ill. p. 344; In Doctoratum M. Pylii, onder de Adoptiva achter het Carmen de Ambitione M. Pylii. Ook met dezen Pylius hield Rekenare briefwisseling tusschen 1591—1594, die achter het aangeh. gedicht de Ambitione is te vinden. Zie verder mijne uitgaaf der Epistolae ineditae p. 117, en Konst en Letterb. 1843, n°. 23. De Crane de Vossiorum Juniorumque famil. p. 11. In het Album J. Narsii komt bl. 20 eene inscriptie van hem, en bl. 103 van zijn zoon voor. Petrus Scriverius schreef een gedicht in zijn Album. Zie Opera anecd. philolog. et poët. P. S. p. 454.

— 23. Over Samuel Naeranus is door mij in Kerk. Dordr. d. I. bl. 187 geschreven. Leonard Casembroot was een der 9 kinderen van den Raadsheer in den Hove van Holland van dien naam en van Cornelia Poppe. Hij werd Raadsheer in den Hoogen Raad van Holland, Zeeland en Westvriesland, en overleed in 1637. Onder mij berust: M. Tullii Ciceronis de Lege Agraria Orationes tres. Parisiis 1561, met de handteek. en met aanteekk. van L. C. Dit boek is waarschijnlijk uit de familie Muys van Holy afkomstig, door huwelijk aan de Casembrooten verbonden. Zie Balen, bl. 1137, en over dit geslacht: Te Water, Verb. der Edelen,

d. I. bl. 319. Vrolykhert, Vlissings Kerkhemel, bl. 217. Martinus Pyll, den 10 Nov. 1570 geb., was de zoon van Johan Pyll, Schepen enz. te Zevenbergen en van Kristina van Bergen. Hij studeerde, na te Dort het onderwijs van Oridryus, Rekenarius en Nansius genoten te hebben, te Leyden onder Lipsius en Scaliger; hield verscheidene Disputationes onder den hoogl. Beyma, en werd in 1593 Jur. utr. Dr., na het verdedigen van Theses de Servitutibus urbanorum et rusticorum praediorum. Hij zette zich te 's Hage als advocaat neder, huwde Johanna Olivier Gerrits dochter en stierf den 27 Julij 1595. Reeds als student (1593) gaf hij uit een „Liber de ambitione" in lat. verzen, opgedragen aan Theod. Mevenburch en met lat. verzen van Bonaventura Vulcanius, J. Dousa, Guil. Hespelius, Petrus Molinaeus. Zijn kleinzoon Jacobus Pylius gaf dit boeksken in 1633 te Leyden op nieuw in het licht, onder den titel van „Martini Pilii Jc^{ti} Septimontii de Ambitione liber et alia ejus Poëmata. Lugd. Bat. ex offic. Wilhelmi Christiani, pp. 144, in 24°," opgedragen aan zijn neef Cornelis van Beveren (het aan dezen geschonken exemplaar ligt voor mij), met het leven van den dichter door M(arcus) Z(uërius) B(oxhorn), en gedichten van Joh. Polyander, Dan. Heinsius, C. Barlaeus, M. Z. Boxhorn, Mart. Hortensius, Vincentius Fabricius en Joannes Wourdanus. Mart. Pylius werd door Lipsius „Juvenis magni et acris ingenii" genoemd; hij was bevriend met de beroemdste-mannen van dien tijd, o. a. met Alb. Forestus, G. Hespelius, Jacobus Eyndius, Franc. van der Burch, Rudolph Snellius, D. Heussardus, J. Dousa, die hem een huwelijkszang wijdde (J. Dousae Poëm. p. 56), Damas van Blijenburgh en Franc. Nansius, voor wier Cento Ethicus, en Curae Secundae in Nonnum verzen van hem worden gevonden. Het oordeel van Peerlkamp (de Poët. lat. Neerl. p. 165, 166) over zijne gedichten is ongunstig: „Ego Petri Carmen de Ambitione mediocre esse judico, sed Lyrica ejusdem et Silvae nullius plane habeo pretii." Zie verder Hoeufft, Parn. Lat. Belg. p. 100. Balen bl. 1199. — G. J. Vossius schreef (Epist. n°. CCXLIX) „Una enim in patria urbe tum ab Oridryo et Rekenario liberalibus disciplinis in pueritia exculti sumus." — Johannes Narsius (van Naersen), die, als predikant te Bommel, wegens zijne Remonstrantsche gevoelens werd afgezet, zich te Caan in Frankrijk op de geneeskunde toelegde, lijfarts

en geschiedschrijver van den Koning van Zweden werd, en omtrent 1637 als buitengewoon Raad van Indië te Batavia is overleden. Hij was een nederduitsch, fransch en latijnsch dichter. Zijne latijnsche gedichten worden door Balen bl. 214 en Hoeufft p. 124 opgegeven. Zie verder over hem: Brandt, Geschied. d. Ref. d. IV, passim. Scheltema, Geschied. en Letterk. Mengelw. d. III. St. III. bl. 67, 68; Van Kampen, Gesch. der Ned. Lett. en Wet. d. III. bl. 95. Paquot, Mém. t. III. p. 172. Peerlkamp l. c. p. 287.

Blz. 23. *afbeelding*. J. Narssii Miscell. p. 124.

— 24. Tres. rek. 1587. „Andries de boeckbinder bet de coope van seuen boecken de kinderen die eere begaen hadden in 't maecken ende opsegghen van sekere Oratien in de latynsche scholen bij de schoolverzorgers en rectoer gehouden VII £ 6 S." — „Gehaelt in 't Collegie van de latijnsche school deur de burgem. laste acht cannen wijns, coemt met 3 S. aan coexkens 4 £ 19 S.

— 25. „Noch 95 £ 5 S. by twe gecommitteerde van de stadt van Amsterdam, die hyer gecomen waren om de conrectoir van deser stadt Lat. school, mr. Cornelis, tot haeren rector te verzoecken, den 17 tot den 20 Aug., die by myneheeren syn vergeselschapt ende gedefroyeert."

„Mr. Cornelis de Rekenaer, conrectoir, als 522 £ 7 S. als 32 £ 7 S. over zyne verschoten penningen van reparatie in de schole ende in de huysinge, daerinne hy woont, laeten doen. Noch 20 £ hem toegelegt voor de banquetten voor de schoolversorgers ende de meesters van schole gestelt, als telckens de examinatie van clercken syn gedaen geweest, ende de andere 200 £ hem by myneheeren toegelegt voor syn huyshalden, ten tyde dat die voorgaende rector Joachimus Orydrius gevallen, mitsgaders van alle andere pretensien, die hy op de stad tot deser dage heeft." Tres. Rek. 1595.

— 25. *Theocritus*. Dan. Heinsii Poëm. p. 243.

— 25. Tot de eerste „francoysche meesters" behoorden „mr. Pieter Rogiers van Mechelen, mr. Jacques de Bruyn van Antwerpen, mr. Jacques R. van Mechelen, mr. Joos Jansz. van Loo van Schagen; mr. Jacob en mr. Pieter Zegers van Gend, mr. Gerardt Ruts en Isabeau zijne vrouw van Antwerpen, mr. Bernardt Stockmans, mr. Jan Robyn, mr. Isaac Vollevens van Antwerpen." In 1603 kwamen

hier bij „mr. Lubrecht van Ranst, mr. Daniel Watenii van Sandwich, mr. David Jansz. van Woolwich in Engeland, mr. Jan de Graeff." Onder de duitsche meesters waren: „mr. Jan Back, mr. Joos Erasmus, die in 1592 reeds 37 jaar school had gehouden, mr. Gerrit Jansz. van Dordrecht, mr. Johannes Adriani Uytterhaegen van St. Adriaens ofte Geertsberge in Vlaenderen, schoolgehouden sedert de troublen, mr. Heyman van Arkel van Oosterhoudt." In 1591 waren er 7 duitsche schoolvrouwen, uit de Brabandsche en Vlaamsche steden, en drie Fransche schoolvrouwen, onder welke Elizabeth Schyns en Sara Pamphii van Antwerpen.

Blz. 25. *Stockmans Jansz.* Voor mij ligt eene uitgaaf in 12° „gedruckt tot Utrecht, by Esdras Willemsen Snellaert, boeckvercooper, Anno 1637." De eerste editie schijnt van 1589 te zijn, toen ten minste is zijn Opdragt aan de Regering van Dort geteekend. Het geslacht Stockman of Stockmans is in Belgie en Dort niet onbekend. Zie Compte-rendu des sciences hist. t. IX. p. I. II. Balen bl. 1066.

— 26. Resol. boek der Curat.

— 27. M. G. Tengnagel's klucht van Frik in 't Veurhuys. Leyden 1668. Het eerste bedrijf stelt een Amsterdamsch matressen-schooltje voor uit de XVIIe eeuw.

— 30. Volgens de Instructie van 1592, was de schooltijd van 8—11, 's middags van 1—4 ure. Overigens zij hier gemeld dat bij dit hoofdstuk voornamelijk de School-Instructien, Tres. rekeningen, oude Exempelboeken, Valcoogh, Tengnagel, Bredero en eenige andere dichters, die van dien tijd gewagen, gebruikt zijn.

— 31. Die boeken vind ik o. a. bij Valcoogh en Bredero en in het Archief en de Bijdrage van Buddingh vermeld. De volksuitgaven der oude Ridderromans waren op sommige scholen in ons vaderland nog lang in gebruik, langer nog in Belgie. Zie Mone, Übersicht d. niederl. Volkslit. S. 17. Van de „Ghemeene Sendbrieven, waar achter sommige Notable Spreucken; als ook contracten, obligatien, quitantien etc. Per H. Jacobi, ad honorem Dei" ligt voor mij eene uitgaaf te Amsterd. bij Michiel de Groot, 1663, in 4°. Van de „Notable Spreucken" deelen wij er eene tot proeve mede:

„Kleyn neeringe onder een eycken berderen dack,
Houde ic te wesen meerder en grooter gemack,

Dan onder vreemde Lieden Tafel syn voet te steken,
Ende kostelycker spys, en overvloediger eten,
Want versche visch ende quae Magen,
Die stincken al ten derden dagen."

Op Catal. Koning d. II. bl. 291, n°. 1199, komt eene vroegere uitgaaf (Amst. bij Ew. Cornz. Muller 1597) voor.

De titel van het werkje van Lowys Porquin is: „Den uitersten wille van L. P. Door hem by maniere van een lieflyck Testament gestelt, tot onderwys ende stichtinge van zyne kinderen — in dichte gestelt bij Anthonis Verensis. Amst. bij Herm. Jansz. Muller 1590." Ook bestaat er eene uitgaaf van 1582.

Blz. 32. Deze Spreuken vindt men in „A B C oft Exempelen om de kinderen bequamelick te leeren schryven, inhoudende veel schoone sentencien tot onderwysinghe der ionkheyt. T Antwerpen ghedruckt bij Christoffel Plantyn, 1568, langw. form. — Tot de cijferboeken behoorden „Cyfer-bouck .... ghemaect bij Adriaen van Gucht, Brugge 1569 met privilegie" en „Arithmetique seconde par M. Valentin, Mennher de Kempten. — Imprimé en Anuers par Jan Loë l'An de nostre Seigneur 1556 le 20 iour d'Auril." 12° met houtsn."

— 33. 1592. „Noch 6 £ 10 S. van gehaelde wijnen ten huyse van den pensionaris Menin den 27 Jan. 92 als de selue heere de Mrs. van de lat. schole deeser stede t' zynen huyse te banquet hadde met de schoolversorgers als nu Adrianus Marcellus den schoole voorgestelt was als rectoir." Tres. rek. 1592.

— 33. *Bastingius.* „D. Jeremias Bastingius, dienaer des godlycken woorts binnen dese stede, de somme van XII £ van XII gr. 't pondt, over zijn verschoten reysecosten als anders dat hy door last van myn heeren en van de schoolversorgers is gereyst tot Leyden omme aldaer te versoecken den Heere Franciscus Nansius alhier te willen komen, omme de superintendentie van de Latijnsche schoole deeser stede aen te nemen, volgende syne verklaringe." Tres. rek. 1592.

— 34. *Nansius.* Zie over hem: Koningius, Bibl. vet. et nov. p. 566, Foppens, Bibl. Belg. P. I. p. 302, 303, Meursius Ath. Bat. p. 271, Vossii Rhet. P. I. p. 88, Te Water, Geschied. der Herv. kerk te Gend, in het voorber., Vrolykhert, Vlissing. Kerk-

Verheiden, later in bezit van Professor Saxe. Zie Saxe Onom. t. III. p. 392. Anal. 692.

Bartholomaeus van Segwaert was de zoon van Meynert van Segwaert en van Antonia Wensen, veertig en schepen te Dordrecht, gecommit. raad ter Admiraliteit te Rotterdam, gehuwd met Adriana van Craijestein. Balen, bl. 1226. — Over Rochus van den Honaert, verg. Tilb. Avondstonden, bl. 160. — Adriaan Cool was de zoon van Jacob Cool, burgemeester van Dordrecht en van Petronella de Witt. Hij was advocaat en gecommitteerde raad van de Staten van Holland en West-Vriesland. Hij huwde 1605 Margaretha van Rosendaal, en stierf 30 Jan. 16 . . . Balen, bl. 1012, 1013.

Blz. 38. *Martinus Pylius*. Het gedicht vindt men ook onder de gedichten van Pilius, gelijk ook een brief van Nansius aan hem, geteekend Dordraci XXVI Aug. 1592. Joh. à Kerckhoven schreef aan Pilius, Dordraci 3 Febr. 1592. „De scholâ Dordracenâ quid scripserim, ex D. Balduino nostri quondam hospitis filio cognosces. Habemus jam in hac Civitate duo praecipua nostri Gymnasii lumina et columina, Franc. Nansium, Franconatus quondam consulem in urbe Brugensi, et Cornelium Rekenarium, civem quondam Gandavensem, cum quibus majorem familiaritatem contrahere desidero, tum quia uterque olim cum patritia familia Gandavensi dicta *van de Kerckhove*, ex qua ortus sum, officiosam civilemque benevolentiam colunt, tum quia utrumque variarum linguarum, eloquentiae artisque poeticae valde peritum esse animadverto."

— *Beverwijck*. Uitnemendh. des Vrouwel. geslachts, bl. 190.

— *Scaliger*. J. Scaligeri Epistol. p. 532, 533.

— 39. *Van den Corput*. Kerk. Dordr. d. I. bl. 157.

— *jaarwedde*. Tres. rek. 1591, waar men vindt:

„Dr. Franciscus Nansius professor van de Gr. tale 300 £.

Adr. Marcellus, Rector, 300 £.

Mr. Cornelis Reeckenare, Conrector, 200 £.

De derde latijnsche meester 153 £ 6 S. 8 den.

De eerste duytsche ——————————

Ende de mr. die de kinderen compt leeren schrijven 30 £. Noch den voors. schrijfm. ende dienaer van heeren schoolverzorgers 42 't sjaers, die hem tot supplement van zijn wedde is toegelegt."

Blz. 39. *Curatoren.* „Noch 28 £ 16 S. op ten 13 Martii 1591 verteert als den Rectoir en den Conrectoir met de Heeren Scholarchen waren genoot om deselve tot eendragt en vreede te vermanen." Tres. rek. 1592.

— 39. *Kerkeraad.* Kerk. Acta 1599.

— 40. M. s. s. aanteekk. Cats vervaardigde een gedicht op het huwelijk van Geeraert Marcellus en Catharina van der Burgh. Werken d. X. bl. 9 (uitg. van Feith).

— 40. *Polyander.* Zie Kerk. Dordr. d. I. bl. 213 en aangeh. schrijvers.

— 42. *Schriften.* Zij zijn door Paquot Mém. t. V. p. 331 suiv. Meursius, Ath. Bat. p. 243, 243 vermeld. Voeg er bij: „Tegen een Augustijner monnik." — Vereeninge van vele passagien der H. S. — Lijkrede op Hommius, 1642. — Orat. in Obitum Wallaei, 1639, 4°. — Oratio de Consolatione ethnica et christiana, L. B. 1620. — J. Polyander, A. Walaei, A. Thysii, F. Hommii et D. Sinapii Orationes inaugurales habitae cum Facultas Theolog. et Collegium Illustr. Ordin. a Curatoribus instaurarentur. L. B. 1610. 4°. Zijn Synopsis Purioris Theologiae is te Amst. 1658 voor de vijfde maal herdrukt.

— *Volgens Meursius* enz. Zie Meursius l. c. en J. W. te Water, Gesch. d. Herv. Kerk te Gend, bl. 164, volgg.

— *beroepen.* „4 £ 8 S. van vier stadts kannen wijns vereert de gecommitteerden van de Fransche Kerck van Amsterdam, die hier gecomen waren om Poliander daer te beroupen." Tres. rek. 1611.

„Curateurs van de Universiteyt van Leyden 195 £ vertiert bij D. Pyl." T. a. p.

— *vereerde hem.* „Aan Polyander 100 £ hem bij mijne Heeren op sijn afscheyt gegeven, gaende uyt den dienst van de fransche kerck tot de professie der Theologie in de Universiteyt te Leyden." T. a. p.

— *hair.* Zie mijne Bijdragen tot de Geschied. van het geestel. en wereldl. Costuum, d. I. bl. 39.

— 43. *geschiedschrijvers.* o. a. Siegenbeek, Gesch. d. Leydsche Hoogesch. d. I. bl. 157.

— *briefwisseling.* Zie Kerk. Dordr. d. I. bl. 213. Ook met Beza

(Groen van Prinsterer Archives t. II. p. 146), Calvinus, Beverwijck, Crucius, Huyghens, Fayus, Vossius (Epist. Select. p. 28, 253) andd.

Blz. 43. *Reigersbergh.* Blijkens hare onuitgegevene Brieven, die weldra in druk zullen verschijnen.

— *Naeranus.* Zie Kerkel. Dordr. t. a. p.

— *Zijn zoon.* Polyander huwde tweemaal. Eerst in Julij 1592 te Amsterd. met Judith Nuyts, weduwe van Hans Valckenborgh. Onder de gedichten van Petrus Scriverius vindt men er een (p. 163). „In Johannis P. à K. Theol. Dr. et Prof. et Catherinae Carolae secundas nuptias," ook Barlaeus (Poëm. t. II. p. 213) bezong dit huwelijk. Zijn zoon Johannes, Heer van Heenvliet en Sassenheim, Opperhoutvester van Holland en W. Vriesland, huwde Catherina Wotton, weduwe van Lord Stanhope (Barlaei Poëm. t. I. p. 523, Scriverii Opera anecd. p 153). Bij Scriverius l. c. p. 158 vindt men een „Somnium nuptiale, s. Thomae Howard et Walburgae à Kerckhoven ad Joh. à Kerckhoven sponsae patrem." Zijne dochter Christina, in 1593 geboren, huwde Johannes van der Poll, bij welke gelegenheid D. Heinsius (Poëm. p. 238) en G. J. Vossius (Epist. Select. p. 253) gedichten vervaardigden.

Waarschijnlijk was Anna van Kerckhoven, gehuwd met Wybold Douza (Scriverii l. c. p. 161) ook een dochter.

— *Heinsius.* Poëm. p. 160. — Scriverius l. c. p. 115. „In funus Dr. J. à K. praesentiâ celsiss. Guil. Aur. à Nassau cohonestatum. Die 17 Febr. 1646." — „In obitum J. P. parentante Fr. Spanhemio" l. c. p. 288. — Sanderus in Clio's Kraam, d. II. bl. 23.

Blz. 44. *onder leiding.* Epist. Select. 322.

— *voorlezingen.* Siegenbeek, t. a. p. d. II. bl. 265.

— *Schoolgeld.* Tres. rek. 1598.

— 45. J. de Witt, zie Balen, bl. 226. Scheltema, Staatk. Nederl. d. II. bl. 497. Aan hem droeg Isaac Vossius het Etymol. Linguae Latin. van zijn vader op (1662). — C. van der Myle, zie Scheltema, d. II. bl. 140. — W. Rutgers, broeder van Janus, wiens Institutiones Metaphys. te Oppenheym bij Livin. Hulsius 1610, 12° het licht zagen, Barlaei Poëm. t. I. p. 474. — C. van Beveren, zie mijne Geschied. Letter- en Oudheidk. Uitspann. — Johan l. Matthijs Berck, zoon van Johan en van Eikenraad van

Berkenroede. Hij bekleedde vele stedelijke waardigheden, o. a. die van Raadpensionaris (1634), en huwde Alid dochter van Pomp. de Roovere, Schout en Bailliu van Z. H. Vossius droeg (1623) zijne Ars historica aan zijn vader op. — A. v. Blijenburg, zie mijne Commemor. merit. gentis Blijenb. p. 72. — Johan l. Jacobus Pyll, zoon van Johan en Elizabeth Hallincg, Schepen te Dort, Commies-Stapelier van de Generaliteits-Magazijnen, Rentmeester van het H. Geest- en Pesthuis ter Grooter-kerk, President ter Weeskamer, gehuwd met Susanna van der Does. Reeds als jongeling verwierf hij zich de achting van J. Polyander, D. Heinsius, C. Barlaeus, M. Z. Boxhorn, H. Delmanhorst, M. Hortensius, Vincent Fabricius, (wier gedichten ter zijner eere vóór die van zijn oom Martinus gedrukt zijn), P. Scriverius (l. c. p. 231, 232), C. Kinschot (Poëm. p. 175) andd. Hortensius noemde hem „eruditus juvenis," D. Heinsius „juvenis elegantissimus." Joh. Michaëlius droeg hem zijne Poëmata op. — D. B. v. Wesel, zie Balen, bl. 1273. — Beverwijck, zie Balen, bl. 216. Scheltema, Mengelw. d. III. st. III. bl. 181 volgg. Kok, Nieuwenhuis, van der Aa, Saxe, Paquot, Foppens, andd. — W. v. d. Merwede van Muylwijck, zoon van Baudewijn en Adriana van Santen, zie Balen, bl. 1719. — J. Rutgers, zie Balen, bl. 212, 213. Scheltema, t. a. p. bl. 80 volgg. Foppens, Paquot, Saxe en zijne biografie voor de uitgaaf zijner gedichten door N. Heinsius, Amst. 1666, 12°. — C. v. Someren, zie Balen, bl. 210. J. Crucii Mercurius (Amst. 1651) p. 520. — Akerlaeken, zie mijn stukje over hem en zijne dochter in Konst- en Letterb. 1843, n°. 19, en v. d. Aa. — Slingelant, van wien o. a. een gedicht, in „Epistolae de Vitae Termino ad clar. vir. J. Beverov." Gabriel Naudaeus noemde hem in een Brief aan Beverw. „Slingelandus totus ad humanitatis rationem compositus, planeque τετραγωνος et mirificus studiosorum hominum inter se conciliator." — A. v. d. Corput, zie Balen, bl. 224, 1025, 1333. — Over Joncktys bestaat eene Verhand. van Scheltema, t. a. p. d. III. st. I. — R. v. d. Honert, zie mijne Tilb. Avondst. bl. 295. Over de genoemde predikanten verg. mijn Kerk. Dordr. d. I.

Blz. 46. *de arte grammatica.* Zie Chaufepié, Dict. Hist. et crit. t. IV. p. 608. Salmasii Epist. 74. — Crellius l. Crocius, zie Vossii Epist. Select. 349. De Crane de Vossior. Juniorumque merit. p. 68.

Blz. 46. *Baudius.* Cent. II. Epist. 26. Zie verder getuigenissen bij Chaufepié l. c. en bij Pope Blount, Censura celebr. auth. p. 969. seqq.

— *Rutgersius.* Var. Lect. p. 25, 208, 217, 451, 589. Poëm. p. 629. Eryc. Puteani Epist. App. Cent. III. Ep. LXXIV. Cent. IV. Ep. XCII. Bochart. Geogr. sac. p. 485.

Blz. 47. *Curatoren.* Z. Tres. rek. 1600—1615, passim. Baudius, Poëm. p. 531. „G. Vossio Dordr. Scholae moderatori cum Rhetor. libros ederet."

— 48. Barlaei Poëm. t. I. p. 412. Grotii Poëm. p. 372. Baudii Epist. p. 180. Heins. Poëm. p. 75. B. Banningh, Poëm. p. 254, 357. Heiblocq Farrago, p. 531. Ned. Keurd. d. III. bl. 337. Clio's Kraam, d. II. bl. 44, 133. d. I. 243, 244. Nederd. Gedicht. bl. 65.

— 49. C. Tollii Orat. in obit. incomp. et illustr. viri G. J. Vossii habita in Acad. Duc. Gelr. et Comit. Zutph. 12 April 1649. Amst. 1649. Hij en zijn broeder Alexander waren huisgenooten van Vos. Zie Bouman, Gesch. d. Geld. Hooges. d. I. bl. 175. Herm. Tollius, de Vossio, perf. Gram. Amst. 1778. 4°. De Crane, l. c. J. de Bosch, Lofred. op G. J. Vos., in Magaz. v. Wetens., kunst en smaak.

— 50. J. P. D'Orville Orat. in centes. Ath. natal. D. J. van Lennep in altera Athen. Saecc. Acced. A. Lennepii in utramq. Or. annott. Amst. 1832, 4°.

— Over Aemilius vergel. men, behalve de Acta d. Curat. en Tres. rek., Paquot, Mém. t. VI. p. 165—169 (ed. in 8°), C. Burman, Traj. erud. p. 3—6. Drakenborch, Series Profess. Ultraj. n°. 2. Balen, bl. 674. Bayle, Dict. t. II. p. 358. Th. ab Almeloveen, Bibl. prom. et lat. Gandae 1692, p. 1. J. Crucii Merc. p. 457. Witte Mem. Vol. II. Decad. VIII. p. 408, seqq. Vrolykhert, Vliss. Kerkh. bl. 363. Van den Bos, Dordr. Arcad. bl. 623, 624. Saxe Onom. t. IV. p. 405. Levensb. van ber. en gel. Man. d. IV. bl. 360, 364. Burmanni Syll. t. III. p. 266. Reitzii Orat. de Orig. Gymn. Hieron. p. 23 seqq. Utrechtsche Volksalmanak 1845, bl. 97 volgg.

— *Utrecht.* Z. Burman, Traj. erud. l. c. Voet en Le Long, Naaml. van alle Proff. bl. 75.

— *Poëmation.* Orat. p. 270, seqq. Later hield hij briefwisseling met hem, zie G. J. Vossii Epp. Select. p. 57, 206.

— *Gothofredus.* Zie Siegenbeek, t. a. p. d. I. bl. 150. De Dissert.

verscheen afzonderlijk en is de 7e der Oratt. Aemilii. Zij werd gehouden VI Eid. Octob. CIↃ.IↃ.C.XLIII. — „Simonem Goulartium saepenumero me juvenem prae ceteris comiter esse complexum et clarissimum virum Joannem Diodati, utrâque linguâ, Italicâ et Gallicâ, quasi alterum Periclem fulgurantem et tonantem audivisse."

Blz. 50. *Emmius.* Zie Outhoff, Verhaal d. Watervloed, bl. 575.

— *Tac. en Non.* Ofschoon hij geen nieuwe uitgaaf van Tacitus bezorgde, maakte hij veel werk van dien schrijver. Zie o. a. L. Nyendalii Poëm. p. 110. (Ultraj. 1645). Op de Leydsche Bibliotheek is een exemplaar van den Nonnus met m. s. s. aanteekk. van Aem. Zie Cat. Bibl. publ. Acad. L. B. p. 60. — Men vindt een Gr. en Lat. gedicht op zijn leerling v. d. Hoolck in zijne Oratt. et Poëm. p. 396. — B. Pandelaert was geneesheer en dichter. Aem. vergelijkt hem bij Julius Caes. Scaliger, l. c. p. 404, 405. Ook vindt men van hem een gedicht „Ad B. P. medic. et poëtic. artis juxta gnarum, cum med. dr. crearetur." Pandelaert schreef lat. en nederd. gedichten voor de werken zijner vrienden en tijdgenooten, b. v. voor van Nispen's Rampz. Neander, Dordr. 1650, 24°. Afzonderlijk gaf hij in het licht: „Hymni of lofzangen op de Christelijke Feestdagen." Utr. 1640, 4°. — Crucius, zie Kerk. Dordr. d. I. bl. 367. — Hoogendijk en van Wijck waren beide geneesheeren en vervaardigden grieksche en lat. gedichten. Zie Balen, bl. 218 volgg. — Beverwijck maakt melding van een leerling van Aem. in een Brief aan Vos. Zie Vossii Epist. Select. p. 57.

Blz. 52. *Delft.* Volgens Heringa (Kist en Rooyaards, Archief, d. V. bl. 124) naar Vollenhoven.

— 53. *inwijdde.* Aem. Orat. habita in Ill. Gymn. Ultraj. inaugur. de novo hoc et laudabili Senat. instituto, nec non de usu lect. hist. XV. Kal. Quinct. 1634. — Orat. habita in novae Ultraj. Acad. inaugurat. in templo maximo postrid. Eid. Mart. 1636.

— D. Perkz. Parentatio sup. A. Aem. obitu. Ultraj. ap. Joh. à Sambix, en bij Witten l. c. R. Keuchenii Musæ Juven. (Traj. ad Rhen. 1662, 12°) l. II. p. 171.

— 54. *Vereenigd.* Traj. ad. Rhen. 1651, 24°.

— Baillet, Vie de M. Descartes p. 137. A. Aem. Orat. funeb. in R. Cart. honor. niet onder de Oratt. Aem. te vinden.

— 55. Jan. Erasmus werd te Utrecht geb., studeerde aldaar onder

Aemilius, werd rector te Tiel, later rector en professor in de logica en grieksche taal aan de Nassauwsche school te Harderwijk, eindelijk prorector te Alkmaar, waar hij Regn. Neuhusius tot ambtgenoot had. Hij stierf, blijkens een gedicht van dezen, in 1658. Onder zijne Opera posthuma erud. ac. juc. argum. in usum Ill. scholar., waarvan het 1ste deel in 1663 en 1671 (edit. sec. priori emendatior) en het 2e in 1655 het licht zag, komen drie Oratiën en een Fasciculus Poëmatum voor. De gedichten zijn even als die van zijn vriend Neuhusius zeer middelmatig.

Blz. 55. Balen noemt hem „den schanderen Borraeus." Hij was niet, gelijk Scheltema giste, de zoon, maar de neef van den bekenden historieschrijver, voor het 2e d. van wiens bekend werk hij een lat. gedicht plaatste.

— Over het Statencollegie zie behalve Siegenbeek, t. a. p. d. I. bl. 59 volgg. Kist, Bijdr. tot de vroegste geschied. enz. der Hooges. te Leiden, bl. 44. Over de Alumni zie de Resol. v. d. Oudr. en de Tres. rek. en over de Bibliotheek, de Kerk. Acta en Tres. rek. passim.

— 57. *Ruysch.* Deze was later schepen (1624, 1631) en burgem. (1652, 53, 54) zie Balen, bl. 334, 335. J. van Someren, Uitsp. d. Vern. bl. 210, 215. Ook zijn zoon mr. Nic. Ruysch, die den 1 Mei 1640 mr. Hubert van Beaumont als pensionaris v. Dort opvolgde en den 3 Nov. (volgens Holl. Merc. 1670, bl 138 den 2 Nov.) overleed, was een leerling der Dortsche school. Zijn huwelijk met Maria Paats is door v. Someren bezongen (t. a. p. bl. 394). Zie over hem Balen, bl. 356. Scheltema, Staatk. Ned. d. II. bl. 1270. Wagenaar, Vad. Hist. d. XII. bl. 130 en Bijvoeg. op Wagen. d. XI. bl. 105. XII. bl. 26, 31.

— 61. Tres. rek. 1623. Twee en tachtj. leven, bl. 194 (uitg. v. Feith). Hij was ook ouderling bij de Herv. Gem.

— 62. Huishoud. op Sorgvliet, bl. 77. Mengeld. d. II. bl. 249.

— 63. Balen, bl. 190, 390. Resol. v. d. Oudr. 1658.

— 64. De bronnen voor dit Hoofdstuk zijn de Acta van den Kerkenr., d. Curat. en Tres. rek.

— 66. Over de Allendorpen, zie Kerk. Dordr. d. I. bl. 176; over Naeranus, ald. bl. 185; over Demetrius, ald. bl. 287.

— 67. Joh. Vincentius was waarschijnlijk de toenm. pred. bij

de Engelsche Gemeente: zie Steven, History of the Scottish Church, p. 300.

In het Klepboek van 1610 leest men op den 19 Julij: „Philips Jansz. van Ransberge, gewesene schoolmeester in de lat. school, absenteert zich zonder zijne debiteurs voldaan te hebben; wordt met openbaren klokslag geciteert en geïnsinueert om binnen den tijd van 14 dagen voor de Camere Judiciale te verschijnen."

Blz. 67. Over deze en andere schoolboeken leze men de belangrijke Geschiedenis der Illustre en Latijnsche Scholen te 's Hertogenbosch van Dr. C. R. Hermans, en een brief van Jo. Is. Pontanus „de certis introducendis in scholas Belgii foederati Grammatices rudimentis" aan A. Thysius, in de Syll. Epist. door A. Matthaeus uitgegeven, achter A. Alciati Tract. contra vitam monast. Hagae Comit. 1740, 4°. In de Acta van Cur. leest men: „1660 Conr. Sylvius neemt het school van Syrtenius waar, ende is op het aangeven v. d. rector verstaen, dat de Conr. in secunda classe alleen Xenophontem leeren sal ende dat de majores en minores, soo lange sy onder hem syn, haer in grammatica graeca ter repetitiones oefenen sullen om bequamer in „graecis ad primam classem te gaan." Men vindt dezen Index lectionum achter de Leges Schol. Dordr. die 15 April 1658 geapprobeerd en in druk verschenen „den 13 Mei in het groot auditorio rectoris, ter presentie van de Heeren Curateuren, absent synde alleen de Ruwaert de Wit, una cum indice librorum ingevoerd, van de rector afgelesen ende gesolemniseerd syn voor alle de praeceptoren ende de discipulen in alle classen."

— 70. Over het Comedie spelen verg. men mijne Verhandel. over het Schooldrama in Tilb. Avondst.

— 71. De bronnen voor dit Hoofdstuk zijn: Tres. rek. Resol. v. d. Oudraad, Balen, bl. 674, 676. Vrolykhert, Vliss. Kerkhemel, bl. 338. De la Rue, Gelett. Zeel. bl. 8 volgg. Collot d'Escury, Holl. Roem. d. VI. st. I. bl. 200, 201. Paquot, t. XVII. p. 401. Baillet, Vie de Descartes, p. 17, 36, 37, 38, 136. Domela Niewenhuis, Comment. de R. Cartesii commercio cum Phil. Belg. p. 12—14.

— 72. Baillet en Paquot stellen dit voorval in 1618, doch toen was Beeckman nog geen „principal du Collège de Dort." Volgens

Resol. v. d. Oudr. 1627, p. 86 vs. was mr. J. Beeckman, voor hij te Dort werd beroepen, conrector te Rotterdam en werd hij beroepen „met dien verstaende dat gemelten Dr. B. niet van hier delogeren sal om gelijcke qualiteyt."

Blz. 73. *Beverwijck.* G. J. Vossii Epist. Select. p. 57.

— De genoemde van Somerens waren zonen van Cornelis van Someren en van Anna Blocke. Johan was de dichter van de Uytspanningh der Vernuften en de schrijver der Herstelde Oudheyd ofte Beschrijving van Batavia. Adriaan dichtte b. v. op de Constantin. reys van Georgius Dousa, vertolckt door Adr. v. Nispen (1652) en op 't huwelijk van zijn broeder Jan met Elizab. Vervooren (Uytsp. d. Vern. bl. 457, 459). Ook hun jongere broeder Jacob was dichter, b. v. voor S. v. Hoogstraten's Inleyding tot de Hoogea. d. Schilderk. (Rott. 1675). Cornelis van S. Johansz. dichtte ook en gaf eene Beschrijving van Gorcum. — S. Franco was lat. en nederd. dichter, bevriend met Barlaeus, zie Barlaei Epist. p. 653. — Michael of Michiel. — Pompe v. Meerdervoort, door Karel I Koning van Engeland, tot schildknaap verheven, was schepen, gecommit. ter admiraliteyt v. Zeel. enz. Balen, bl. 1185. Over de Hallincgs, zie Balen, bl. 1082, 1083, en over Johan ook Scheltema, Staatk. Nederl. d. I. bl. 421, 422.

— 74. Uit Tres. rek. en de geschriften dezer geleerden blijkt dat zij Holland en Dort bezocht hebben. Over Mersenne, zie Baillet, passim, en Nieuwenhuis, passim.

— 75. Over J. de Witt, zie Balen, bl. 226. O. Curtius komt meermalen in Resol. v. d. Oudr. en Tres. rek. als een uitmuntend methematicus voor. Van Duyck bestaat een m. s. over de Geometrie. — Willem Langly of Langley was med. dr. en prof. in de anatomie te Dort.

— 77. *Colvius.* Bij Balen bl. 225 komt een brief van Descartes aan Colvius voor en op de Leydsche Bibliotheek vindt men brieven tusschen hem, Descartes, G. Doublet, Christ. Huygens, de princes Elizabeth van Bohemen, G. J. Vossius en Alex. de Bie gewisseld.

— Abr. Beeckman werd, volgens Resol. v. d. Oudr. v. 1 Dec. 1629, in de lat. school tot derde meester benoemd, den 11 Jan. 1633 hem de survivance van het rectoraat gegeven, en den 18 Jan. 1634 zijn tractement met *f* 150 geaugmenteert. Hij vertrok

1635 naar Gorcum, na zijn ontslag verkregen te hebben „mits hij geen commensalen derwaarts mede nam.

Blz. 77. Over Wassenburgh en zijn boeksken, zie Kerk. Dord. d. I. bl. 380 volgg.

— 78. Over dit Hoofdstnk raadplege men de Acta van Curat. Tres. rek. en Resol. v. d. Oudr. — Over de pest: G. van Spaen, Gedenkw. Historien van het begin der wereld enz. bl. 220 volgg.

— 79 *Zij liepen* enz. Zie v. d. Bos, Dordr. Arcadia, bl. 575.

— De eerste lessen werden gegeven „op het Binnenhof, waar de classis ordinair gehouden werd.”

— 80. Beverw. Bericht van de Pest, Dordr. 1636, 4°. Medicamenten voor de Pest ald. Kort bericht van de Pest voor te komen, ten dienste der Gemeente der stadt Dordr. P. v. God. Remedie voor de pest in rijm gesteld.

— Beeckman stierf 20 Mei 1637. Tot de candidaten naar het rectorambt behoorden ook L. Crollius rect. te Bommel, Ds. Hovius, Ds. Schuylius, Ds. A. Scheer conrect. te Rotterdam, Leyden en Zierikzee.

— Over Parduyn: Paquot, t. VI. p. 170. De la Rue, bl. 132—134. Zeeuwsche Volksalm. 1856, bl. 215 volgg. Vrolykhert, bl. 355, 365, 396. De gedichten van Pard. vindt men vóór de werken zijner tijdgenooten b. v. vóór Lydius Vrol. Uren des doods, Udemans, Geestel. Compas en roer enz.

— 81. Het gedicht van Godew. vindt men bij De la Rue. Het Epicedium in obit. Pardunii is afzonderlijk gedrukt en met nog een ander gedicht op Pard. onder zijne Poëmata.

— 82. Over Michaelius of Van Michiels: Hoeufft Parn. p. 174, van Someren, Uytsp. d. Vern. passim, mijne Bijdr. tot de Gesch. v. h. geest. en wereld. Cost. d. I. bl. 37.

— 84. Ook Nicolaas Savart of Scavart wordt meermalen als geneesheer door Beverwijck geprezen, b. v. Over 't Blauschuit, bl. 15. Schat der Onges. d. II. bl. 211. — Over F. Plante, zie Hoeufft, l. c. p. 183, die zijne „Regis Guil. III. expeditiones Brittannicae, Bredae 1689 fol.” niet vermeldt. Kleinere gedichten vindt men hier en daar verspreid. — Over Boey, zie mijn stukje in Zeeuwsche Volksalm. 1855. — Over Carpentier, Balen, bl. 224. Bilderdijk, Gesch. d. Vaderl. d. IX. bl. 307, X. 327, XI. 181.

Gesch. d. L. H. d. II. bl. 19. Levensb. van ber. mann. en vrouw. d. II. bl. 241—44, de Cat. Bibl. publ. Acad. L. B. 1716 is aan hem opgedragen. Over M. Balen, zie mijn stukje in Jaarboek. v. Dordr. 1839, over Bochoven: v. d. Aa, t. a. p. bl. 681. Ook Govert en Simon van Slingelandt (Scheltema, d. II. bl. 313 volgg.) studeerden te Dort. — Over Johannes, Petrus en Casper de Carpentier, die ook de school te D. bezochten, K. en Letterb. 1843, bl. 295—297. — Jan van der Linden Govertsz. bezocht eerst later de lat. school. Hij beantwoordde in 1774 een door het Bat. Genoots. van Proefonderv. Wijsbeg. uitgeschreven prijsvraag. Zie Nieuwe Nederl. Jaarb. Aug. 1774, bl. 386. — K. Udents was eerst secretaris, later predikant te Tiel. Zie Kort verhaal van het leven en sterven van J. Borstius vóór zijn predikatien 1696. — Johan de Jonge med. dr. lat. en ned. dichter. Zie Balen, Gedenkboek of Daglijste, N°. 13. B. v. D. bl. 70, 195. Belg. glorios. p. 5, 6. Verheerl. Nederl. bl. 40.

Blz. 98. Coch is niet in 1654 gestorven, maar nam toen zijne demissie om te Rotterdam als med. dr. te gaan practiseren.

— Over L. v. d. Bosch, zie: Schull en van der Hoop, Bijdr. tot Boek- en Menschenk. d. I. st. III. bl. 184 volgg. Arrenbergh, Naaml. v. Boeken, Mijne Gemeente, bl. 6. Zijn werken worden vermeld en beoordeeld in Rabus Boekzaal van Europa, de Historische Boekzaal en de Acta Lipsiensia.

— 105. Abraham Valentijn leefde nog in 1697. De Oudraad verzocht toen aan Curatoren „Valentijn te disponeren om in 't oudmannehuis te worden bezorgd." — In de Acta v. Curat. (1658) komen nog andere beschuldigingen tegen van Schieten voor.

— D. van Hoogstraten, Poëm. p. 136, 137. Volgens de Kerk. Acta der Waalsche Gemeente was Goris ouderl. bij dezelve. Ook komt in 1683, 89, 95, Dirk Goris als zoodanig voor. Surendonck was diaken bij die Gemeente. Tot opvolger van Goris kwamen o. a. Valentijn junior en Bijman, die, volgens den rector, van de vijf kandidaten, die hij had geëxamineerd, de knapste waren, in aanmerking.

— 106. Over Berkelius, zie Saxe, Onom. P. V. p. 448. F. G. Freytag, Appar. litter. t. III. n°. CXCV. p. 707, 710.

— 107. Over M. Huygens, zie Paquot, t. I. p. 344. Carel H. was zijn zoon.

Blz. 107. Hoofdstuk XVIII. De bronnen over dit H. zijn Acta der Curat. Resol. v. d. Oudr. en Tres. rek.

— 112. De oneenigheden tusschen de onderwijzers aan de lat. school namen zoo toe, dat de Oudraad op herhaalde klagten „de Curatoren gemagtigde om de meesters niet alleen van de respective classen te mogen suspenderen, maer ook nae gelegentheyt van saecken absolutelijck te casseren ende generalijck alles te statueren ende in treyn te brengen, 't geene tot observantie van goede ordre dienaengaende soude moge worden gerequireert."

— Over het comedie spelen, zie Tilb. Avondst.

— 115. De bronnen voor dit hoofdstuk zijn de Resol. v. d. Oudr. Acta d. Curat. en Tres. rek. Over de hier gemelde schoolboeken vindt men merkwaardige bijzonderheden in het Archief voor opvoeding en onderwijs en de Geschiedenis van opvoeding en onderwijs van Buddingh. Tot de meer zeldzame boeken die der schooljeugd toen werden in handen gegeven behoort: „Kort berecht vant Tucht-huys Tot onderwijs, vermaninghe ende waerschouwinghe van alle onbedachte Jonckheyt. — Noch een Esbatement-speelken, mede tot onderwijsinghe van de Joncheyt. Bij een ghevoeght tot onderwijsinghe van de Joncheyt. Bij een ghevoeght en op dicht gestelt deor Jan de Venne, schoolmeester int H. Geesthuys Ter Goude, Rott. 1611, 4°.

— 124. Ridderus. Hist. A. B. C. bl. 426.

— *Zong er een.* Valcoogh.

— 125. Tot de fransche schoolmeesters van dien tijd behooren: Beijer, schrijver van „Onderwijs der Nederl., Franse en Engelse talen, Dordr. 1661," „mr. Librecht van Ranst, mr. Daniel Waterii, David Jansz.; later: Adr. Allart, Jean de la Rue, Jean le Fort, Antoine Hulstman, Nic. de Fleron, Henry Fiquet, J. B. Guyon, C. L. la Rivière 1763 en Susanna Louise Henriette de Chalmot geb. Montijn.

— 128. De bronnen voor dit en het volgende Hoofdstuk zijn Resol. v. d. Oudraad. Acta v. Curat. Tres. rek.

— 135. Van Gool noemt Souburg (Levens der Schild. en Schilder. d. I. bl. 133) een voornaam operateur en steensnijder. Zijn dochter huwde met den vermaarden Arn. Houbraken. Hoogstraten vervaardigde een bijschrift onder zijn portret door Jan de Baan geschil-

derd. (Ged. bl. 182). Over Godefridus van der Keessel, zie Kerk. Dordr. d. II. bl. 594, over Muis ald. bl. 195. Abrah. de Back of de Bak of den Bak, geneesheer te Dort, begunstiger en vriend van Hendrik v. Bracht, Pieter Dogen, Hoogvliet (Mengeld. bl. 72, 197) en zelf dichter (Witsen Geysbeek, B A C Woordenb. d. I. bl. 183), gaf de Tuingedichten van Tielman van Bracht uit en schreef een „Brief wegens de waere geneeskunde, verheerlijkt door A. van Limburg, m. d. 1715." — Over van Steenbergen, zie Kerk. Dordr. d. II. bl. 192. De Leeuw studeerde te Groningen onder G. Forsten Verschuir, werd eerst geneesheer te Stevenswaard, later te Dort. Reeds als student behaalde hij een zilveren later een gouden medaille, bij het Genootschap Servandis Civibus (zie Werken van dit Genoots. d. X en d. XIII). Over van den Hespel, zoon van Hendrik van den Hespel, ook een leerling van de Dordsche school, en over van Esch en Crol, zie Kerk. Dordr. d. II. bl. 196. Over Droese leze men K. en Letterb. 1850, bl. 210, 27.

Blz. 136. Van Til, Kerk. Dordr. d. II. bl. 15.

— d'Outrein, ald. bl. 117.

— 137. Vechoven, ald. bl. 231.

— Verboom, ald. bl. 507.

— Brouwer, ald. bl. 481.

— 138. Over Jens: Kerk. Dordr. d. II. bl. 138.

— 139. Zie over J. en C. de Witt, kleinzonen van den raadpensionaris, mijn Wittiana; over C. Calkoen, Scheltema, d. I. bl. 212, en van der Aa, B. W. o. h. w. Janus van der Burch, Heer van Niemansverdriet, was de schoonbroeder van J. van den Broucke. Hij beoefende, gelijk deze, de lat. poëzij. J. de Haes was de bekende dichter van dien naam, wiens gedichten Amst. 1724 in 2 d. in 4° in het licht verschenen. Men vindt onder de Poëmata J. v. d. Broucke, p. 31 en 100, twee gedichten op hem. V. d. Broucke vervaardigde ook een gedicht op v. d. Putten, een Zeeuw, „Cum ex gymnasio Dordraceno publica oratione promoveretur" l. c. p. 101, en op Tileman Zeebergen, Jur. utriusq. studioso, p. 83. J. v. Hemert is waarschijnlijk de autheur van de Levensb. d. Holl. Graven, Utrecht 1749. Over de Hollebeeken en Dögen, zie Kerk. Dordr. d. II. bl. 187. Ook Samuel Hoeufft, de oom van den lat. dichter van dien naam, studeerde te Dort. Hij was

de zoon van mr. Jacob Hoeufft, burgemeester van Dort, en werd den 15 Mei 1703 ald. geboren. Na tot dr. in de godgel. te zijn bevorderd werd hij predikant te Hardinksveld (1730) en vervolgens (1732) te Breda, waar hij in 1789 overleed. Hij schreef het volgende werkje: De inenting der pokjes, gemeenlijk de kindersiekte genaamd, in hare onbetamelijkheid en schandelijkheid klaar en naakt bij het ligt der reden aangetoont, waarbij gevoegd is een besluit ofte aanhangsel behelsende verscheidene middelen om dese quaade practijk tegen te gaan, 's Hage 1770. Zie over het geslacht van Hoeufft, Ned. Jaarb. 1747, bl. 324. Over van Bracht en v. d. Broucke, zie v. d. Aa en Witsen Geysbeek o. h. w. De laatste vervaardigde t. a. p. p. 107, 110, gedichten op zijnen schoolmakker Duircant. Over Cau, zie v. d. Aa, o. h. w. Willem Kluit was de vader van den beroemden Adriaan. Hij was gehuwd met Corn. Louisa de la Coste, dochter van den Dordschen predikant van dien naam.

Blz. 141. *Nous verrons.* Zie Lettres de Bayle, p. 724, 731, 732.

— 143. Het gedicht van Francius vindt men in Delic. poët. p. 202, verg. Francii Posthuma, p. 118.

— 145. *Een zijner gedichten* te vinden onder de Lat. en Neder. Keurdicht. 4de vervolg, Utrecht 1729, bl. 96, volgg.

— 146. Hallincg was burgem. van Dordrecht Er bestaat een gedicht van J. v. Braam ter zijner eere, toen hij tot burg. werd gehuldigd. J. en H. de Witt waren zonen van Corn. de Witt Johansz. Zie mijne De Witsiana I. — Petrus Hoeufft was burgem. te Dordrecht. Zie Hoeufft, Peric. poët. p. 81. Over Verster en Bosveld, zie Kerk. Dordr. d. II. bl. 293, 553. — L. Kluit, een broeder van Adr. Kluit, geb. te Dordr. 8 Aug. 1723, werd predikant te Zuid-Beijerland en stierf den 14 Julij 1782, zie verder: Boekz. d. Gel. Wer. 1782, bl. 104 volgg. — Corn. Vrolykhert was Mansman te Dordrecht, later penningmeester der Beijerlanden. Hij was een vriend van van den Broucke (l. c. p. 45), en broeder van Gosuinus, schrijver van den „Vlissingschen Kerkhemel," die in April 1782, na het houden eener Dissertatie over de Egypt. pyramiden, de Dordsche school verliet, maar nog een half jaar het privaat collegie van conrector van Dam over de Geographie bezocht. Zie Vliss. Kerkh. bl. 274—275. Zie over de la Coste, Kerk. Dordr. d. II.

bl. 276—277. — Becol, 22 Nov. 1715 te Dort geb., studeerde te Leyden onder Wittichius, Burman, Schultens, Havercamp in de letteren, van den Honert, Fabricius en Wesseling in de godgel., werd (1739) pred. te Noordwijk aan Zee, vervolgens (1740) te Noordwijk binnen, (1744) te Brielle, en (1754) te Amsterdam, waar hij in 1790 stierf. Men heeft van hem eene Leerrede over Matth. XIX : 28, waarmede hij de Synode v. Noordh. in 1766 opende. Over P. van Steenbergen, zie Kerk. Dordr. d. II. bl. 188, en over F. v. Bochoven, bl. 193 en 783. Onder de gedichten van J. de Haes (d. I. bl. 386) vindt men er een getiteld: „Spore aan F. v. B. regtsgel. dat hij zijn aengevangen vertaling van Longyn voltrekke en het licht gunne." Zie ook bl. 416. Gedichten van F. v. B. vindt men d. II. bl. 985, 705. V. d. Broecke, Carm. p. 34. — J. de Mauregnault gaf „Juridique Observatien," 's Hage 1758, 4° in het licht. Behalve deze studeerden nog onder Bax aan de Ill. School: Jacob Pompe van Meerdervoort en Adr. Rutgerus Ruysch, van wie men lat. gedichten vindt, o. a. „In exequias nobil. et ampliss. Viri Jacob van der Dussen, O Barendrechti Toparchae V Eid. Nov. 1728;" J. Blankert, med. dr. schrijver eener Dissert. de Nephritide 1741; J. Beudt, die in hetzelfde jaar zijn „Specimen politico-jurid. quo disquiritur num civis innocens juste dedi potest hosti potentiori, ut acerbissimum alioqui totius civitatis vitetur excidium; Henricus Francken, schrijver eener Dissert. de Factionibus juris L. B. 1730; Abrah. Exters Hellenius, 28 Sept. 1713 te Dordr. geb., predik. te Norden (1737), Nijmegen (1751) en ald. hoogl. in de godgel. gest. 8 Aug. 1784; Joh. Hendr. Brans, schrijver van het Kerkelijk Register der predikanten; Aeg. Petraeus, pred. te Kapelle, onder de classis van Z. Beverland (1739), schrijver van eenige godsd. werken en nederd. dichter. (Boekzaal d. Gel. Wer., April 1778, bl. 407 volgg. Kerk. Dordr. d. II. bl. 187); Nicolaes Steph. Werdenier, die in 1742 eene Dissert. Theol. de accessu Hebraeor. ad montem Sinai. Hebr. XII : 12 verdedigde; Barthol. van den Sandheuvel, regent van het gasthuis, directeur van den levantschen handel te Amsterdam. Zijn oom was de raadpensionaris van den Sandheuvel, R. van Leuven droeg hem zijn Zededigten en Zinnebeelden op. Zie R. v. Leuven, Doorl. Voorbeeld. d. Ouden enz. Amst. 1725, 4°.

Blz. 147. Zie over P. van Braam de Lofrede van E. Kist op hem; over Snellen mijne Geschied-, Letter en Oudh. Uitsp., bl. 108, en over den Vliss. predik. en lat. dichter W. Kimijser, Kerk. Dordr. d. II. bl. 452. Onder de Carmina van P. v. Braam is er een (p. 1) „Juventuti studiosae in ludo literario felicitas; ad Did. Semeins Ictorum Ordini adscriptum. M. s. s. gedichten van Petr. Joh. van Steenbergen aan C. Vrolykhert, zijn in mijn bezit. Onder van Dam bezochten de lat. school te Dort nog Roeland Isack Faessen Nolthenius, schrijver eener „Dissert. de receptoribus eorumque poenâ 1759;" J. C. van Gelsdorp, die eene „Dissert. de statu hominis politico 1759," J. de Roo, die er eene „de jure victoris 1760" schreef. D. van Sorgen verdedigde 1 Sept. 1760 eene „Dissert. de jurisdictione mandati;" Barth. Heule eene „Dissert. med. de muco et morbis a muco oriundis," P. H. van de Wall, een Specimen exhibens observationes ad nonnullas ex jure civili leges 1758. Zie over dezen beroemden geschied- en oudheidkundige: Handel. der Maats. v. Nederl. Letterk. 1808. Saxe Onom. P. VII. p. 317. Ook bezocht toen Pompejus Hoeufft de Ill. school. P. van Braam vervaardigde een gedicht getiteld: Nobil. gravissimoq. viro P. H. Civitati Dordrac. abactis de senatu Romano disserenti Ictorum ordini adscribendo (Carm. p. 41).

— Over Hoogeveen: Saxe l. c. P. VIII. p. 47 seqq. Biogr. Univ. t. XX. p. 537. Nieuwenhuis, Woordenb. o. h. w. Harlesii Vitae Phiolog. nostra aetat. clarissim. P. III. p. 114 seqq. Voet van Oudheusd. Beschrijv. v. Culemb. bl. 579. Kerk. Dordr. d. II. bl. 190, 191.

— 151. Hoeufft l. c. p. 219, 220, Collot d'Escury, Holl. Roem. D. IV (1) 33, IV (1) 128, 219. Peerlkamp l. c. p. 501, 502.

— 152. Over C. Boers, zie Handel. d. Maats. v. Nederl. Letterk. 1814; over v. d. Kasteele, Witsen Geysbeek, B. A. C. Woordenb. d. IV. bl. 50, over v. Steenb., Schull en v. d. Hoop, t. a. p. d. II. st. IV. bl. 365 volgg., over v. d. Kemp en v. d. Hespel, Kerk. Dordr. d. II. bl. 459 volgg. 195. Melvill was een zoon van Petrus Melvill, ter wiens eere Hoeufft zong. Zie Peric. poët. p. 15.

— 154. Over de Rooy: Saxii l. c. P. VIII. p. 269, 70. Nov. Act. Erudit. 1761. Oct. p. 443—453. Auctor. Biblioth. Philol. theol. T. II. P. 1. n°. V. p. 81—86. Kerk. Dord. t. a. p. bl. 191.

zijn tijd een goeden naam als onderwijzer en heeft verschillende schoolboeken, die later vermeerderd en verbeterd zijn, in het licht gegeven b. v. P. Marin, Méthode familière enz. vermeerderd met een Verzameling van Opstellen op de Rededeelen toepasselijk, het Holl. verbeterd naar de spelling van den Hoogl. Siegenbeek. Dordr. 1810. — Verzameling van opstellen. — Bijvoegsel tot Marin's kleine fransche Spraakk., Zutphen 1810. — Fransche Spraakk. volgens de Grondregelen der Akademie, 's Hertog. 1811. — Fransch lees- en vertaalboekje voor eerstbeginnenden. Dordr. 1812, 1813, 2 st. ib. 1826, 3 st. — Uitgezochte Fabelen van den beroemden Fenelon, in het Fr. ib. 1813. — Leerboek voor de Fransche taal. ib. 1813, 1826. — Gemeenz. Leerwijze voor de genen, die de Fransche taal beginnen te leeren. ib. — Opstellen ter beoef. der Fransche taal. ib. 1819, 3 st., omgewerkt door J. Provily. ib. 1830. — Opstellen enz. voor meergevorderden, ib. 1826, 3 st. Abrégè de la Gramm. Holland. ib. 1814. — Elemens nouveaux de la conversation, en Holl. et en Franç. ib. — Engels. Spraakk. in 4 d. ib. 1810, 1826. — Eng. Fabelen om in het Nederd. te vertalen. Rott. . — Gemeene Leerwijze voor de genen, die de Eng. taal beginnen te leeren. Dordr. 1826. — Eng. lees- en vertaalboekje voer eerstbeginnenden, 2 st. ib. 1815. — Voor meergevorderden 4e dr. ib. 1828. — English Phraseology or dictionnary of English phrases and proverbs. ib. 1816. — Handboek ter beoef. d. Eng. taal. ib. 1817. — Oorspr. Engelsche koopmansbrieven. ib. 1818. — Fransche koopmansbrieven. ib. 1819. — A Practical Grammar of the Dutsch Language. Rott. 1826, 2e dr. — Rekenboekje voor de scholen. Dordr. 1813. — Eerste beginselen der Staatk. Aardrijksbeschrijv. 1e en 2e cursus. ib. 1823, 4e dr. — J. E. Fabri, Beknopte Handleiding tot de Aardsrijksk., omgewerkt door R. v. d. P. 3e dr. Amst. 1819, ook in het Fr. — Korte schets der oude Geschiedenis. Dordr. 1818. — Abrégè de l'Histoire ancienne. ib. 1819. — Abrégè de l'Histoire des hommes illustres de l'ancienne Rome. ib. 1821. — Korte beschrijving der Staten van Barbarye. ib. 1816. — Op de school van v. d. Pijl werd de door Abr. Blussé op nieuw bewerkte Diction. portatif en Holl. et Franç. et Franç. en Holl. van P. Marin, vóór hem door E. Zeydelaar en J. Holtrop vermeerderd, waarvan in 1787

de 9e uitgaaf het licht zag, gebruikt. Deze J. Holtrop schreef ook een Eng. en Ned., Ned. en Eng. Woordenb. 2 d. door A. Steveson (Dordr. 1823) en een Uitvoer. Eng. Spraakk. door B. C. Sowden (Dordr. 1804) verbeterd. Tot de tijdgenooten van Van der Pijl behoorde A. J. Bougier, schrijver van een Recueil d'Exemples et de Phrases. Dordr. 1807, 2e édit.

Blz. 190. Over de verdere geschiedenis van het lager onderwijs leze men, behalve het gemelde werk van Berkhout, A. van den Ende, Geschiedk. Schets van Neêrl. schoolwetgeving, H. Nassau, Lager Onderwijs in ons Vaderland en deszelfs Regeling van Staatswegen, P. de Raadt, Lager Onderwijs in Engeland en ons Vaderland, Lastdrager, Bijdrage tot de Geschied. v. h. Onderwijs in Nederl. sedert 1825.

— 193. De Dissertatio van Fenema is door Wyttenbach in zijne Philomathia III, 325 eershalve vermeld.

— 196. Grimm schreef ook Prolusio Scholastica de Scholiis Graecorum. Dordr. 1838. Het is te bejammeren, dat deze geleerde de vruchten van zijn letterkundigen arbeid slechts in scriniis bewaart en er niets van in het licht geeft.

— 198. Behalve andere geschriften gaf van Hoëvell nog eene „Voorlezing, over den vooruitgang des Menschdoms tot meerdere volmaking," in het licht.

BIJLAGE.

BIJLAGE I.

STAATSBLAD VAN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

(N°. 17.) Besluit van den 28sten September 1848, houdende toepassing van de daarbij vermelde bepalingen op de ten jare 1689 gemaakte stichting door Hermanus Neuspitzer, te Dordrecht.

Wij Willem II, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg enz., enz., enz.

Op de voordragt van Onzen tijdelijken Minister van Binnelandsche Zaken, van den 26sten September 1848, n°. 87, 5de afdeeling, betreffende eene stichting door Hermanus Neuspitzer, destijds Rector der Latijnsche scholen te Dordrecht, bij testament van den 31sten October 1689 gemaakt, ter bevordering der studien in de Godgeleerdheid, eerstelijk van de leden van zijn geslacht, en bij gebreke van dien van de zonen der twee onderste Praeceptoren bij gezegde scholen, welke stichting door voornoemden Neuspitzer is gesteld, onder Administratie van Curatoren der Latijnsche scholen te Dordrecht;

Gelet op art. 3 van het Koninklijk besluit van den 12den Februarij 1829 (Staatsblad n°. 3), betreffende het toepasselijk maken op oude stichtingen, die daarvoor vatbaar zijn, van de bepalingen der Koninklijke besluiten van den 26sten December 1818 (Staatsblad n°. 48) en 2 December 1823 (Staatsblad n°. 49), rakende het beheer der stichtingen voor het onderwijs.

Herzien de gemelde besluiten van den 26sten December 1818 en 2 December 1828.

Hebben besloten en besluiten:

De besluiten van den 26sten December 1818 (Staatsblad n°. 48) en 2 December 1823 (Staatsblad n°. 49) zijn toepasselijk op de hiervoren gemelde stichting van Hermanus Neuspitzer, in leven Rector aan de Latijnsche scholen te Dordrecht.

Onze Minister van Binnelandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het Staatsblad zal worden geplaatst.

's Gravenhage, den 28sten September 1848.

WILLEM.

De tijdelijke Minister van Binnenlandsche Zaken

J. M. DE KEMPENAER.

Uitgegeven den zesden October 1848.

De Staatsraad, Directeur van het Kabinet des Konings

A. G. A. VAN RAPPARD.

BIJLAGE II.

SCHOOLVERZORGERS.

1579 Jonkr. Willem van Zuylen van Nyevelt, Schout van Dordrecht.
Kornelis Jacobszoon Boogmaker.
Jan Wentsen Adriaensz., Schout van Dordrecht.
Dr. Franciscus Marcel.

1580 Wouter Krayesteyn, Raad in wette.

1588 Jakob Muys van Holy, Heeren Pietersz. Heere van Woude, Schout van Dordrecht
Mr. Joost de Menin, Eerste Raadpensionaris van Dordrecht.
Mr. Adriaan 't Jong, Schepen.
Jacob Frans Wittensz., Schepen.
Johan Berck, Tweede Raadpensionaris van Dordrecht.
Adriaan van Blijenburg, Heeren Adriaansz., Heere van Schobbelands-ambagt, Schout van Dordrecht.

1592 Dr. Arend Muys van Holy, Heeren Jacobsz., Bailliu van Z. Holland.

1593 Thomas van den Hoonaert, Rochusz., Schepen.

1599 Hugo Muys van Holy, Heeren Jacobsz., Heer van Woude, Schout van Dordrecht.

1611 Mr. Jacob de Witt, Heeren Cornelisz., Schepen.

1622 Alewijn Pietersz., Ontvanger van de Gemeene lands middelen.

1626 Heer Adriaan van Blijenburg, Heeren Jacobsz., Ridder van S. Michiel, Heere van Naaldwijk, Schout van Dordrecht.

1627 Mr. Cornelis van Beveren, Heeren Willemsz. etc. Burgemeester.

1628 Mr. Dingeman de Vries, Heeren Cornelisz., Schepen.

Mr. Jacob Cats, Ridder, Raadpensionaris etc.

1631 Dr. Johan van Beverwijck, Bartholomaeusz., Schepen.

1637 Dr. Cornelis van Someren, Johanszoon, Schepen.

Mr. Matthijs Berck, Heeren Johansz., Raadpensionaris en Secretaris.

1642 Mr. Nikolaas Ruysch, Heeren Koenraadsz., Raadpensionaris.

*1656 Mr. Johan van der Burg, Heeren Francoysz., Heere van Niemans Vriend, uit den Oudraad.

Mr. Goverd van Slingeland, Heeren Barthoudsz., Raadpensionaris.

1657 Mr. Adriaan van Blijenburg, Heeren Adriaansz, Heere van Naaldwijk etc. Burgemeester, Verzorger der Boekerij.

Mr. Cornelis de Witt, Heeren Jacobsz., Ruwaard van Putten, Verzorger der Boekerij.

Mr. Johan Berck, Heeren Matthijsz., Raadpensionaris en Secretaris, Verzorger der Boekerij.

1658 Mr. Roeland de Carpentier, Heeren Pietersz., uit den Oudraad, Verzorger der Boekerij.

1671 Heer Cornelis Pompe van Meerdervoort, Heeren Michielsz., Ridder, Heer van Hendrik-Yden en Schilmands-Kinderen, ambachten enz. Schout van Dordrecht, Verzorger d. Boekerij.

1673 Mr. Samuel Everwijn, Samuelsz., uit den Oudraad, Verzorger der Boekerij.

1681 Mr. Willem van Brandwijck, Vrijheer van Blocklandt, overl. 1698.

1687 Mr. Kornelis van Beveren.

1690 Mr. Pompejus de Roovere, Heer van Hardinxveld.
1694 Roeloff Eelbo, regerend Burgem.
1697 Johan van Woensel, president Burgemeester.
1698 Mr. Bartholomaeus van Seghwaert.
1703 Mr. Barthont van Slingelandt, Heer Govertszoon.
1706 Johan Hallincg, regerend Burgem.
1712 Mr. Dirk Hubert Stoop.
Mr. Hendrik Braats.
1724 Mr. Johan van den Brandeler, regerend Burgemeester.
1729 Mr. Jacob Stoop, Oudburgemeester.
1732 Mr. Goverd van Slingelandt, Vrijheer van Slingeland, president Burgemeester.
Mr. Pieter Eelbo, regerend Burgemeester.
1742 Mr. Johan van Neurenberg.
1746 Cornelis de Witt, president Burgemeester.
1748 Johan Diderik Pompe van Meerdervoort, presid. Burgemeester.
1750 Abraham van den Sandheuvel, regerend Burgemeester.
Mr. Philip van den Brandeler, uit den Oudraad.
1754 Mr. Johan van der Burg, Hoofdofficier te Dordrecht.
1768 Dr. van Convent, regerend Burgemeester.
Cornelis de Witt van Jaarsveld.
1776 Bartholomaeus van den Sandheuvel, Bailliu van Zuid-Holland.
1783 Mr. Barthont van Slingelandt, Vrijheer van Goitschalxoort, uit den Oudraad.
Mr. Pieter Hendrik van de Wall, Raad en Rentmeester generaal der Domeinen van Zuid-Holland en van den Lande van Heusden, uit den Oudraad.
1784 Matthijs Onderwater, Oudburgemeester van Dordrecht.
1787 Mr. Boudewijn Onderwater, Heer Hendriksz., Heer van Puttershoek, Oudburgemeester van Dordrecht.
1795 Paulus Bosveld.
Mr. Hugo Gevers [1]).
B. H. Muller.
Dr. Jan Baptist Crol.

---

1) In 1803 werd het Comité, waartoe hij behoorde, ontbonden, doch in 1819 werd hij op nieuw benoemd.

BIJLAGE III.

Gymnasii Dordraceni Leges.

I. A feriis vernis ad autumnales usque, Rector, Conrector, caeterique Praeceptores mane ante horam octavam; ab autumnalibus feriis ad vernas usque, ante horam nonam; post meridiem ante horam secundam vel in schola, vel in area sub dio, adsunto; ac statim ab audita hora quisque in ludum suum, dimissi ab Rectore, discedunto. Audita undecima ante meridiem; quarta post meridiem, discipulos dimittunto; iisque ad unum omnibus egressis, & ipsi egrediuntor, januamque obseranto.

II. Neque Rector, neque ullus Praeceptorum ab statione sua unquam abesto, nisi graviori de causa, veluti si quis morbo opprimatur, vel negotia pernecessaria eum urbe excedere cogant; quod tum Rector D. D. Curatoribus, Praeceptores Rectori commonstranto ac veniam petunto, idque mature, quo commodius cum collegarum aliquo agatur de absentis vice, vicaria opera, supplenda.

III. Rectori integrum esto, discipulos suos dimidio horae maturius dimittere, caeteros ludos perlustrare, docentes discentesque inspectare.

IV. Pacem et concordiam inter se mutuam Collegae consectantor et colunto: alii aliorum existimationem, nec non, qua apud discipulos valere debent, auctoritatem tuentor: ab obtrectationibus mutuis et rosionibus absentium prorsus abstinento.

V. Controversias inter Praeceptores subortas Rector componere annititor: si graviores videbuntur, ad D. D. Curatores deferto, ne ad simultates aut odia vergentes, juventuti sint offendiculo et scholae probro.

VI. Quicquid Rector ex officio caeteris injunxerit Praeceptoribus, vel in actionibus eorum reprehenderit, ei Praeceptores morosis responsationibus et expostulationibus non obluctantor. Si quis tamen se gravari putet, ei fas esto, Latino epistolio causam suam ad D. D. Curatores deferre.

VII. Licitum esto cuique Praeceptori ab hora pomeridiana quarta ad quintam privata institutione fungi in usum eorum, qui vel sint infirmiores, vel paulo ulterius ac felicius progredi studeant.

Nihil autem ibi tractator eorum, quae per caeteras horas publice tractari soleant. Neque quis pro hac privata institutione plus per mensem (qui censebitur esse exactus, postquam omnino vicies ista institutio fuerit habita) exigito quam duos florenos et dimidium.

Quo autem ista privata institutio aequabilius habeatur, nullus Praeceptor, nisi conscio et permittente Rectore, ab ea cum discipulis suis vacato.

VIII. Domi autem suae, multo minus alienae, privatim discipulos suos nequis instituito, nisi permissu Rectoris atque ex auctoritate D. D. Curatorum: hancque domesticae institutionis veniam, in ipsis singuli semestris auspiciis denuo dicto modo rogato atque impetrato.

IX. Per ferias vero cuique licitum esto privatim domi suae vacare suis discipulis, non autem alienis, nisi ipse Praeceptor, cujus isti sint discipuli, ab urbe absit.

X. Nemo Praeceptorum ullos discipulos, qui in alius Praeceptoris versentur classe, quive scholam non frequentantes, ea sint aetate, ut scholam publicam frequentare possint; intra domesticos, alienosve parietes doceto, quocunque tandem nomine; si quis secus fecerit sine consensu D. D. Curatorum et conscientia Rectoris, pro quolibet discipulo mulctator viginti quinque florenis, quos Rector detrahito ejus minervale, eosque dato illi Collegarum, cujus isti vel isti discipuli fuerint: sin discipuli fuerint extra scholam, sanctae Ecclesiae Diaconis, pauperibus dividendos.

XI. Rectori & Conrectori solis fas esto habere scholarum discipulos in privata familia. Verum Conrector numerum sex discipulorum inter domesticos suos ne excedito.

XII. Nemo Ludi-magistrorum libros, pennas, chartam, atramentum discipulis vendito.

XIII. Novitios adductos Rector examinato, inscriptis locum in schola, quo digni visi fuerint, adsignato: inscio autem Rectore nemo Praeceptorum aliquem discipulum in classem suam recipito.

XIV. Quisque discipulus vernis et aestivis mensibus mane ante horam octavam; autumnalibus atque hiemalibus ante nonam: post meridiem ante secundam esto jam in ipso ludo, suo ordine ac loco: in area ante scholam ne haereto: ingressus, januam claudito, neque sine justa venia egreditor; ni fecerit, observator a custode,

a quo si plus quam bis per unam hebdomadam eo nomine fuerit notatus, graviori poena coërcetor pro Rectoris arbitrio.

XV. Nemo ab ludo abesto, nisi syngrapha patris, aliusve, qui patris loco sit, justam absentiae causam doceat.

XVI. Qui discipulorum vel eundo ad scholam, vel discedendo haeserit in vicinia, vicinos suosve condiscipulos, aliosve ullo modo lacessierit atque infestarit, in eum Rector exemplum statuito.

XVII. Discipuli, exceptis inferioribus, inter se Latine loquuntor; delinquentes ab custode notantor.

XVIII. Ante et post meridiem Lectionum auspicia capiuntor a precibus Graecis per superiores, ab Latinis per inferiores classes; inque precibus desinitor. Dum dicuntur preces, singuli modeste et caste stanto.

XIX. *Docendi ratio per singulas Classes haec esto:* Praeceptores ante meridiem stato tempore Scholam ingressi statim discipulis thema dictent, quod dum alterius classis discipuli componunt, alterius lectiones et constructiones reddant.

Tirones in Gymnasium adsciti docentor pedetentim declinare memoriter et in scripto paradigmata declinationum: quaerere vocabula in dictionariis et discernere genera: hinc jungere adjectiva substantivis: tum ediscunto conjugationes et è Grammatica ante meridiem aliquot nomina, tam adjectiva, quam substantiva, et post meridiem aliquot verba, adverbia, praepositiones etc: ac sensim accinguntor ad compositionem ad leviores quasque Syntaxeos et Grammaticae regulas: denique paradigma domi scribendum iis injungitor.

XX. *In prima Classe.* Diebus Lunae, Martis, Jovis, Veneris ante meridiem Grammaticam in usum scholae Dordracenae conscriptam et ex ea justum, tam nominum, quam verborum numerum discipuli danto. Post meridiem reddunto aliquot vocabula ex Nomenclatore una cum selectioribus Syntaxeos regulis, quas Praeceptor exponito, examinato atque ad earum imitationem Themation ante meridiem compositum corrigito. Pariterque dictis hisce diebus ex Corderii Colloquiis exhibetor specimen constructionis in schedula, in duas columnas distincta, quarum altera versionem vernaculam contineat, quod a Praeceptore correctum et nitidi in singulari libro descriptum memoriae mandator cum nonnullarum, prae-

sertim difficiliorum vocum, analysi domi composita et in schola correcta.

Diebus Mercurii et Saturni recitanto nonnihil ex Etymologia Grammaticae in usum Scholae Dordracenae conscriptae, Decalogo, Symbolo Apostolico cet: ut et justum nominum et adverbiorum, et, alternis, verborum numerum ex Rudimentis. Duorum praecedentium dierum lectiones repetunto: constructiones cum thematibus correctis exhibento; singulis vero diebus declinationum et conjugationum paradigmata, vel ea, quae in Rudimentis ipsis occurrunt, vel alia, ad eorum normam inflectenda, reddunto.

XXI. *In secunda Classe.* Insistitor iisdem vestigiis, quae in prima fuerunt posita. Pergunto statis diebus mandare memoriae Etymologiam et Syntaxin Vossii, Nomenclatorem et Rudimenta, componere themata, inque his omnibus, omnium eorum, quorum in paragrapho praecedenti injecta est mentio, ratio habeatur: quae et observentur in Dialogis Erasmi, et alternis, Distichis Catonis construendis, explicandis et ediscendis: pariterque vocum quarumdam difficiliorum in pensis occurrentium analysis addatur. Diebus autem Mercurii et Saturni ad Catecheticas quaestiones transeunto, et duobus praecedentibus diebus tractata repetunto; in Praeteritis vero et Supinis, ut vocantur, tam regularibus, quam irregularibus, cum tempus supersit, exercentor.

XXII. *In tertia Classe.* Diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris ante meridiem recitator et explanator Etymologiae Latinae Vossii pars, quae agit de Nominibus, tam substantivis, quam adjectivis, item Pronominibus. Deinceps justus versuum ex Ovidii Tristibus numerus memoriter redditor, cum regulis generalioribus Prosodiae, horumque vel etiam plurium explicatio, in schedula domi conscripta, examinator et corrigitor, Mercuriique et Saturni diebus nitide in singulari libello discripta exhibetor.

Iisdem diebus post meridiem Thema mane compositum corrigitor, vitiorumque commissorum ratio discipulis e Grammatica redditor. Dein Etymologiam Vossii, ubi agit de verbis etc: ejusdemque syntaxin cum aliquot vocabulis é Cellarii libro memoriali recitanto lectionesque datas Praeceptor exponito. In explicandis Erasmi dialogis, et, alternis, Phaedri fabulis, eadem observanto, quae de Ovidii Tristibus monuimus.

Diebus Mercurii et Saturni explicator paucis et recitator Catechesis, item justus Praeteritorum ac Supinorum, ut et Vocabulorum e Cellarii libro memoriali numerus. Hinc imbuuntor discipuli primis linguae Graecae principiis, iisque aliquid Graece domi exarandum injungitor. Alternis hebdomadibus hactenus tractata die Mercurii, et, si res postulat, Saturni etiam, repetuntor.

XXIII. *In quarta Classe.* Eodem ferme pede pergitor atque in tertia; sed pro Erasmi dialogis et Phaedri fabulis Cornelius Nepos sumitor, et insuper dictis diebus ante meridiem recitantor Compendium Grammaticae Graecae in usum Scholae Dordracenae conscriptum et Prosodia, quae explanator, et ad ejus regulas aliquot versus ex Ovidio resolvuntor.

Diebus Mercurii et Saturni in Classe tertia praescriptis lectionibus addantur Conjugationes Graecae: unius vel duorum versiculorum ex Novo Testamento, habita ratione progressuum discipulorum, explicatio, vocumque nonnullarum in iis occurrentium analysis in libello exhibita corrigitor. Denique accurate, alternis vicibus, praeceptor in tabula monstrato, quomodo Graeci unum tempus ab alio derivent; et Latini Versus varii generis dimetiantur. Et in hac quoque Classe repetitio tractatorum pensorum fiat alternis hebdomadibus, sicut in tertia Classe praescriptum est.

XXIV. *In quinta Classe.* Diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris ante meridiem Etymologia Latina Vossii cum Figuris illius recitata explanator. Recitantor etiam paradigmata declinationum Graecarum et conjugationum, ut et justus vocabulorum e Lubino numerus. Cum, redditis aliquot versibus memoriter, Ovidii Metamorphoses explicantur, tractator quam accuratissime ea occasione historia Mythica et discipulis sedulo inculcator.

Dictis diebus post meridiem Thema mane compositum corrigitor, discipulisque sedulo, in quos Grammaticae canones impegerint, commonstrator. Syntaxis Figurata et compendium Rhetorices memoriae mandata explanantor. Explicantor Comoediae Terentii, et, alternis, Julius Caesar, inque his examinanda examinantor. Insuper verbum Graecum, domi conscriptum et in Schola praelectum, corrigitor, et, alternis, variatio sententiae cujusdam per casus, et quamcunque inflexionem intelligimus per genera, formas, tempora atque personas, dein per tropos et figuras.

Diebus Mercurii et Saturni Themata correcta elegantiori stylo ornata in singulari libello una cum constructionibus et interpretationibus duorum praecedentium dierum nitide conscripta, exhibentor. Vertitor et analytice explicator Novum Testamentum Graecum. Recitantor et explicantor Prosodia et Catechesis, et Compendium Grammaticae Graecae in usum scholae Dordracenae conscriptum. Injungitor exercitium poëticum domi elaborandum.

Alternis hebdomadibus instituitor etiam repetitio, ut supra monitum.

XXV. *In sexta Classe.* Diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris ante meridiem ex Etymologia et syntaxi Vossii recitantor praecepta Figurarum, aliaeque de latino sermone exquisitiores observationes, et alternis, Compendium Rhetorices, quod exactissime explicator. Aliquot vocabula e Lubino memoriae impressa redduntor. Metamorphoses Ovidii, et, mutatis vicibus, Virgilii Bucolica recitantor, construuntor, explicantor et per omnes Grammaticae et Rhetorices partes examinantor, historiaque in primis Mythica enarrator.

Post meridiem, cum Thema mane compositum corrigitur, vitiis emendatis, purior Latinitas et Stylus elegantior discipulis indicator. Construuntor et explicantor Ciceronis Epistolae Selectae ad Familiares, et, alternis, Curtius; et inter examinandum per omnes Grammaticae et Rhetorices partes, locutiones elegantiores excerpuntor. Pariterque constructio et explicatio ex Sententiis Theognidis vel Epicteti Enchiridio cum nonnullorum verborum analysi corrigitur. Recitantor lectiones ex Syntaxi Graeca in usum scholae Dordracenae scripta et Prosodia.

Diebus Mercurii et Saturni eadem docendi ratio observator, atque in quinta: Versionesque et Interpretationes auctorum Classicorum cum Thematibus dicto modo exhibentor. Declinationes quoque et Conjugationes Graecae cum Formationibus, quas vocamus, temporum, ut et compendium Rhetorices ediscuntor et explicantor. Hinc repetuntor Etymologia et Syntaxis Latina Vossii, in inferioribus classibus tractatae. Denique injungitor exercitium Poëticum, domi componendum: et discipuli praeceptis scribendi epistolas imbuti, subinde scribendae epistolae argumentum excipiunto, quod elaboratum ut corrigatur, post elapsas duas hebdomadus exhibento. Et hic quoque repetitio pensorum alternis hebdomadibus, et dictis diebus, non negligitor.

XXVI. *In septima Classe.* Diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris ante meridiem, memoriae mandata redduntor aliquot vocabula e Lubino: pariterque compendium Grammaticae Graecae in usum scholae Dordracenae conscriptum cum Elementis Logices contractae ex Claubergio, vel, mutatis vicibus, Praeceptis Oratoriis Vossii, vel, iis, quae de Affectibus praecipit, recitata explanantor. Explicantor Horatius cum Epistolis Ciceronis ad Familiares, et alternis, vel Virgilii Æneis vel Juvenalis Satyrae, vel Tragoedia aliqua Senecae cum Orationibus Ciceronis, vel historia Romana, auctore T. Livio. In Latinae linguae proprietatem vocumque originem, et quae inde significationes et per Tropum et per Figuram derivantur, exactissime inquiritor, addita Romanarum antiquitatum enarratione, quam qui memoria tenere nequeunt, ad constructionis suae marginem adnotanto. Denique ad argumentorum vim, distributionem partium totiusque Orationis dispositionem attenditor.

Iisdem diebus post meridiem corrigitor paraphrasis ex Horatio, et alternis, Virgilio, domi composita: totius contextus naevi cum vitiis commonstrantor, et, si fieri possit, emendantor. Lectio recitator ex Syntaxi Graeca in usum scholae Dordracenae ex Posselio contracta: et aliquot versus ex Horatii Odis vel Epistola ad Pisones, et alternis, Virgilii Æneide memoriter dantor. Explicantor Suetonii Caesares, interque explicandum eorum ratio habeatur, quorum modo in explanando Horatio aliisque rationem esse habendam praescriptum est. Denique ad analysin et Grammaticae Graecae regulas justus commatum numerus ex Novo Testamento tractator.

Diebus Mercurii et Saturni recitator Catechesis: recitantor et Rhetorica cum fabulis atque examinantor et explanantor. Carminaque varii generis, domi elaborata, corriguntor. Dispositio Epistolae, Fabulae elegantiori stylo ornandae, Chriae vel Orationis, habita ratione progressuum discipulorum, domi elaboranda, injungitor; quae elaborata, vel tota, vel pars ejus, sequenti hebdomade exhibenda est, ut corrigatur et denuo alia injungatur. Explicantor Homerus, vel Hesiodus, vel Æliani Varia, vel Xenophontis Cyropaedia et ad Grammaticae Graecae regulas et dialectos examinantor: alternis Thema Graecum ad imitationem regularum aliquot Syntaxeos tum quoque exponendae, vel, si qui sint infirmiores,

Latinum componitor. Atque interdum vel orationes vel Chrias discipuli e cathedra recitanto, et ad eloquentiam exteriorem, quantum fieri poterit, formantor.

XXVII. Nemini Praeceptorum aliquid in hisce statis pensis, immutare sine approbatione ct consensu Rectoris fas esto. Rectori vero integrum esto in lectionum pensis, ad tempus, usu et necessitate rei scholasticae hoc exigente, immutare, demere, addere; dummodo mox D. Praesidem D. D. Curatorum de eo certiorem faciat, ut ad Senatum scholasticum convocatum referat et ex communi consilio decretum fiat.

XXVIII. Quicunque discipulorum injuncta exercitia neglexerit, memoriae mandanda non tenuerit, scribenda non scripserit; quocunque denique modo minus paratus et accinctus accesserit, a Praeceptore notator; atque ad Rectorem scholas lustrantem defertor.

XXIX. Dum in ludo versantur, ne quid alieni tractent, cavento, neque in bonos mores impingant.

XXX. Quisque Praeceptor sedulo suos discipulos observato; pensa exacte exigito; in primis curato, ut discipuli sui pronunciationi decorae assuescant, ne vel blaesam, balbutientem, haesitantem edant vocem, vel eandem supprimant; aut monotonia ingratiori omnia recitent, aut extremas syllabas deglutiant; vel molestis stridoribus, sibilis, gemitibus, screatibus, ructibus, tussi, gargarismis, denique nec festinationibus admodum insuavibus, inutilibus, noxiis adsuescant, neque multa uno spiritu proferant.

Propterea ut exemplo juventur, quod imitandum sibi proponant, Praeceptores ipsi ad gravem, tardam, distinctam, articulatam pronunciationem sese accommodanto.

XXXI. In delinquentibus corripiendis et castigandis discipulis, nec remissi blandive Mitiones sunto; nec plagosi Orbilii, immodica et illiberali animi, manuum, oris impotentia aut dicteriis sarcasticis in adolescentulos liberales desaeviunto, animos eorum non tam flectentes quam frangentes. Iccirco affectus erga discipulos induant paternos; omnique adeo ope et opera conantor efficere, ut ex adolescentium (ingenuorum utique) hilari vultu, aperta fronte, discendi auscultandique promptitudine appareat illis ipsis persuasum esse, se a Praeceptoribus diligi et amari, suamque in rem omnia fieri; ac vicissim ab iisdem Praeceptores in oculis ferri.

XXXII. Rector minimum semel singulis hebdomadibus omnes classes perlustrato; discipulorum delicta examinato; justumque adhibens moderamen, leviora mulctato; graviora gravius punito; pecunias mulctae nomine solutas, finito semestri, vel aequaliter distribuito, vel in alios usus pro arbitrio dispensato.

XXXIII. In contumaces, neque se disciplinae submittentes, Rector exemplum statuito. Obstinatioribus, neque ullo pacto, ne ipsi quidem Rectoris dicto audientibus, ludo interdicitor; neque rursum recipiuntor, nisi conciliatis D. D. Curatoribus, atque ita ut illi ipsi contumaces discipuli se poenitere fateantur, ac coram discipulorum choro delicti gratiam ab Rectore et Praeceptore supplici voce et vultu orantes, serio se meliores foro promittant.

XXXIV. Reverentiam et honorem omnibus Praeceptoribus, in primis Rectori discipuli habento, atque Rectorem scholas visitantem stantes ac detectis capitibus excipiunto et audiunto.

XXXV. Absente Rectore, omnis auctoritas, quod ad disciplinam attinet esto omnino penes Conrectorem; atque adeo idem debetor huic, quod debeatur caeteroquin Rectori.

XXXVI. Rector per quodque semestre, singulo quoque mense, discipulorum vires explorato; praescripto pro cujusque classis facultate et profectibus exercitio styli, quod thema vocant: et, si quis justam absentiae causam docuerit, ei jus esto, idem illud thema intra octiduum in schola componere, antequam corrigatur.

Quodsi vero quis discipulorum abfuerit, cum quater per hebdomadam a Praeceptore, vel menstruum a Rectore praescriptum thema componitur, non censebitur tot vitia commisisse, quot in proxime praecedenti; sed in fine semestris, omnium thematum & vitiorum ab ipso commissorum calculo subducto, tot commisisse censebitur vitia in thematibus neglectis, quot, vitiis aequaliter divisis per themata composita, in singulis commisisse deprehendetur.

Themata vero tam Rector, quam Praeceptores, coram ipsis discipulis examinanto ac vitiorum rationem habento: et, licet quis absens sit, stato tamen tempore thema compositum corriguntu, inventaque in eo vitia ipsi imputanto.

XXXVII. Per omnes classes vitia in Thematibus tam ab Rec-

tore singulis mensibus, quam quater singulis hebdomadibus a Praeceptoribus praescriptis commissa censentor quidem; verum ita, ut quoties quis vel scriptum pensum non rite statis temporibus exhibuerit, vel lectionum qualemcunque recitandam non citra tertiam haesitationem tenuerit, ab Praeceptore exactissime annotetur, eaeque notae finita quaque hebdomade Rectori tradantur.

XXXVIII. Sub finem itaque semestris, Rector singularum classium ordinem ita constituito, ut ex vitiorum in Thematibus commissorum et delictorum in neglectis sive pensis sive lectionibus rationem habeat. Tum vero is alterum vicisse habetor, qui et minimum vitiorum et minimum negligentiae sive in pensis, sive in lectionibus commiserit.

Ista autem esto ratio, ut quoties quis vel in lectionibus, vel pensis deliquerit toties unum commisisse vitium in Thematibus censeatur.

XXXIX. Bina quotannis habentor omnium classium examina, praesentibus D. D. Curatoribus: alterum inchoator ultimo die Lunae, qui fuerit secundus in mense Martio.

XL. Examinibus dantor duo dies. Die Lunae ab decima ad duodecimam horam Rectoris discipuli; a meridie ab tertia ad quintam discipuli Conrectoris; mane die Martis ab decima ad duodecimam quartae et tertiae classis discipuli; a meridie ab hora tertia ad quintam secundani et primani, quique a suis examinantor Praeceptoribus super iis, quae elapso semestri fuerint pertractata. Specimina autem ista eum in modum exhibentor, ut appareant liquido boni singulorum progressus. Quare ne rogantor discipuli ea, quae numero pauca, longo usu edidicerint, ac psittacorum more respondere possint: verum quisque Praeceptor ita paratos producito discipulos, ut per omnia pertractata pensa, D. D. Curatorum arbitrio et delectu, examinari cum laude queant.

XLI. Die insequenti ab exactis examinibus promotio publica ac praemiorum distributio ritu solenni peragitor.

XLII. In hisce examinibus ac promotione publica singuli et universi discipuli comparento. Qui abfuerit, neque probaverit, se graviori causa, puta morbo fuisse praepeditum, primo ne promovetor; neque praemio donator; deinde portione sua ex distribuendis solutis mulctis excidito.

XLIII. Quia multi caeteroquin immaturius se ad Academiam conferre student, quilibet summae classis discipulus ibidem ab Rectore docetor minimum annum et dimidium.

XLIV. Feriarum statarum ratio haec esto. I. Ab examinibus et promotione hiberna finita feriatae sunto tres integrae dierum hebdomades, ita ut die Jovis in scholam redeundum sit. II. Ab examinibus et promotione aestiva finita feriatae feriatae sunto sex integrae dierum hebdomades, et die Jovis rursus quisque in classe sua adesto. III. Tempore festorum Paschae et Pentecostes ab Saturni die ad Jovis usque ab studiis vacator. IV. Quando celebrantur Natales servatoris nostri D. Jesu Christi praeter duos dies festos, quibus sacrae conciones in templis habentur, duo dies feriati sunto. V. Tempore Mercatus publici mane studiis in scholis invigilator; post meridiem vero ab iisdem vacator. VI. Quoties minerval solvitur, nec non ubi fornaces struuntur, ac Rectori pro curando igne solvitur; denique in Mercatu Boario unus dies feriatus esto. VII. Omnes dies Mercurii et Saturni, nec non dies Martis, quos supplicatio publica sit exceptura, tum dies ille Jovis, quo primo Confessio sacrae Fidei in templis solenniter expenditur; denique illi quoque dies, quibus Thema examinale fuerit mane compositum, a meridie feriati sunto.

XLV. Primo statim ab exactis feriis die, hora statuta, quique discipuli, nullo ullius classis excepto, nisi qui morbo vel tempestate se detentum probaverit, frequentes in sua classe armis instructi necessariis adsunto: idcirco quisque se in tempore per ferias instruito et parato, qui secus faxit, arbitrio Rectoris mulctator. In singulos autem dies, quibus quis post elapsas ferias redierit, nec justam, quam supra memoravimus, causam attulerit, mulctator denario.

XLVI. Harum legum, typis excusarum, exemplar Rector, Conrector, caeterique Praeceptores singuli habento; eaque capita, quae ad discipulos ac disciplinam scholasticam attinent, in ipsis semestris singuli auspiciis, suis quisque discipulis praelegunto, interpretantor, serio commendanto.

XLVII. Si quis Ludi-magistrorum hasce Gymnasii Leges transgressus fuerit, pro arbitrio D. D. Curatorum corrigitor, et suspen-

sione, vel etiam muneris privatione, pro ut iis visum fuerit, mulctator.

Decretum pridie Kalendas Martias CIↃ IↃ C C LXXVIII.
in ipso Gymnasio nostro Dordraceno.

H. V. CONVENT.
J. DE WITT.
C. P. POMPE VAN SWYNDREGT.
B. V. D. SANTHEUVEL.
A. B. SEMEINS.
J. BARUETH.

Rectore J. H. C. SCHONFELD.



ERRATA.

Blz.	2	regel	9 v. b.	*staat*	het *lees* 't.
〃	7	〃	7 〃	〃	dagen *l.* dage.
〃	25	〃	5 〃	〃	ter *l.* te.
〃	〃	〃	〃 〃	〃	ten *l.* te.
〃	32	〃	3 v. o.	〃	de rector *l.* den rector.
〃	45	〃	6 v. b.	〃	Johan *l.* Jacobus.
〃	55	〃	19 v. o.	〃	Heiblock *l.* Heiblocq.
〃	94	〃	17 v. b.	〃	Tangierius *l.* Targierius.
〃	160	〃	12 〃	〃	zijne *l.* zijner.
〃	〃	〃	3 v. o.	〃	Grimm *l.* Grim.
〃	176	〃	9 〃	〃	Heidelberg *l.* Heidesheim bij Worms.
〃	236	〃	19 v. b.	〃	Rott. *l.* Rotterd.
〃	246	〃	1 v. b.	〃	hebdomadam *l.* hebdomadem.
〃	〃	〃	17 v. o.	〃	é *l.* e.
〃	247	〃	4 〃	〃	é *l.* e.

